

A zsidókérdés Magyarországon.

A Huszadik Század körkérdése.

Szemlénk szerkesztősége a következő körkérdést intézte a magyar tudomány, irodalom és közélet számos kitűnőségéhez:

Igen tisztelt Uram!

Bizonyára az ön figyelmét sem kerülte el az az élénk és heves vita, mely a tudományos és az időszaki sajtó tekintélyes részében egy nemrég megjelent, a magyarországi zsidókérdést tárgyaló, könyvet kísért. A napisajtó is ráterelte olvasóközönsége figyelmét erre a problémára, úgy hogy az ma a magyar közéletet élénken foglalkoztató vitakérdéssé vált.

Ilyen körülmények között hiábavaló volna tovább mérlegelni, hogy vajjon ennek a sok érzelmi szállal összebogozott kérdésnek felvetése a mai viszonyok között helyes, vagy célszerű-e! Kénytelenek vagyunk a mai *helyzetet* adottnak elfogadni és arra kell törekednünk, hogy ezt a nagy horderejű kérdést lehetőleg sok szempontból világítsuk meg.

Hiba volna e kérdésben úgy a felekezeti gyűlölködés, mint túlzott érzékenység álláspontjára helyezőceani, hanem arra kell törekednünk, hogy a magyar tudományos, politikai és irodalmi életnek önálló gondolkodású egyéniségei *sine ira et studio* közöljék közvetlen tapasztalataikon és benyomásaikon alapuló véleményüket ebben a kérdésben, mert csak a tárgyilagosságra és az igazságosságra való törekvés nyugtáthatja meg a a kedélyeket és vezethet közérdekű megoldásokra.

A meggondolások alapján súlyt helyezünk az ön nagybecsült véleményére is. Kérem legyen szíves feltevéseit elmondani és válaszában kiterjeszkedni mindazokra a szempontokra, melyeket a *magyarországi zsidókérdés* egész komplexumára nézve fontosaknak tart. (Faj, vallás, gazdasági helyzet, esztétikai és erkölcsi tényezők, a zsidóság előnyei és hátrányai a magyar kul-

túra szempontjából, asszimiláció, kitérés, elkülönítés, konzerválás stb.)

Mégis, hogy az egész vitának szilárdabb kereteket adjunk, bátrak vagyunk önhöz, főleg az alábbi három kérdést intézni, ismételve, hogy becses válaszát eme kérdéseken túlmenve is örömmel és köszönettel vesszük.

Három kérdésünk a következő:

1. *Van-e Magyarországon zsidókérdés és ha igen, miben látja annak lényegét?*

2. *Mik az okai a magyarországi zsidókérdésnek? A magyar társadalom minő jelenségei, a magyarországi zsidók, illetőleg nem-zsidók minő társadalmi viszonyai, intézményei, tulajdonságai, szokásai azok, melyek szerepet játszanak a zsidókérdés előidézésében?*

3. *Miben látja ön a magyarországi zsidókérdés megoldását, minő társadalmi vagy törvényhozási reformokat tart szükségeseknek?*

Abban a reményben, hogy ön, tisztelt Uram, nagy becsű véleményével hozzá fog járulni e fontos és aktuális kérdés tisztázásához stb ...

Ezt a körkérdést a legkülönbözőbb társadalmi, vallási, világnézetbeli felfogásokat valló egyéniségekhez küldöttük el, azzal a céllal, hogy az ellentétes vélemények a lehetőségig híven visszatükrözzék a magyar társadalomban jelentkező igen eltérő szempontokat és hangulatokat a zsidósággal szemben.

A beérkezett válaszokat, a könnyebb áttekinthetőség kedvéért, három csoportba foglaltuk. A csoportokon belül abc-rendben közöljük a válaszokat. Az ankét fontosabb tanulságait e füzet végén vonjuk le. Ugyanott a felvetett főszempontokról tárgymutatót talál az olvasó.

I. Akik szerint nincs zsidókérdés.*

Dr. BLAU LAJOS

a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet igazgatója:

Ha van jelenség, amely csak történelmileg érthető meg, úgy a zsidógyűlölet az. A középkor őszinte volt, megmondta azt, amit érzett és gondolt: a zsidókat mint hitetleneket gyűlölte. A zsidóknak saját bibliájukból, sőt a talmudból, majd a kabbalából bizonyították vastag könyvek, nyilvános disputációk, végül szerzetesek prédikációk útján, melyekhez a zsidók, az elmaradók s elalvók büntetése mellett hetenként hatóságilag rendeltettek be a templo-

* E rovat alá foglaltuk mindazon válaszokat, melyek vagy teljesen tagadják a zsidókérdés létezését, avagy abban reális okok híján lévő pusztá demagógiát, atavizmust, klerikális vagy politikai aknamunkát, műveltséghiányt stb. látnak.

mokba, hogy a megváltó már megjelent. Mindezekben társadalmi, nemzetgazdasági, politikai, faji kérdésekről, vádakról nem volt szó, hanem tisztán a vallásról. A középkor következetes volt, üldözte az eretnekeket is (albigensek, hussziták, szicíliai vecsernye, szent Bertalan-éj, inkvizíció), míg végül az újkor elején, a reformáció korában a nagy vallásháborúk következtek, különösen a harmincéves háború, mely alatt Németország úgy elpusztult, hogy 150 évig tartott, míg magához tért. Az évezredes kérdés, hogy kié az igaz vallás, tenger vérbe került, a népek nagy árt fizettek „a tolerancia eszméjéért”. 300 év végtelen nyomorúsága és a felvilágosodás századának eszmei előkészítése után a nagy francia forradalom végre proklamálta az emberek egyenlőségét, testvériségét és szabadságát. A zsidókat is emancipálta, de Európa legtöbb országában továbbra is megmaradt a középkor. Itt-ott szégyelték ugyan a régi, kopott gúnyát és a zsidógyűlöletre új megokolást kerestek, még 1830-ban kétkötetes munkában azt is bizonyították, hogy a zsidók a kultúrára egyáltalában képtelenek. Alapjában azonban előtérben a zsidók vallása állott Istóczy Győző, kinek ajkáról 1881 március 3-án először hangzott el a magyar képviselőházban az „antiszemita” szó, egyebek között ezt mondta: „A zsidókérdés, úgy, amint azt én az antiszemitákkal együtt felfogom, egyáltalán nem valláskérdés, hanem társadalmi, nemzetgazdasági, politikai és legfeljebb még faji kérdés.” Majd így folytatta: „Az antiszemitizmus ma már... egészen más szempontokból bírálendő meg, mint tán megbírálandó volt csak pár évvel ezelőtt is.” A magyar antiszemitizmus atyja eszerint maga konstatálja, hogy 1880 körül a zsidókérdés valláskérdés volt. A história igazolja is, mert az „antiszemita” szót Marr W. alkotta 1879 táján, és az antiszemitizmus új harci jelszava alatt indult meg a zsidóellenes agitáció Stöcker lelkész vezérlete mellett, melynek látható eredménye sok röpirat volt. Ezek a röpiratok konstruálták meg a nagyjában járatos új vádakot a zsidók ellen. A gyűlölet nagyon élesesű és felette gyorsan dolgozik.

Megállapítható e rövid áttekintésből, hogy a zsidók ellen kereken 1800 évig nem volt más vád, mint az, hogy más valláson vannak, a legerősebb középkori kitételrel szólva, hogy istengyilkosok. Felhangzott itt-ott más kifogás is, de az alaphang, amelyhez képest a többi tekintetbe se jöhet, a hitelenség vádjáé volt. A szent háborúkat a legszentségtelenebb fegyverekkel vívják, a háború pedig, melyet a középkor a zsidó anyavallás ellen folytatott, szent háború volt. Akik vívták, annak érezték, gondolták, mondták, vallották. A hit lehanyatlott, a gyűlölet maradt — az érzés nem követi nyomon a gondolkodást, a szív az agyat. A tanult ember nem hiszi, hogy a halottak éjféle harangszóra kikelnek sírjaikból, de azért éjfélkor nem megy ki a temetőbe. A kísértetekben való hit kiveszett az agyból, de azért megmaradt az idegekben. Az antiszemitizmus a vallásgyűlölet hazajáró lelke. Tarka tábora van, de merem állítani, hogy javarésze az említett éjféle kísértetektől félők kategóriájába tartozik. Nem a zsidók társadalmi, gazdasági, politikai állított ártalmassága szüli az antiszemitizmust, hanem az antiszemitizmus szüli a zsidók társadalmi, gazdasági, politikai ártalmasságáról szóló állítást. Részben tudva, részben nem tudva, megfordítják az ok és okozati összefüggést. Az eredetében fel nem ismert gyűlölet a *prius*, a sokféle vád a *posterius*. A vádakat gyanússá teszi már sokféleségük, de még inkább egyre változó, mindig divatos szűrük. Már pedig a zsidó faj vagy vallás nem változhatik a divatos szellemi áramlatokkal. Nem használtak a legnagyobb nemzetgazdák (Leroy-Beaulieu, Sombart stb.) cáfolatai, az antiszemitákat nem bírták más véleményre, a gyűlöletre nem hatnak tárgyi argumentumok. Az antiszemitizmus a pszichológia kérdése, a logikához semmi köze. Irodalmából nem a zsidókat, hanem csak

ellenfeleiket lehet megismerni. A gyűlölet leggazdagabb anyaga a világtörténetben.

Hogy a vallásbeli ellentét szülte a zsidógyűlöletet, az a történet minden lapján dokumentált tény, nem holmi logikai következtetés. Eltévelyedés volt, mert az igaz vallásosság minden táborban a korlátokat és kivételeket nem ismerő emberszeretetet vallja. Egy az Isten, egy az ember: a vallás lényege. A „gyűlöld felebarátodat” sohasem kellett külön hirdetni. De azért a tény tény marad, hogy a vallásgyűlölet teremtette meg azt a lelki talajt, melyből a zsidók végtelen üldözése kisarjadzott. A pogány római birodalomban a zsidók egyenjogú polgárok voltak. A jogokból, melyeket Cézár és Augustus császár adtak nekik, kerek ezer évig éltek. A korai középkor keresztény államai a pogány okát és zsidókat jogilag mint római polgárokat kezelték, a pogányok lassú behódolása után a zsidó magára maradt és ő volt Európában az utolsó *civis romanus*. Mikor a középkori hűbéres állam kialakult, amely az embereket szabaddokra és nem-szabaddokra osztotta és a jogokat osztályok szerint mérte, a zsidók a római birodalomban bírt régi jogukat elvesztették. Jogtalanokká válván, illetve semmiféle osztályba el nem helyeztetve, a császár személyes oltalma alá kerültek, míg végül a császár őket *servi camerae* címen magántulajdonává nyilvánította. A zsidók sorsa a középkori Európában szoros összefüggésben áll az államszervezettel, épp úgy, mint a középkori világnézettel. Mindkettőnek bukása az 1789-iki és 1848-iki szabadságharcokban logikai folyománykép vezetett a zsidók egyenjogúsítására, mint napjainkban az orosz forradalom az orosz zsidók egyenjogúsítására. Ez dióhéjban a zsidók politikai jogainak története.

Ezen történelmi tények világításában világosabban láthatjuk a jelen eseményeit.

A zsidóság semmiféle szempontból nem *corpus separatum*, hanem a nép egy része. Lehet harcot indítani a zsidó vallás vagy a zsidó polgárok ellen, de ez nem „zsidókérdés”, hanem a lelkiismereti szabadság és az általános jogegyenlőség kérdése. Középkor vagy újkor? ez a kérdés. Az antiszemitizmus nem a betegség maga, hanem csak a tünete. A zsidógyűlölet az az archimedesi pont, melyből a legsötétebb reakció a modern világot ki akarja emelni a sarkából. Először jön a zsidó, azután a protestáns s így sorjában a többi, ahogy a XVIII. század előtt volt, amit az emberek már elfelejtettek. Aki nem akar vallásháborút és inkvizíciót, ne csináljon zsidókérdést. Az egyik osztály legyőzése után következik a másik osztály. Egy német szociáldemokrata szerint az antiszemitizmus a vagyonosok egymás közötti harca, melyhez a vagyontalannoknak semmi köze. Nem áll az egyik oldalon a zsidóság és a másik oldalon a kereszténység, hanem az egyik oldalon az évszázados harcokban tenger vérrel legyűrt középkor, a másik oldalon az újkor minden vívmánya, az egyik oldalon a szolgaság, a másik oldalon a szabadság. A szabadság hősei ennek a felfogásnak világos tudatában voltak, a zsidókat nem nagylelkűségből, hanem belső politikai meggyőződésből egyenjogusították. A szabadság fogalom megrendülésének szimptomája az antiszemitizmus.

Valójában a zsidókérdés kereszténykérdés. Sok keresztény ember a zsidóban mai napig alacsonyabbrendű embert lát. Teljesen mindegy, hogy az illető milyen nemzet- vagy fajbeli, tegnapi-e vagy tegnapelőtti. Ez is reziduum abból a középkori felfogásból, mely szerint a zsidó hitetlen, a keresztény pedig igazhíű. Megveti a zsidó népet, a világkultúrának a görögnél is nagyobb tényezőjét. Nemcsak a keresztény vallás alapítója és apostolai, valamint első községei voltak zsidók, hanem a közép- és újkor két korszakalkotó bölcsésze is: a keresztény skolasztika megindítója, az egyházatyának nézett Avicibról, akiről a XIX. században kiderült, hogy nem más, mint Salamon Ibn Gabirol héber költő, a modern bölcsélet

megindítója pedig Baruch Spinoza, a Spanyolországból Hollandiába menekült egyik kényszerkeresztényből visszatért zsidó sarja. Zsidók mint fordítók közvetítették a görög tudományt az araboknak, majd hasonló minőségben az arab kultúráit az akkor még kultúrátlan európai népeknek. Lecky közismert művében, melyet az európai racionalizmus történetéről írt, utal a rettenetes üldözésekre, melyek a zsidókat érték és aztán szóról-szóra így folytatja: „De mindezek felett diadalmaskodott e csodás nép géniusza. Míg környezete a balga tudatlanság sötétségében motoszkált; míg szemfényvesztő csodák és hazug relikviák voltak azok a témák, melyekkel egész Európában foglalkozott; míg népeinek szelleme, számtalan babona által rabigába verve, halálos dermedtségbe süllyedt, melyből a bűvárkodás minden szeretete és az igazság minden keresése száműzve volt: addig a zsidók követik az ismeretek útját, gyűjtik a tudományt és lobogtatják a haladás zászlaját, azzal a hajthatatlan szilárdsággal, melyet hitükben tanúsítottak. Ők voltak a legderekabb orvosok, a legügyesebb pénzemberek s a legmélyebb bölcsészek, csupán a természettudományokban következtek a mórok után. Ők voltak egyszersmind az arabs műveltség főtölmácsai Nyugat-Európa számára. De még ezeknél is nagyobb szolgálatot végeztek a kereskedelmi tevékenység fenntartása körül.” Kibeyra de Santos portugál tudós 1792-ben a portugál literatúráról közzétett művében véleményét a következő szavakkal foglalja össze: „Főképp a zsidóknak köszönhetjük első ismereteinket a bölcsészet, a növénytan, a csillagászat, a kozmográfia és más tudományok köréből.” Guizot francia író 1864-ben ezt írta: „Az egész modern civilizáció főképp a zsidóktól és görögöktől ered.” Renan 1879-ben *A keresztény egyház* című művében így nyilatkozik: „Felvilágosodott szellem nem zárhatja el magas rokonszenvét oly faj előtt, amely a világtörténetben oly rendkívüli szerepet játszott, hogy nem is lehet felfogni, mi lett volna az emberiség történetéből, ha valamely véletlen a kis zsidó törzs történetét megállította volna.” Alphonse de Candolle, híres francia botanikus a tudományok és tudósok történetében 1873-ban így vélekedik: „A zsidó faj az emberiség egyik legrégebb civilizált faja. A keresztény népek ellenben alig szabadították még ki magukat a barbarizmus állapotából. Civilizációjuk Közép-Európában csak 300 év előtt kezdődött, Oroszországban csak a múlt században, Nagy Péter alatt. A keresztény népeknek még most is hatalmasan kell küzdeniök a rablás, igazságtalanság és erőszak ősi, meghonosodott szokásai ellen.”

Folytathatnám az idézeteket komoly, hírneves keresztény tudósok műveiből, akinek tetszik, az Izr. Magyar Irodalmi Társulat 1906. Évkönyvében is olvashat néhányat „A zsidóság és a világkultúra” című felolvasásomban. A zsidó nép mindig kultúr-nép volt, „az irodalom és művészet elzsidósodása”, amely ellene a jelenben oly sűrűn hangzik, valóságos nemeslevele. Nincs tehát ok a zsidó faj kipellengérezésére. Ez csak hitbéli alapon történhetett. Ha a nem-zsidók ezt a saját felfogásuk szerint helyt nem álló alaphól eredt középkori lenézést önmagukban felvilágosodottságuk szellemében végre legyűrjük, az antiszemitizmus: egyik főforrása fog bedugulni. Ha nem fogják az egyes zsidó igazi vagy vélt hibáját a zsidónak tulajdonítani, hanem az egyes embernek: úgy nem fog nagyobb végösszeg kijönni, mint a nem-zsidóknál. Gyenge emberek vagyunk mindannyian: talán még kevesebb. Ez sem volna baj. A zsidó nép sem a múltban, sem a jelenben nem tett rossz fát a tűzre, hacsak nem akarják neki bűnül betudni azt, hogy a pogány népeket, melyek nem bántották soha megtérítette és így saját idealizmusának lenne áldozata.

En tehát nem látom azt, hogy Magyarországon más zsidókérdés volna, mint más országokban, ahol a zsidókérdés termett és ahonnan jött. Ha egyáltalában van ilyen kérdés, nem találok okát

sem a magyarországi zsidók, sem a magyarországi nem-zsidók társadalmi viszonyaiban, intézményeiben, tulajdonságaiban vagy szokásaiban, hanem tisztán a fent érintett középkori maradványokban. Ezeket egyes agitátorok meggyőződéssel vagy meggyőződés nélkül kihasználják saját céljaikra. Ha a nem-zsidók akarják, van zsidókérdés, ha nem akarják, nincs zsidókérdés. Teljesen tőlük függ, a zsidók nem tehetnek semmit. Semmi tárgyi alap nincs, a zsidók teljesen asszimilálva vannak. Gyulai Pál már 30 év előtt azt mondta, hogy a magyar könyveket leginkább a zsidók vásárolják, most talán azt is mondaná, hogy nagyrészen írják is. Eduard Meyer, a berlini egyetem tanára, a jelenkor legnagyobb historikusa, azt mondja, hogy a nemzetet nem alkotja sem a közös vér, sem a közös vallás, sem a közös nyelv, sem a közös múlt, hanem a közös politikai törekvés. A magyar zsidók, kik a magyar nemzeti kultúrának és a magyar politikai törekvéseknek lelkes munkásai és előmozdítói, a magyar nemzet szerves alkotórészei. Aki a magyar zsidókból *Corpus separatumot* akar csinálni, a magyar nemzet és politikai törekvései ellen vét. A zsidókérdésre való okkeresés már az antiszemitizmusnak tett elvi koncesszió — aki keres, talál. Javulhatnak a zsidók is, a keresztények is, az összes kultúrnépek, melyek lángba borították a világot. Ha az antiszemitizmus járatos volna az angol irodalomtörténetben, onnan azt is bizonyíthatná, hogy a zsidók már 300 év előtt készítették elő a világháborút. Legalább annyi logikával, amennyi az Agoston könyvében szelvében megnyilatkozik, különösen abban, hogy a 320 lapon asszonyostul legyalázott zsidókat meghívja egyházába. Minthogy úgy sem hisznek, így okoskodik, legyenek keresztények. Más oldalról is elhangzott ilyen felhívás. Istóczy fent idézett szavai szerint a zsidókérdés nem vallási kérdés, a szabadgondolkodók szerint igenis az. Nem akarom ennek a tanácsnak frivolitását az egyház, a zsidóság, a szabadgondolkodás szempontjából kifejteni. A kínai keresztényeknek azt a tanácsot adnák, legyenek Konfucius-imádók. Az áttérési javaslat 1800 esztendő, az antiszemitizmus kísérő jelensége, 1882 óta röpiratokban több ízben képezte diskusszió tárgyát. Aki a kitérést problémakép kezeli, azoknál nem probléma többé. En tehát zsidó vallásos szempontból nem fogom a valláseserét fejtegetni, csupán néhány historiai ténnyel fogom a zsidókérdés ezen „megoldását” megvilágítani.

Az erőszak és csábítás minden eszközével Spanyolországban térítettek; először a nyugati gótok a VI. és VII. században, azután a spanyolok 1390 és 1492 között. A száműzött zsidókat kivándorló-útjukon szerzetesek követték, keresztel a kezükben, ha elfogadják, maradhatnak. Ellenük lett felállítva az inkvizíció, amely 1834-ig működött és még a XVIII. században is voltak autodafék. Portugáliában még a XVIII. században, tehát 300 évvel az utolsó zsidóáttérések után, királyi rendelet adatott ki, hogy az, aki a másikat újkereszténynek nevezi, halállal lakoljon. A spanyol gyászjelentések mai napig azt jelentik, hogy az elhunyt „igaz keresztény vérből származott”. Számon tartják, kik származnak zsidóktól, akár a Semigotha a zsidóvérral kevert arisztokráciát. A zsidókérdés 400 évvel az áttérés után sincs megoldva. Kézenfekvő okokból nem terjeszkedem ki hozzánk közelebb álló jelenségekre, melyek mind azt bizonyítják, hogy a „kitérés” a zsidókérdésnek nemcsak a leghitványabb, hanem a legveszedelmesebb megoldása is. Az ókori Róma pogányai a keresztény vértanúknak is a „kitérést” javasolták, mint némely magyar antiszemita és utilitarista csatlósai ma a magyar zsidóknak. 1500 évig nem névleges, hanem igaz keresztények, kikben a hit belső tüze lángolt, ajánlották a zsidóknak az áttérést, míg azután a reformáció éppen a héber biblia segítségével hajtotta végre művét. A magyar zsidóság szomorú emlékezetességű évében, 1884-ben, midőn a zsidóknak egyik meleg védője (német tudós) a

hittagadást tanácsolta, Barthelémy Saint-Hilaire, francia filozófus és a köztársaság volt külügyminisztere, a következő feleletet adta:

„Nem, a zsidók soha ki ne keresztelkedjenek. Én e kitérés óriási és soha jóvá nem tehető szerencsétlenségnek tartanám az egész emberiségre. Nincs nép a föld kerekiségén, mely oly meglepő példát adt a kitartásnak és hitnek, nincs egy sem, mely akkora vallásos befolyást gyakorolt volna. Bibliája a genézissel és zsoltárokkal messze túlhaladja az összes nemzetek szent könyveit s e biblia tette őt az isten népévé. Boldogtalan (nefaste) nap volna az, melyen a zsidók keresztényekké lennének s a hézagot, melyet e kitérés okozna, soha semmi be nem tölthetné. A zsidóknak meg kell őrizni vallásukat, mely mellett három évezred tanúskodik s melyet az idő nem volt képes megingatni. Az emberi szellem egy mintaképet vesztené el, melynek nincs a világon párja, e veszteség pedig a mai viszonyok között annál szomorúbb volna, mert bár múltól, az isten eszméje sok elmében, mely magát felvilágosodottnak és tudósnak tartja, a ki vészesig meggyengült. Az emberi lelkiismeretnek örökkön-örökké szüksége van Izrael élő protestációjára s ama rendíthetetlen támaszra, melyet abban a saját gyengeségei s azon kétségek ellen talál, melyek a kereszténységet fenyegetik. A filozófia nevében közlöm nézetemet. Nem új e nézet bennem és többször fejeztem ki azt nyilvánosan, A mostani üldözéseket pedig túrják a zsidók bátorsággal, amint már más és nem kevésbé kegyetlen üldözéseket túrtek. E gyalázatos barbarizmusok véget fognak érni s eljő a nap, midőn az izraelita mindenütt az lesz, ami Franciaországban: polgár, mint a többi, s midőn a zsidók, épp úgy, mint a katolikusok és protestánsok, egyetemesen érvényes törvények alatt fognak élni.”

Aki kíváncsi rá, hogy mikép gondolkodtak híres, felvilágosított keresztények a zsidók kitéréséről, elolvashatja Singer P. röpiratait: „*Sollen die Juden Christen werden?*” és „*Briefe berühmter christlicher Zeitgenossen über die Judenfrage*” (Wien, 1884). Nyilatkozatok régebben is és némelyek igen keményen. Még csak Renan Ernőt idézem, a régi Izrael és a kereszténység világhírű történetíróját. Vizsgálván a vallások múltját és keresvén a jövőt, szóról-szóra így nyilatkozik: „A zsidóság, amely a múltban oly nagy szolgálatokat tett, a jövőben is szolgálatot fog tenni. A tiszta vallás, mely az emberiséget egyesítheti, Ezsaiás vallásainak megvalósítása lesz, az ideális, minden salaktól megtisztult zsidó vallás.” A nagy próféta 2600 év előtt az igazságosság és az örök béke eszméit hirdette. Az európai népek az utolsó emberöltőn át a faji és nemzeti gyűlöletet hirdették (a leghevesebben és legállhatatosabban a zsidógyűlöletet), melyből a világégés, a gyűlölet gyakorlati illusztrációja sem jőzanította ki. Én a zsidóságot sem tanácsadóitól, sem elleneitől nem félttem. Azt vallom, mit Páter Lacordaire, francia dominikánus és a francia akadémia tagja, ki egyik adventi prédikációjában azt mondta: „Ti, a zsidóság ellenei, ássatok a zsidó népnek kriptát, ha tudtok; pecsételjétek le a legerősebb ragasztóval, állítsatok körülötte öröket; mosolyogva fog ez a halhatatlan nép feltámadni...” (*Conferences.*)

A zsidó népjellem legjellegzetesebb alapvonása, amint 3000 éves történetében a legkülönbélebb helyzetekben és vonatkozásokban mutatkozik, a hűség. Az ókor egyetlen népe, amely a nemzeti királyi házhoz mindvégig, több mint 400 esztendeig, ragaszkodott, a zsidó nép volt. Mikor a babyloniai világhódító (586 Kr. e.) a kis Judeát megsemmisítette, harcosait és nemeseit fogságba hurcolta, az otthonmaradottak és a kitelepítettek egyaránt ragaszkodtak továbbra is Dávid házához — a finajbéli babyloni exilarchákhoz ezer évnél is tovább, a Palesztinai patriarchákhoz félezer évig, amíg körülbelül kihaltak. A messiást Dávid házából várták (az evangélium Jézus családfáját szintén Dávidig vezető fel) és várja

a hívő zsidó mai napig”. Az ország-ok királyaihoz (mai nyelven: az államhoz) szintén minden időben ragaszkodtak a zsidók. Zöme minden időben a rend eleme volt és figyelemreméltó jelenség, hogy a nagy viláгурalkodók: Cyrus, Nagy Sándor, Caesar, Augustus, sőt Nagy Károly is a józan és dolgos zsidó népet hathatós pártfogásukba vették. A zsidó nép az oroszoknak is tartotta a hűséget, nincs ma egy nép sem, melynek fiai oly nagy számban harcolnak egymás ellen, mint a zsidók. Páratlanul áll az egész világtörténetben az a hűség, melyet a zsidó nép hite iránt tanúsított. Kínálták a zsidókat minden időben földi javakkal, állásokkal, méltóságokkal s egyebekkel — meghaltak, de hitet nem cseréltek. Nem volt és nincs nép, amely ily állandó korrumpálásnak ellenállani képes lett volna. Egy példa a második ókori nép történetéből. Miután a török Konstantinápoly bevételeivel a nagyjamborságú byzanci birodalmat teljesen meghódította, annyi görög keresztény tért át a mohamedán hitre, hogy a Balkán legnagyobb történetírójának állítása szerint a 16. és 17. század renegátjainak ivadécai mai napig a török birodalom urai. Ezzel szemben a legnagyobb sikerekkel kérkedő német térítés, amely a terror, a misszió, a csábítás, a szabadgondolkodás, az összeházasodás minden eszközével dolgozott, száz év alatt (a 19. században) a misszionáriusok becslése szerint a német zsidóknak mindössze $\frac{1}{27}$ részét volt képes aposztáziára bírni. Akik tehát a „zsidókérdést” a hittérítés kopott eszközével akarják „megoldani” — legyenek azok hittérítők, szabadgondolkodók, zsidók —, csak teljes tájékozatlanságukat árulják el a zsidó néplélek és a zsidó népjellem ismerete körül. Az előadottak értelmében a hozzám intézett három kérdésre a következőkben felelhetek:

1. Tapasztalatom szerint Magyarországon zsidókérdés nincsen. Feltéve, hogy van, akkor annak lényege a középkori érzés és gondolkodás maradványa azokban a nem-zsidókban, akik zsidókérdést erőszakolnak.

2. Semmiféle más okai nincsenek.

3. A (feltételezett) zsidókérdés megoldását a középkori érzelmi és eszmei reziduumok felvilágosítás útján való teljes kiküszöbölésében látom. Ezt az állam és társadalom hathatósan támogathatja, ha a hittagadást nem honorálja prémiummal. A magyar nemzeti politika alaptételének pedig a következő, egy magyar politikus által 1896-ban hirdetett tételt tartom: „Magyarnak idegen vérből is lehet születni.” Ezt mutatják a közismert tények, ez felel meg a magyar nép lelkületének, éppúgy a „nemzet” kifejtett fogalmának.

Dr. CZIKBUSZ GÉZA

egyetemi tanár:

A magyarországi zsidók kérdéséről már 1900 és 1913—17 megjelent könyveimben (Magyarország a XX. század elején, 1902, 410., 449. l.; Emberi geográfia, 1917, 71. l.) nyomtatásban nyilatkoztam. Azóta rámfogta a katedrámra tülekedők eszközökben nem válogatós tábora, hogy egyetemi előadásaimban leszólom a zsidóságot. Epp annak ellenkezője az igaz, hogy a zsidók élelmességét, szorgalmát és takarékoságát ajánlom *utánzandó példának* az egész vonalon Magyarországon s akkor nem lesz zsidókérdés. Amely nincs is. Mert az üzleti népek az egész világon egyformák. Kmoskó dr., a tudós orientalista, azt hozta hírül Kis-Ázsiából, hogy ugyanaz a típus, melyet mi *zsidó*-nak mondunk, általánosan elterjedt faji őstípus Ázsia elején.¹ Akár örmény, akár szyr, akár török, akár más

¹ Ezt a nézetet különösen Banse képviseli könyveiben (*Orientbuch*, 1914, 58. l.; *Die Türkei*, 1915, 12., 50., 56. l.). örmények, kisázsiai

gseftelő mozlim vagy görög. Egy örmény típusban és egyebekben is felér *hét* zsidóval. Shakespeare Shylock-típusa világtípus, nem zsidó speciális vonás. A csinaiakról meg Ázsiáról írott kötetemben kimutattam, hogy áldhatjuk sorsunkat, hogy zsidók, nem pedig *csinaiak* társaságában élünk. Az amerikai trösztök zsidói, Sombart minden lármája ellenére, evangélikus keresztények, még pedig a Muckerek és pietisták fajtájából, kik nálunk, *mutatis mutandis*, nemzeti köntösben a *magyar* fajiság érdekeit hangoztatják. Azok szidják a Huszadik Századot, Jászit és minden dolgozó társát — mintha a magyar kereszténységért verne a szívük; de mihelyt Újzélandban vagy a Zambesi partján misszionáriuskodnak, az ottani *szinesekért* ver szívük és szidják a katolikus portugálokat és protestáns angolokat, mert megélhetésük módszere az egész glóbuszon a szidás és az ellentétek szitása, homlokegyenest *Jézus* szeretetet és türelmet hirdet *világtörténelmi* állásfoglalásával szemben.

Mit foglalkozzam tehát e társadalmi denominációval? A legkatolikusabb nép: a francia, kénytelen volt Freycinet idejében törvényt hozni, hogy megvédelmezze Franciaország érdekeit a vasúti társaságok (nálunk közötti társaságok) ellen, mert ezek a vasutak érdekein kívül álló csatornák forgalmát azzal akarták tönkretenni, hogy olcsóbban szállították a német és angol szenet, mint a francia-orosz szenet, mivelhogy a csatornavállalatok francia szenet használtak és ezzel rontották a vasúti trösztök forgalmát. *Voilà!*

Ugyan ne komédiázzunk semmiféle jelszó kedvéért! Business is business, akár zsidó, akár senki, örmény, angol, német vagy katolikus szövetkezet, bank vagy mágnás csinálja. A törvényhozás kötelessége megvonni a határt, meddig mehet az üzlet a határtalan konjunktúrák kergetésével, melyek a közjót veszélyeztetik, a gyengébb társadalmi réteget elnyomják s tönkreteszik a fellépesedett erősebb elem *javára*. Jézus ennek lett a mártírja, hogy a gyengébbnek fogta a pártját. Utána minden filantrópus, bármily fajhoz, felekezethez tartozott légyen is. Bele is akarták keverni az antirómai-ság s a császárságellenesség gyanújába a világ *legigazságosabb* és a *szenvedő* emberiségért *legmelegebben* dobogó *Szívét*. Akár ma az antiszemita, kik a zsidóságra halmoznak minden bűnt, mit a kapitalista korszak felszínre vetett. Nem tanítottak eddig nálunk igazi geográfiát, csak tektonikát, fizikai geográfiát az Ember és földi szerepének *teljes* kizárásával, mely minderről semmit sem tud, azért azt véli, egyedül a zsidó csinálja Európa és a glóbusz kapitalista bűneit, tömegpusztító és tömeglealjasító üzelmét. Az árják, mongolok, turánok és más fajok mennybéli tisztaságú anyalok, kik sejtelmével sincsenek a business túlhajtott szellemű *utálatosságainak*. Cseppet sem szerényebbek az agráriusok, bármely vallásúak és nemzetbeliek, róm. kat. taliánok, magyarok, lengyelek vagy protestáns poroszok, angolok, muzulmán törökök, arabok, mihelyt businessre csavarják a fogyasztók agyonéheztetését minden keresztvívük, faji nevük vagy körülméletetésük mellett.

Részemről újból azt hirdetem, mit *Wagnerről* írt könyvemben (1913, 28. lap) írtam. Arról volt szó, miért Wagneriánus a pesti zsidóság, miért Lohengrin a pestiek kedves darabja?, miért hiányoztak a *Parcifal* három előadásáról éppen azok, akiknek minden második szavuk szittyaság, kereszténység, emberi, történeti, faji stb., kik még a folklórban is a vitézkötéses folklórét csinálják, nem létező turánságról, magyar rovás-írásról, magyar ősfoglalkozásokról, magyar ősházról regélnek és perorálnak.

görögök, perzsák, ketiták, zsidók, mind ez ősfajtának a származékai, mely szívós fajta még a mongolokat, arabokat, törököket és árjakat is elnyeli Ázsia elején. Ez annak a zsidó keletienségnek a magyarázata.

Abban a Lohengrin-cikkben tehát szemben állok minden divatos zsidóellenes áramlattal és tisztán a tudomány *tárgyilag*os alapján állva, azt mondom: „Engem a zenedráma ez a felfogása, hogy tudniillik a fagyos Értelem és a lángoló Szív soha meg nem értik egymást, mert egyik a Föld, a másik a szellemi világ élete (27. lap), annyiban megzavar, mert a pesti operalátogató közönség nagyobbik része zsidó. És a zsidóságot úgy szokás nálunk feltüntetni, mint a földi Moloch határtalan imádóját.

Pedig- a wagneri *eszmék felkarolása*, épp az ellenkezőjéről tanúskodik. A jövőnek sanszait hamar megértő zsidóság benső intuíciójánál fogva érzi és tudja, hogy az emberiség megújulása (Wagner regeneráció-elmélete), egy szebb jövőnek előkészítése csakis a szenzualizmus félretolásával (Lohengrin példája), a *szépnek* és *jónak* megújuló kultúrájával lehetséges. *Ideális világ* ez, mely lényege a kereszténységnek, a legideálisabb művészetnek: *a zenének* s a *dalt, zenét* a rajongásig szerető *zsidóságnak*, mely történelmi múltjához és szerepéhez méltón az *idealizmus* legelszántabb harcosa volt mindig, bármit mond róla az egoizmuson alapuló politika (mit Goethe és Wagner annyira lenéznek) s a nemzeteket és fajokat *nem egészükben, történeti totalitásukban*, hanem efemer átmeneti stádiumokban szemlélő hétköznapi és utcai felfogás.”

Nemcsak az én jelentéktelenségem tartja *idealistának* a hébereket és a közfelfogással ellenkezőleg *realistának*, a kapitalista örületig önzőnek és irgalmatlan népfajoknak a germán fajnépeket, hanem Vierkandt is, a berlini egyetem professzora. Csak gondoljunk az angolok népgyilkos történetére. írek, kelták, újzelandiak, maorik, taszmániak, amerikai és ázsiai indiánok, ausztráliak, nünd gyilkos pusztításainak estek áldozatul. Most a magyarokra, görögökre, kisebb szláv népekre fenekednek. Elpusztított-e a zsidóság 6000 év óta egyetlen népet is a föld színéről?

FLEISSIG SÁNDOR

a Magyar Bank igazgatója:

Magyarországon zsidókérdés nincsen és nem is lehet. Olyan országban, melynek törvényei nem ismernek különbséget polgárai között, nem lehet zsidókérdésről beszélni. Erről csak ott lehetne szó, ahol a zsidók elnyomottak és nem egyenrangúak és fel kellene őket szabadítani. (Oroszország, Románia stb.) Nálunk tehát, ha mégis feszegetik némelyek a „zsidókérdést”, ez csak abban az értelemben lehet, hogy az illetők talán a jelenlegi kulturállapot helyébe oly törvényes és társadalmi intézkedéseket kívánnak, melyek megszüntetnék az egyenjogúságot. Ilyen tendenciákkal foglalkozó „antiszemita”-ra teljesen kimerítő jellemzést ad az a pregnáns bécsi definíció, hogy: *Der Antisemitismus ist der Sozialismus des dummen Kerls.*

Ezekből folyólag a 2. és 3. kérdésre nincs mit válaszolnom. Csak általánosságban akarom megjegyezni, hogy ha vannak a zsidóknak fajilag jellegzetes tulajdonságaik, amint hogy vannak, akkor ezek közül bizonyára vannak — úgy, mint minden Európában élő kulturfajnál — jók és rosszak.

Nem tehetnek tehát a különböző fajok okosabbat, mint kiválogatva mindegyik faj javát, azokat egymással összeházasítani és így eugenetikailag arra törekedni, hogy a különböző jó tulajdonságok átöröklődve, minél inkább elterjedjenek, a rossz tulajdonságok pedig mindinkább háttérbe szoruljanak. Erre kell törekednie minden jó hazafinak, akit nem faji gyűlölet, hanem hazája jövőjének érdeke vezérel.

HAYPÁL BENŐ

ev. ref. lelkész:

A háború előtt három esztendővel vallottam és hirdettem, hogy „magyar társadalmunk némely irányzatának gondolatvilágába — hogy ne mondjam, spekulációjába — egyenesen a hadilobogós Krisztuskép illik bele. Azokról van szó, akik a régi nagyság és dicsőség romjai felett a veszteség fájdmának égő könnyeit hullatják. A régi történetek ismétlődnek: Esau vadászik, agarászik, Jákob otthon ül, fűr-farag, dolgozik. Esau eladja elsőszülöttségi jogát egy tál lencséért, Jákob, akinek nem volt egyebe egy botnál, seregek vezére lesz. A békesség fejedelmének követői között sok Esau akad, aki egy esztendőben egyszer ünnepélyesért lamentál a kereszt alatt. Súlyos szavakban, égis emeli a vádat azok ellen, akik a gyűlölség kezével keresztet ácsoltak, a bosszú tüzeben szegeket kovácsoltak és megölték a Mestert. De ezek az Esauk nem engedik, hogy a gyűlölség keze tétlenkedjék, a bosszú tüze kialudjon. Ugyanabban az indulatban forrnak, amit másoknál egetostromló panasszal ítélnék el.”

A háború harmadik esztendejének végén azt valloim és hirdetem, hogy „a kenyér, amelynek megadásáért és a vétek, amelynek megbocsátásáért imádkozni tanít a Mester, foglalkozások szerint csoportosítja és egymás ellen hadbaállítja az embereket, hogy a földművelés, az ipar, a kereskedelem, a tőke és a munka élet-emésztő vitára keljenek egymással. S megjelenik a kereszténység köntösében a bosszús elfogultság, hogy összegyűjtse és célja irányába terelje a vitázók haragos indulatát. Nem a bűnök ellen zúg, hanem a faji és vallási sajátosság ellen. A jelszavas elfogultság gyűjti és irányítja a gyűlöletet azok ellen, akik évszázados üldözések alatt megtanulták az együvértartozás érzésében nyilatkozó erőt és a kényszerű elszigeteltség korlátai dacára a nemzet életébe beleolvadva, vagy beleolvadásra készen élnek. Nem a bűnt vagy a bűnösöket kergeti a jelszavas elfogultság, hanem bűnbakot keres. Pedig ha a bűnbakot kikergethetik is a megvetettség pusztájába, maga a bűn otthon marad és buján tenyészik. A Krisztus és a Haza neve jelszavas elfogultság száján olyan, mint a kalózhajón a fehér lobogó. A bűn lakik és keres menekülést a kalózhajón a fehér lobogó oltalma alatt.”

Két beszédemből vettem ezeket az idézeteket. Az egyiket most tartottam, a másikat hat évvel ezelőtt. Volt és van zsidókérdés, jobban mondva antiszemitizmus. Klerikalizmus a levegője, elfogultság a termőföldje, gyűlölet a magvetője, bánat a termése. Fájdalom, ez a levegő nagy területen árad szét s olyanoknak a lélekzetvételét is megrontja, akik liberálisoknak mondják magukat. Szerencse — és ez a zsidók szellemi és erkölcsi kvalitása mellett szól —, hogy mindenki a más zsidóját üti s nem azt, akit ismer. De veszedelem a gyűlöletnek minden megnyilvánulása, mert építeni kellene a romban heverő világot s benne a mi társadalmunkat. Építeni pedig csak az elfogulatlan igazság és szeretet képes.

Az ó-testamentum legfőbb elve az igazság; az új-testamentumé a szeretet. Az igazság elve kellő gondozás nélkül megteremtheti a bosszú fanyar gyümölcsét. Emberi elfogultság kimagyarázhatja ebből az elvből a „fogat fogért”, vagy a „ha te úgy, én is úgy” — igazságosságot. A szeretetnek gyümölcse csak szeretet lehet. S akárhogy hirdesse valaki keresztény voltát — valójában a félremagyarázott ó-testamentomi elvnek, a bosszúálló igazságosságnak (?) alapján áll s elveszti az új-testamentomi, a Krisztusi vonást, mihelyt a szívén a gyűlöletnek egyetlen barázdája végig húzódik.

Van gyűlölet, van antiszemitizmus. Támadja a zsidó intelligenciát és a zsidóság nagy tömegeit. Hallottam antiszemita támadást még Kis József ellen is; igaz, hogy olyan versfaragó keresztényember vonta kétségbe valláserkölcsei alapon a költőnek poéta voltát, akinek csak úgy sikerül a versfaragás, hogy megérezik kádenciáin a szörnyű igyekezet veritékszáva. Van támadás a művészetben, az irodalomban jeleskedő zsidók ellen. Igaz, hogy ezekben a berkekben felekezeti dogma az, hogy a versenyben lemaradtak ahelyett, hogy önmagukat sarkantyúznak, azt ostromozzák, aki egyébként is, ostromozás nélkül is, könnyen megelőzte őket s előttük szalad.

A zsidó intelligencia, különösen a lateiner fajtája, velünk együtt egy iskolában gyűjtögette és gyűjtögeti lelke értékeit. A mi életünket éli. A keresztény intelligenciának minden erénye és bűne, mindaz megtalálható benne, amit az ember lelkében a nevelés kifejthet vagy elronthat. Csak bizonyos tekinteteknek erőtlen pókszájai fűzik a zsidó valláshoz és nagy tömegében éppoly hitetlen, sőt éppen olyan antiszemita, mint az ősmagyar nemes keresztény.

A zsidó nép, a nagy tömeg híven ápolja a régi családi tűzhely hagyományait; elhozta e tűzhely mellől hajdani nemzeti élete szenvedéseinek szomorú emlékeit és, hogy ezeket valamiképpen el ne felejtse, arról bőven gondoskodik az a környezet, amelyben él. S e környezet hatásának tulajdonítható, hogy összetartása tömör, ereje az étellel birkózásra eleven, maga körül gyanakodva néz s múltja szenvedéseinek emléke fájdalmasan élénk. Az ősi emlékek közül az arany borjút ott hagyhatta volna a pusztában. Fájdalom, ezt is magával hozta. Ambár sok antiszemita család házi oltárán is díszhelyen éktelenkedik ez a bálvány.

Az elfogulatlanság azt mutatja, hogy aki Merkur közelébe jut, akár gatyát visel, akár díszmagyart, akár kaftánban jár, akár szmokingban, könnyen elszédül. Csak szilárd erkölcsi erő képes ellentállni a hazugság, csalás és kereskedés istenének, Merkúrnak. Vannak tisztességben élő kereskedők és igaztalan nyereségben úszó földbirtokosok. Vannak becsületes zsidók és vannak becsületes emberek, akik magukat keresztényeknek mondják.

Az antiszemitizmus veszedelmét úgy kerülhetjük ki, ha magukbaszállásra tanítjuk a zsidóságot és a kereszténységet; ha mind a kettő elmerül lelki életének elvébe, az igazságba és a szeretetbe. A becsületes Mózesnek és a szent Jézusnak ellenségeit, az arany borjút és a gyűlölet szolgáit Mózes és Jézus gvözheti le és szabadíthatja fel. Az igazság ereje darabokra töri az arany borjút, a szeretet hatalma megtöri a gyűlöletet. S Mózes és Jézus népe kölcsönösen észreveszik egymáson a jó tulajdonságot és szeretettel igazítják meg a fogyatkozást. A keresztény társadalom azt tanulja meg: Jézustól, hogy beolvasztó ereje csak a szeretetnek van.

Nyisson tág kaput a keresztény társadalom a beolvadásra készek előtt s a zsidók ősi hitének ősi tévedését, a kiválasztottság büszke öntudatát ne sajátítsa ki, hanem értse meg, hogy azok kiválasztottak, akik a szeretet szellemében tanítanak és élnek Vivat, crescat et floreat charitas: — fiat pax!

Dr. LENCZ GÉZA
egyetemi tanár (Debrecen):

A világháború harmadik évében hiba lenne a gazdasági életnek az emberiség történetére gyakorolt befolyását bármely téren is megtagadni. Kommunisztikus, szociális indító okok nélkül nem lehet a vallási mozgalmakat sem megmagyarázni, vallja az újabb-

kori egyháztörténelem, a többi tömegmozgalmakhoz hasonlóan ezeknek is van ökonomiai hátterük. De amily helytelen volna, ha a pragmatikus történetírás elmellőzné az események okozati egybefüggésében a gazdasági vonatkozásokat, éppoly helytelen dolog mindent csak ezeknek tulajdonítani, sőt adandó alkalommal ezek fontosságának inferioritását is be nem ismerni.

Mi szükséges valamely történelmi jelenség túlnyomóan gazdasági jellegéhez? A gazdasági kérdések a tömegeknek és nem az egyeseknek az ügyét képezik. Az egyén akárhányszor igaztalanul is elnyomathatik vagy akár elveszhet, anélkül, hogy tudomást szerezne róla a kívül álló nagy élet: tragikuma legfeljebb regény tárgyául alkalmas, hogy erkölcsi érzéseket keltsen fel. De ezek az érzelmek átmenetiek, semmi esetre sem nyúlnak ki évtizedekre vagy pláne évszázadokra. Sőt magával a jogtalanul cselekvővel szemben is rendkívül kíméletes a társadalom, ki legtöbb esetben nyugodtan folytathatja tovább életét. Valamely sérelemnek gazdasági kérdéssé kifejlődéséhez az szükséges elsősorban, hogy a tömegek érezzék az elnyomást, tehát hogy az ok, ami ezt eredményezi, szociál-ökonomiai természetű legyen.

Ebből folyik most már, hogy gazdasági, szociális kérdéssé valami csak olyan kiváltságok következményeként lehet, melyeknek káros befolyása a tömegekre lassanként elviselhetetlenné válik. Ilyen okai voltak például a rabszolga- és parasztlázadásoknak, idegen népek által elnyomottak felkelésének, ilyen okokat képeznek továbbá az állam és egyház kezében lévő hatalomból folyó visszaélések, a kötött birtokok elszaporodása, az egyház világi hatalom és vagyonszerzés utáni törekvése stb.

Így gondolkozván e felől a, dolog felől, felvethető, hogy van-e Magyarországon zsidókérdés? És ha igen, gazdasági okra vezethető-e az vissza, vagy másutt kell, keresnünk az eredetét? S végre a zsidókérdésnek elenyésztetésére lehetne-e valamit tenni?

Hogy nem volt, az feltétlenül bizonyos. Nem azt értem ez alatt, hogy itt-ott róla törvénykönyvünkben ne volna szó, hiszen az anabaptisták, szakramentáriusok vagy akár luteránusok neve még többször előfordul. Hanem azt, hogy a zsidóság, mint nemzeti vagy társadalmi életet veszélyeztető jelenség sohasem jelentkezik. Akár vallási elfogultságból, akár egyes hatalmasok személyes gyűlölködéséből származó intézkedéseket azonban zsidókérdésnek nem minősíthetünk, oly érzelmi momentumok lévén ezek, melyeknek alapja csak egyesekben élt, de nem tényleges sérelmekből, mindenkit károsító objektív tényekből indult ki. Azt csak senki sem állíthatja, hogy valaha a zsidóknak olyan jogok biztosítottak volna, melyeket mások kárára kihasználhattak volna. Velök szemben voltak inkább korlátozások alkalmazásban, amelyekkel természetesen meg kellett küzdeniök. Hogy ezt mindenféle eszközökkel teheték, azt sem hiszem. Az éppen velök szemben megnyilvánuló általánosító hajlam nagyon is megbosszulta volna magát ezen a lenézett osztályon. Egyszerűen rendelkezésükre álltak azok az eszközök, amelyek másoknak még inkább hozzáférhetőek voltak, de amelyeket a megélhetés eszközeiül felhasználni másoknak derogált. Ha egyesek közülök kedvező anyagi helyzetbe jutottak, azt éppen az egyéniség megbecsülésének mai korszakában nem szabad kifogásolni. A születési előjogok mellett az egyéni érték semmi esetre sem tűnik úgy szem elé, mintha ezek nélkül érvényesül valaki.

Persze manapság a védekezésnek fenti indokai eltűntek. A zsidókérdésnek létezését nem tagadhatjuk abból az okból, mert hiszen ellenkezőleg elnyomott néppel van dolgunk. Az egyenlőség előnyeit élvezik ők is. Azt sem mondhatjuk, hogy kiváltságosaik, vagyoni arisztokráciájuk ne lenne, hogy tehát minden egyes boldogulásában pusztán az egyéni érték jöhetne figyelembe.

És mégis tagadnunk kell, hogy volna zsidókérdés. Hogy manapság a gazdasági élet válságos korát éljük, nincs aki tagadjon. Azonban légből kapótnak, alapot nélkülözőnek kell nyilvánítanunk a zsidóság faji jellegéből vont következtetést, mintha itt egy kizsákmányolásra termett fajjal állanánk szemben s nevétségesnek az állítás hosszadalmas, nagyképű cáfolgatását is. Csak meg kell néznünk termelőosztályaink rettentő árköveteléseit, alsóbb néprétegeink eladásra szánt áruinál tapasztalható rettenetes zsarolásait, hogy ilyen ideologikus képzetekből kiábránduljunk. A háború nehéz csapásai és megpróbáltatásai között kétségkívül első helyen áll az az immoralitás, mely a vevő kizsákmányolására irányul s mely, sajnálattal kell bevallanunk, talán éppen saját népünknel a legnagyobb. Ez azonban nem zsidókérdés s zsidókérdés útján való rendezése épp oly lehetetlen, mint igazságtalan volna. Modern államban csak egyféle eljárás lehető a polgárokkal szemben. Es ha az állam ugyanazon követelésekkel lép fel az egyikkel, mint a másikkal szemben, egyenlő emberi jogokat kell tekinteni is. Már pedig a háborúban sem tettek kötelességek tekintetében zsidó és nem-zsidó között különbséget. Ellenben büntessék a hazafias kötelesség alól egyénileg kibújni akarót vagy az erkölcstelen árdrágítót s ez a helyes. Ha tehát van, létezik nálunk most mindnyájunkat terhelő nagy gazdasági kérdés, annak alapja a háború által teremtett kiváltságos helyzet. De hogy ugyanez a kérdés korábban is meglett volna és hogy a jövőre vonatkozólag, mint külön faji zsidókérdést kellene rendezni, határozottan tagadom. A nemzeti étellel összefüggő egyéb kérdések merülhetnek fel a háború folyamán, de éppen a zsidók belekapcsolódtak teljesen a nemzeti életbe.

En azt hiszem, éppen az állam szempontjából nagyon helytelen ítéletek jutottak be a köztudatba a zsidóságra vonatkozólag. Szolgáljanak felfogásunk igazolására a következők: A római birodalomnak egyetlen tartományával sem volt annyi baja, mint Palesztinával és mégis nemzeti tekintetben alig van alkalmazkodóbb nép, mint a zsidó. Ezt bizonyítja különben ma is minden országban történt szétterjedésük. A római fennhatóságot eltűrték volna a zsidók, hanem a szent hagyományaikon esett sérelem, a császárkultusz erőszakolása és a Jeruzsálemi templom megszentásgtelenítése újra és újra lázadásba sodorta őket. A római prokurátoroknak éppen ezen dolgok iránt nem volt érzékük, ők rontották el a maguk túlbuzgóságával a különben türelmes római állam és a zsidóság egymáshoz való viszonyát. A zsidó lázadások szítói gyanánt a „fanatikuskok vagy zelóták” ama pártja szerepel, kik a Jehovának választott népével éreztetendő csodás szabadításában mindvégig hittek. A zsidó nép tragikuma zelótáinak fanatizmusa s fenntartó ereje ma is őseinek hite. Hogy hogyan gondolkozik a keresztény teológia erről a kérdéstről, az más dolog. Annyi bizonyos, hogy részemről ma is teljes tisztelettel olvasom például egy dr. Cohennek bölcselkedését, mikor a zsidó vallás mindenekelőtt álló voltáról elmélkedik.

Egy szóval egy idealista népről van itt szó, ki a maga lelkiismereti szabadságához való ragaszkodásának áldozata lett, ez a főbenyomása az embernek, ha például Schürenernek idevonatkozó nagy munkáját olvassa. Hiába, az emberek mindig egyformák: a test fölötti uralom birtokában követelik a lélek fölötti uralmat is, vagy legalább is érzékkel nem bírnak a lelki élet szövevényei iránt. Hogy ez utóbbinak durva megsértése minden irányú ellentállásra vezetett a zsidóságnál, az természetes.

Égészen hasonló, azonos következtetésekre jutunk, mint a zsidóságnak a *pogány* római állammal való viszonyában azt kimutattuk, ha előbbinek a kereszténységhez való viszonyát vesszük figyelembe. Úgy hogy tehát zsidókérdés, mint gazdasági vagy

politikai kérdés szerintem nincs s nem volt a múltban sem. És ha mégis beszélnek zsidókérdésről, az más természetű, melynek eredetére kell tehát röviden rámutatni, hogy aztán hazánkban is megmagyarázhatjuk azt.

A kereszténység alapítója, a Jézus által megindított mozgalom tudvaleg egyáltalán nem zsidóellenes tendenciából fakad. Jézus maga elsősorban saját népéhez küldöttnek hitte magát s zsidó honfitársai között végezte misszióját. Maga a zsidó nép sorsa mindvégig szíven feküdt, bárha működése második felében, különösen a zsidóvezetőkkel való összeütközése után, hivatása egyetemes jellegét mindjobban hangsúlyozta is. S ez a hivatás maga a zsidó hagyományokkal állott a legszorosabb összefüggésben, az Izraelben élő várad almák szellemi értelemben vett beteljesülésével volt azonos.

Zsidóság és kereszténység viszonyát ez utóbbi alapítójának tragikus halála nem rontotta el. Hiszen úgyszólván csak szemben álló pártokról volt szó és a feltámadás tényének hirdetésével a Jézus követői kerekedtek felül. Mint Jézus maga, úgy hirdették az ő apostolai is a zsidó zsinagógákban az igét, amelyekben tehát a nyilvános istentisztelet tartottak. Nincs is az újtestamentumban az antiszemitizmusnak önként érthetőleg semmi nyoma és alapja, sőt ellenkezőleg a leggyöngédebb kezelése látható magának ennek a népnek, melynek kedvéért még az apostolok is kivételt tesznek s nekik, mint zsidókeresztényeknek az elvek tekintetében kedvezményt nyújtanak.

Mikor a zsidóság útja mindjobban elválik s a kereszténység világhivatása a pogányok közötti terjedés folytán, mind világosabbá lesz, akkor is imádkozik Pál apostol honfitársaiért s az üdvösségbe való egykori felvételüket jósolja meg.

Természetes azonban, hogy a következő századokban a zsidóság elleni polémia keresztény részről mind erősebb lett. Nem maga ellen a nép ellen irányult ez, hanem a vallások küzdelme volt. És éppen ebben volt hatása. Egyik legfontosabb idevonatkozó munka a Jusztin martir „Triphó zsidóval való dialógia”, mely annyi objektivitással igyekszik bizonyítani, hogy a kereszténységben ótestamentomi váradalmak teltek be, hogy még ma is vitakoznak rajta, vajjon zsidókeresztény, vagy nem-zsidókeresztény irányzatba tartozik-e a mű! Az Arisztides apológiája meg a zsidóságban rejlő igazságot és tévedést sorolja fel s állítja a kereszténység mellé. A keresztényekről többek között következő vonzó képet festi: „...Egymás szeretése, az özvegyekről nem fordítják el figyelmüket, az árvát megszabadítják az elnyomótól. Akinek van, ad annak, akinek nincs, irigység nélkül. Ha idegent látnak, lakásukba vezetik, örülnek neki, mint testvérnek, mert nem azokat nevezik testvéreknek, akik test szerint azok, hanem akik lélek szerint és Istenben. Ha szegényeik közül meghal valaki, gondoskodnak temetéséről; ha kereszténysége miatt valaki fogságba vagy nyomorúságba kerül, mindnyájan magukéva teszik nyomorát és igyekeznek őt megmenteni. Ha szűkölködik vagy szegény valaki, két-három napig bőjtölnek, hogy a szegénynek a szükségeseket nyújthassák...” Egy talán tanulságos kép, mely a sokszor kifogásolt zsidóösszetartás igazolására is szolgálhat.

Íme ezeknek alapján a legteljesebben és leghatározottabban tagadni kell, hogy a kereszténységben „antiszemita” vagy „zsidógyűlölő” tendencia volna benne. Mikor Agoston Péter ezt állította pár egyházi atyáról, vagy félreértette a dolgot, vagy nem járt kellőleg utána. A kereszténységnek apologetáinak nyugodt, higgadt polémiaja biztosította a sikert, ellenben mihelyt türelmetlenné lett, azonnal elveszítette hatását. És ez elkövetkezett a kereszténység uralomrajutásával. A középkorban nem vitakozásokat látunk, amelyek meggyőzésre irányulnának, hanem egyfelől

csalhatatlan igazságok előtti meghajlásra vonatkozó követelést, másfelől néma ellenállást. Az a kevés tér, ami a lelkiismeret szabad megnyilvánulására fennmaradt, a keresztény meggyőződésűek számára sem volt elég. Elkövetkezett a zsidóságra az a kor, hogy „elnyomottjait kiszabadítsa, özvegyeit, árváit segítse, szegényeit gondozza, sőt ha idegent látott, azt is behívja magához nem a rokonságánál fogva, hanem a hittestvéri kapcsolatból kifolyólag” ...

A XVI. századi reformáció kétségtelenül mutat közeledést a zsidósághoz és a lelkiismereti szabadság alapelvéből kifolyólag önként, érhetőleg meg kellett volna oldódnia az egész középkori zsidókérdésnek, amely tehát, hangsúlyozzuk, nem ökonómiai, szociális kérdés volt, hanem egyfelől a győzelmes ellenfél türelmetlensége, másfelől a legyőzött annál szívósabb ellenállása. Sajnos, a kölcsönös türelemnek csak elvi alapjai voltak lerakva a reformációban, még protestáns államokban is nem egy tünete van azután is a zsidóság elleni ellenségeskedésnek, viszont maga a nép elég jó viszonyt tart fenn velük.

Ime ilyen vonatkozásban kell tehát Magyarországon is a zsidókérdésnek megfejtését megtalálnunk, amennyiben tudniillik azt létezőnek elfogadjuk. Magyarország reformáció utáni történetét két nagy gondolat dominálja: magyar nemzetünk fennmaradásának és a protestantizmus egyenjogúsításának kérdése. Az utóbbi lassanként a liberalizmus kérdésével lett azonosná, mely éppen azért katolikusokat és protestánsokat egyesít zászlója alá. Szapolyai még nem kevésbé szigorúan lép fel alkalomadtán a reformáció ellen, mint Ferdinánd, a későbbi erdélyi fejedelmek ezzel szemben a lelkiismereti szabadság s nemzeti önállóság védőivé lesznek a dinasztikus egységesítő politikát és bizony jó részben klerikális törekvéseket támogató másik párttal szemben. Távol legyen, hogy ezzel a két párt minden egyes tagjára vonatkozólag kimondottuk volna ítéletünket. Az állásfoglalás akkor nem olyan szabad volt, mint most s annak garanciáját keresni, hogy valaki a két párt közül hol szolgálhat inkább nemzetének, mindenkinek gondolkozásától *függött*. Ezen küzdelmek közben a zsidók úgy tekintendők, mint akik a két párttól különállóság igyekeznek elnyomatásuk terheinek enyhítésére, polgárjogaik megszerzésére, de törekvéseik azonossága a liberális nagy magyar közvélemény törekvésével azonos.

Ugy hogy tehát, ha a középkori korlátok bomlásával a zsidóság is a liberalizmus zászlóvivői között szerepel, az történelmi szerepléséből következik. Az újabb antiszemita támadások mind szabadelvűsége, sőt radikalizmusa miatt érik a zsidóságot s éppen azért kivétel nélkül klerikális tendenciája van azoknak. Csak egypár bizonyosságot.

A klerikális sajtó minden szabadabb mozgalomért a zsidóságot teszi felelőssé és minden neki nem tetsző törekvést a zsidóság belekeverésével igyekszik népszerűtlenné tenni. A múlt század második felének országgyűlési antiszemita pártja más fontosabb, az egyházak államjogi helyzetét illető kérdésekről akarta elterelni a figyelmet s hogy mennyire nem volt népszerű, mutatja azj Istóczyék teljes bukása. Még egy évtizeddel ezelőtt is kísérleteztek, de eredmény nélkül, antiszemita iratok terjesztésével. A kilencvenes évek liberális törvényei, a recepció létrehozta a néppártot és a revíziós törekvéseket. Házasságkötéseknel ma sem szűnt meg az opposzió. Ehhez járul a folytonos izgatás a zsidó szabadkőművesség és az ateista liberalizmus ellen. De ezt a felsorolást folytatni is lehetne.

Már pusztán ez utóbbi tény megdönti antiszemitizmus tekintetében Agoston megkülönböztetését a „zsidó zsidó” és „nem-zsidó zsidó” között, mert hiszen itt tulajdonképpen mindig a nem-

zsidó zsidókat, tehát jó magyarokat ütök. Amiből ismét következik, hogy a zsidóság általánosságban talán mégsem a konzervatívizmus, hanem sokszor egyenesen a radikalizmus szóvivője. Ezt nekem szabad lesz még egy új érveléssel is támogatnom. Volt alkalmam több ízben református püspöki látogatásokban egyes községekben résztvenni. Soha nem hiányzott a zsidóság üdvözlő küldöttsége és a beszédből soha nem maradt ki a legegyszerűbb kaftános zsidó pap beszédéből sem a liberalizmus hangsúlyozása. Mondhatom, ez manapság összekötőkapocs a magyar protestantizmus és zsidóság között a legtöbb helyen. Ez biztosítja a békességet községeink bármely valláshoz tartozó, egymás iránt feltétlenül türelmes lakosai között.

És most arra kell még felelnem, micsoda törvényhozási intézkedést látok szükségesnek a zsidókérdésre vonatkozólag? Fentiekből folyólag a zsidókérdéssel kapcsolatba hozott gazdasági kérdéssel nem foglalkozom. Annyi bizonyos, hogy a lelketlen kizsákmányolók ezrei ássák ma alá az erkölcsi felfogást s tesznek tönkre tisztességes munka veritékcsöppjeiből élő egzisztenciákat. Ez azonban társadalmi betegség s jelen züllött viszonyaink következménye, amely ellen termelőkkal és közvetítőkereskedeleinnel szemben egyaránt szükséges az erélyes állami intézkedés. Idevonatkozólag tegyék meg indítványait a nálam hozzáértőbbek. De a kérdés másik fejtegetett oldalát nem mellőzhetem, a klerikális vonatkozásuakat.

Én úgy látom, hogy gazdasági kérdéseink megoldásánál az antiszemitizmus újabbkeletű előtérbehatása ismét manőver a klerikalizmus részéről. E tekintetben az sem határozna semmit, ha például a zsidó nagy tőke konzervatív lenne. Legfeljebb annyit mondhatnánk, hogy a múltak alapján sem lehetne kétséges választása. Akárhogy, áll is azonban ezzel a dolog, a zsidókérdés idealiter a liberalizmus kérdése. A klerikális nagybirtoknak amellet, hogy gazdasági kérdéseink rendezésénél magát ki akarja vonni, másra hárítván a felelősség súlyát, az antiszemitizmus napirendrehozásával toábbbi célja is van s ez: a katolikus papjavarok megmentésére irányuló akció. Hogy ez lesz a legközelebbi jövő legégetőbb kérdése, az több jelből következik. Ennek az igénynek bejelentését mutatja az is, hogy a néppárt a kultuszminiszteri tárcára vágyott. De hiszen a jelenlegi nagy demokratikus átalakulás úgyszólván felszínre veti majd az 1848. évi XX. törvénycikk megvalósulását s ebbe belekapcsolódik elválaszthatatlanul a katolikus papjavarok kérdése. Utóbbinak a rég húzódozó katolikus autonómia kérdésével kapcsolatos megoldása aztán a papjavarok állami felügyelet alól kivonását, egyházi tulajdonba átadását jelentené. Már pedig ennek sikerülése talán örökre elodázná a liberalizmus diadalát Magyarországon.

Teljes szabadelvűséggel rendezni kell tehát a felekezeteknek egymáshoz és államhoz való viszonyát. Egyiknek ne legyen oka irigykedni a másikra, mert többet kap, másiknak ne legyen mit félténi az átkos liberalizmustól és annak képviselőitől. Ez a rendezés pedig nem lehet más, mint az állami eredetű vagyon szekularizációja. A radikális kérdések felvetődésénél tapasztalható rendes klerikális metódus áll hát előttünk: szidni a zsidóságot, hogy így a velők való foglalkozási őket is diszkreditálja s a főkérdésről is elfordítsa a figyelmet. Pedig ez már igazán a nagy gazdasági kérdés és nem a zsidókérdés, különösen az állam mostani helyzetében, de még a kis egzisztenciák gazdasági megélhetése szempontjából is. Én azt hiszem, az általános választójog érdeke is kívánná az állami eredetű vagyonnak állami kezelésbe vételét, mert kétségtelen, hogy jövedelmének egy része ma klerikális agitacionális célokat szolgál. Ha elként előzetesen ez a vagyonjogi kérdés tisztázatlan, lehetővé lenne az annyira óhajtott katolikus auto-

nómia, mert az esetben csakugyan nem szép szó alá bújtatott nagy nemzetgazdasági kérdés, hanem az öngazgatás kérdése lenne az. Ezzel együtt mérgefoga lenne kivéve minden klerikális izgatásnak is, melyhez számítottuk fentebb a zsidókérdést.

Ez alapon aztán megoldható volna az iskoláknak egész vonalon történő államosítása is. Éppen antiszemita részről tesznek kifogást a zsidó iskolák ellen. Helyes, de ne felejtjük el a többi iskolák ellen való kifogásokat sem s azoknak egyetlen helyes megoldását az egyetemes államosítást, elemi iskolákban az egész vonalon ingyenes oktatással az államosítandó nagy vagyon terhére. Hogy ez a felekezeti viszony feltétlen javulására is vezetne, a nemzetiségi ellentéteknek pedig egységes kultúra és világnézet nyújtása által eltüntetését eredményezné, az bizony remélhető. Pusztán megemlíteni kívánom e két dolognak, mondhatjuk szükséges reformnak, kérdésünkkel összefüggő voltát, bővebben szólni róla nem kívánok.

Egyébként pedig nem tartom a zsidókérdést olyannak, amelyre nézve még más törvényhozási intézkedések is szükségesek volnának s megoldására nem látok más utat, mint a kölcsönös szeretet és egymásmegértés útját.

Dr. LIEBERMANN PÁL

egyetemi m. tanár:

Megjegyzéseimet a felvetett tárgyról, szakismeretek híján, szélesebb tapasztalati alapra, építeni nem tudom, kivált a zsidók helyzetének társadalmi eredetéről nem vagyok hivatva szólni; így felfogásom elsősorban lélektani megfigyelésekből indul ki. Az antiszemitizmus gyökereit látom a gondolkodásnak egész általánosan elterjedt és mindenre kiható tökéletlenségeiben.

Azt vettem észre, hogy egy adott személyiség megítélésénél a legtöbben nem képesek és nem hajlandók — ami mélyebben nézve egy — szempontjaikat, melyek szerint ítélnék, azon adott személyiséghez mérni, vagy éppenséggel a vezető elveket abból meríteni. Már pedig ezt követeljük meg minden méltányos, tárgyhoz mért ítélettől, sőt ebben az erkölcsiek nem is térnek el egészen más területektől sem. Autochton szempontok minden ítéletben szükségkép szerepelnek, amennyiben valódi apriorikus elvek, erkölcsi, esztétikai dolgokban tehát normák: ilyenekről azonban itt szó sincs. Ellenkezőleg: azok a *pszeudo-apriorik*, amelyekkel egyik ember a másikat mérni szokta, nem hogy általános érvényű törvények volnának, hanem az egyéni önkénynek zabolátlan, erőszakos kifejezései. Többnyire a személyes, vagyis inkább osztály ízlés — mondjuk helyesebben s a dolog csekély méltóságának megfelelőbb szóval: a személyes vagy osztályi kényelem nyilatkozik bennük. Forrásuk legjobb esetben hagyomány, különben szokás; egészben bizonyos úriás hedonika, mely a környezetet a maga kedvére, a maga lehető zavartalanságára kívánja szabni.

Ha egy kissé ügyet vetünk rá, miféle kérdéseket szoktak hozzánk intézni, hogy egy ember jelleméről, egyéniségéről számot adjunk, azonnal kitűnik, amit mondani akarok. Azok a kérdések elsősorban is azzal válnak gyanússá, hogy *stereotypek*. Mintha kérdőívet kapnánk, s mindig ugyanazt: töltsük ki a rovatokat. Világos a célzat: azt az embert hamarosan „elhelyezni”. Magukat a kérdéseket nézve, észrevesszük, hogy a kérdőív szakértelem nélkül készült: a kérdések részint sablonosak, részint külsőségek körül forognak: modor? fellépési összeférhető vagy rakoncátlan természet? stb. — megannyi üres, gondolkodást nem igénylő kate-gória.

Ha ezzel szemben megkísértjük azt az embert igazán jellemezni: felfogásunkat róla, egyéniségének belső, döntő jellegeit kiemelni: ezzel a kérdező nem tud mit kezdeni, ami tüstént kiviláglik, mert gondolatunkat nem fűzi tovább, azon a nyomon haladni se nem tud, se nem akar —, amely kettő megint lényében azonos.

Nos, ha valakiről érdemlegesen beszélni, valakit igazán jellemezni a legtöbb esetben kárbavesztett fáradság, ennek mélyebb oka van. A lényegi kérdéseknek ez a kikerülési *intellektuális tunyaságot*, az említett kényelem pedig erkölcsi hibát, *léhaságot* jelent —, melyeknek forrása már jórészt társadalmi.

Nem egyéb nyilvánul meg ebben, mint a *műveltség* hiánya, a szót emines nyelvében véve. Azé a műveltségé, mely száz úton is egy tetőpont felé halad: az ember felfogása, helyzetének elfogulatlan, kicsinyeskedéstől és önzéstől ment, mindenkivel szemben egyenletes jóakarattól indított megértő megítélése felé.

Aki meg nem ért, az mindig és minden téren külsőségekbe fog kapaszkodni, azokon fennakadni. Azokat a sallangokat, melyeket szertartás, szokás, viselkedés alakjában minden specializált kultúra magával hordoz, s amelyeket *bármely* kultúra körében csak az esszenciális ember ráz le, tehát a kivételes: azokat a meg nem *értő* nem tudja sallagnak látni; sem eredetüket, sem jelentőségüket vagy jelentéktelenségüket fel nem fogja s azért tőlük eltekinteni nem képes. Nem sejtí, hogy a felszín valaminek a felszíne; a felszínen marad, csalhatatlanul eltalálva mindenben azt, ami irreleváns. Ily módon, lehetetlen perspektívából lehetetlen képet, torzképet nyerni.

Az úgynevezett zsidókérdésben nem látok egyebet, mint esszenciális műveletlenséget, lehetetlen emberek lehetetlen szempontját. Az a szellemi restség, hogy is ne venné igénybe az emberek „elhelyezésére” azokat a külső csoportokat, melyeket faj, vallás, szokások, foglalkozás készen adnak. Lehet-e kényelmesebben eljárni, mint az ilyen csoportokban a mellékes jegyek átlagos szaporaságáról felületesen érdeklődni, s az emberieket eszerint beosztani? Ily módon szellemi munka, az ember felismerésének munkája, fölöslegessé válik s hozzá ama személyes ízlésnek vagy nevezük csak nevén: privát gusztusnak is elég lesz téve, ha hivatalokra, állásokra az embereket így elvek után szemeljük ki.

Hogy nem önkényesen választom a zsidók helyzetének megítélésére ezt a nézőpontot, annak igazolására legyen szabad felhívnom, hogy a társadalomnak ez a mótelye éppen nem csak a zsidókat illeti. A hagyományra és szokásra támaszkodó *pretenziós* kasztszellem éppúgy állja útját egészséges fejlődésnek a nők helyzetében, éppúgy a gyermeknevelésben, pályaválasztási kérdésekben, mindenütt. Sehol az adott, különös esetbe be nem hatolni, hanem minden előforduló, sőt minden előfordulható esetet előre kész s azonfelül semmis szempontok szerint elintézni: ez társadalmunk uralkodó betegsége.

Abban tehát, hogy a zsidókérdés egyáltalán van: a *bornírtság* nyilvánul meg. Hol lehet ennek gyógyszere? Egy nép gondolkodása intézmények útján, melyek közvetlenül bizonyos bajra irányulnának, át nem alakítható. Gyökeres reformot csak eszmék hozhatnak; a gyakorlati kérdés tehát az, milyen csatornákon hatolhatnak ezek be.

Itt sokat várok az iskolától. Elsősorban nagyobb teret adnék a filozófiának, amely részint a problémákkal magukkal, részint a filozófia *történetében* kimagasló hullámok, ingadozások, szempontváltozások bemutatásával hatalmasan neveli az elfogulatlanságot s azzal elsőbbséget is a másféle ember megértését, majd, még maga-

sabb fokon, belátását annak, hogy az oly kirívó árnyalatkülönbségek is magasabb, általánosabb megvilágításban elenyésznek. Ebben a munkájában a filozófia karöltve jár a történelemmel. Hozzájárul ehhez az irodalom: meggyőződésem, hogy a nagy autorokkal való *igazi* foglalkozásnak hatása, ilyen irányban is, elmaradhatatlan. Amde erre olyan tanítás kell, mely a művek útján az autor lényéhez viszi a tanulót. Minden nagy író alkalmas, itt azonban mégis kiemelném Lessinget; a magasabb osztályokban Goethe is hozzáférhető lesz, idevonatkozó eszmevilágával is. Bármely autort veszünk is azonban, mindig a tárgyalás elmélyítésétől függ minden.

Ha megkísértem ezek után a különösen feltett kérdőpontokra választ adni, úgy az elsőre: van-e Magyarországon zsidókérdés és miben látom annak lényegét, azt kell felelnem, hogy meggyőződésem szerint, igenis van, s lényegét abban látom, amiben másutt is: hogy a kérdést, zsidó-e valaki, minduntalan felvetik és szemponttá emelik. Hogy a zsidóságnak különleges, esetleg kellemetlen vonásait *mint olyanokat* veszik, nyersen; mélyebben rejlő karakterekre visszavinni, *azoknak* értékéről tájékozódni meg sem kísérik, meg sem is kísérhetik — mivelhogy arra műveltség kellene.

Ellenben nem tartom a zsidókérdésben lényegesnek a zsidóság előnyeit vagy hátrányait az országra; nem pedig azért, mert gyakorlati vonatkozása ennek nem lehet, lévén emberek fejlődésének, érvényesülésének, életének előmozdítására vagy hátráltatására az egyedül méltó és igazságos elv, *szigorúan egyénenként* ítélni, miáltal amaz előnyök és hátrányok legüdvösebb átlaga magától előáll.

A második kérdést illetően, a zsidókérdés okairól, kiemelném a nálunk igen egyenetlen, nivellálatlan kultúrát, mely a kasztok közeledésének útját állja, míg a kasztok viszont az ellentétek fenntartását teszik politikai elvükké. Azért beszélhetnénk például nemességi kérdésről is éppoly joggal. A fejlődés így *circulus vitiosus*-ba kerül. Meg kell itt jegyeznünk, hogy a civilizáció egyenetlense az iskolázás szigorú általános keresztülvételével nem elegendő, mint Németország példája mutatja; az iskolának más szellemtől kell áthatva lennie.

A harmadik pontra, a zsidókérdés megoldásáról, már feleltem: igazi, esszenciális műveltségben látom az egyetlen gyökeres segítséget, annak összes eszközeivel, családban és iskolában, egyénenként és egyesületileg. Egyesületekről azonban hozzá kell tennem, hogy egy valódi, *minden jelszótól mentes* szabadkőművesség, a műveltéknek szabad szövetsége, pontokba foglalt program nélkül, élő eszmékkel, hatna jótékonyan; bárminemű irányzat hangoztatása csak ingerelné az ellenszegülést.

Közvetlenül a zsidókérdésre (és rokonkérdésekre) irányuló intézmények közül — melyek radikális hatásúak nem lehetnek — javasolnám állások betöltésénél a névtelen pályázatot, ahol csak lehet; hiszen mindenki, aki csak munkálatokkal igazolhatja magát, pályázhatnék így. Ahol ez nem lehetséges, mert nem művek mutatják meg az arravalóságot, ott az állások betöltését bizottságok kezébe kellene adni, melyeknek tagjai az ország távoleső vidékén laknak, s így sem a pályázókat, sem azok személyes összeköttetéseit nem ismerték előbb.

Olaszországban egyetemi tanszékek betöltésénél az egész országnak fakultásai megmondják véleményüket. Követendő példa ha vált ha több egyetemünk lesz.

MEZEY FERENC

ügyvéd, az „Orsz. izraelita iroda” alelnöke:

Folyó évi május végéről keltezett nagybecsű felhívásában hozzám intézett három pontba foglalt kérdéseire adandó válaszsom előtt a megelégedés érzésével kell megállapítanom, hogy sem a megtisztelő megkeresés alkalmául szolgáló művet, sem annak szerzőjét megnevezni nem méltóztatott.¹

Ad 1. Magyarország forrongó és alakuló társadalmi élete is időnként felszínre vet olyan érdekeket, melyek zsidóellenes érzületek keltése vagy szítása útján keresik az érvényesülésre való lendületet és erőt. Mindig akadnak, akik más talapzat hiányában megrögzött elfogultságra, tudatlanságra, gazdasági vagy egyéb féltékenységi okokra építik fel terveiket. Zsidók ellen rendszeresen tenyészített antipátia sok társadalmi kérdésnek, érdekszövetések céljainak szolgált már alapul és az innen felburjánzó vad termék számos éhes egyéni ambíciónak vált táplálékává. Nem csodálkozhatunk ezen a jelenségeken akkor, mikor egyes államokban a politika vagy más mótelyes kérdések fertőjéből kelő célok érvényesülése érdekében legális harcieszközzé vált, hogy a népszenvédelvényeket a zsidógyűlölet útján hevítsék arra a fokra, melyen céljuk kívánja. Az a tapasztalat, hogy ily tűz mellett egyesek pirosra süthetik pecsenyéjüket, sokakat indított arra, hogy a zsidóság elleni uszítás révén magukat vagy eltévelyedett szellemük produktumait, vagy a sáfarkodásukra bízott ügyet az érdeklődés vagy értékelés központjává helyezték, esetleg hogy a nép vágyait veszélyben forgó területeikről ilyen csatornán át tereljék másfelé. A mi viszonyaink között a társadalom vagy ismeretek desperádói számításba veszik, hogy a népnevelésnek sötét elemmentumai mérgező anyagokkal már előkészítették a talajt, tévtanaik inár fészket raktak egyesek lelkébe. És mert tisztára tudják, hogy jogi és közigazgatási rendszerünk a nyilvánosság eszközeivel üzött ilyen visszaélésekkel szemben a tolerancia eszményi fokáig emelkedett és mert érzik, hogy még az intellektüellek lelkének fenekén is ott lappanganak bizonyos hitoktatás és kinövésein termelt bakteriumok, nyugodtan és remény telten bocsátják ki gyűlölettel bélelt vitorlásaikat. Vajjon aztán a talmudi traktatusok körüli hulladékokon hizlalt és a tudományosság álarcába bujtatott művek, vagy némely a szeretetet meghamisított vallásait hirdető szóbeli és irodalmi izgatásai, politikusoknak ily forrásokon itatott programjai, sajtóbeli megnyilatkozásai és a mindezekből együttvéve itt-ott kialakuló viszonyok együttrve megállapítják-e az országos zsidókérdés fennállását: annak eldöntéséhez így a koronkénti mozgolódások jelentőségét, valamint az előtérbe lépő faktorok és felszereléseik súlyát és értékét tekintve, ugyan sok szó fér. Bárha e jelenségek a zsidókat érintik leginkább, bennük a liberalizmus vagy kulturális kérdések egy részletének egyes társadalmi és jogegyenlőségi differenciák kidomborodását látom, amiben más a zsidósággal össze nem függő eretnekszaglások és egyéb, noha tömpított, csatározások csak megerősítenek.

Ad 2. Arról, hogy van-e egyáltalán zsidókérdés, az előző feleletem magában foglalja mondanivalómat.

A magyar társadalomnak itt szóbaeshető jelenségei többé kevésbé azokat a tüneteket és eredetük ugyanazokat a forrásokat mutatják, melyekkel más országokban is találkozunk

a) Elsősorban áll *mindaz, ami a vallás talaján* támadt, A ke-

¹ Itt több sort törölni voltunk kénytelenek, mivel a válaszadó oly hangon bírálta Ágoston Péter személyét, mely szemlénk tárgyilagossá válna. *A szerk.*

reszténység megalapítója eredetét, tanainak kútfejét, a zsidóság-nak a belőle kiágazott új vallással szemben tanúsított negációját, a harcoss kereszténység örök szemrehányásnak és bűnnek tekintette és tekinti. Írtó hadjáratot indított tehát a zsidó nép és minden ellen, ami belőle lelkedzett. Azt a népet, mely az emberiségnek új vallásalapítóját adta, és azt a szellemet, mely a kereszténység megalapítóját nevelte, elismerés helyett gyűlölet üldözte azzal a céllal, hogy a zsidóság és kereszténység közötti kapcsolatnak nyoma vesszen. Hasztalan tiltakozott ez ellen maga a kereszténység eszményi tartalma és hiába sajnálkozott ezen a tiszta szellemű keresztény papság és a társadalom sok tényezője, a kereszténység harcoss elemei inasaikban, hitvitáikban a tantól mindinkább eltávolodtak. Jézus halálát is a zsidóság bűnűl rótták fel és ennek különösen az alacsonyabb műveltségű és gyengébb belátású hívő lelkekre ható tetemrehívó vádjával, két évezred útján is a zsidó ivadék elleni haragot táplálják részben abból a fanatikus okból, hogy a zsidó utódokat az örök bűnért megalakoltassák, részint hogy a hithez való ragaszkodást ilykép is alá-támogassák. A hitbuzgalom segítőkét tudott magának szerezni saját intézményeiben, elsőrangú szervezeteiben. És már most bűntelenül rakott máglyák hamvaiból és némely kultuszok egyenesen lázító forrásaiból tapasztódott össze, illetve képződik részben ma is az a tudat, hogy a zsidók szenvedése jogos, üldözésük, melyet gyakran a szeretet papja vezet, istennek tetsző cselekedet. Ime a zsidógyűlölet első részben ma is élő forrása, amit a tiszteletreméltó kivételek nagy sorozata egyáltalán el nem apaszt. A zsidóság türelemmel várja egy szebb kornak eljövetelét, hiszen bűn volna el nem ismerni, hogy annak jeleivel már egyházi testületekben is elég sűrűn találkozunk.

b) Az *iskola* nem kevésbé járul hozzá az emberiségre szégyenletes zsidógyűlöletre. A hitoktatásban még át meg átrezdülnek a papi lazítások akkordjai. Némely tanítónak a zsidó gyermek elleni gúnyolódása és megülnöbztetett eljárása, a külön zsidó padok haldokló intézménye, a tankönyvek egynémelyikének tendenciózus tartalma, lassan-lassan fészket rak a zsidók elleni megvetésnek. Csoda-e, ha a tekintélyek nyomása alatt álló gyermekben az a gondolat támad, hogy ez így van rendjén és ha nagykorában is kapálódzik a zsidónak egyenlő elbánás iránti követelődzése ellen? Az iskolák különböző szellemére, fokozataira és az ottani tapasztalatokra gondolva, azt kell mondanunk, hogy csak az egészséges és szabadlelkű magyar nép nemes tulajdonságainak köszönhető, hogy a zsidóellenes érzelmek a meglevőnél sokkal nagyobb arányokat nem öltenek. A zsidóság igaz hálát érez a másfélekezetű iskolák iránt, amelyekben alapvető műveltségét szerzi és hazafias érzései kifejlődnek és amikor egy-egy szomorú emlékekkel a lelkében onnan eltávozik, életútjának gyakori keserűségét az enyhíti, hogy a máris megismerhető és a műveltség fokozódásával még jobban fejlődő haladás iskoláink némelyikén még megtalálható foltot kitörli.

c) Viszont a *család*, egyház és iskola befolyása alatt nőtt, elsősorban annak erkölcsi produktuma és az igazi lelki műveltségen kívül meg is kapja innen az életre szóló útravalót. Csakhogy a család lelke a nők javarésze, a sok tekintetben helyes, de mégis egyoldalú apacanevelés vagy egyébként erősen az egyházi befolyás alatt állanak, ami a fennforgó kérdés szempontjából azért kiemelendő, mert ez adja magyarázatát annak, hogy a gyermek miért nem nyer az anya lelki irányításában megfelelő ellensúlyt, miért van az, hogy néha még a még oly műveltséggel bíró keresztény nőnél is oly erősen van kifejlődve a zsidóellenes érzés. Így nő és terjed a keresztény családban a zsidókkal szemben az ellenszenv, melyet egyes zsidókra nézve tett legjobb tapasztalatok sem tudnak kiküszöbölni. Egy férges kultúrának sajnálandó áldozatai az ilyen

családok, habár elég sűrűk az oly kivételek is, melyeknél a hagyományos nevelés aluli emancipáció esetével állunk szemközt.

d) *Az állam* is példát ad arra, hogy a zsidó vallású polgréaival szemben nem a jogegyenlőség posztulátumai szerint jár el, akár egyéni előnyökről, akár egyházi kedvezményekről legyen szó. Az egyenlőség törvényes biztosítása keserves küzdelem eredménye és a törvény becsületes alkalmazása még mindig *pium desiderium*. A kötelességek teljesítésében erősen követelődző a zsidóval szemben, ám ott, ahol arról van szó, hogy az állam jogokat adjon, ott a zsidók jogait vagy teljesen megvonja, vagy látszat szerint adja meg, vagy olyképen nyírálja körül, hogy a jogegyenlőség eszméje pirulva vonul félre. Mikor a jogfosztás, jogmegrövidítés és a törvény ilyen semmibevétele szemünk előtt folyik le, mikor az állami igazság-osztás lépten-nyomon csődöt mond, vagy kicégézésére ríktó és még inkább bántó kivételeket statuál: hogyan verne gyökeret egyik részen a méltatlanul szenvedett jogsérelem tudata, a másik rész összes vonalain pedig a minoritáson való hatalmaskodás vágya mellett az a mindinkább megrögződő tudat, hogy az az egyenlőtlen elbánás, melyet a magasabb rendű morális felfogásra hivatott állam minden kérelem, protestáció ellenére nyílt cselekményekkel és abbanhagyásokkal folytat, a társadalom minden egyéb viszonylataira is alkalmazandó?

Méltóztatik a kérdésben a zsidók társadalmi viszonyaira, intézményeire, tulajdonságaira és szokásaira alludálni. Ami *társadalmi viszonyainkat* illeti, megállapítást igényel, hogy a zsidók ebben az országban évszázadokon át váltakozva, hol túrve, hol üldözve voltak. Egy, bár felette laza kapcsolatot közöttük a közös vallásu múlt és közös szenvedés alkotott. Csak rövid *öten esztendeje annak*, hogy polgári és politikai jogait törvénybe iktatták, nem szólva most arról, hogy ezek a jogok a valóságban miképpen érvényesültek. E rövid idő alatt azonban a zsidóság olyanképpen hámozódott ki abból a burokból, melyen évszázados penészrétegek voltak, hogy ez a kultúrtörténetben is páratlanul áll. Külön társadalmi elhelyezkedésre ezen átformálódásnál, melyet az asszimiláció gondolata vezérelt, nem törekedett. Művelődés, tudományos haladás, magyar nemzeti irányú fejlődés tekintetében azonban csodálatos eredményeket ért el. Ebben az országban, a törvény sáncaiba fogadott, egyházilag és egyénileg kedvezményezett, védett szervezetekben élő fajok és nemzetiségek sem a magyarság, sem az általános művelődés, szempontjából évszázadokon át nem teljesítettek annyit, mint a teljesen önmagára utalt, fejlődésben mesterséges eszközökkel megakasztott, ősi ellenszenv ellen küzdő zsidóság néhány évtized alatt. Nem tartozom azok közé, akik a zsidókat oly értelemben kiválasztottnak tartanák, mintha azoknak csak erényeik volnának. Megtagadva azt, hogy speciális bűneik volnának, inkább azt vallom, hogy emberek, mint mások, jó és rossz tulajdonok bennük éppúgy egyesülnek és vegyülnek, mint a többi embertársaikban. Külön faji rossztulajdonságaik utáni szaglásalódásokat igaztalanul tartok. Ami ilyennek a látszatával bír, az lehet produktuma az elnyomottságnak, egy ősi kultúrában való álmódzásnak, az eltasztásból eredő kényszerű elkülönzésnek. az ily begubózott helyzetben kifejlődött sajátos nevelésnek, egy oldalú foglalkozásoknak. Lehet folyománya bizonyos mértékig talán annak is, hogy a zsidó vallás nemcsak a tisztult erkölcsi eis hitélet területeinek szabályozója, hanem az elszigeteltségre utáltaknak bizonyos életmódjává is vált, melynek maradványait a kor igényei és megváltozott viszonyok állandóan támadják, formálják és melyekkel szemben a társadalom többnyire alaptalanul idegenkedést tanúsít. De mindez, amire rámutattam, a teljesen kulturált zsidóra nézve egyáltalán nem állhat. Azt a gondolatot, mintha a zsidóságot a nemzet törekvéseinek körében külön vagy

éppen azok ellen irányuló célok vezették volna vagy vezethetnének, hogy ezek a célok szervezetekben tudatosan formát nyertek volna, mint a józan felfogásba ütközőt, el kell utasítanom, éppúgy, mint azt, hogy a zsidó vallásban, irodalmának termékeiben olyan tanok volnának, amelyek a keresztény társadalomra veszélyt rejtegetnének magukban. Kár erre sok szót vesztegetni, hiszen ami magát a hitet illeti, kereszténység és a tekintetbe eső főbb vallások erkölcsstana a zsidó vallás etikáján alapul, mely a szentírás, a próféták és a zsoltárok útján az emberiség közkincsévé lett. Egyéb évszázados irodalma pedig az igazi tudósok birodalmába tartozik, akik gyöngyöket halászva, tán *sárra* is akadnak. De mi köze ehhez a mai nemzedéknek! A zsidóságról ellenségei által terjesztett amaz állítás, mintha közöttük bármely téren *szerves összetartozandóság* lenne, bármely anyagi érdekük intézményes közös oltalomban részesülne, fájdalom, még ama vallási és történeti egységre nézve sem áll, melyet a közös hit szinte parancsolólag megkövetel, ama védelemre nézve sem, melyet egyházak testületei jogállásának biztosítása igényel, de még az időnkénti ellenséges indulatú áramlatok elhárítására sincsen meg az erőteljes egyesülés, mely az önyédekezés természetes formációja lenne. A zsidóság ellenségeiben igenis megvan az egyesek bűneinek közös általánosítására való hajlamosság, és nyilván az ez ellen való jogos lázongásokból akarják a szövetekezést levonni. A zsidóságból kivesszett a faji és népi kötelék organikus kialakulása iránti érzék, mert hazánkban, mint más államokban a zsidóság az illető nemzet közösségébe való teljes beolvadásra törekszik és csakis vallási tekintetben kíván külön létet. A vallás közösségének tudatán túl rabszolgaságban élő hitrokonok érdekében munkálkodó, vagy más állami jogtalanságok kiegyenlítésén működő jótékonyági vagy más jellegű, részben egészen utópisztikus törekvések, legyenek azok a szent földdel vagy egyéb területi kérdésekkel összekötve, a nagy összességgel szemben számottevőnek nem tekinthetők, noha azoknak éppen a most folyó világháborús események némely következményei jelentőséget adhatnak. Ezidőszerint úgy áll a kérdés, hogy az óriási többség hazánkban is minden zsidó nemzeti velleitást mint a magáénak vallott szeretettel és áldozattal körülvett nemzettel való összeolvadását zavaró jelenséget magától elutasít.

Ad 3. Azt, amit a zsidóknak a társadalomba való teljes beolvadása, testületi és egyéni jogai szempontjából szükségesnek tartok, a következőkben foglalhatom össze:

a) Addig, míg az *egyházaknak az államhoz való jelenlegi viszonya* fennáll, az izraelita vallásfelekezet törvénnyel biztosított jogegyenlősége a valóságban becsületesen és fenntartások nélkül végrehajtható. Az állam ne diminuálja a zsidó vallás értékét konkludens cselekményeivel és az ilyen deklasszifikációkkal ne adjon táplálékot olyan felfogásnak, hogy a zsidó hit és következtetés-képpen azok, akik azt vallják, alsóbbrendűeknek tekintendők. Ha az oláhoknak törvényileg biztosított *autonómiájuk* van, nincsen joga, hogy ezt a zsidóktól megvonja. A többi egyházaknak, lelkészeiknek és tanítóiknak az állam költségvetésének terhére engedélyezett *állami dotációknál* köteles az állam egyenlően a népesedés arányában a zsidóknak is kiszolgáltatni azt, ami jogos részük, inerte ha az állam a fennálló jogrendszerrel ellentétben a zsidókra csak kötelezettségeket ró, de a jogok osztásánál önkényesen, sőt országos törvény ellenére jár el velük szemben, ezzel önmaga nevel olyan viszonyokat, melyek végső folyamatban az állam hátrányára válnak. A kinevezéseknél ne mellőzze a zsidót vallása miatt, ne kényszerítsen ilyen módon egyeseket, hogy vallásukat belső szükség nélkül kegyeleti áldozatokkal előnyökért vásár tárgyává tegyék, vagy a hitükhöz való hűségüknek erkölcsi áldozatai legyenek. Az *iskolat* óvja meg attól, hogy a hit-tanítás, tankönyvek és bor-

nírt tanítók révén a nemes életfelfogásra nevelendő ifjúság lelke a zsidógyűlölet által beszennyeztessék, oktató, rendező, intéző és felügyeleti orgánumait olyképen válogassa meg, hogy azok azt a gyomot, mely az iskola vetéseit bántja, irgalmatlanul kiirtsák, jelentkezék ez más egyházak eltévelyedett exponenseinél vagy éppen állami intézményekben.

b) Az állam ne állja rendszeresen útját annak, hogy a zsidóság *intézményes kultúrtörékvései kifejlődhessenek*. Ne kedvezzen politikai okokból, vagy ami még ennél is rosszabb, hatalmi szem pontokon sarjadzott tudatossággal a maradiságnak és ne varrja nyakába ugyanakkor az összességnek a szolidaritás révén, mindazt, ami többé-kevésbé kultúrátlan állapotoknak folyománya és az állami belátás hiányának következménye. Az egyes zsidók kulturértékét ne a felekezeti proveniencia homályos szemüvegén, hanem igaz mértékkel becsüljék fel. Küszöböltessék ki a szellemi munkának vallás szerinti szignálása. Ne túressenek a szabadság eszméit meggyalázó irodalmi és tudományos vállalatok, olyanok, melyek a zsidógyűlölet tervszerű terjesztésében látják létük boldogulását, olyanok, melyek honvédő köpenyben az államra annyira üdvös társadalmi békét aláássák. Az állami kormányzat részrehajlás és elfogultság mutatásával ne mérgezze meg saját orgánumait, melyek a nyilvánvaló tendenciák hatása alatt fokozott buzgalomból még szűkebbre szorítják az áldozatokon a hurkot. Álljon hivatásának magaslatán, hogy benne ennek az országnak minden polgára és minden törvényes testülete jogainak megingathatlan bástyáját lássa.

c) A törvény ne csak a vallások és felekezetek elleni tilalom fákat állítsa fel, hanem gyakorolja az *igazságszolgáltatás* büntető hatalmát akkor is, ha a látítások a zsidók vagy a zsidóság ellen irányulnak. Ám üldözzék kíméletlenül a bünt, ha zsidó vallásuaknál mutatkozik, de csak abban a mértékben, mint a más vallásuak büneit. Ne adjanak módot, hogy a bírói kognícióra a vallás és faj kutatás ráleheljen, hogy a *közigazgatás* mai nevelés által predisponált hivatalnoki kara a jogszolgáltatás tisztaságába a gyűlölködés konkolyát hintse szét. Ne specális zsidó hibák és vétkek hájhaszásában, hanem emberi hibák és vétkek kigyomlálására törje magát a morális megtorlás ereje.

d) A társadalom vesse el magától messzire azt a gondolatot, mintha a zsidóság vallási talaján fejletteken kívül külön faji célokkal bírna és mintha a zsidó szó külön világnézetnek, az általánostól eltérő erkölcsi felfogásoknak az etikettje volna. Szokják meg azt a gondolatot, hogy az egyes zsidó vallásuak büne szakasztott olyan, mint egyes keresztény vallásuak büne: miként ezért nem szavatol a keresztény egyházközség, azonképen nem vonható felelősségre egyesekért a zsidó összesség. Barátkozzék meg azzal a gondolattal, hogy a zsidó vallásuak szellemi vagy anyagi tevékenységének eredménye nem valamely nem létező zsidó érdekközösségnek, vagy külön alakulatnak, hanem a nemzetnek javára szolgál. Dobja el magától az ipar és kereskedelemtől való idegenkedést és lássa be, hogy ezeknek nagyrészen a zsidók által való gyakorlása éppen történeti okokra és a zsidóság elleni mostohálkodásra vezethető vissza, hogy azonban ez a munkásságuk közgazdasági szempontból a magyar nép megbecsüléséhez közelebb álló mezőgazdasággal egyenértékű. Kapcsolja ki életfelfogásából azt a nevetéses gondolatot, hogy a kereskedő, gyáros, ügyvéd, orvos, író munkássága nem való értéke szerint, hanem felekezeti hovatartozandóságok szerint vizsgálandó és hogy a társadalmi befogadás és megbecsülés is a valláshoz igazodik.

A zsidóságnak meg az a kötelessége, hogy becsületos híve maradjon és legyen a kultúrának, hogy híven ahhoz a szellemhez,

mely történeti útját annyira jellegzetessé teszi, emelkedjék fel az idealizmus magaslataira, legyen mindig támasza a haladásnak, igaz szabadelvűségnek és szenvedő embertársainak. Felszabadulván mindama nyomás alól, mely őt teljes kifejlődésében gátolja, őei hitének sérelme nélkül olvadjon be egész lelkével a szívével előtte feltárhozó nemzet közösségébe és simuljon hozzá, külsőségeiben ip ahhoz a néphez, melyhez érzéseivel amúgy is hozzáláncolják.

A *kitérés* kérdésével, melyet érinteni méltóztatott, a hallgatásból netán származható félreértés kikerülése végett szintén nyilatkoznom kell. Az áttérésnek akár az egyetemesség, akár az egyén szempontjából kényelmes társadalmi elhelyezkedés vagy egyéb *utilitánus* alapon való tárgyalása a cinizmus felé süllyeszti a vallás-változtatást, el kell iszonyodnunk azoktól a szent helyeken elhangzott hamis vallomásoktól, melyek — némely esetet kivéve a jellemekre árnyékot vonnak. A *tömeges áttérés* panaceájánál és az álarccosság még szembeszökőbb lenne és kérdés, hogy a *társadalom*, melynek egysége érdekében ily eszme propagáltatik, mit nyerne ily erkölcsileg kétes értékű elemekkel. *Nemzeti* tekintetben talán lehetne álmodni egy nagy nyelvi és vallási egységről, melyet az állam területének határvonalai szabályoznak. Csakhogy ez utópia és a magunk tárgyára gondolva, minthogy itt a majoralizálás gondolatnak is képtelen, melyik legyen az az egységes vallás: az anya hit, a leány vallás vagy más leszármazó? Az a kor, melynek egyik tagjához intézem e sorokat, nem állhat más alapon, mint azon, hogy van *egy általános erkölcsi kultúra*, melyben mindem tisztult gondolkozó ember találkozik, tekintet nélkül arra, hogy milyen templomba jár, van-e istene vagy miként áldja azt milyen írásokat tisztel, milyen ünnepekhez ragaszkodik, milyen sírok és emlékek szentek előtte. Benső életünknek, a hitnek, az érzelemnek és kegyeletnek szabadságát senki se bántsa, célszerűségi okokból durván meg ne érintse, tudomány, erkölcs vagy kultúra örve alatt meg ne zavarja. A zsidó, még ha a maga vallásának szabályait be nem tartja is, azért sem nagyon hallgat a könnyű érvényesüléssel és sok minden előnnyel kecsegtető térítő szavára, mert *gyávaságot* lát abban, ha olyan szekerre kérődzködik, amelynek sokszor volt kereke alatt, amelyről sok ostorcsapás érte arcát, ültek légyen rajta fejedelmek vagy csak kocsisok. Olyanoknak kegyét, kik hitének megtagadása vagy megcsúfolása és egy új vallás iránti gyakran tudatosan hazug fogadalom árán adnak számára belépti bárcát, nem kívánja, hiszen betolakodásával csak igazolná évszázadok igaztalanságát és táplálékot adna az ilyképen nyilvánvalóvá lett haszonkeresés folytán új vádaknak. Pedig a zsidóságának a világ legcsodásabb tüneményeként mutakozó állhatatosság-a, annyi szenvedés között épen maradt, idealizmusa legbecsesebb tulajdonsága, mely egyúttal igaztalanul szemére vetett anyagjasságának is legcsattanósabb cáfolata.

És ugyan hová menekülhet az élet nehézségei által legyűrt, csábító ígéretek és a megújulás csillogó reménysége alatt megtántorodó a *faji antiszemitizmus elől*, mely az új kereszténynek nemzedékeken át is kutatja eredetét, beárnyékolja nevét, mely elkergeti a fiút az apja koporsójától, távortartja az anya sírhalmától, mely állandóan ott vájkál származásában, hogy még sokáig, még unokáiban is forralja vérét, vagy arra kényszerítse, hogy gyalázójává válják saját vérenek, mely becsstelenségre — az ellenséges hullámok megnyugszanak. Nem, t. Uram, mondjanak le reményükről mindazok, akik a zsidók megkeresztelkedésében keresnek orvosságot olyan baj ellen, melynek egész másutt vannak a forrásai. Ne méltóztatassék gondolni, hogy mindez merev, vad exkluzív zsidó fel fogás. Igaz jelenségek ezek, melyeket legjobb belátásom szerint

igyekeztem itt így beállítani. *Goethe* nem volt zsidó, nem volt fanatikus, Winckelmannról szóló írásában azt mondja:

„Denn es bleibt freilich ein Jeder, der die Religion verändert mit einer Art von Makel bespritzt, von der es unmöglich scheint, ihn zu reinigen. Wir sehen daraus, daß die Menschen den beharrenden Willen über Alles zu schätzen wissen, und um so mehr schätzen, als sie sämtlich in Parteien geteilt, ihre eigene Sicherheit und Dauer beständig im Auge haben. Hier ist weder von Gefühl, noch von Überzeugung die Rede. *Ausdauern soll man, da wo uns mehr das Geschick als die Wahl hingestellt.*” És még azt teszi hozzá *Goethe*: „Alles entbehren und dulden, das wird geschätzt; *Abfall dagegen bleibt verhaßt*, Wankelmut wird lächerlich.”

A zsidó maradjon inkább *Goethe* szellemének társaságában, mintsem hogy azokhoz tartson, kik külön, kérdések feszegetésével beteges-tünetek ellen nem megfelelő helyeken keresik az orvosságot és akarva vagy nem akarva, a gyűlöletet abraholják. A zsidónak erős ama hite: és azt sok biztató jelenség is támogatja, hogy eljövend a kultúra teljessége és tiszta ölében elhozza az ember egyenlőségének diadalmas eszméjét.

Ha a törvényhozótestületet megnyilatkozásaiban és alkotásai-biin, a végrehajtó hatalmat eljárásában, a társadalmát magatartásában az igazságnak, a jogegyenlőségnek és méltányosságának elvei fogják vezetni, az inkvizítorhoz hasonló műveknek és vele rokonszenvező kezdéseknek talaja elvész, a nemzet egy régi előítélet lidércnyomása alól szabadul és helyette alkotási kedvvel és áldozatkészséggel munkálkodó új és nagy célok megértésére hevített, a nemzeti lét harcában most is fényes tűpróbát álló becses erőtényezőkkal gazdagodik, amint kétségtelenül gazdagodott már eddig is.

Dr. MEZEI MÓR

ügyvéd:

Hozzám is intézett kérdéseire megadom feleletemet:

Magyar állampolgárok, kik Mózes vallását követjük, vagyunk „magyar zsidók” vagy „zsidó hitű magyarok”; körülbelül mindegy, aminthogy a debreceni cívis is egyaránt mondhatja magát akár magyar kálvinistának, akár kálvinista magyarnak.

Vagyunk tehát hitfelekezet; de nem vagyunk sem nemzetiség, sem társadalmi osztály, sem faj. A foglalkozási különbségek, melyek a múltban léteztek, azok is megszűntek, összevegyültünk. Vagyunk földbirtokosok, gazdák, vagyunk írók, a magas irodalom művelői, vagyunk bírák, kik a hajdani táblabírák székein ülnek, ügyvédek, kik az egykori prókátorok mesterségeit folytatják, vagyunk iparosok, céhmesterek nélkül, vagyunk mesteremberek, mesterlegények, gyárimunkások, sőt sajnos, akadnak már közöttünk is rablógyilkosok, kik a hagyományos Sobri Jóskák nyomdokait tapossák. Viszont vannak szép számmal orvosok, bankárok, börzsiánerek, kereskedők, alkuszok, ügynökök, sőt uzsorások is, akik nem zsidók, még csak nem is kitért zsidók és nem is ilyeneknek a leszámazói.

Fajról pedig ne is beszéljünk itt Közép-Európában, a Kr. u. huszadik században. Vegyülék vagyunk mindannyian és senki sincsen itten, aki csak húsz-huszonöt nemzedékre visszamenőleg azt igazolhatná, hogy minden ágban, összes felmenő rokonsága tiszta turáni fajbeli volt és nem vegyült abba semmi más vérségi, nem is számítva a sok „Török”, „Tatár”, „Bolgár” nevű családot, melyeket fajrokonság címén is befogadhatott a magyarság. De ha színmagyar számba mehetnek a Wenckheimok, Mannsdorffok, Benyow-

szkyak, Rakovszkyak, ugyanarra tarthatnak igényt a Schwarczok, Weiszek, Rothok, Grünök is, annyival inkább, mert ez utóbbi családneveket, eltérőleg az előbbeniéktől, legnagyobb részét nem külföldről importálták, hanem legalább itt Magyarországon keletkeztek. II. József idejében, parancsszóra.

Törvényhozásilag megoldandó zsidókérdés Magyarországon nincs; meg van az oldva az emancipációval az egyénekre nézve és a recepcióval a felekezetre nézve. Társadalmilag a zsidók a maguk részéről megoldották a kérdést a nemzetbe való beolvadások által. Páratlanul áll a történelemben az a magyarosodást processzus, melyet a magyar zsidóság körülbelül 1840 óta önmagán véghezvitt, nyelvben és érzésben, magyar voltára és hazafiasságára nézve. Ha vannak még — itt is, ott is — előítéletek, melyek a közeledést néhol és néha nehezítik, bízunk valamit az időre is. Utóvégre összeházasodások, sőt még a kitérések is, teremtenek családi nexusokat, rokonságokat és sógorságokat; keletkeznek egyéb összeköttetések is és lassanként rést fogunk törni azon a rossz szokáson is, hogy akiket közülünk — zsidók közül — némely exkluzív társadalmi körök is befogadnak, azokra egyszersmind ráfognák, hogy ők kivételek.

Van a magyar zsidóságnak saját benső kérdése: szervezkedési, felekezeti önkormányzatának kérdése, de ez a társadalomra éppen nem tartozik és az államra is csak annyiban, amennyiben egyrészt az állam felügyeleti és ellenőrzési jogát érinti, másrészt az állam minden törvényesen elismert vallásfelekezetet egyenlő elbánásban részesíteni köteles.

Összefoglalva, feleletem tehát ez:

A nemzetre, az államra, a társadalomra nézve Magyarországon zsidókérdés nincsen; ezt a kérdést csak azok látják, kik ilyen kérdést mindenáron teremteni szeretnének.

OLÁH GÁBOR

író (Debrecen):

Énszerintem zsidókérdésről ma már nem lehet beszélni Magyarországon. Az 1848 előtti zsidókérdés lassanként tisztán felekezeti kérdéssé szelidül s a zsidók, akár olvadnak be, akár nem a magyarságba: nemzetet nem alkothatnak a nemzetben, mert egységes nyelvük nincs.

Ellenben rendkívül érdekes a zsidóság helyzete Európaszerte. Mindenütt kétlaki életet él; egyik a belső élete: a zsidóságé, másik a külső élete: azé az államé, amelynek tag-ja. Ebből támad elszigetelődése, s az az ellenszenv, amellyel az államnak u. n. *fajpolgársága* kísérő törekvéseit.

Mínthogy a zsidóság elhelyezkedése, esetleges beolvadása vallási konzervativizmusa miatt problematikus: vallását kellene elhagynia vagy megváltoztatnia, hogy elszigetelődése megszűnjék. De ez lelkiismeret kérdése, kényszeríteni senkit nem lehet rá.

SZABOLCSI LAJOS

az „Egyenlőség” szerkesztője:

Hozzám intézett szíves levelének mindjárt első sorára reflektálok. Figyelmemet valóban nem kerülte el az a vita, mely a tudományos és időszaki sajtó tekintélyes részében legutóbb egy, a „zsidókérdést” tárgyaló könyvet kísért. Annál kevésbé kerülhetett el, mert e vita jórészt szemeim előtt, lapom hasábjain folyt le. Azt azonban tagadásba kell vennem, hogy a könyvvel kapcsolatos probléma vitakérdéssé vált, mert e hírhedt könyv és tartalma körül, szerény nézetem szerint, ma már mindennemű vita, a *pro*

és *kontra* álláspontok harca teljesen lehetetlen. Lehetetlen mégpedig azért, mert a felmerült adatok és akták immár megdönthetetlenül bebizonyították, hogy az a bizonyos könyv: tudománytalan fércmű. Ezért, szerény nézetem szerint, gondolkodó ember nem állhat oda ma vitázni sem e könyv értéke, sem a benne hirdetett igazságok, sem az ott problémának feltüntetett tétel felől.

Bizonyos, hogy e könyv nem is annyira, mint a körülötte képződött irodalom élénk érdeklődés tárgya lett. De a magam részéről érthetetlennek tartom, hogy azt az álláspontot méltóztatik vallani, hogy most már meg kell nyugtatni a kedélyeket és megoldásokat kell keresni e tárgyban. Vajjon miért kell megnyugtatni a kedélyeket *azzal kapcsolatban*, hogy egy könyvről a tudomány eszközeivel kiderítettük, mily keveset ér?! Hiszen azok a kedélyek, melyeket esetleg e könyv izgatott fel, bízvást megnyugodhattak, mikor a zsidóság első tudósainak és publicistáinak tollából a könyv részletes cáfolatát elolvasták. Azok a kedélyek pedig, melyek nem nyugodtak meg még ez után a cáfolat után sem, méltóztassék elhinni, hogy egyáltalában nem nyugtathatók meg. Azok már e könyv megjelenése előtt is izgatottak voltak, e könyv elporladása után is izgatottak lesznek: ezek a kedélyek egyáltalában létfeltételüknek tekintik, hogy állandóan izgatottak legyenek — ellenünk. Megnyugtatni nem lehet, de nem is kell őket. Közérdekű megoldást keresni pedig, szerény nézetem szerint, e könyv és a körülötte képződött irodalom felmerülése alkalmából annál kevésbé szükséges, mert nem tudom, hogy ilyen megoldás tulajdonképpen mire is vonatkozik. Mit kell itt megoldani? E könyvvel kapcsolatban, szerintem, csak *egy* olyan probléma merült fel, amire közérdekű megoldást várt a művelt magyar közönség: hogy a magyar szociológia, a magyar szabadkőművesség, a magyar modern jogi irodalom olyan kiválósága, minő Ágoston Péter dr. tanár úr — mert hisz róla, az ő könyvéről van szó —, hogy került a Rohlingok, Eckerek és egyéb antiszemita hamisítók sorába? Erre a problémára valóban közérdekű megoldást vár mindenki. De attól tartok, hogy e megoldást sem tisztelt Szerkesztő úr nem tudja, sem a *Huszádik Század* tervbevett zsidóvitája nem fogja meghozni. Ez talán örökre Ágoston úr titka marad.

Megbocsát ezek után, igen tisztelt Szerkesztő úr, ha a *Huszádik Század* tudományos jellegű zsidó vitáját, melyben való részvételre fel méltóztatott hívni, sem helyeselni, sem megérteni nem tudom. Mirevaló vajjon ez a vita? A zsidók védjék meg benne álláspontjukat, dicsérik felekezetüket, szokásaikat, panaszkoznak ellenségeik ellen — a nem-zsidók pedig bölcsen mondják el, hogy a zsidók hibáin hogyan lehetne segíteni, hogy elegendő-e a kitérések száma, vagy szaporítani kell azokat —, így méltóztatik-e elképzelni? Hiszen egy ilyen vitának akkor nem a modern haladásért harcoló *Huszádik Század* hasábjain van a helye, hanem valami középkori katolikus templomban! Hiszen ilyen vita külső képeben mivel sem jobb az 1240-iki párisi disputánál, melyet Blanche királyné vezetett, ahol Rabbi Jechiel Párisból és Rabbi Mose Coucyból védték meg a kitért Donin Miklóssal szemben a zsidóságot. Nem jobb az 1263-iki barcelonai hitvitánál, mely Don Yayme arragoniai király vezetése alatt folyt le s ahol a nagy Nachmanides védte négy napon át (július 20—24.) a zsidóügyet a dominikánus Pablo Christianival szemben. Nem jobb a tortosai hitvitánál, mely 1413-tól 1414-ig tartott s ahol Benedek pápa előtt 16 zsidó tudós szállt szembe Josua Lorqui nevű kitért zsidóval s ahol a kérdőpontok, melyekre a vitázóknak felelni kellett, az akkori viszonyokat szem előtt tartva, semmivel sem voltak különbek, mint az elem terjesztett kérdőpontok, különösen az, melyben a „magyarországi zsidókérdés megoldását” méltóztatik felvetni társadalmi vagy törvényhozási reformokkal kapcsolatban.

Bocsásson meg, hogy Önt, tisztelt Szerkesztő úr, ki a haladó Magyarország egyik vezérharcosa, ilyen inkvizíciós képekkel és ilyen középkori hasonlatokkal traktálom. De bennem felázad a zsidóérzés, midőn tudományos vitát látok készülni évezredek szent hitemről és midőn felekezetemmel kapcsolatban, melynek hívői ezer éve laknak már magyar földön, ma ezeket a szavakat kell olvasnom: „a magyarországi zsidókérdés megoldása”.

Hát van ilyen kérdés?

Csak azoknak *kérdés* ez, akik nem tudnak belenyugodni abba, hogy mi, magyar zsidók, épp úgy hazánknak valljuk ezt a földet, mint a más hitű magyarok. Csak azoknak *kérdés*, kik ezen változtatni szeretnének. Csak azoknak *kérdés*, kik azt hiszik, hogy létünk, existenciánk, érdemeink, fennmaradásunk, fejlődésünk: nem tények, nem pozitívumok, hanem holmi bizonytalan, ingadozó határozatlanságok, szóval: *kérdések*.

Más ember előtt zsidókérdés Magyarországon nincsen.

Zsidókérdés Magyarországon akkor lehetne, ha a zsidóság nem az volna, ami, hanem a nemzetnek problematikus eleme vagy ellensége lenne. Ha kivonná magát honpolgári kötelességei teljesítése alól, ha nem venne részt a nemzeti művelődés munkájában, ha állandó fenyegető veszedelme volna az országnak. Akkor valóban volna zsidókérdés, mert a nemzetnek védekeznie kellene ellene, állást kellene foglalnia irányában s a politika megoldatlan, fenyegető, elintézendő kérdései között joggal lehetne ott a zsidókérdés is.

De vajjon így van-e! Még a legdühöttebb antiszemiták sem állíthatják ezt a magyar zsidóságról.

Most van 50 éve az emancipáció törvénybe iktatásának. Tessék visszapillantani, mit tett e félszázad alatt a magyar zsidóság Magyarorszáért, mely polgárává fogadta a zsidót. Joggal kérdezhetjük: hol volna iparunk, kereskedelmünk, irodalmunk, művészetünk, mezőgazdaságunk, egész nemzeti kultúránk a zsidók nélküli Eszét és szívét, minden tehetségét adta a magyar zsidó a hazának. A legelső tudósok, a legkiválóbb katonák, a legszebb szavú költők, a legalaposabb agrárok, a legendületesebb iparosok között zsidó nevekkel találkozhatunk. Büszkén állapíthatjuk meg, hogy hű fiaiként szerettük ezt az országot, szerettük már 1848-ban 20.000 honvédünkkel, szeretjük a világháborúban negyedmillió katonáinkkal, vérünkkel és lelkünkkel odaforrottunk hozzá — és ma vitát méltóztatik rendezni a magyarországi zsidókérdés megoldásáról! A huszadik században! A *Huszadik Század*-ban!

Ha a zsidóságot felekezetnek méltóztatik tekinteni, miért nem előzi meg a *Huszadik Század*-ban a zsidó vitát egy katolikus-vita vagy református-vita is?

Ha nemzetiségnek, mint a cionisták és legjobb barátjuk, Ágoston Péter úr teszik: miért nem tetszik előbb vitáit rendezni a ruténkérdésről meg a szerbkérdésről is? A rutén, szerb, román hazaárulók nagy száma következtében ezeknek a nemzetiségeknek igenis van *kérdésük* a magyar nemzetben. De nem a zsidóságnak, mely eddig egyetlen hazaárulást sem produkált!

Nincs itt zsidókérdés; megoldására nincsen szükség. A zsidókról, mint valami elintézetlen helyzetű, problematikus értékű tömegről vitázni, tudományosan, nyugodtan, akár a többtermelésről vagy más aktuális politikai kérdésről: szerintem nemcsak érthetetlen, de veszedelmes dolog is.

Nem vagyok elfogult felekezetem iránt. A zsidóknak épp úgy vannak hibáik, mint a többi embereknek. De zsidó hibák, zsidó bűnök, melyeken összefoglalólag lehetne vagy kellene segíteni: nincsenek. Az sem vezet ez állásfoglalásomban, mintha nem szívesen venném más hitűek állásfoglalását zsidóügyekben. Igenis, a zsidóságnak vannak belső politikai kérdései, melyekben magam kértem ki keresztény kiválóságok véleményét. De az egész zsidó-

ságot, mint *kérdést* felvetni s erről a kívül állók véleményét kérni: ez ellen foglalok e sorokban állást.

Vannak, mondom, a zsidóságnak belső politikai kérdései, minő az *autonómia* kérdése, mely felett az egész nemzetnek kell döntenie. De, úgy látom, a *Huszadik Század* ankétja nem a felekezeti-közigazgatási problémára vonatkozik. A *Huszadik Század* kérdései az Agoston könyve körül támadt hullámokon vetődnek fel s Agostonnak nem fekszik szívéen a zsidó autonómia ügye, nem is gondolt reá.

Bátor vagyok még mindezek után felhívni igen tisztelt Szerkesztő úr figyelmét arra, hogy, szerintem, ha Magyarországon zsidókérdés nincs is, *antiszemita*kérdés igenis van. Egy, a magyarországi antiszemita kérdés felett rendezendő vitában szívesen vennék részt, ott örömet látnám, ha minél többen hozzászólnának. És ha ott is olyanfajta három kérdést tennének elém, mint aminőket jelen esetben méltóztatik, akkor készséggel jelölném meg a *törvényhozási reformot*, mely, nézetem szerint, hazánkban véget vetne az antiszemitizmusnak — mely mozgalmat napjainkban a nemzet legkártékonyabb, legmakacsabb, legmérgezőbb ellenségének tartom s melynek megsemmisítésén minden magyar embernek munkálkodni kellene.

VANCZÁK JÁNOS

a Vas- és Fémmunkások Szövetségének titkára:

Nagyon kevés szabadidővel rendelkezve, megtisztelő felhívásának, hogy a magyarországi zsidókérdés problémájához én is hozzászóljak, csak késve és futtában tehetek eleget. De ezenkívül is vannak akadályaim. Agoston Péter könyvét nem olvastam, csak tudok róla, a könyv nyomán támadt vitatkozásokat sem kísérem figyelemmel, mert én elvi álláspontomnál fogva nem sokat foglalkozom a felekezeti kérdésekkel, számomra átmenetileg elintézetnek tekintek minden felekezeti kérdést a szociáldemokrata párt programjának erre vonatkozó pontjával: „A vallás magánügy.”

Ez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy én és pártfeleim nem látjuk meg és nem veszünk tudomást azokról az eseményekről, amelyek itt körülöttünk felekezeti kérdésekben felvetődnek. Ellenkezőleg figyeljük ezeket az eseményeket, s őszinte sajnálattal látunk e téren támadást és védekezést egyaránt. Ami már most a feltett kérdéseket illeti, hát a látszat az, hogy tényleg van itt Magyarországon is zsidókérdés, vagy legalább akarnak csinálni ilyet, bár én tagadom ennek jogosultságát, s tagadom szükségességét is. Zsidóságunk sem számarányával nem bír itt olyan befolyással az ország közéletére, hogy ez a többi felekezetek népeire hátrányos kihatású lehetne, sem társadalmi szereplésével nem szolgál rá arra, hogy vele szemben, mint fájjal, vallásfelekezettel külön kellene foglalkozni. Erre vonatkozó közelebbi statisztika hiányiáibai az alábbi számadatokat kaptam elő, annak bizonyítására, hogy a zsidóság számaránya mennyire nem jogosít arra, hogy itt zsidókérdést csináljanak.

Vallásbeliek általános és arányszáma Magyarországon:

	1857-ben	1869-ben	1880-ban	1890-ben
Róm. kat. -----	5,414.708	6,197.582	6,482.595	7,239.212
Görög kat. -----	1,374.754	1.578.039	1,486.598	1,655.600
Görög keleti -----	2,023.416	2,067.227	1.937.105	2,064.715
Ágostai -----	1,002.943	1,096.143	1,107.515	1,180.489
Református -----	1,822.953	2,017.380	2,023.257	2,212.663
Unitárius -----	49.006	54.345	55.787	61.617
Zsidó -----	407.798	543.186	624.734	707.472

	<i>Százalékban:</i>			
	1857-ben	1869-ben	1880-ben	1890-ben
Róm. kat.	44,74	45,68	47,22	47,84
Görög kat.	11,36	11,65	10,83	10,94
Görög keleti	16,72	15,25	14,11	13,64
Ágostai	8,29	8,08	8,07	7,80
Református	15,06	14,88	14,74	14,62
Unitárius	0,40	0,40	0,40	0,41
Zsidó	3,37	4,00	4,55	4,67
Egyéb	0,06	0,06	0;08	0,08

E statisztika szerint a zsidóság száma emelkedőben van ugyan a katolikus valláson kívül a többi vallásfelekezetekkel szemben, alapjában véve azonban az ország nem zsidó vallású lakosságához mérten mégis csak igen alacsony arányszámot képvisel, s ezen az arányon az utóbbi másfél évtized sem változtatott valami jelentősen. Hogy ennek dacára látszólag van zsidókérdés, annak magyarázatát abban látom, hogy egyrésztől zsidóságunk erősen iparkodik felküzdeni magát a felsőbb társadalmi rétegekbe, amihez megvan adva neki a lehetősége azáltal, hogy a lenyűgöző és silányabb eredménnyel fizető foglalkozások mellőzésével nagyrésztében a könnyebb és jövedelmezőbb foglalkozási ágakhoz szegődik, új generációja előtt utat tör magának intellektuális foglalkozások felé, s most már ezen a téren összeütközésbe kerül a nem-zsidó vallású középosztály érdekeivel, amely osztálynál tudvalevőleg a hivatal és az intellektuális szabad foglalkozás, orvosi, ügyvédi, papi, tanítói pályák az életcél, s mert ez az osztályunk sem nem élelmes eléggé, sem nem az igazi tudást és képességet tekinti jogcímnek mind e kereseti források megszerzésénél, hanem az ősi just, hát a feltörekvő zsidóság ellen, hogy a maga osztályérdekeit védje, megcsinálja a zsidókérdést, mi ellen a zsidóság védekezése olaj a tüzre. Ilyenformán szerintem ha tényleg van Magyarországon zsidókérdés, úgy ennek lényege azon gazdasági veszélyben keresendő, melyet a zsidóság feltörekvése a magyar nem-zsidó vallású középosztályra jelent. A zsidókérdés ébrentartásában igen nagy része van zsidóságunknak is. Nagyrésztben szándékoság nélkül, illetve tudatos szándék nélkül. A haladó kor, a népműveltség általános terjedése az összes felekezeteknél lazította a vallási szokásokhoz való ragaszkodást, lazította a valláshoz való tartozás külső megnyilvánulásait. A zsidóságunk ezzel szemben, különösen alsóbb rétegekben, görcsösen ragaszkodik olyan vallási szokásokhoz, amelyek állandóan és kirívóan választják el a lakosság többi felekezetétől. A falu és kisvárosok népét minden péntek este, minden szombati nap újra és újra figyelmezteti arra, hogy ott zsidók laknak, hívei olyan felekezetnek, mely külön társadalmi és vallási életet követel híveitől, olyan emberek, kik a lakosság többi részével egybe nem forrnak. A külön ünnepek, mely más felekezetűeknél alig tűnnek fel, a zsidóságnál, mint kereskedő- és üzleti népnél, a lezárt üzleti helyiségekkel újra és újra ráterelik a figyelmet a zsidóságra. A viseletben a hagyományos kaftán, a pajesz, az élelmezésben a rituálisság mind olyan külsőségek, melyek állandó forrásai a mesterségesen szított ellenszenvnek, amely ellenszenvet azután a másfelekezetű népeknél ki lehet használni a zsidóság ellen. A gyakorlati élet bizonyítja, hogy a magasabb kultúrájú városi lakosságban, hol a zsidóság is levetette nagyrészt magáról a vallási szokások bilincseit, kevésbé érezni a zsidókérdés létezését, mint a kisvárosokban, falvakban vagy általában a vidéken.

A zsidóság rendezettebb, nagyrésztben kedvezőbb vagyoni viszonyai, az ezekből származó előnyök, több tudás szerezhetése, a magasabb kultúrfokra emelkedés lehetősége, az így lehetővé vált nyomatékosabb fellépés a társadalmi életben élesztik azt a

tüzet, melynek melegénél a zsidókérdést puhára akarják főzni azok, kikre a zsidóság feltörekvése és megerősödése gazdasági hátrányt jelent.

Uralkodó vallásfelekezetünk a római katolikus, utána egy feltúcat egyéb keresztény vallásfelekezet következik. A katolikus egyháznak minden más felekezet felett nagyobb kiváltsági vannak itt, hatalmas anyagi erő áll rendelkezésére, hatalmas befolyása van az állami életre, ezekkel az erővel védelmezi kiváltságait, igyekszik gyarapítani befolyását. A többi keresztény vallási felekezettel csak megfér valahogy, de már a zsidó vallással szemben kevésbé türelmes.

A támadásokból és védekezésekből keletkezik az általános felekezeti kérdés, amelynek felidőzésében és felszínen tartásában most már minden felekezet bűnös vagy hibás.

Zsidóságunk felekezeti kérdése némiképen nyugvópontra jutott volt a zsidó vallás törvényes egyenjogúsításával, de mert a zsidóság fejlődését és előhaladását segítette elő, az ellene való felekezeti harc nem szűnt meg, sőt lehet, hogy kiélesedett. Ezt a harcot pedig széjjelhurcolják a társadalom legsalsóbb rétegeibe is. A felekezetek alsóbb papságának rendezetlen anyagi viszonyai sok esetben a felekezeti türelmetlenség féktelenségeit is beleviszik a harcba és a harc főleg a zsidóság ellen irányul, bár a többi felekezetek sincsenek egymástól kiméivé.

A római katolikus egyház, a görög katolikus, görög keleti, a reformátusok, kálvinisták, unitáriusok éppannyira szeretik és túrik egymást, mint együttvéve a zsidó felekezetet, és mint a zsidó felekezetet őket valamennyiüket.

A zsidókérdés problémáját ilyenformán külön megoldani alig lehet. Arra volna szükség, hogy a felekezeti kérdés általában szorítottassék háttérbe, aminek lehetősége megvan, ha a magyar társadalom progresszív elemei erre a célra összefognak. Legyen szabad erre nézve az én gyakorlati megfigyelésekre hivatkoznom.

Közel 25 éve veszek részt a munkásmozgalomban, szűkebb szakmai körömhöz mintegy 40.000 munkás tartozik. E nagyszámú munkástömegben csak természetes, hogy minden elképzelhető vallásfelekezet képviselve van. A mi körünkből azonban számúzve van minden felekezeti vitatkozás, szóban, sajtóban egyaránt, s itt ebben a széles nagy körben, de még a munkatelepeken sem merült fel soha semmiféle felekezeti kérdés, semmiféle felekezeti villongás. El tudom ugyanezt a helyzetet képzelni szélesebb társadalmi körben is, ha a felekezeti vitatkozások mélyebb méltatásban a progresszív körök részéről nem részesülnek.

A zsidóságnak, amennyiben ő maga is súlyt helyez erre, szintén hozzá lehet járulnia társadalmi téren is a zsidókérdés szánálásához. Szükségesnek tartanám itt azt, hogy a progresszív zsidóság indítson erélyes akciót a vallási szokások mindazon külsőségei ellen, amelyek alkalmasak arra, hogy a zsidóságot a társadalom többi osztályaitól a zsidóságra hátrányos módon különböztessék meg. Törvényhozási úton — itt kellett volna kezdenem — arra kellene törekedni, hogy a vallás kérdése magánügynek nyilváníttassék, főleg pedig arra, hogy az iskolákban megszűnjék a kötelező vallástanítás. Minden progresszív gondolkodású embernek megrendülve kell látni azt a romboló munkát, amelyet a kötelező vallástanítás örve alatt iskoláinkban a felekezeti türelmetlenség végez ártatlan gyermeklelkekben. A gyermek romlatlan lelkét kell törvényesen megvédeni és megkímélni a felekezeti méregtől, s akkor egy-két generáción keresztül nemcsak az állítólagos zsidókérdés, de minden felekezeti kérdés eliminálva lehet, s ez dicsősége lesz ennek az országnak és záloga a boldogabb jövőjű magyar társadalomnak.

VENETIANER LAJOS

főrabbi és teológiai tanár:

Megtisztelő felszólítására a következőkben bátorkodom nézetemnek kifejezést adni:

Zsidókérdés, a szó *közhasználati* értelmében, hazánkban nincs; de igenis a zsidók érezhetik magukat jogosan indíttatva ezerszeresen felvetni a panaszos kérdést, hogy mit akarnak tőlük? Nincs a hazai társadalomnak még egy olyan rétege, mely az utolsó fél-században, amióta megadatott a hazai zsidóságnak, hogy a benne rejlő erőket minden téren feltárhassa, oly fényes tanúbizonyságát szolgáltatva volna úgy egyedeiben, mint összességében a köz javának előmozdítását célzó becsületes törekvésének, mint a hazai zsidóság. Hazánkban, hol még e nagy idők folyamán is a közbékének, az összerők együttműködésének, de sőt még az ország integritásának is megbontására annyi aknamunka folyik, semmi ok, de még jogcím sincs zsidókérdés felvetésére. Nem újság, hiszen mindig úgy volt, hogy zsidókérdés felvetése mindig kitűnő biztosító szereplnek bizonyult, valahányszor egyének vagy társadalmi rétegek versenye feszültség fokához jutott; végelemzésében a zsidókérdés csak a konkurrencia kérdése, mely a legtisztességesebb verseny ellen is bizalmatlanságot igyekszik kelteni, hogy megszabaduljon a versenytől. Amit általában zsidókérdésnek tartanak, annak csak ebben rejlik a forrása és lényege.

E jelenséget azonban kiegészíti és megvilágítja az, amit mint teológus mondhatok. A zsidóság első ősapja, Ábrahám kapta istentől a világtörténeti hivatásra szóló küldetést e szavakkal: „Légy áldásra!” (I. Móz. XII. 8.), és „Utódaid által áldás áradjon a föld összes népeire” (I. Móz. XXII. 18.). *Az egy isten hitéből fakadó erkölcsi tökéletesedés útján a világ áldására válni, ez képezi a zsidóság hivatását, célját, létjogát.* (Közbevetve hangsúlyozom, hogy nagyon téved, aki azt hiszi, hogy a monoteisztikus színezetű vallások és az etikai irányú mozgalmak fölöslegessé tették a még mindig csak a tiszta etikai monoteizmust hirdető és képviselő zsidóságot.) Ennek a hivatásnak kell a zsidóságnak mint egységbe tömörült közösségnek világos öntudattal és teljes önérettel élnie. Mózes-től kezdve az összes próféták hirdetéseinek alaphangját az a kijelentés képezi, hogy a zsidóság sorsa a népek között mindig attól fog függni, hogy miként teljesíti hivatását, mennyire követi istenét, az erkölcsi eszménynek utait az emberiség áldására való vállásában.

Íme a *teológia* felelete az önök zsidókérdésére, mely felszínen fog maradni mindaddig, amíg a zsidóság minden egyedében meg nem felel az eszményi hivatásnak. Én hiszem, hogy a zsidóság is el fogja érni ezen fejlődési magaslatot, mint ahogy erős a hitem általában az emberiség erkölcsi tökélyben való megtisztulásában. De ha addig akad is itt-ott zsidó, aki nem áll a hitből fakadó erkölcsi tökély magaslatán, a kívülállónak nincs joguk generalizálni és zsidókérdést faragni, még akkor sem, ha a kívülállók teljesen megállanak az erkölcsi bírálatot. Akinek pedig nyílt szeme van, az világosan látja, hogy a zsidóság igenis szilárd léptekkel halad olyan úton, amelyen az emberiség áldásává válik.

ZOVÁNYI JENŐ

egyetemi tanár (Debrecen):

Kitűzött kérdéseire válaszolva, van szerencsém értesíteni, hogy reám nézve a zsidókérdés nem létezik. Éppenúgy, mint ahogy ugyanebben az értelemben nem létezik katolikuskérdés, görögkeletikérdés, protestánskérdés stb. Nekem mindegy, hogy ki milyen állású; én csupán azt vizsgálom, hogy becsületes és értelmes ember-e

valaki? Akár az antiszemitizmust, akár a filoszemitizmust bizonyos mértékű és irányú korlátoltságból eredőnek tekintem. Amazt pláne még annak a rosszhiszemű számításnak is látom, hogy a zsidók közüli becsületeseket kárhoztassuk a keresztyények közüli hitványak helyett.

A mi nagy bajunk éppen nem felekezeti vagy felekezetközi viszonyokban rejlik, hanem abban a romlott közszellemben, mely teljesen beette magát különösen középosztályunk lelkébe, s amely innen — minthogy ennek a gondolkozása a voltaképpen való közvélemény — már-már elárasztotta egész országunkat. Ez pedig aem faji vagy vallási, hanem kizárólag kormányzati és politikai okokon, a most letűnt félszázados korszak bűnein, hibáin és tévedésein alapul.

II. Akik szerint van zsidókérdés.

Dr. ALEXANDER BERNÁT

*egyetemi tanár:*¹

Mint zsidó akarok a zsidó „problémá”ról — mint tudakos nyelven mondani szoktuk — szólni. Zsidó probléma pedig kettő van. Az egyik a nem-zsidók, a másik a magunk számára áll fenn. Az elsőt, illetőleg azt a problémát, amelyet a nem-zsidók neveznek zsidóproblémának, csak röviden akarom érinteni. Ez tulajdonképpen nem is a mi dolgunk, ez az ő dolguk, ők valóban nagyon komoly problémának tekintik, hogy mit csináljanak a zsidókkal. E tekintetben nem várhatják tőlünk, hogy mi tanácsot adjunk nekik. Az elnyomatást évszázadokon át a természeti ösztön nagy biztonságával gyakorolták és mindig hitték, hogy sikert fognak vele elérni, míg végre meggyőződtek róla, hogy ez az út nem vezet eredményre. Mert az elnyomatás nagyon különös eszköz, kényelmesnek látszik, de rendszeren visszafelé sül el. Az elnyomottak nem érzik magukat éppen nagyon jól az elnyomatás ideje alatt, de a végén mégis elnyomóik vallják kárát az elnyomásnak. Minden nemzet, minden nép minden korszakban az elnyomottjain ment tönkre. Az elnyomatás kétélű fegyver, melynek az az éle élesebb, amellyel az elnyomók saját magukat vágják. Az elnyomás forrása a gonoszságnak, a hazugságnak, a bűnnek, az igazságtalanságnak, mert hisz az elnyomó kénytelen az igazság legelembb törvényeit arculütni, ezzel magának az igazságnak a szent alapjait megintgatni és így saját maga alatt vágni a fát. Ez világos. Így mentek tönkre a rómaiak az ő rabszolgáikon és így ment tönkre a nemeség az ő előjogain, az ő elnyomottjai felkelése következtében. Hasonlót tapasztalunk a szocializmus küzdelmeiben, ott, ahol a végtetekig viszik a dolgokat.

¹ A tanár úrnak ezek az értékes fejtegetései még 1911-ben jelentek meg a Dr. Patai József szerkesztésében megjelenő „Magyar Zsidó-Almanach”-ban. E cikkre maga a tanár úr volt szíves bennünket figyelmesekké tenni levelében, melyben nagy elfoglaltságára való hivatkozással az érdemleges választ megtagadta. „Ami a lényegét illeti — írja — egyszer írtam erről egy dr. Patai József által kiadott évkönyvben. Már rég nem olvastam, amit akkor írtam, de azt hiszem, most is azon az állásponton vagyok.” Mi úgy találtuk, hogy az illusztris tudós fejtegetései ma is aktuálisak s nagyban hozzájárulnak az általunk felvetett kérdés tisztázásához. Ezért közöljük a cikket a kiadó úr szíves engedelmével.

A zsidók elnyomatásával is kénytelenek voltak legalább Európa legtöbb részén felhagyni. Oroszországban, Romániában s hasonló műveltségi fokon álló országokban még mindig hiszik, hogy az elnyomás sikerülni fog, de a kiábrándulás napjának el kell érkeznie. Igaz, hogy addig rettenetes szenvedések fakadnak ebből a csalódásból.

Próbáltak más utakat, egyenjogúsítottak bennünket, de ez sem ment egészen jól. Először felébredt, mihelyt az egyenjogúsítás megvolt, a fajirigység, a fajgyűlölet, mert mikor egyenlőknek akartuk magunkat érezni, azt mondták, még sem vagytok egyenlők mivelünk, ti más fajhoz tartoztok és ha a népek mondják, hogy „más fajhoz tartoztok, mint mi”, akkor ez mindig azt jelenti, hogy „alárendelt fajhoz tartoztok”.

Tehát egyrészt a fajgyűlölet, idegenkedés, másrészt a félelem és irigység dolgozott ellenünk, konkurenciától, a felszabadult erőttől való félelem és ez együttvéve két rettenetes erő. Ez idézte elő a nem-zsidók előtt a zsidókérdést. És most azon török a fejüket, ha sem a szabadítással, sem az elnyomatással nem tudtak elbánni velünk, hogyan csinálják hát a dolgot és mi, sajnos, kénytelenek vagyunk bevárni, amíg valamiképpen csinálják.

De van saját magunk előtt is zsidókérdés és ezt már nekünk kell komolyan megfontolnunk. Mindenekelőtt tisztába kell jönnünk önmagunkkal, ismernünk kell saját értékünket, amihez viszont ismernünk kell azokat a vádakokat, amelyeket a zsidóság ellen emelnek. Mert nálunk nem elég, hogy mindenki kénytelen a saját hibáiért helytállani, a saját tetteinek következményeit viselni, hanem, ha valaki valahol lop, a zsidóság lop, ha valaki sikkaszt, akkor a zsidóság sikkaszt, szóval mi az egész népünkért, közösségünkért helyt kell, hogy álljunk. Meg kell tehát hallgatnunk a vádakokat, amelyeket ellenünk intéznek, objektíve kell ismernünk a népünket, hogy tudjuk, mely vádak igazak, jogosultak és melyek túlzottak. És aztán jön a főkérdés, amelyet a zsidóságon gondolkodó ember el nem kerülhet. Halljuk ugyanis az ellenfeleknek és jóakaróknak kívánságát, hogy a zsidóság olvadjon be más nép közé, legfeljebb vallásban legyen különböző, de másban nem. Ez a vallás, azt remélik, veszíteni fog az elkülönítő erejéből. Fel kell tehát vetni azt a teoretikus kérdést, hogy micsoda zsidóértékek vannak a világon, melyek a zsidóság fenntartását kívánatosnak teszik? A kérdés talán furcsa, mert amidőn a zsidóságot az ő történetének, hagyományának és szertartásának kötelei és kedveségei összefűzik, csak nem fogja kérdezni, miért maradjon fenn, mikor oly jól érzi magát, ha együtt van. De a gondolkodó embernek fel kell vetni a kérdést. Mert mi bele vagyunk állítva a modern életnek nagy forratagába, amely mindenkét magával sodor, amely a választófalakat lebontja. Hisz Európa ma egy ország, micsoda különbségek maradtak? Kérdeznünk kell tehát, talán vannak értékek, amelyek megőrzése reánk van bízva, melyek megőrzésével történeti missziót végzünk, amelyek fenntartása által része vagyunk annak a nagy tervnek, mely szerint a gondviselés az embernek sorsát intézi. Nem lehet természetesen a kérdéseket mind ilyen röviden kimeríteni, csak általánosságra kell szorítkoznunk.

Térjünk tehát vissza a vádakra, amelyeket a zsidóproblémával kapcsolatban meg kell ismernünk. A vádak, amelyeket végig felsorolni alig lehet, négy csoportba oszthatók: 1. a gazdasági, 2. a társadalmi, 3. az állami életre vonatkozó vádak és 4. erkölcsi vádak, mert ilyenek is vannak.

Mindenekelőtt megjegyzem, ha egy nép hibáiról vagy saját-ságairól van szó, sohasem szabad az egyest bántani, egy nép sohasem teremti magának a karaktert, azt a körülmények, viszonyok,

történeti előzmények és hagyományok kovácsolják. Ez nem függ tőlünk, itt nagy okok működnek közre; egy népnek karaktertulajdonosságát csak nagy, általános okokból lehet magyarázni. A vádak tehát tulajdonképpen oktanok.

A legrégebbi vád a közgazdasági, hogy minden pénzt ők kaparintanak meg és hogy minden gondolkozásukat a pénz irányozza, hogy a pénzben és ebből következő jólétben van legfőbb kedvük. A germánok, a gallok, a román népek mindig lenéztek a világi birtokot, csak mink vagyunk ilyenek. Azt hiszem, e vádat nem kell valami komolyan venni. Fontos dolog volt a zsidókat ezzel vádolni, mert e címen legalább el lehetett venni tőlük a pénzt és őket erényre tanítani.

Újabb időben sokkal nagyobb helyet foglalnak el a társadalmi vádak: Mi nem vagyunk jól neveltek, ez a fő gravamen, mi nem tudunk szépen járni, jól köszönteni, finoman tisztelni, mi nem vagyunk elég udvariasak, mi kiabálunk, tolakodunk, izetlenkedünk, ruhánk nincsen a legjobb facon szerint szabva, szeretjük a vastag óraláncot és így tovább. A zsidó igen hasznos polgára a hazának, de a társadalmi érintkezés kellemetlen vele, nincsen benne diszkréció, az a finomság, gyengédség, ami a társadalmi érintkezést kellemessé teszi.

Ami az állam szempontjából emelt vádakot érinti, ez komolyabb. Mi vagyunk a destruktív elem egész Európában és a hozzákapcsolt világrészekben. Mi csináljuk a szocializmust és anarchizmust, mi vagyunk az oszlató erő, amely mindent leront, de nem teremt. Mi nem vagyunk államfenntartók, konzervatívok, mint a német tudósok kisütötték, mi veszedelmes nép vagyunk.

Mosolyoghatunk e vádakon, mert együgyűek, de Oroszországban pogromokat rendeznek, megbosszulják magukat ártatlan kis gyermekeken, mert vannak szocialista zsidók, kik elszánt harcosai e küzdelemnek, és nem is tagadhatjuk, a szocializmusnak főképviselői valóban zsidók voltak. Marx, Lassalle és mások, az kétségtelen és nekünk nem kell ezt szégyelnünk. Sőt, ha néplélektani szempontból vizsgáljuk e jelenséget, dicsőségünkre is válik. De ez mégis igen komoly veszedelmeket hoz a zsidókra, mert mindazok, kiknek érdekeit az új irány fenyegeti, azt hiszik, hogy ez a legjobb módja a védekezésnek, ha azt mondják: „üsd a zsidót, mert az minden bajnak az oka”.

Ami az erkölcsi szempontot illeti, vannak vádak itt is. Nem mondhatják, hogy az igazságszolgáltatás annáleseiben a zsidók rovata a legnagyobb, mert hiszen statisztikai tény, hogy az a legkisebb; de ez nem ment meg bennünket, mert azért mindig szemünkre hányják, hogy bizonyos fajta büntettek nálunk sűrűbben fordulnak elő. Még jól emlékszem, hogy mikor „egy barátom” tanári kinevezést kapott és az első napokban a tanári szobába lépett, igen boldogan, hogy ő most bejutott egy ilyen státusba, hogy van hivatása és kenyere, az első dolga, amit hallott, az volt, hogy a zsidók mind csalnak. Mint egy természettudományi igazságot mondta az illető. Híres vagy hírhedt tudós volt.

Az összeg vádakra csak egyetlen argumentummal felelek.

A zsidóság azért, hogy ghettóba volt zárva, igen sajátságos helyzetbe jutott egész fejlődésében — ghetto alatt értem nemcsak a városrészt, hanem azokat a korlátokat is, mind a mai napig, amelyeket a zsidóság köré vonnak és amelyekkel a zsidóság ellen védekezni akarnak. Igen sajátságos helyzetben volt a zsidóság. Egy rácsozat vette körül és a zsidóság e rácsozaton keresztül kinézett a világba és ott látott élénk sürgést-forgást, látta az embereknek emberi életét, látta a társadalomnak, államoknak, kultúrának kifejlődését és neki nem volt szabad részt vennie, neki a korlátokon belül kellett maradnia, hiányzott a zsidóknak a teljes élet kifej-

lődési ereje, a zsidóságnak magának kellett külön életet csinálnia, a külső nagy életben neki nem volt szabad részt vennie, sőt tilalmat kellett csinálnia, hogy nem is szabad részt venni! Ez a legfontosabb: nem is szabad részt venni. Valami volt, ami azt a kínzó fájdalmat enyhítette, az: nem szabad, bűn ebben részt venni. Aztán egy kis társadalmi, egy kis kultúréletet kellett csinálnia a legrosszabb feltételek mellett így fejlődött a zsidóság. Van-e példa rá, meg lehet-e érteni, hogy a zsidóság ezt kibírta? Vannak tények, melyeket nem lehet megfogni, melyeket előre megjövendölni nem lehet. Ha valaki mondta volna, ha a zsidóságot így fogjuk elzárni, mi lesz akkor belőle ezer év múlva? Az egyhangú felelet az lett volna: „semmi”. Valóban érthetetlen dolog, hogy a zsidóság így meg tudott maradni.

Most megtörtént, hogy a rácsozatot kinyitották, nagy kaput nyitottak ki, mondván: menjetek ki! Mi volt a következménye? Először nagyon tolongani kezdtek az emberek, az csak természetes. Mikor ki lehetett menni a friss levegőre, egyszerre eszmélt fel mindenki: micsoda rettenetes állapotban voltam eddig! — és sietett ki és repült. Lehet itt finom életmodort várni, mikor ennyien egyszerre rohannak? Nem mondom, hogy kellemes, de természetes. Azután azoknak, kik kijöttek, kellett bizonyos magatartást felvenni. Némelyek úgy tettek, mikor kirohantak, mintha sohasem lettek volna benn, komolyan és büszkén mentek és az oly komikus volt. Mások komolyabb vétséget követtek el és ellene fordultak azoknak, kikkel együtt voltak, hogy a világ valahogy ne higgye, hogy ők is bent voltak. Igazi struccpolitika volt. Ez mind a mai napig nagy szégyene a zsidóságnak. Sújtó ítélet a zsidóság minősége felett, ha nem volna az az egyetlen mentség, hogy ők nagyon sokáig össze voltak szorulva, be voltak zárva, Itt is az előbb említett általános okok működnek közre, melyek hatásáért az egyest oly nagyon felelőssé tenni nem mindig lehet. Azért még így is irtózatos, hogy emberek a zsidóságukat nemcsak letagadják, nemcsak abdikálnak, hanem még saját véreik ellen fordulnak, akiknek mindent köszönnek, az ő testüket, lelküket. Ez majdnem annyira, mint apagyilkosság. Az antiszemita zsidók a zsidóság legnagyobb szégyene. Ezt nem szabad elhallgatnunk, sújtanunk kell őket. Igaz, hogy ezek az emberek nyomorultak, talán szánalomraméltók, de a példaadás kedvéért ezt nem szabad elviselni.

Az összes vádak ellen csak az előbb említett védelmet hoztam fel, a hosszú bezártságot és ez teljesen elegendő. Most azt kérdelem, hogy mik a zsidóság értékei, mivel lehetünk büszkék a zsidóságra. Nem a mi hiúságunknak akarok hízelegni s a zsidóság erényeit felmagasztalni. Hiszen én a történelmi fejlődés fokozataival és a népek karakterével foglalkozom.

Mi a nép és népkarakter? Mi tulajdonképpen az, mi a zsidóság legnagyobb ereje: ezt akarom kiemelni. Sokan fogják mondani, hogy az ő buzgó, vallásos érzelmük, a családi szeretet, a tisztelet a nők iránt, ami mindig megvolt és ma is megvan benne. Mindezeket nem vonom kétségbe, de ne hízelegjünk magunknak azzal a hittel, hogy más népeknél nincsen vallásosság és hogy más népeknél nem találunk családi érzést; ez egyike a nemzeti elfogultságoknak, ezekbe bele nem megyek. A sokat emlegett zsidó összetartás egyrészt már nagyon lazult, másrészt meg az, hogy összetartottunk, szintén a ghettonnak köszönhető. A családi élet is romlik a zsidóknál, különösen a gazdagabb körökben.

Nem vagyunk jobbak, nem vagyunk rosszabbak más népeknél e tekintetben. Itt minden a nagy történelmi tényezőktől függ, amelyek a népek karakterét formálják és elhatározzák.

Hanem egy dolog van, ami ezt az egész fajt, közösséget áthajtja és ez az ő szellemessége; az ő intellektualitása, az ő értelme.

Mi értelmileg — ezt nem szabad valami öndicséretnek venni — igen magas faj vagyunk. Nekünk a sors igen sajátos észbeli tehetséget adott, mely rendkívül fontos bélyeget nyom a mi egész mivoltunkra és történeti fejlődésünkre. Mi az intellektualitás? Kétféle intellektualitás van: az egyik az az értelmiség, az az intellektualitás, amellyel az ember a szükségleteit kielégíti, amellyel az ő céljához választja azokat az eszközöket, amelyek a célok elérésére vezetnek és szükségesek. Ez a praktikus értelmiség, ez különbözteti meg a művelt embert a műveletlentől, állatot az embertől, ámbár az állatban is bizonyos fokban megvan, de nem úgy, mint az emberben. Az embert épp az teszi emberré, hogy felismerve a dolgokat, kifürkészi, hogy lehet azokat az ő szükségletei kielégítésére felhasználni és minél jobban megérti a dolgok összefüggését, annál jobban fogja e dolgokat felhasználni célja keresztülvitelére. Ez a praktikus ész. Ez az ész, mellyel az emberek fenntartják életüket és boldogulnak az életben.

Ez a praktikus ész rendkívül finoman van kifejlődve a zsidóságban. Ok jól megnézik és meglátják a körülményeket, élesen fel-fogják őket és gyorsan és határozottan tudják saját szükségleteik kielégítésére felhasználni. Ez tartotta őket fenn. Minden lényben kifejlesztik a körülmények azon orgánumokat, melyek a lény életfenntartására szükségesek. Mi elvesztünk volna enélkül. Azért a praktikus ész igen becses adománya a zsidóságnak.

De az intellektualitásnak van egy másik ága is. Az a vad ember, aki reggel kimegy kunyhójából, vizsgálja a horizontot, hogy nem lát-e valahol feltűnni egy sárga foltot, ami a vadállat közeledését jelenti, az csupa aggodalom és félelem. Tegyük fel, hogy az aggodalom és félelem megszűnt, akkor esetleg, ha semmi baj nincsen, gyönyörködni fog a dolgokban, melyeket ugyanakkor látott meg, mikor a sárga foltot a horizonton kémlelte és akkor az őseMBER, ki súlyos harcot vív az élet fenntartásáért, elfelejti, hogy veszedelem fenyegette és megszületik az esztétikai élvezet s a tudás vágya. Ez az a vágy, mely felvillan az emberben azokban a szünetekben, mikor nem kell robotolni az életért.

Akik praktikus eszűek, ha az észbeli kvalitásuk olyan, akkor előbb-utóbb rá fognak térni a világi dolgok ezen érdeknélküli nézésére és akik úgy nézik a dolgokat, azok össze fogják azokat hasonlítani és akik így összehasonlítják a dolgokat, azok bizonyos egyetemes elvont gondolatokat fognak alkotni és akik ilyen elvont gondolatokat alkotnak, nem egy dologra vonatkozókat, hanem gondolatok csoportjára, azok egy gondolatban összefoglalnak ezer és ezer dolgot. Azért az egyetemleges elvont gondolkodás hatalmas előrelépés a gondolkodás terén. A zsidóságban e két fajtáját a gondolkodásnak egyenlő mértékben találjuk. A legfinomabb gyakorlati és a leghatalmasabb elvont gondolkodók.

A tudományok történetében és általában az emberi történelemben a zsidók fényes helyet biztosítottak maguknak a gondolkodásuk rendkívül finom kvalitása következtében. Amikor a világi dolgok kutatásából ki voltak zárva, a talmuddal foglalkoztak, ez tele van szellemességgel, mélységgel, finomsággal. És amikor már ki lehetett lépniök a világba, származnak nagy matematikusok és egyéb nagy kiváló emberek.

Az orvosi tudományok a középkortól kezdve legkiválóbb képviselői a zsidók között találhatók, mert e két dolog: az egyes esetnek gyors megbírása és elintézése és az egyetemlegesen összefoglaló gondolkodás a zsidóknál kifejlett és az a legkiválóbb orvosi lángész, ki e kettőt bizonyos tekintetben magában egyesíti.

Bármily ághoz tartozik is a zsidó, mint tudós, bölcsész, vagy a gyakorlati élet terén, mint kiskereskedő vagy nagybankár, vagy öriási ügyeknek intézője, bármelyikhez tartozik, egy bizonyos

egészséges irány jellemzi gondolkodását mindig, a vonatkoztatás az emberre, az életre és a valóságra. A zsidó nem oly túlzott idealista, mint bizonyos áriai népeknél is találjuk. A zsidó idealista is tud lenni, volt-e nagyobb idealista, mint Spinoza? De azért ő az emberi boldogságot, az emberi fenntartást tekintette az emberi gondolkodás célpontjának.

A zsidó erősen gyökerezik ebben a földben és az emberi élet nemesítésére és boldogítása érdekében akarja felhasználni akár a praktikus gondolkodást, akár az elvont eszmékben való jártasságot. Ez valami, ami — nem mondom — csak a zsidóságnál fordul elő, de a zsidóságnál rendkívüli mértékben.

A zsidó továbbá tanító nép. Mi igen sokan tanítók vagyunk, még akik nem tanítunk is, mert a körülmények más pályára szorítottak.

A szellem terjesztői vagyunk kezdettől fogva. A tanító egyháznak mi vagyunk nagy példája talán mi iniciáltuk. Bizonyos, hogy a keresztény egyház ezt a vonását tőlünk kapta.

Körünkben voltak mindig a legnagyobb tanítózsenik. Ez magyarázza meg, hogy miért van annyi zsidó szocialista, annyi zsidó társadalmi filozófus, mert a zsidók között talán kevesebb praktikus politikus volt. Annyira nagy racionális érzékük van, hogy az emberi élet nagy kérdéseit egyetemes nagy gondolkodásuk segítségével és nem valami nagy rutinnal akarják megoldani, ez vonja őket a szocializmushoz, az igazságszeretetük az elvont eszmékhez. Rokonok a francia szellemmel és e téren a francia és zsidó szellem mindig együtt szokott járni. A franciák az európai népek családjában mindig egyetemes eszmék szerint akarják berendezni a társadalmi életüket, az általános eszmék elvont fogalmak, melyek más embereknek játékszeri vagy a képmutatásnak, hazugságnak takarói, a franciáknál mozgató életerők voltak és hasonlóképpen a zsidóságnál is.

Mik vagyunk? Minden fennhéjázás nélkül mondhatom: az eszmék hordozói és az eszmék terjesztői vagyunk. Nem vagyunk csak gyakorlati emberek.

Az elvont gondolkodót, ki nem lát semmit a világból, a mindennapi életből, csak az igazságot, amelyet keres, csak a fogalmat, amelyet kutat, a zsidóságnak megbecsülték, szerették, tisztelték, áhítattal nézték a zsidó kutatást, melynek semmiféle praktikus célja nem volt, ülni könyveknél, míg mások üzletet csinálnak — szent dolognak tartották. Nem mondom, hogy ezek mind a zsidó szellem privilégiumai. De mégis ez valami, ami a zsidóság életében évezredek óta hatalmas tényező. A zsidó volt az, aki a római világban, mint erjesztő bekerülve, azt a korszakot szülte, melyet keresztény korszaknak neveznek. Erjesztő és fejlesztő gyanánt hat a középkorban, mikor itt általános elposványosodás volt. Midőn sűrű köd fedett mindent, a zsidó tudósok az arabs tudósokkal együtt a középkori világfelfogást és a skolaszticizmusnak nagy virágzását idézték elő. A XVIII. században a berlini zsidók fontos szerepet játszanak a felvilágosodás terjesztése körül.

De ha ezek nem lettek volna is, ha a zsidók a bennük rejlő nagy erő folytán kimenekültek abból a nagy veszedelemből, melybe évszázadokkal ezelőtt kerültek és lelki energiájukat csodálatos épségben megtartották, nem kell-e nekünk e szellemi erő megbecsülni? Nemcsak nekünk, de az egész emberiségnek?

Az emberiségnek saját érdekében áll, hogy a zsidó szellemet kifejlessze, hogy azt, amit a zsidó szellem így termel, értékesítse az egész emberiség szolgálatában. Nem mondom, hogy elkülönüljünk attól a néptől, melynek körében lakunk, ellenkezőleg, olvadjunk vele össze szellemileg és lelkileg, ámbar az etnikai egybeolvadást délibábnak tartom. Ez különben sem függ szóbeszédttől

vagy akarattól, ezt nagy titkos népalkotó és nép formáló erők határozzák meg és döntik el. De ez nem is kívánatos. Mi úgy, amint vagyunk, nagy hasznot hozunk. Azokat a szellemi kincseket, amelyeket felhalmoztunk, azt a szellemi erőt, amelynek birtokában vagyunk. A magyar nemzethez való viszonyunkat nem akarom itt bővebben fejtegetni, ahhoz külön alkalom kell, de a szellemi egybeolvadás itt szépen előrehaladt, bármennyire berzenkedjenek is tőle azok, akik a zsidót nem értik az egyik és azok, akik a magyart nem értik a másik táborban. Ez a föld predesztinálnak látszik a két néplélek hatalmas és nagyot szülő egyesülésére. Sehol úgy nem fogadtak bennünket, mint itt. De mi sem jöttünk üres kézzel és léha szívvel. Évezredekre előre senki sem láthat, de a társadalmak mai helyzetét tekintve, azt hiszem, mindnyajunknak, az egész emberiségnek érdekében áll, hogy a zsidó értékek el ne vesszenek.

ALFÖLDY EDE

kir. ítélőtáblai bíró:

A természet az élőlények egyes fajait a létért való küzdelem sikere érdekében különös sajátságokkal és képességekkel szokta felruházni. A létért való küzdelem sikere érdekében a különös sajátságok és képességek keletkezését és kifejlődését a helyzetek, a körülmények és árviszonyok is előidézik. Így például az éghajlat, a környezet és a létfenntartás feltételei különböző ilyen sajátságokat és képességeket hoznak létre, amelyek azután nemzedékről nemzedékre öröklődnek. Az emberi társadalomban a létért és a létnek kellemesebbé tételéért folyó küzdelem terén a faji sajátságokon kívül jelentékeny szerepük van azoknak a testi és szellemi tulajdonságoknak, amelyek különleges társadalmi helyzet vagy más különös körülmények állandó hatásaként fejlődtek ki.

Ezek a megállapítások nem tartoznak ugyan az ismeretlen igazságok közé, de a zsidókérdés tárgyalásánál nem árt őket emlékezetbe idézni.

De hát tulajdonképpen van-e nálunk zsidókérdés? Ha őszinték akarunk lenni, azt kell felelnünk, hogy igenis van, még pedig majdnem az elmergesedés folyamatában. Ennek az elmergesedésnek a tünetei a nyilvánosság előtt nem igen jelentkeznek, de bizalmasabb körökben bő alkalom nyílik arra a tapasztalatokra, hogy legfőbb ideje már a kérdést tisztázás védett a nyilvánosság elé terelni. Ki nem tapasztalta, különösen újabb időkben, hogy ha három-négy ember összejön, előbb körültekintenek, hogy nincs-e gyanús ember a társaságban és azután szabad folyást engednek a „zsidókérdés” tárgyalásának?

Azok a vádak, amelyekkel a zsidóságot leginkább illetni szokták, az anyagi és egyéb javakban való részesedés és általában az életben való boldogulás kérdésével függnek össze. Különösen azt szokás rossz néven venni, hogy a zsidók az anyagi hasznot minden-nél jobban imádják, hogy ügyesen kerülik a nehéz munkát és még ügyesebben kibújnak a súlyos kötelességek alól, hogy az előnyös társadalmi pozíciók elfoglalása és kizsákmányolása terén nem válogatják az eszközöket és ennél fogva lehetetlen velük versenyezni, legújabbán pedig az szúr szemet, hogy a zsidók a „hősi halált” életcéljaik közül kiküszöbölni igyekezzenek és inkább a hadseregszállítók sorában harcolnak a hirtelen és szertelen meggazdagodásért. Érdekes és jellemző, hogy az üzleti szellem túltengésére és elfajulására vonatkozó vádak főképpen az úgynevezett „galíciai zsidók” irányában olyan körökben is napirenden vannak, amelyeknek zsidók is, vagy csak zsidók a tagjai.

A zsidóság bünlajstroma közkézen forog ugyan, de a nyilvánosság kizárásával, úgyszólván csak „kézirat gyanánt” és ennél-

fogva az őszinte vélemény vagy tárgyilagos bírálat nem igen juthat a nyilvánosság elé, hanem az egyoldalú megítélések akadálytalanul mérgezik a kérdést. Ily körülmények között sokat lehet hallani egyrészt a zsidók féktelen garázdálkodásáról, másrészt pedig sok szó esik arról, hogy a zsidógyalázás csak néhány együgyű és rosszakarátú embercsoport okvetetlenkedése, amely a komolyabb alapot nélkülözi és amellyel vitába bocsátkozni nem érdemes. A szélsőségekben kalandozó túlzásoktól ment tárgyalás a ritkaságok közé tartozik.

Annál a körülménynél fogva, hogy a zsidókérdés a nyilvánosság előtt többnyire csak egyoldalú megvilágításban részesül és hogy az őszinte szó ezen a téren a legritkábban jut megnyilvánuláshoz, a hiányos ismeretek és téves felfogások termékeny talajra találtak és ennél fogva a zsidókérdésnek szigorúan tudományos alapon való tárgyalása egyelőre célszerűtlen, úgy hogy a népiesebb módszer alkalmazása némi mentségre számíthat.

Az egyenlőség szent elvének ott van a határa, amelyen túl az egyenlő feltételek a társadalom egyes tagjainak mások rovására előnyöket biztosítanak, anélkül, hogy ezek az előnyök egyúttal megfelelő mértékben az összességnek is javára szolgálnának. Abban az esetben tehát, ha a zsidóság különleges sajátságokkal vagy képességekkel a boldogulás útjáról másokat leszorítana, anélkül, hogy ebből az összességnek több haszna volna, mint amennyi kárt a leszorítottak szenvednek, a zsidók megrendszabályozásának semmiféle egyenlőségi elmélet vagy szabadelvűség sem állhatná útját.

A zsidóság társadalmi elszigeteltsége, amely még ma sem szűnt meg egészen, kedvezett a faji sajátságok konzerválódásának és kidomborodásának. Az elszigeteltség természetzerű következményei közé tartozik az is, hogy a zsidóságban olyan tulajdonságok fejlődtek ki, amelyek a társadalmi választófalak megkerülésére ösztönöznek és képesítenek. Ha léteznek olyan tulajdonságok, amelyek a létért való küzdelem tisztessége szempontjából a zsidókat másoktól megkülönböztetik, nem valószínű, hogy ezek a tulajdonságok a faji jelleg függelékei, mert a társadalmi elszigeteltség következményei is lehetnek és ennél fogva az egyenjogúsítás teljes és tökéletes bekövetkezésével azoknak a különbségeknek el kell tűnniök. Minthogy a faji sajátságok többnyire a különös létfeltételekből származó szükségesség következményeiként fejlődnek ki, ennél fogva a társadalmi választófalak fenntartásával és erősítésével aligha lehet azt a célt elérni, hogy a zsidók rendkívüli versenyképessége csökkenjen.

A zsidókérdés tárgyalásánál elsősorban az elfogulatlanság, a tisztánlátás és a tárgyilagosság felhalmozódott akadályait kell elhárítani.

Ami mindenekelőtt azt a vádat illeti, hogy a zsidók a jobb társadalmi pozíciókat elárasszák, ennek a megítélésénél ne feledkezzünk meg arról a hagyományos elfogultságunkról, amely szerint természetesnek találjuk, hogy a zsidók a közéletnek minden valamirevaló helyéből ki legyenek zárva és ebből az okból a jelentéktelen térhódítás is a mértéktelen elhatalmasodás színében tűnhetik fel. A zsidóknak pusztá megjelenése olyan téren, ahol nem szoktuk meg a jelenlétüket, azt a látszatot keltheti, hogy tisztességtelen betolakodás történt. Különben ha a zsidók nemcsak a látszat szerint, hanem valósággal is aránytalanul előzönlének a közélet magaslatait, ebben nyilván az arra valóság is kifejezésre jut és ebből a szempontból az előzönlés alapos kifogás alá nem eshetik, ha pedig a tülekedésben való ügyesség biztosít a zsidóságnak a jobb pozíciók elfoglalásában elsőbbséget, ebben az esetben nem a zsidóságot, hanem csak magunkat okolhatjuk amiatt, hogy meghonosítottuk és megtűrjük azt a rendszert, amely szerint

a közéleti szerepek kiosztásánál nem az érdemet és a képességet tekintjük egyedüli iránytűnek, hanem mellékutakat teszünk járhatókká és eközben lépremegyünk mindenféle csalafintaságnak.

Azok között a körülmények között, amelyek a háború alatt az ellentétek kiélesedését idézték elő, sűrűn kerül szóba a katonai felmentések kérdése, még pedig abban az alakban, hogy a zsidóság a felmentések élvezetét mintegy kisajátította magának. Ily közvélemény kialakulására nyilván hathatós befolyással lehetett az a hagyományos felfogás, amely szerint ott, ahol kiváltságokról van szó, a zsidóságnak keresnivalója nincsen és ennél fogva a zsidóknak a valóságnál kisebbmértvű részesedése is szemet szúrna. De ne feledkezzünk meg arról sem, hogy az iparnak és a kereskedelemnek a hadviselés terén döntő szerepe van s hogy ennek a szerepnek a betöltését, akarva, nem akarva, többnyire zsidókra kell bízunk, mert a zsidók ezen a téren hajlamuknál és még inkább ráutaltságuknál fogva olyan jártasságra és leleményességre tettek szert, amely vérukké vált és amely miatt velük versenyezni nem igen lehet, mi pedig csak újabban kezdünk ráfanyalodni az üzleti életre és ennél fogva mint újoncok nem vagyunk eléggé harcképesek. Ha mindemellett mégis több zsidó részesül a harctéri szolgálat alól való felmentésben, mint ahányan az itthonmaradására szükség van, ez a rendellenesség nem annyira a felmentett zsidóknak, mint inkább azoknak a bűne, akik tudatlanságból vagy lelkiismeretlenség-ből olyanokat is felmentenek a harctéri szolgálat alól, akik itthon nem nélkülözhetetlenek.

A gazdasági élet és különösen a kereskedelmi forgalom terén a háború alatt elharapódzott visszaélések és kizsákmányolások elég bizonyítékot szolgáltatottak arra, hogy valamely nemzetiséghez, vallásfelekezethez vagy társadalmi osztályhoz való tartozandóság nem jelent vétezettséget arra nézve, hogy az emberek a haszonszerzésre kínálkozó alkalom csábításainak ellentállhassanak. Elhibázottabb és szerencsétlenebb politikát alig lehet képzelni annál, amely nem számol azzal a körülménnyel, hogy a heroikus magatartás nem mindennapi jelenség, mert csak ritka kivételenként és csak nagyon ünnepélyes alkalmakkor telik az emberektől s hogy a bűnbeesés megelőzése szempontjából az emberek hősi elhatározásában és a büntető törvényekben való bizakodás egy-maga igen tökéletlen eszköz.

Gazdasági életünk bajainak a lehető megelőzése és kiküszöbölése szempontjából az alkalmas rendszabályok megalkotásában legfeljebb álszeméremből feszélyezhet bennünket a zsidóság esetleges érzékenykedése, mert ott, ahol az érdekek összeegyeztetése lehetetlenné válik, a különérdekeknek a nagy összesség érdeke előtt, valamint a jóléti érdekeknek az elemi létérdekek előtt meg kell hajolniuk. Amde a zsidóság kímélésének a leple alatt egyrészt a tudatlanság és a tehetetlenség lappanghat, másrészt pedig olyan külön érdekek találhatnak menhelyet, amelyeknek a zsidósághoz közük nincs.

A kizsákmányolások és egyéb visszaélések ellen folytatott harcban nemcsak azért van szükség óvatosságra és körültekintésre, hogy ne történjék igazságtalanság azokkal, akik a gazdasági élet bajainak állítólag okozói, hanem elsősorban a magunk jól felfogott érdekében kell óvakodnunk attól, hogy a gazdasági élet bajainak az irtása közben magát a gazdasági életet is meg ne fojtsuk.

A zsidókérdés tárgyalásánál nagyon rászorulunk arra a figyelmeztetésre, hogy ne tőrjünk ugyan senki részéről kiszípoloztatásunkat, de egy pillanatig se tévesszük szem elől azt, hogy magunk vallanánk legnagyobb kárát annak, ha az embereket csak hibáik után és az életjelenségeket csak rendellenességeik után itélnék meg. Azt se hagyjuk figyelmen kívül, hogy a sokat gyalá-

zott üzérsszellem úgyszólván a semmiből is előteremti a szükségleteket, persze nem a mi szép szemeinkért, hanem a nagy haszon kedvéért és hogy e nélkül az üzérsszellem nélkül, különösen válságos időkben, felkopnák az állunk. Ha az üzérsszellem telhetetlenségében azon mértéken túl is harácsol hasznokat, amely mérték kellő produktivitásának az ébrentartására elégséges, ez főképpen a magunk élheterlenségének vagy bűnrészességünknek a következménye, hogy a kezünkbe letett közhatalom alapján nem szabunk határt a szertelenségek elé.

Az tagadhatatlan, hogy kereskedelmünknek a lelkiismeretét, különösen a műveletlen és szorult helyzetben levő néprétegek irányában sok bűn terheli, de az is kétségtelen, hogy a lelkiismeretlen üzelmek legnagyobbbszt nem váltak volna lehetségessékké, ha a közhatalom birtokosai szellemi és erkölcsi szempontból mindenkor hivatásuk magaslatán állottak volna. Azt a kulturális missziót is, amely a közhatalom letéteményeseinek a feladata, részben — sajnos — a lekiismeretlen üzelmeknek kellett elvégezniök, mert népünknek számtalan becsapás, rálöcsölés és kiuzsorázás árán és útján kellett a kultúra egyes vívmányaiival, mint amilyenek például a gazdasági gépek, megismerkednie és megbarátognia.

Azok között a foglalkozási ágak között, amelyeken könnyű munkával busás keresetre lehet szert tenni, az ügynöki pálya ad legtöbb alkalmat a zsidógyűlölet terjedésére. Az nem baj, hogy a közhangulat az ügynöki visszaélések és az ügynöki tevékenység elfajulása ellen fellázad. Ez a lázadás kedvező befolyást gyakorolhat az egészséges fejlődésre. Az hiba azonban, hogy a közvetítőkereskedelem közgazdasági jelentőségének és hasznosságának a felismerésére és megbecsülésére kevés hajlandóságot mutatunk és a közvetítőkereskedelem tekintetében még inkább, mint a kereskedelmi terület más területein, majdnem egészen átengedjük a teret azoknak, akik a hasznothajtó foglalkozási ág megválasztásánál nem sokat törődnek azzal, hogy pályájuk milyen rangsort biztosít az úri társadalomban. Jellemző például a közfelfogásra, hogy az ügyvédi tisztesség szempontjából kifogás alá szokott esni az, ha az ügyvéd ügyletközvetítő tevékenységet fejt ki. Sajátságos, hogy a közvetítőkereskedelem terén felburjánzott visszaélések hamar találnak más körökben követőkre és olyanok is, akik egyébként az ügynöki osztályt megvetik, szívesen vágnak zsebre közvetítési díj címén hajmeresztő összegeket annak az érdemöknek az alapján, hogy az illető ügylet létrejöttét meg nem akadályozták.

Az elfogulatlanság, a tárgyilagosság és a tisztánlátás akadályainak az eltakarítása lényegesen megkönnyítené a zsidókérdés megoldását, mert azt a meglepő felvilágosítást eredményezné, hogy tulajdonképpen nincs is már zsidókérdés.

BENEDEK MARCELL

tanár és író:

Mint erősen elfoglalt ember, már régen szabályul állítottam fel magamnak, hogy szenzációt keltő könyveket sohasem olvasok el abban az esztendőben, mikor megjelentek vagy szenzációssá váltak. Ezzel a halasztással tíz eset közül kilencben végképen megkíméltem magamat egy felesleges munkától. Bármennyire becsülöm is Agoston Pétert, az ő könyvével sem tettem kivételt; a könyvről szóló cikkeket sem olvastam mind — és így, mikor a H. Sz. megtisztelő kívánságának eleget teszek, nem elegyedem semmiféle vitába, csak a feltett kérdésekre adom meg a magam igénytelen válaszát.

Nemcsak hogy a szerkesztőség három kérdéséhez akarom tar-

tani magamat, de ezeken a kereteken belül is inkább arról beszélék, amit személyes tapasztalásból ismerek.

Olyan értelemben, ahogy középosztály- vagy munkáskérdés, nőkérdés stb. van: zsidókérdés *nincs*. A zsidó ma nemcsak törvény szerint, de valóságban is minden lehet, amire egyéni hajlama vagy képessége van. (E sorokat június 10-én írom, mikor miniszteri tárcát ajánlottak fel egy zsidónak.) Hogy egy közepes eszű zsidóból nem lehet miniszter, hogy ember legyen a talpán az a zsidó, aki miniszteri segédfogalmazó akar lenni, hogy a középiskolai igazgatók közt mai napig csak egy zsidó van — ez igaz, ez hozzátartozik a régi Magyarország csökevényeihez, de ezt már nem érdemes zsidókérdéssé felfűjni. Aránylag oly kicsi az a terület, ahol a zsidó „megterhelve” fut, és olyan nagy az, ahol természetes képességei a szabad versenyben előnyt adnak neki a keresztény felett, hogy türelmesen meg lehet várni azt az időt, amikor buta zsidó miniszterünk, miniszteri segédfogalmazóink, gimnáziumi igazgatóink is lesznek, — vagy amikor már buta keresztények sem kapják meg ezeket az állásokat. Külön törvényhozási intézkedés — hogy a III. kérdés egyik részét is rövidesen elintézzem — ehhez nem szükséges, hiszen amit a papír megadhat, azt megkapta már a zsidóság. Az általános választójogra épített demokratikus kormányrendszer kétségtelenül el fogja fűjni az utolsó akadályokat is minden érvényesülni kívánó tehetség utjából.

Tehát ma, mikor a zsidóság eloszlik a tőke, a földbirtok, ipar, kereskedelem, hivatalnok- és szabad lateinerosztály, s a kizsákmányolt magánalkalmazott- és munkásosztály között, azonos világfelfogással és érdekekkel: ma nem lehet a szó életbevágóan komoly, materiális értelmében zsidókérdésről beszélni.

... De azért van egy, imponderabilis és mégis fontos, érzelmi, lélektani és kulturális zsidókérdés — erről óhajtók, a H. Sz. második kérdésével kapcsolatban, ha nem is rendszeresen, de részletebben szólani.

Társadalmilag a ghetto még mindig nincs tökéletesen lerombolva. Bizonyos rétegek — az orthodox zsidók elsősorban, de az orthodoxiától eltért kispolgárok is — maguk húzódnak meg erős faji göggel a régi falak között. Ezek a legfőbb okai annak, hogy a mi türelmes, liberális parasztunk és zárkózottnak szintén nem mondható kispolgárságunk idegen, ismeretlen és megismerhetetlen teremtetést lát a zsidóban, s hogy bizonyos — ma már különben nem veszélyes — előítéletek mai napig sem tudtak megszűnni.

A falusi paraszt — már foglalkozásuk különböző volta miatt is — nem érezhet szociális összetartozást maga és a falusi zsidó közt. A szervezett munkásságban nem hat bomlasztó erő gyanánt a faji és vallási különbség. Kétségtelen, hogy a szocializmus minden tanítása ellenére is lehetnek antiszemita *érzések* a keresztény munkás lelkébe belerögződve, de a munkás disztíngvál munkaadója és munkástársa között. (Érdemes volna szociális szempontból megfigyelni, hogy munkásasszonyok barátkozásában, egymáshoz való ellátogatásában van-e szerepe vallási különbségeknek.)

Most egyenesen arra a rétegre térek rá, amelyet természetesen legjobban ismerek, az intellektuális középosztályra. Itt már a zsidók részéről ritkább jelenség a faji gög és önkéntes elzárkózás — és itt differenciálódik erősebben a társadalomnak a zsidósággal szemben elfoglalt álláspontja. Kifejlett típusai vannak a „pusztuljanak Palesztinába”-antiszemitától kezdve a hangos filozemitaig minden elképzelhető árnyalatnak. Ezekről újat mondani bajos; legfeljebb két típusról gondolom, hogy érdemes megvilágítani őket. Egyik az „unter uns-antiszemita”. Iskolaigazgatók, tanárok, bírák stb., akik egész életükben tiszteletreméltó korrekt-

séggel viselkednek kereszténnyel és zsidóval szemben egyaránt, hirdetik és becsületesen gyakorolják a liberalizmust — és egymás közt mégis hunyorítanak egyet a szemükkel és kiderül, hogy lelkük mélyéből utálják a zsidót. Ezzel tulajdonképpen nem ártanak senkinek — de e tünet okaival és következményeivel mégis érdemes lesz foglalkozni. A másik a szomszédos, ezzel rokon árnyalat: a hangos filozemita, aki teljes jóhiszeműséggel bár, de nagy elégtétellel élvezi ki a zsidók részéről természetszerűen kijáró hálát és bámulatot; meg van győződve arról, hogy filozemitizmusa kiválóság, érdem — és ezzel természetesen, ha öntudatlanul is, bevallja, hogy alacsonyabb rendű fajnak tartja a zsidót, melyhez ő leereszkedett.

Nem is beszélve tehát a tulajdonképeni antiszemitákról — a liberális és filozemita árnyalatok ismerete alapján is nyugodtan kimondhatjuk, hogy *nincs keresztény ember, aki a zsidósággal szemben tökéletesen elfogulatlan, tisztán emberi álláspontot tudna elfoglalni*. Egyes személyekhez való viszonyban elenyészhetik a fajkülönség érzése, az összességgel szemben nem.

Ezt, ha nem is tudja minden esetben, de feltétlenül érzi a középosztályhoz vagy a pénzarisztokráciához tartozó zsidó és ettől az érzéstől sohasem tud megszabadulni. Annál súlyosabb ez rá nézve, mert legtöbb esetben vallását sem veszi komolyan és fajilag is beolvadttnak érzi magát a magyarságba. *Neki* már egyáltalán nem fontos az, ami a keresztényektől elválasztja; nem is látja magán azt a bélyeget, amely megkülönbözteti azoktól, akikhez — meggyőződése szerint — teljesen asszimilálódott. Kohn Móricka nem érti, mért mosolyog a történettanár, mikor ő teletorokkal fűjja: „Őseink Árpád vezérlete alatt foglalták el Magyarországot ...”

Egy faji önértetől megfosztott, más faj sajátosságait, elfogultságait, igen sok esetben nemzetiszínű túlzásait is felöltött embercsoport, amelyet ez a másik faj csendesén kinevet e maskarában és távoltart magától — ez nagyjából az, amit a zsidókérdés érzelmi részének lehet nevezni. Gyakorlatilag ez annyit jelent, hogy a férfiak érintkeznek egymással, jóbarátok is lehetnek, de családjukat, asszonyaikat nem is próbálják összehozni; a különbség érzése sohasem szűnik meg, a teljes asszimilálódás, az összeházasodás rendszerré válása lehetetlenség. Ahogy a Mississippivi mértföldéken át sárgállik a tengerben — úgy áll külön, sárga foltjával, a zsidóság a magyar társadalomban... most, mikor minden téren együtt dolgozik — vagy dolgozott! — a társadalom többi részeivel.

Miért? A keresztények részéről, amint láttuk, a tudatos gyűlölettől az öntudatalatti érzés-csőkevényekig húzódik az okok láncolata. Gazdasági okokkal — ezt nem hangsúlyozhatom elégszer — kár előhozakodni, hiszen több a kizsákmányolt, mint a kizsákmányoló zsidó — éppen úgy, mint a keresztényeknél. A zsidóságnál — az alsó osztályok említett faji gögjét most számításon kívül hagyva — inkább a ferde helyzet, a saját faji érzésük elvesztése, az új faji érzés méltányolatlansága okoz: egyének szerint, hol bizonyos félenkséget, tartózkodást — hol meg kellemetlen, modortalan agresszivitást. Sokat emlegetik a zsidó modortalanságot, filozemiták is, mint az antiszemitizmus „esztétikai” magyarázatát. De mi az a modor, amit — elsősorban a zsidók — annyira bámulnak az arisztokráciában, a dzsentriben, sőt a házimulatságok legpolgáribb díszkeresztényében is? Ez a modor annak az embernek a nyugalma, biztonságérzete, akinek minden őse bátran beállíthatott az ország akármelyik nemesi házába *jó estét, bátyámuram!* szóval és — otthon volt. Modortalanság: annak az embernek az idegesége, akinek az öregapját kutyák húzták le ugyanannak a nemesi

háznak az udvarán, s aki most sem tudja, melyik pillanatban kell valami hirtelen vágás ellen védekeznie. Védekeznie olyasvalakivel szemben, akit igen sok esetben alábbvalónak ítél magánál — *de akinek származása és modora száz eset közül kilencvenkilencben — imponál neki.*

Ezeken a beidegzettségeken nem segít semmi más, csak az idő, a társadalmi osztályok szorosabb szervezkedése által lassanként mégis előrehaladó keveredés (kitérés, összeházasodás) és, természetesen, az ösztönöket stimuláló régi jelszavak kipusztulása is.

Kívánatos-e ez a keveredés, összeolvadási

Antiszemiták és valamelyest exponált helyzetben levő zsidók egyforma hévvel mondják: nem!

Az antiszemita nem-et mond, mert a faj maga ellenszenves neki és egyáltalában nem óhajtja ennek tulajdonságaival szaturáltatni a maga fajtáját. Ne térjenek ki, ne olvadjanak be, hanem pusztuljanak innen!

Az exponált zsidó viszont — és exponáltságon nem is kell többet érteni, mint nyilvánosság előtt való megszólalást — nem adja ki nyomtatásban, hogy: nekem mindegy a vallásom, a fajtám. Azt mondja: én zsidó vallású magyar akarok lenni; jó magyar vagyok és becsületos ember, tehát követelem, hogy hallgassatok el a csaló zsidó boltosokról szóló régi históriákkal és becsüljétek meg érdemem szerint!

Mikor a mi zsidónk ezt kimondta, akkor már négyszemközt sem lehet vele boldogulni többé. Vallásához, mely egészen közömbös neki, ragaszkodni fog: csak azért is, dachból, becsületből.

...És én, antiszemita és zsidók ellenére azt mondom: a zsidókérdésnek, ha nem is megoldása, de legjobb gyógyszer a lassú, békés, a keresztény rétegek növekedő kultúrája által is megkönynyített összeolvadás. Ez használni fog mind a két félnek.

Nem megoldás ez, ismétlem: hiszen a zsidóságnak van egy óriási, természetűl is szapora és bevándorlás utján is növekedő rétege, mely százszor konzervatívabb a mi parasztunknál és talán ezer év múlva is ugyanúgy fog hagyományaihoz, különállásához ragaszkodni, mint ma. Ennek a rétegnek vékony föle az, mely — harmadik, negyedik generációban — a mi kultur-zsidónkat adja. Mindig csak egy aránylag kis rétege lesz az a zsidóságnak, mely összeolvadás szempontjából számbajöhet.

Legjobb természetesen az volna, ha ez az összeolvadás kitérés nélkül is megtörténhetnék. A törvény tudvalevően megadja rá a módot. De száz esztendő múlva sem leszünk még ott, hogy a keresztény-zsidó házasság, a zsidó fél kitérése, vagy az összes gyermekek keresztény vallásban való nevelése nélkül, tömegjelenségé válják. És még kevésbé fogunk ott tartani, hogy a házastársak vagy éppen a testvérek különböző vallása semmi ferde helyzetet, kellemetlen érzést ne keltsen. Már pedig, amíg a zsidónak állandóan *en garde*-állásban kell lennie, sohasem fog megszűnni az a modorbeli különbség, az az érzékenység, az a faji alapon való összetartás (igazi faji érzés nélkül!) — amit az antiszemita minduntalan a zsidók szemére hánynak.

Hogy a fajkeveredés mind a két fajnak javára válnék, azt kétségtelennek tartom. Részletekbe ennél a kérdésnél azért kár menni, mert egyik sem tiszta faj, tehát minden általánosítás hiábavaló. A zsidó faj történetéről ugyan igen halvány sejtelmeim vannak, de tudom, hogy ez is sok keveredésen ment keresztül. A magyar faj — hát ebben, a tekintetben, azt hiszem, mind Kohn Mórckák vagyunk, egyikünk sem lehet egészen bizonyos, hogy ősei Árpáddal jöttek ebbe a hazába, s ha vele jöttek, éppen a hódító magyarsághoz tartoztak-e, vagy idegen rabszolgák voltak...

Ha csak a legélesebb ellentéteket vesszük tekintetbe, igen, ábrándozhatnánk arról, hogy a gyorseszű, mozgékony, minden

újon kapó művelt városi zsidó és az alföldi kerekfejű, megfontolt járású magyar vérkeveredéséből valami helyes közepszer származhatnak. Csakhogy az alföldi paraszt lányát sohasem fogja elvenni semmiféle zsidó fiskális.

Az összeházasodás kétségtelenül ott lehetséges, ahol a szociális, életmód- és világfelfogásbeli különbségek lecsiszolódtak, ahol már nincs nagy különbség keresztény és zsidó közt; élet-tempóban, kultúrigény ékben csak árnyalatok vannak egyik vagy másik fél javára, de nem ellentétek.

De ha csak ezekről az árnyalatokról van is szó, a rendesen hangoztatott ellentétek helyett, akkor is, sőt éppen akkor, kívánatos az összeolvadás! A túlkultúrált zsidó hiába is venné el a parasztkisasszonyt, ez sem életnek nem volna élet, sem fajjavításnak nem fajjavítás. A gyermekek alighanem az apjuk orrát és az anyjuk szellemi képességeit örökölnék — ez fajkeresztveződéseknél bebizonyított dolog. De ha a művelt zsidó művelt kereszténnyel házasodik össze, az élet-tempó, a megérző- és megértő-képesség, a szellemi fogékonyság és a testi sajátságok árnyalati különbségei új, differenciáit árnyalatokat adnak — és ez gazdagodását jelenti mindkét fajnak.

Egyszerűen csak ezt a gazdagodást várom az erősebb fajkeveredéstől — és ez, szerintem, a komplikált modern életben igen sokat jelent. Azokat a közhelyeket, hogy e keveredés több kulturérzékét, haladásvágyat, internacionális érzékét öntene a magyarságba, feleslegesnek tartom tárgyalni. Akkora különbségek vannak e tekintetben zsidó és zsidó, sőt művelt zsidó és művelt zsidó között is, hogy az általánosítás: tájékozatlanság. Bennem, személyesen, zsidó barátaim keltettek fel sokféle érdeklődést, ami nélkül talán jóval hátrább volnék a fejlődésemben — de a tanítványaim között van akárhány kitűnő eszű zsidógyerek, aki konzervatívabb Tisza Istvánnál. Féltetni semmiesetre sem kell a magyarságot az új árnyalatoktól. Az internacionalista zsidóság éppen elég jó magyarnak bizonyult a világháború alatt és csak jobb magyar lehet a keveredés által. A „zsidó módor” pedig nem fogja sokkal túlélni azokat az okokat, melyek előidéztek.

BEREGI ÁRMIN

mélnök, a Magyarországi Cionista Szervezet elnöke:

Engem a háború, a harctér, erősen megviselt. Megbénult kezemmel csak rapszodikusán tudom papírra vetni gondolataimat, és hogy egyáltalában foglalkozom a kérdésekkel, amelyeket megtisztelő soraival hozzám juttatott — azért van, hogy a zsidó nép ezredéves, fájdalmas kérdéseire is válasz kerüljön.

Hogy van-e zsidókérdés? Kérdésben a felelet. Azért kérdik, mert van. Van zsidókérdés az egész világon, van Magyarországon is. Azóta, amióta az Árpád-házi királyok különleges törvényt szentesítettek a zsidók ellen, mióta egyes városok privilégiumként nyerték a zsidómentességet, mióta a zsidók kényszerítették ghetótkban lakni; a kereszties hadak pogromjain át, a 40-es évek nagy napjain át, amikor éppen Kossuth Lajos követ indítványára vetették el a zsidókat egyenjogusító törvénytervezetet, pedig csak az érdemes „izraelita férfiak”-ról volt szó, mai napig, amikor minden társadalmi mozdulatban a zsidóság száma, tevékenysége, működése harciasán mérlegeltetik — volt és van zsidókérdés. A történelem eseményei közt gyökerező kérdésnek mindenkori lényegét abban látom, hogy amint nem érett meg Európa népe még az u. n. „keresztény világfelfogásra” sem — a világháború a tanúm, nem érett meg a szociális felfogásra sem. Tizenennyolc évszázad után is „megérik rajta a vad-íz”; a törvények megtartása nem a

kultúrán, hanem a szankción alapszik, s így a zsidóság; egyenjogúsítása nem került a törvénykönyvből a köztudatba. A zsidóságot lényegében idegennek, jobb esetben benevolens idegennek tekintetik és oly tárgynak, amellyel rendelkezhetik mindenki. Politikai pártok felhasználják, tudósok megnyirbálják, tanácsokkal látják el, tesznek-vesznek vele, anélkül, hogy valaha is a lényegébe pillantottak volna. Beolvasztás, kiirtás, megszüntetés, ezek volnának a zsidóbajok megoldásai. De miért? Mi az oka annak, hogy a zsidóság iránt ellenszenv mutatkozik, amely legtöbbször gyűlöletté fajul és pogromkitörésekben nyilvánul meg. Egy oka lehet: a zsidó más nép, mint fogadó népe, mások a képességei, más a lelki struktúrája, más a vérmérséklete. Ez a különbség végigvonul az egész történelmen és nyomról-nyomra kikutatható, hogy a zsidó nép miért lett ilyen, mint aminő a mai formája; az elnyomatás, üldöztetés, örök félelem, rettegés váltotta ki belőle a ma rossznak ítélt tulajdonságokat. Amíg e mesterségesen kitermelt tulajdonságok el voltak nyomva, az eredeti tulajdonságok sem érvényesültek, csak az alig néhány évtized óta bekövetkezett egyenjogúsítás tette szabaddá őket és az elnyomott nép, a faj minden energiájával, néha túlzó keleti buzgalommal akarja, „behozni” azt, amit elmúlt évszázadok megvontak tőle. De hiába a törekvés. Az egyén érvényesülhet, de az egész — félreértésben részesül. Sőt az egyén törekvése elé is társadalmi akadályok vetődnek, még akkor is, ha a legönzetlenebb szándék vezet azokat.

Egy példa a sok közül: A 90-es évek vége felé Lechner Ödön, nagy építésztanárunk, elkezdte a „magyar építési stílus” kultiválását. Fogékony tanítványai felfejlesztették mai formatökélyéig. A modern, fiatal építészeink jórésze zsidó, vagy volt-zsidó; s így 1908-ban Lechner Jenő építész a mérnök-építészegyletben komoly hangon a modern magyar stílust: *zsidós*-nak bélyegezte. Így lett meg a zsidókérdés a magyar építőművészetben, ahol éppoly megvetéssel beszélnek a zsidóépítészek — zsidóstílusáról, mint a Szent István-akadémián a szociológiai tudományok magyar íróinak zsidó karakteréről, vagy a zsidó színművészek, költők fertőző zsidó tempójáról, nem szólva a zeneköltők zsidózásáról.

Van-e ennek alapjai Be kell vallanunk, hogy lehet. A zsidó nép génusza szerte a világon egy önálló zsidó irodalmat teremtett meg, önálló zsidó művészetet; — nem szólva az őskori zsidó irodalom és művészet hatalmas visszfényéről s így feltétlenül minden nép, amelyen belül a zsidóság is tevékeny, irodalmán művészetén a zsidó génusz nyomot hagy. A mint a magyar faj minden produktumán, bármennyire olasz, német, szláv műveltségei nevelődött, a magyar faji jelleg kiüt, úgy nem tud elenyészni az őseredet nyoma a zsidó faj produktumán, bármennyire szaturálódott is pl. magyar levegővel.

Más kérdés az, hogy a hatás értékes-e, vagy káros. Végre is a zsidóság egy darab élő ókor. Műveltsége és lelki öröksége 2000 évvel idősebb, mint mai ifjú kortársaié; a zsidóság a szenilitás jelei nélkül egy 4000 éves önműveltség talajából termeli lelki javait. Ha ifjú néptársai féltik ifjú műveltségüket befolyásától — talán igazuk van. De ugyebár, mit tennénk, ha az őshellen kultúra egyetlen élő hordozóját, találnók meg; mint ritka kincset őriznők meg minden lehetőségét. És itt él egy ősműveltségű nép, amelynek írott erkölcsén épült a mai társadalom és ugyané társadalom zárkó nk előle.

A zsidóság a múltban, jelenben bujkálásra volt kárhóztatva. Ez megviselte lelkét. És mikor ma is tendenciózusan kulkásszák a zsidót, a természetes reakció asszimilációra, mimikri-természetre hajítja a gyengébb derekút és megérleli a hitehagyásra, ki, ha haj-

lott gerinccel átbúvik a választófal alacsony ajtaján, a túloldalon mint hajhatalan derekú egyenesedik ki. A zsidókérdés megoldásául az asszimilációt ajánlják németek, de nem látják azt, hogy az asszimiláció a zsidókérdésnek csak egyéni megoldása, míg a tömegek „Nachwuchs”-ja a bevándorlás és orthodoxia felszínrekerültjei hamar kitöltik az űrt, amit a zsidóságból kiválasztott ott hagyta. A sok szellemi áramlat a zsidóságon belül mindenesetre némi asszimilációt helyenként előidézett, de — eltekintve a zsidóság elhullajtott ágaitól — gyökeresen mély nyomot nem hagyott a zsidó pszichében, csupán megbolygatta azt és létrehozott egy heterogén-magyar-zsidóságot, amely nem képes sem egyensúlyban maradni, mert zsidósága nem elé súlyos, sem asszimilálódni a magyarság áthasonító kohójában, mert ahhoz pedig túlságosan értékes és súlyos, hogy egy nála kisebb fajsúlyú, szintén heterogén tömegbe nyom nélkül felszívódni tudjon.

A magyarországi zsidókérdés nem más, mint akár a németországi, ausztriai stb. zsidókérdés, megoldása sem lehet más, mint azoké. Amint tisztesség- és önértékszámba vesszük a bukovinai és romániai magyarság magyar állhatatosságát, nem lehetne erénynek tekinteni a zsidóság tudatos asszimilációját sem, amely mindenesetre önfeladással, a zsidó nép ős javainak feláldozásával járna. Az asszimiláció követelésével a zsidókérdésnek oly megszüntetéséről lehet szó, amely a zsidó nép megszüntetésével járna. A zsidó népet pedig nem lehet megszüntetni. A történelem megedzette, a jelenkor kifejlesztette és a népek élesztőjévé tette, úgyannyira, hogy a stockholmi konferencián a zsidó nép külön képviselőin kívül Amerika, Oroszország, Magyarország, Ausztria stb. munkásnépe nevében is jórészt zsidó képviselők tárgyalnak.

Minden ország, s így Magyarország zsidókérdése, amely megkülönböztetendő a zsidóság általános helyzetének kérdésétől, a zsidóság belső kérdése. Az általános zsidóhelyzet szanalása abban rejlik, hogy az egyenjogúsítás törvényei minden vonalon, előítélet, elfogultság nélkül, az emberek lelkében, intézmények rejtett alapszabályaiban jóhiszeműleg keresztülvitessenek. Ez pedig nem lehetséges. Az angol ma a németet másodrangú embernek tartja és viszont. A zsidó nép mögött pedig nincsen egy minden attribútummal felszerelt hatalmas nemzet, csupán az őstörténelem és az akarat, hogy nemzeté váljék.

A zsidóság belső kérdése majdnem független az általános helyzettől, amelyet a gazdanépek közt elfoglal és megoldásához semmiféle különleges társadalmi és törvényhozási reform nem szükséges.

A zsidókérdés külső formája pedig abból áll, hogy a zsidóságot idegennek tekinti a köztudat, belső formája pedig abból áll, hogy a zsidóság maga is bizonytalannak érzi népi mivoltát és társadalmi helyzetét. Előbbi félelem- és gyűlöletkeltő, utóbbi önértéketlenítő. Oka pedig mindennek az, hogy a zsidóságnak, mint egésznek, mint népnek, nincsen protektora. Minden népnek protektora: saját nemzete, állama, kulturközpontja. Amely népek ilyent nélkülöznek, azok a nemzetek közt elszedve vagy egy nemzet által elnyomva ténferegnek. A zsidó nép egészen különösen fejlődött az idők évszázadain át, nem lefelé züllött, hanem felfelé. Elvesztette alsó rétegeit, parasztságát, amely mint elpihenő tartalék, bár új értékprodukción kívül, őrzi meg a népérték ősi alapjait, amelyből azonban kedvező viszonyok közt a kimerült felszín akárhányszor regenerálódhatik. A zsidóság a pihenetlen középosztályból virágozta ki egy-egy nagy értéket, lángelmét, de értékgenerációkat nem termel, általános fellendüléseket, mint a nemzeti létüket élő népek, nem hoz létre. A zsidó nép lelki értékeinek elhelyezésére kénytelen különleges módokat keresni.

A zsidó nép, amelynek jelenleg csak középosztálya van, vele elfoglalja a gazdanépek középosztály helyeinek jórészét. Saját kulturközpontja híján, kénytelen a fogadónépek, így a magyar nép kulturhelyeit betölteni s ezzel az illető nép alaprétegére szükségképpen bizonyos nyomást gyakorolni. Van tehát egy embercsoport, amely hatóképességénél fogva az ipar, kereskedelem, tudomány, művészet természetes fejlődésénél fogva, a vagyonok, állások örökölhetőségénél fogva több kulturhelyet foglal el, mint — az alaprétegben rejlő többség hiánya folytán — számarányához képest megilletné egy eredetileg tőle idegen nép kultúrájában. Természetes tehát, hogy ez az állapot előidézi a kiváltságos osztályok iránt érzett gyűlölködéshez hasonló népzélmek egy nemét; és ez az érzés hálózza keresztül-kasul Európa társadalmainak minden rétegét és ennek hatása a zsidóság iránti különleges érzés, előítélet.

Deák Ferenc azt mondta, hogy a zsidóság olyan, mint a só, kell belőle mindenbe egy csipetnyi, de sok belőle árt az ételnek. Lehet, hogy a túlnagy számú zsidóhatás valamely népek kultúráját erősebben befolyásolja, mint az a nép faji érdekében kívánható és talán a fajfenntartás ösztöne váltja ki a reakciót, ami — „zsidókérdés”-formájában ütözködik ki, de ha így van, így a zsidókérdés megoldható.

Nem társadalmi és nem törvényhozási reformokkal fogjuk az általános zsidókérdést megoldani és vele a magyarországi zsidókérdés ügyét is dűlőre juttatni, ezekkel csupán belső szakkérdések oldhatók meg, amelyek, mint a múlt mutatta, nem érintettek lényegét. A zsidóság, mint a sziklára tévedt mag: léggyökereket «reget magából és bár helyenként hajt, virágzik, talajt nem találva, csak a szikla felszíni *repedéseibe veszi magát*, vagy ő maga is *sziklát repeszt*. Ha azonban a zsidó nép visszanyeri talaját, alaprétegét, parasztságát: kulturközpontot teremtünk neki, ahol a pihenő zsidó-paraszttartalék feltermelheti a szükséges munkástömegeket, középértékgenerációkat és ahonnan „a világ esetleges zsidósükségletét fedezheti” — úgy a zsidókérdés megszűnik a világ kínzója lenni. Nem lesz, mint ahogy nincs magyar kérdés Németországban, vagy ahogy nincs angol kérdés Svédországban. Csakis az elnyomott és kulturközpont nélküli népek idéznek elő, különleges, hiányos nemzeti létüknel fogva „kérdéseket”. Ha a finnek, irek, lengyelek felszabadulnak, ha az albánok, örmények nemzeti szabad életet élhetnek, úgy megszűnik a finn, lengyel stb. kérdés. Ha a zsidóság, amely a legnagyobb *vándornemzet*, amely még most is vándorol — bár fiai százezerszám hullanak egymás kezétől a harctereken — saját népi életét élhetné: évezredes vágyódása betelik és nem fogja mozgó tömegeivel sem a népek gazdasági egyensúlyát, sem a népek munkabéreit befolyásolni s ezzel is ellenszenvet kiváltani. Ekkor az országok határain belül elhelyezkedett stabil zsidóság árnyékba kerül és ha tud, felszívódik, avagy némi összekötötést tart fenn ősnépe kulturközpontjával és közvetíti az új kultúrát; vagy pedig teng, mint a Romániába került magyarság-, de — semmivel sem fog különösebb kérdésként szerepelni, mint egyéb népek fiai.

A magyarországi zsidókérdés, az általános zsidókérdéssel együtt — és ennek szemébe kell nézni — egy *par excellence* népi, nemzeti kérdés, amelynek megoldása — úgy vélem — a stockholmi tanácskozáson kezdődött és a palesztinai cion-eszme megvalósításával fog befejeződni.

A zsidó nép évezredekken át annyi emberi javat produkált és annyi értéket képes még ma is produkálni, hogy ha netalán volna benne hajlandóság a teljes megsemmisülésre vagy felszívódásra, a világ nemzeteinek kellene gondoskodnia arról, hogy fejlődés-képes maradjon.

BETTELHEIM SAMU

*az amerikai magyar zsidók szövetségének megalapítója, számos
külföldi zsidó lap munkatársa:*

A szociológus finom érzékével ragadta meg, tisztelt szerkesztő úr a pszichológiai pillanatot, amelyben elérkezett annak az ideje, hogy a zsidókérdés végre nálunk is nyíltan megvitattassék.

Amidőn az ádáz világháború kezdetét vette, két budapesti zsidófelekezeti hetilap állott homlokegyenest ellenkező nézeteivel egymással szemben a háborúnak a zsidókérdésre várható hatása tekintetében.

Az *Egyenlőség* az antiszemitizmus teljes pusztulását jósolta. Szerinte a háború egy új vérszerződés létrejöttét jelentene zsidók és nem-zsidók között, akiknél a jövőben a vallási és faji előítélet válaszfala többé nem fog létezni. Az *Ungarländische Jüdische Zeitung* ellenben Cassandra-hangon beszélt. Az antiszemitizmus újjáébredését prognosztizálta úgy Magyarországon, mint az egész világon. A zsidók történetéből azt a tanulságot merítette, hogy az antiszemitizmus épp úgy a háború elmaradhatatlan következményeihez tartozik, mint a drágaság és az éhínség. Ausztriában az 1866-iki háború után az addigi liberalizmus heve antiszemitizmusba csapott át. Németországban és Franciaországban a zsidógyűlölet lángjai e nemzetek mérközése után magasra lobbantak.

E jelenség szülőoka nagyon is természetes. A háború kincseket szerez a kalmárnak és a tönk szélére juttatja a hivatalnokok, alkalmazottak stb. nagy tömegét. Az új és gyorsan szerzett gazdagság pompázni szeret. Ha majd a szerencsétlen, agyonnyomort nép a háború után komor vasárnapjain a vendéglők és kávéházak terraszai előtt elmegy, fokozódó keserűséggel látja a hadseregszállítók feleségeit hatalmas divatkalapokkal és ragyogó ékszerrel ön elégedetten mosolyogva fiatal gazdagságuk mézesheteit élvezni. A színházban a kakasülőről látja őket a páholyszegélyen át kacérkodni és győzelmesen áttörni a zártszéksor első vonalába. A szegény zsidó katonát, akinek teste a volhíniai erdőkben porladozik, akinek csontjait a Karsztra tüzelő nap fehéríti, nem láthatja, de a zsidó parvenü dáma nagyon is látható.

Ezek persze oly tények, amelyekkel szemben a tárgyilagos mérlegelés nem emelhet vádat, de amelyek a sorskülönbségek ki egyenlítésére áhító szerencsétlen népet, mintegy újabb bűn keserítik. A háború végül kiélesíti az emberi lélekben nyugvó fajéretet és a fajegység utáni vágyakozást új életre ébreszti.

Mindezen okok, melyek a korábbi háborúk szomorú következményeiben mutatkoztak, e világháborúban sajnálatos módon megsokszorozódtak. Míg a fronton a halál és fájdalom szodomaesője ömlött atyáinkra, testvéreinkre és fiainkra: addig Fortuna pajkos pazarló szeszélyében aranyözönével árasztotta et a gondtalan hinterlándlereket.

Mit használ bizonyos lapok folytonos szavalása a zsidó ugyanilyen hőstetteiről, a pénzügyi háborúban tanúsított áldozatkészségéről és az egész felekezet vagy faj felelőtlenségéről egyesek bűneiért? Ugyanezen érveket alkalmazták már annak idején minden eredmény nélkül Németországban, Ausztriában, Franciaországban, sőt a középkori Spanyolországban is az antiszemitizmus eltüntetésére.

Egy antiszemita korszak előtt állunk Magyarországon, amely annál végzetesebbé válhatik, mivel a magyar zsidóságnál oly belső ziláltság- és szétmorzsolódás észlelhető, mint sehol a világon. Szerencsétlen rétegzettsége folytán a magyar zsidóságnak nem lehet

egy kimagasló, felelősségérzettől áthatott vezére, mint amilyenek más országokban eredményesen működnek.

Az állam kötelessége, hogy a magyar zsidóság számára egy egységes, felelős vezetőséget teremtsen. Amikor a németek Lengyelországba bevonultak, a német kormány valóban számos, egyéb gondjai mellett rögtön egy ilyen egységes felelős vezetőséget szervezett a százféle pártra szakadt lengyel hárommillió zsidóság számára.

Nálunk évtizedek óta folyik sisyphusi küzdelem a magyar zsidóság viszonyainak rendezésére anélkül, hogy az állam vagy a társadalom komolyan törődött volna e fontos kérdéssel. Egy további szerencsétlenség abban rejlik, hogy a zsidókérdés, amely ma a világ összes államaiban komoly és szakszerű fejtegetés tárgya, nálunk mint *nebántsvirág* kezeltetik. Ne lenne csak nálunk a napisajtó egy tekintélyes része bizonyos felekezeti réteg kezében, úgy bizonyára fesztelenebbel és tárgyilagosabban lehetne e kérdésben mind a két pártra nézve hasznos eszmecsere folytatni, mint a jelen viszonyok között, amikor egyes szegénylős „izraeliták” irányítják a közvéleményt, akikre a zsidó szó úgy hat, mint a megszólitás a holdkórosra.

Ha itt a zsidókérdés becsületes fejtegetéséről beszélek, úgy mellőzni kívánom az eddig szokásos édeskés apológiát a zsidóságról, épp úgy, mint az áldatlan szitkozódást minden, ha még oly mérsékeltlen előadott antiszemita vélemény ellen. El kell magunkat szánni arra, hogy az antiszemitizmust mindaddig, míg a szokásos politikai formákat betartja, épp oly meggyőződésként kezeljük, mint a többit. A zsidókérdés egy sajátos szerencsétlenségének tartom, hogy eddig sohasem kíséreltetett meg annak megoldása magukkal az antiszemita vezérekkel egyetértően. *Hiszek a becsületes zsidó és antiszemita vezetők kölcsönös megértésének lehetőségében.*

Ez a nézet talán meglepő újdonságként hangzik, ám ne felejtjük el, hogy a régi módszerek valamennyije hasznavehetetlennek bizonyult. A még tobzódóan nekilendülő világháború a néplelek oly feneketlenségét tárta elénk, amelyről kulturjósaink iskola-bölcsessége nem is álmodott. A magyar zsidóság ne áltassa magát ugyanolyan békedalokkal, mint Európa, amely oly békésen szunyókálva feküdt a világháború örvénye szélén. Magyarországon mindig létezett zsidókérdés és nemsokára korunk minden kérdőjelének ez a legrejtélyesebbike szenvedélyesen meg is mozgatja társadalmunkat. Ezen világkatasztrófa merészebbé, viharosabban követelődzővé és kezdeményezőbbé alakította a társadalmat; a zsidó hitközségi élet apró módszerei már nem elegendők ahhoz, hogy a jövőndő fejlemények elébe állhassanak.

BÍRÓ LAJOS

író.

1. Van-e zsidókérdés? Számomra megfoghatatlan, hogy mondhatja valaki, hogy nincs. Az utolsó tíz esztendőben néha úgy tettenézett Magyarországon nines is más kérdés, csak éppen ez, és tudományos, irodalmi, társadalmi vagy politikai problémákat néha csak meg kellett vakarni és megtalálta az ember kedvelt zsidókérdésünket. Ezt tagadni nem érdeke az országnak, de nem érdeke még a zsidóságnak sem. Ha az antiszemitizmus ebben a kérdésben elfogult és elvakult, és belém nyilaz, mihelyt teheti, egy okkal több rá, hogy én, ha lehet, humorral, ha kell, teljes nagy komolysággal nézek a szemébe és ne tartsak mindenkit gazembernek, aki hibát lel bennem.

Én — mint Disraeli az angolságát — annyira természetesnek, gyökeresnek és véglegesnek érzem a magyarságomat, hogy a vérem

minden cseppjében benne érzem a zsidóságot *is*. Olyan ősök ivadéka vagyok, akik az ó-testamentumot és az új-testamentumot írták; az apám, a nagyapám és a nagyapám apja Heves városában éltek; szabad embernek érzem magam és nem hiszem, hogy van emberi dolog, ami idegen tőlem; de nem-zsidó barátaimmal nagyon szívesen és nagy érdeklődéssel beszélgetek el róla, vannak-e úgynevezett faji vonások bennem és vannak-e írói munkáimban. Húszéves koromban a zsidósággal szemben teljesen közömbös voltam, elvben lázas és lelkes asszimiláló: természetesen a kikeresztelkedésen kezdve az asszimilálást. Méltatlannak érzett antiszemita túszúrások (tördöféseknek nem nevezhetem őket) ébresztették fel a zsidóságot. Megtanultam, hogy oktalanság tagadni, hogy van zsidókérdés és megtanultam, hogy akármilyen valóban tiszta, kulturális vagy morális atmoszférában a zsidókérdés rögtön elveszti egész kényes és mérges mivoltát. A faji jelleg Az Énekek Énekében is van. A Jób könyvében is van. Nyilván a szláv származású Petőfi Sándorban is. A Hunt-Pázmán-ivadékok politikájában is. Teljes nyugalommal lehet róla beszélni.

Maga a zsidóság léte, jelene és jövője különös és csodálatos valami, ha nem is volna csodálatosabb, mint akármilyen más nagymultu tömegé. De hogy a zsidókérdés Magyarországon olyan furcsa módon elkínosodott, hogy a társadalomnak úgyszólván titkos betegségévé lett, amellyel nyilvánosan csak rossz hírű orvosok foglalkoztak, annak, véleményem szerint, legelsősorban az az oka, hogy egész Magyarország beteg organizmus volt. Kivándorlás, nemzeti-ségi kérdés, aljas korrupció, teljesen romlott közélet — a nem boldoguló vagy csak hitvány eszközökkel boldoguló embereknek ebben az országában, amelynek a közéletében éppen az ország legnagyobb nyavalyáiról soha nem volt szó, hogyne mérgesedett volna el titokban a zsidókérdés!?

Nem mondom, hogy ha meglesz az általános választójog, nem lesz zsidókérdés. Lesz! De nem merem állítani, hogyha egy eljövendő magyar parlament a földreformot tárgyalja majd, akkor egy hónap alatt nem beszélnek annyit Magyarországon a zsidókérdésről, mint azelőtt (zsidók és nem-zsidók) egy nap alatt. És ha tízmillió mezőgazdasági proletár helyett valaha kétfélmillió kisgazda lesz Magyarországon, akkor elbúsult urak talán még mindig a zsidókat szidják majd, de az úgynevezett magyar középosztálynak, az úri társadalomnak egyéb és okosabb dolga is lesz.

2. A zsidókérdésnek természetesen egyéb oka is van. Oka egyebek között a zsidóságnak meglehetősen egyoldalú elhelyezkedése a társadalomban. Oka egyebek között az is, hogy az úgynevezett dzsentri annakidején megkapta a legrettenetesebb ajándékot, amelyet kaphatott: a hivatalokat; és az egész kapitalista új Magyarországból önként abszontált. Ha ipart, kereskedelmet és bankokat Magyarországon azok a görögök vagy örmények csináltak volna, akik valaha a kezdetleges magyar kereskedelmet a kezükben tartották, nekik se volna valami nagy imádatban részük, pedig elválasztó jel náluk kevesebb volt. Egy borraivalót szóró, hangos budapesti tőzsdeügynök néhány hétre lángoló antiszemitává tudja tenni egy kis fürdő valamennyi miniszteri tanácsosát és alispánját. A bankigazgató, még ha régen kikeresztelkedett is, ezekben tudja felgyújtani a zsidóellenes haragot, mikor mindenáron *egy* exkluzív kaszinóba akar befurakodni.

A zsidóságnak bizonyosan megvannak a maga hibái és fogyatkozásai, éppen úgy, mint akármilyen más csoportnak vagy rétegnek. Ezeket a hibákat és fogyatkozásokat felsorolni most meg se próbálok. A szemrehányásokkal azonban helyes dolog óvatosan bánnia annak, aki igazságos akar lenni. Így az a zsidó generáció, amelyhez én tartozom, tökéletesen idegenül áll a régebbi zsidó

generációval szemben. Mi nem értjük őket, ők nem értenek bennünket. Hatvan-hetvenéves öreg urak, koruk teljes műveltségével felszerelve — szigorúan racionalisták, elkecsereedett antiklerikálisok és csuhagyüzlők —, elsősorban nem is német írókat, hanem Taine't és Macaulay't idézve heves szemrehányásokat tesznek nekünk, mert nem ragaszkodunk Tisza Istvánhoz és az általános választójogot akarjuk. Az én generációm nem érti a konok racionalizmust többé és nem érti a haragos antiklerikalizmust, nem látja azt a protestantizmust többé, amelyért valamikor rajongott, szereti Prohászka Ottokárt és nagy demokratikus erők megmozdulását látja a katolicizmusban, — az öreg uraknak egyetlen egy szavával se tud többé egyetérteni; és a vége az, hogy visszaküldi őket a ghettóba, ha azt se értik meg, hogy a felszabadult zsidóságnak kötelessége a parasztot is felszabadítani.

A megértésnek nincs semmi módja. De a beszélgetés során, ha elég soká tart, azt megéri az ember, hogy ezek az öreg urak (nem is kell, hogy olyan nagyon öregek legyenek) sohase tudják elfelejteni a hálát azért, hogy a magyar nemesség (amelynek szemükben a Tiszák a képviselői) beeresztette őket az egyetemre. És nem tépette szét, amikor széttephette volna. A hangja remegni kezd és a szeme könnybe lábad, amikor végső argumentumként ezt mondja:

— Önök nem tudják, mi volt Tiszaeszlár.

... Nem, mi nem tudjuk, mi volt Tiszaeszlár. Mi csak azt tudjuk, hogy nem lehet nyugodtan aludni azzal a tudattal, hogy a magyar nép a háború után talán megint százezer embert küld minden évben az amerikai bányákba és gyárakba és hogy a magyar csecsemők fele tovább is elpusztul az ötödik éve előtt. A zsidókérdés szempontjából azonban így áll a dolog: a mi táborunkban szidni szokás a zsidóságot, mert fenntartotta vagy legalább is segített fenntartani a Tisza István uralmát. A Tisza István táborában szidni szokás a zsidóságot, mert felforgató, nyugtalan és destruktív elem és legalább is segít megtörni a Tisza István hatalmát. A zsidókérdésnek az a természete, hogy egyebek között csalhatatlanul előbukkan, ha zsidók — akár így, akár úgy, akár itt, akár ott — szerepelnek. Atüt, mint régi képeken a bitume. Nincs mód rá, hogy az ember (ha zsidó) kitérjen előle. Tudomásul kell venni: lehetőleg humorral. Le kell vonni a konzekvenciáit: lehetőleg nagy erkölcsi komolysággal.

3. Megoldás? Hátha a zsidókérdés is azok közé tartozik, amelyeknek nincs megoldásuk! Én *tudom*, hogy van megoldása, de a megoldásról testes kötetet kell írnom (nem tudományos munkát, hanem regényt). Külön társadalmi vagy törvényhozási reformokat szükségesnek, de elsősorban lehetségesnek nem tartok. A zsidóság Magyarországon egyébként csak ötven éve van még a jogegyenlőség birtokában. Ha kétszáz év múlva is lesz zsidókérdés, akkor minden türelmetlenség jogos lesz. Addig is: a zsidóságnak remélhetőleg megint támadnak szellemi vezetői, mert az utóbbi félszázadban már csak hitközségi vezetői voltak (többnyire a pénzeszsák alapján). És addig is: megmarad az antiszemitizmus.

Az antiszemitizmust én egyáltalában nem tartom valami szörnyű szerencsétlenségnek. Majdnem annyi a haszna, mint amennyi a kára.

BOROSS LÁSZLÓ

író:

A *Huszadik Század* körlevelének első kérdése, hogy van-e zsidókérdés Magyarországon? Azt hiszem, kétségtelen, hogy van. ha ez, mint a körlevél konstatálja, az egész magyar közvéleményt élenként foglalkoztató vitakérdéssé vált, mely elől kitérni nem lehet.

Oka mindenesetre az a közbenyomás, hogy míg majdnem min-

den romlik és pusztul az országban, a zsidók nagyjában előrehaladnak. E benyomás elterjedéséhez hozzájárult, hogy nem egészen alaptalan. De magyarázata egyszerű. Ez a jelenség alighanem onnan származik, hogy az ország társadalmi kapitalisztikus átalakuláson megy keresztül, a pénzt forgató emberek az élre kerülnek, a többieket háttérbe szorítják, de — mindenesetre valami különös komplikáció következtében — az ország szélesebb rétegei nem érznek impulzust az áttéréshez industriális, kommerciális, financiaiis tevékenységre, tehát nem is élvezhetik a társadalmi átalakulás folyamán kínálkozó előnyöket, — hanem élvezik nagyjában csak azok, kik már a középkor óta kapitalisztikus foglalkozást űznek, és most nem látnak okot rá, hogy ettől eltérjenek. Ezek a zsidók. Ezt még könnyű megállapítani; de nehezebb, úgy látszik, azt, hogy mi lehet vajjon az a fentemlített különös komplikáció? En kétségtelennek tartom, hogy ha az utolsó évtizedekben önálló vámterületünk lett volna, a zsidókérdés se állna most úgy, ahogy áll. En tehát ebből is az önálló vámterületre konkludálnék. A most érintett kérdés azonban olyan, mellyel a közvélemény elég élénken nem foglalkozik. Inkább humoristának fog tartani engem.

Természetes, hogy amikor feltűnik a különbség az autochton lakosság és a zsidók gazdasági helyzete között, akkor megnyílik a szem más különbségek számára is. Hát vannak és könnyen fel tűnhetnek, különösen a mi korunkban. *Korunk ugyanis kicsinyes*, és a kicsinyes emberen a faji tulajdonságok könnyen megfigyelhetők. (Persze, nem a faj előnyére, bár vannak olyan faji tulajdonságok — illetőleg történeti megszokások is —, melyek a faj díszé lehetnek. Ezek fejtegetése azonban eltérés a tárgytól.) A kicsinyes ember erősebben hangsúlyozza örökölt, mint egyéni tulajdonságait, hiszen egyéniség” csak az, ki örökölt tulajdonságai kifejtésén túl — rendszeresen javítja, tökéletesíti magát, gyakran magába száll, gyakran belátja hibáit és orvosolja; eközben pedig kicsinyes nem maradhat. Önképzése alatt szívesen folyamadik általános eszmékhez, melyekhez nem az önérdéke vonzza, és e magasztos eszmék szárnyán maga is felemelkedik. Korunk nem követi ezt a szokást, biztosan azt hiszi, hogy nincs ideje rá. (Korunk és legtöbb kortársunk kicsinyes.) Korunk ennél fogva nagyon sok alkalmat nyújt, hogy a megműveletlen faji tulajdonságok feltűnjenek, és persze könnyebben tűnnek fel a zsidó, mint az autochton faji tulajdonságok. Korunk általános jellemvonásával velejár, hogy ez nem lehet előnyös a zsidókra nézve, — nem lehetne még akkor sem, ha ezzel már el is volna intézve minden.

De korunk kapitalisztikus. Gyűlöli, de követi a kapitalisztikus irányt. Sőt tolong, tülekedik a nyomában. így kell neki. A legrégibb kapitalisztikus faj pedig Európában a zsidó, mert az évszázadok óta — még pedig elszigeteltségében — folytatott életmódtól a kapitalisztikus gondolkozásmód nála fajilag beidegzett. A faji tulajdonságok ugyanis a faj életmódjából erednek, s zsidók pedig régóta kapitalisztikus életmódot folytatnak, és ez szabja meg gondolkozásmódjukat is. Hosszas elszigeteltségükben kevés befolyás léphetett fel e gondolkodásmód keresztvezésére. Igaz már most, hogy korunkban a kapitalisztikus gondolkozásmód általános irányt jelent. De azon népeknél, melyek hosszú időn keresztül másféle, patriarháliis vagy lovagias gondolatvilágban, vagy az európai érában lefolyt — történetesen a keresztény — hitéleti és nemzeti mozgalmak körében éltek: ezeknél a kapitalisztikus gondolkozásmódot egyéb ösztönzések fajilag is alterálják. Ezek szemében a lelketlenség, ridegség benyomását teszi, ha valakiben a kapitalisztikus gondolkozásmód minden alteráció nélkül, pörén kifejezésre jut. A kapitalisztikus gondolkodásmód a legfeltűnőbb persze a zsidók eljárásában. Kétségtelen, hogy ebből fokozott ön-

figyelemnek kell következnie. A fináncnökével kibékít, ha felpezsdíti a közéletet. Nálunk a pezsdítés nem volt olyan, mint máshol. Most ugyan heves változás fog beállni ezen a téren, eddig azonban — sok volt a kamat, de kevés a pezsgő.

Hozzájárult ehhez, hogy miután a kapitalisztikus felfogás rendszeresen mint a fejlettebb lép fel, osztályrészesei megszokták azt, hogy ahol más felfogásúakkal érintkezésbe lépnek, meg vannak győződve róla, hogy minden, amit ezek tesznek, ostobaság. Ez kifejezésre jut akkor is, mikor a kapitalisztikus gondolkozásmód áldottjai — éppen jó szándékból — másokat tanáccsal boldogítani akarnak. Ez természetesen bizalmatlanságot kelt és ellenkezést von maga után. Senkit se lehet boldogítani, anélkül, hogy bele ne éljük magunkat az ő gondolatvilágába, — és ha beleéltük magunkat, akkor tanultunk is valamit és talán egészen más véleményünk lesz az ő boldogításáról. Mindezekről még sokat lehetne mondani, de nem érdemes, — mint ahogy nem épületes csatavesztés után a kárvallottak büntudatos vitája sem, hogy vajjon ki volt a vereség oka? Fontosabb ennél, hogy a Bacon óta monstruózus egyoldalúságba és túlságba vitt kapitalizmus alkonya közeleg.

Fontos az is, hogy a magyar nemzet kicsiny és csaknem túlterhelt, holott európai hivatása van és ezért még nagyon hatalmas erők fognak közre játszani az érdekében. Ezért kímélni kell felesleges megerőltetéstől. De a nemzet edzett is erőben, és legnagyobb erejének még tere se nyílt. E tér megnyitásához szövetkezni kell akár az ördöggel is. Közös célok nélkül pedig szövetkezni senkivel se lehet. És itt előtérbe lépnek az ország társadalmi életére nézve a nemzeti szempontok. És lesz még egyszer ünnep a világon!

Nemzeti szempontokról szólva és áttérve a demokráciára, mindenekelőtt megjegyzem, hogy a nemzeti érdek az általános választójogtól csak a mai guvernementális területi beosztás mellett félthető, mely nem arányos. Emellett se félthető jobban az általános, mint a mai választójogtól. Enélkül az általános választójog sokkal nemzetibb lesz a mainál. És lesz a demokráciának a zsidókérdés szempontjából közvetlen előnye is.

Ma ugyanis a szabad (értelmiségi) pályákon a zsidók arányszáma feltűnően nagy, mert bizonyos időn keresztül kénytelenek voltak ezekre tömegesen rávetni magukat és ezeken túlsúlyba is kerültek. Ez ellen jó lesz a demokrácia, hadd kószoljanak bele a rangos hivatalokba az eddig elriasztottak is, természetesen a kvalifikáció mértéke szerint, és akkor aztán nem fognak a többi pályákon nyüzsögni. Egészségesebb lesz az eloszlás. És a feltehetően nagyobb kölcsönös ellenőrzés mellett megindulhat az egészségesebb versengés érdekéért is. Ehhez még csak arra van szükség, hogy az *érdemszerzésnek* megint nagyobb közbecsülete legyen. Most ezt a megélhetési és érvényesülési gond háttérbe szorítja. Szóval a kapitalisztikus irányzat. Az érdem megszerzéséhez idő kell, belemerülés valamilyen tárgy, eszme vagy érzelemkörbe, ahol meg lehet tudni, hogy hol mi az érdem és el lehet fogódni az irányában. Ma nincs erre idő. De a hajlam érdemszerzésre megvan azért az emberekben, meglesz pláne nagyobb nyilvánosság előtt, hisz már ma is szeretnek az emberek dicsekedni érdemekkel, és kezdetnek ez is megjárja. És vissza fog járni és kötelezni fog az elesettek és megrokkantak emléke is. A végleszámlálás pillanatában még az is megtisztult minden kicsinyességtől, ki előbb talán tobzódott bennük — és csak így lehet emlékezni rá. Hát még azok, kikben ismertük a jót, mely sokáig sanyargatva, végigáradt a megváltás pillanatában egész életén és valóján! Ebben nem lehet megnyugodni az „érdem” statuálása nélkül, mely áldozott és marad, mereven és elbűvölően, mint a befejezett igazság. Ez ne váltsa meg a világot, melyért annyian így áldoztak? Akkor fejtörés se válthatja meg és hadd pusztuljon.

Ebbe a dologba belekeverni egyáltalán nem szabad azt, hogy egy demokratikus korban a magánérinkezés természetesen tartozik közelebb. Az angol és a francia nyelvben is biztosan a nagy összeömlések óta uralkodik a „you” és a „vous”. Sőt ilyen divat nálunk is megkönnyítené a demokratikus érintkezést.

A bevándorlást szabályozni másképp, mint egészségügyi adminisztratív intézkedésekkel és a foglalkozás ellenőrzésével a letelepedési engedély végleges megadásáig nem igen lehet. Alkalmadtán figyelembe vehető az is, hogy inkább munkás-, mint kereskedő-bevándorlókra van szükség. Elvégre a kereskedelem biztonságáról úgyis az állam gondoskodik, utakkal, közbiztonsággal, jogvédelemmel. Azt hiszem, hogy Amerikában vannak bizonyos törvények, melyek mintául szolgálhatnak, főleg arra nézve, hogy miképp lehet ilyen adminisztratív hatalmat a hatalmaskodástól elűzni és összhangba hozni a demokrácia, közszabadság és szabadelvűség szellemével.

Ami pedig az Ágoston Péter által javaslatba hozott megoldást, a zsidók tömeges kitérését illeti, ezt radikális megoldásnak nem tartom. Rosszallók ugyan mindent, ami különállásokat konzervál és asszimilációt nehezít, — tehát elvben helyeslem az ilyen jellegű berendezések lebontását. Ez azonban csak másodrendű, — csak technikai kérdés. Egészen ezt a véleményt a nemzetiségi kérdésben is alkalmazom. Egyébként Rabindranath Tagore szerint Indiában is a vallásé, — Buddha tanáé volt a hivatás, hogy eltűntessen már reménytelennek látszó differálásokat. De másrészt figyelemre méltónak tartom, hogy volt már kárhozatos viszálykodás magyarak között olyan különbség nélkül is, minőt Ágoston terve áthidalni akar, — legfeljebb nem lehetett a viszálykodást egyszerű séma szerint magyarázni. Azután gondolkozni kell azon is, hogy helyes-e vallási mozgalmakat más, mint vallási okból levezetni éppen a mi korunkban, mely erkölcsi züllöttsége miatt egészen más etikai, hitéleti mozgalmakra, szorul. Ilyeneket előre látok történelmi álláspontomról nézve is. A nagy átalakulást vagy a wormszi konkordátum előtti katolicizmusnak és vele kapcsolatban a latin irodalom és művészet fénykorának renaissancea, vagy az orosz reformáció, vagy mind a kettő együtt, a protestánsok közvetítésével, fogja létrehozni. A harmadik eshetőség is valószínű, mert a napnyugati civilizáció körében lefolyt reformációnak inkább politikai, mint vallási okai voltak és ezek már megszűntek. Egyébként úgy a szentatyák korabeli katolicizmusnak, mint az orosz reformációnak erős szociális gyökere van, amire vonatkozólag Szent Jeromosra és Tolstoira utalok. Egyáltalán az egész kérdés-komplexumra ebben a keretben csak röviden utalni akartam, de szilárd a meggyőződésem, hogy sor fog kerülni még többre is.

Korunk nyavalyás, és a nyavalyának ezer tünete van. De nem a tüneteket, hanem a nyavalyát kell gyógyítani!

BOSNYÁK ZOLTÁN

író:

A kérdés itt áll előttünk lépten-nyomon. A struccpolitika nem ér semmit. Beszélni kell róla.

Az időm minden perce kimérve. Csak hevenyében odadobott pár szót mondhatok. Sem elméletileg, sem történelmileg nem fejtegetem ezt a kérdést. Ez a szobatudósok dolga.

Meg kell ezt a kérdést fogni valahol ott, ahol az élet fája zölde. Vagy ott, ahol az élet fáját — korhasztják.

Faji kérdésről ne beszéljünk.

A faji uszítás legyen átkozott mindörökre! Hiszen a faji uszi-

tás, a politikai nacionalizmus is egyike volt ama gonosz erőknek, amik világra hozták ezt a Végítéletet

A hit!

Ehhez ne merjen nyúlni senki. Ez a lélek benső, érinthetetlen, korlátlan joga. A vallást pedig úgy kell venni, ahogy van. Időtől patinás szépségeivel... És azt se feledjük el soha, hogy az ó- és újszövetséget csak — egy fehér lap választja el...

Tömegjelenségeket, tömegpszichológiát, tömegtörvényeket kutatva, sohasem lehetünk eléggé óvatosak. Oly élesek az ellentétek.

Egyet azonban általánosságban mondhatunk. *Az úgynevezett zsidókérdésnek Magyarországon, amennyiben komoly figyelmet érdemel, gazdasági oldala van.*

Ha most kritika alá veszem lehető általánosságban a dolgokat, akkor *erős önző vonásokat találok a zsidóságban*, önző életfelfogást, mely útjában áll ama jobb ember kifejlődésének, amely a jövőendő alapja, ama nagy harmóniának, amelynek feltétele az altruízus.

Ítéletet kell mondani ama *exkluzivitás felett, amely annyira jellemzi a zsidóságot* és amely szinte káros az emberiség fejlődésére, amelynek üdve, megváltása a nagy egyesülés, a nagy internacionále.

A kapitalista világfelfogásnak is mintegy inkarnációja Magyarországon a zsidóság.

De lehet-e mindezt általánosítani¹⁾? Nem és nem!

Egy pillanatra a világtörténet messzelátóján nézve a dolgokat, ne feledjük el soha, hogy Jézus a názáreti mondta ki először a várva várt amaz internacionálenak nagy, szent igéjét: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!” És zsidó vér folyt ama küldetéses férfi ereiben is, akinek igéje úgy átfurmálta a világot. „Világ proletárjai, egyesüljetek!”

Visszatérve ismét a mára, ide hozzánk, a kapitalista zsidó lélekkel szemben, a háborúban és a háborúért kéjelgő perverz kapitalizmussal szembe szegzem a szociáldemokrácia magyar zászlóvivőit.

És a magyar demokrácia, amely ébren tartotta a hatalmas küzdelmet az Új Magyarorszáért, a szabad, a felvilágosodott, a jogok egyenlőségéért küzdő új Magyarorszáért, ez a demokrácia is egy zsidó emberben inkarnálódott.

Az Új Magyarország tudományos megalapozói, a mi fiatal szociológusaink között, egy-két kivétellel, zsidók a zászlóvivők. Annak az Új Magyarországnak megalapozói között, akik — és ezt minden váddal szemben kimondom — igenis magyarok, csak jobb, gazdagabb, fajok, vallások szerint nem tagolt, emberibb Magyarorszáért lelkesednek.

Sohasem szabad szem elől tévesztenünk azt sem, hogy a törvények és társadalmi viszonyok szinte belekényszerítették századokon át a zsidóságot az exkluzivitásba és odaszorították a kereskedelmi pályára, amelyet egyéb fajok gögösen lenéztek, különösen az uralkodó magyar faj és amely pályának szinte velejármia, hogy a kapitalista lélek bennük így kifejlődött.

A zsidóság szépséghibáiról, artistikus hibáiról nem beszélek. Ezt a kérdést mégsem lehet ilyen szintre posványosítani.

De ama kicsinyes gáncsok, torzképek mellett, amelyekben a faji uszítók olyan nagy élvezettel kéjelegnek, emlékezzünk arról, milyen szomorúan festett volna az utolsó negyedszázad magyar irodalma és festene ma is, ha a zsidó írók elnémulnának. *Igen, a kulturnacionalizmusnak a magyar zsidóság nagy és értékes tényezője.*

Mindezek dacára ne higgye senki, hogy azt akarjuk mondani, a zsidóságnak nem kell magát megváltani a — Jövőendőre.

Nagy jellembeli átalakulásokon kell átmennie az önzetlen, a

jobb ember szintje felé, hogy megszabaduljon lelke az eredendő bűntől — a kapitalizmus bűnétől.

Es... Igaz, ez a legnehezebb.

A kapitalizmus, az imperializmus és a politikai nacionalizmus milliokat öletett le.

E milliók vérén létrejött üzleti konjunktúrák arannyá váltak — munka nélkül.

Ezeket a háborús tőkéket, háborús nyereségeket vissza keli adni a népnek. Az övék! Ők dolgoztak érte, véres ökleikkel védve a határokat. Ők szenvedtek, ők haltak meg érte. Az övék!

Es majd amikor ezeket a rengeteg tőkéket egy erős szociális törvényhozás a nép szolgálatába hajtja, szolgálatába kényszeríti, akkor a komollyá lett zsidókérdés megoldásának útjára léptünk.

De itt se feledjük pillanatra se ezt a rettenetes igazságot:

A véralkohol gőzében a termelő — bizonyára vannak kivételek — csupa Shylockká mámorosodott.

BÖLÖNI GYÖRGY

szerkesztő:

A zsidókérdésről csak akkor érdemes beszélni, ha mindkét oldalról megvan hozzá az objektivitás. Míg a zsidóság bizonyos érthetetlen érzékenykedéssel azt akarja elhitetni, hogy a kérdés nem létezik s míg a másik oldalról az ellenszenvnek le nem tagadható élével kezelik a kérdést, addig nem alakulhat ki modernebb, elfogulatlan közvélemény. Pedig a kérdés megvizsgálására első ízben most akadhatnának alkalmas és tárgyilagos emberek, mert mi vagyunk az első nemzedék, mely a zsidó emancipáció, a teljen egyenjogúságot megadó egyházpolitikai törvények megalkotása óta nőtt fel.

Hogy van zsidókérdés, vagyis a magyar zsidóság még ma sem olvadt be teljesen és különálló tömegként szerepel néha, ha nem is annyira a valóságban, mint inkább a magyar köztudatban, s másrésről hogy a zsidóságot az egyes társadalmi osztályokon belül is külön réteggént kezelik, ebben a legkisebb tényező a zsidóságban rejlő vallási elem, több a zsidó faji tulajdonság, de legerősebbek a társadalmi és gazdasági tényezők. A zsidó vallás, bármennyire is ebben látják némelyek az összeütközést, ma, amikor a kultúra egyetemessége fűz össze bennünket és jobbára minden ember önmaga teremti meg helyesnek talált erkölcsi törvényeit nem nagy szerepet játszik az ellentétek felszításában. Éppen azért helytelen a hazai zsidóságot folyton a kereszténységgel szembeállítani, mert ma a zsidóság is része annak a nyugati kultúrának, melyet a kereszténység indított ugyan, de mely mindinkább kezdi elveszíteni keresztény *vallási* jellegét. Nem a vallás szab morált, hanem a kultúra, — az, hogy milyen fokán állok a kultúrának. A zsidó faji tulajdonságok már sokkal több ellentétet produkálnak, mert az érvényesülési harcban kiütöző zsidó tulajdonságokkal a lassúbb tempójú más lelki berendezkedésű magyarság nens veheti fel kellő eréllyel a versenyt. A zsidókérdés főtengeleje azonban társadalmi és gazdasági, és míg az előbbi okok a *zsidóságban*, ezek a *zsidóságon kívül* is keresendők.

A régi magyar liberálisok a recepcióval a zsidóságnak a magyarságban erjesztő szerepet szántak, hogy beolvadásukkal elevenebb és életharcokra jobban vértezett magyarság támadjon. A beolvadás azonban teljesen nem történt meg, mert: 1. az egyházpolitikai törvények óta eltelt pár évtized erre nem volt elegendő, vagyis a recepcióval a múltban éppúgy elkészt az ország, mint a jelenben minden demokrata haladással; 2. a történelmi középosztály ellenszegült a keveredésnek; 3. Galíciából és Orosz-

országból újabb és újabb beözönlések történtek, melyek jóval alatta állva a hazai zsidóság” kulturátlagának, megnehezítették a beolvadást; amint ugyanis a magyarság- elkészült egy bizonyos kvantumú zsidóság- felszívásával, új bevándorlók jelentkeztek, de ezek átdolgozását a magyarság sem társadalmilag, sem gazdaságilag, sem lelkileg nem bírta meg. Ez az elem, a bevándorolt galíciai zsidóság-, teljesen konszolidált államban is veszedelmet jelentene, amint a ghetto-elnyomást, üldözések és megtépázottságát, embervoltuk gyakori kétségbevonását hozva magukkal, a bevett társadalmi becsületet semmibe vevő falánksággal vetik magukat üzletekre, mintha eddigi társadalmi kitaszíttóságukért úgy akarnának bosszút állani, hogy ők is a társadalom törvényein kívül helyezik magukat. A zsidóságot jogokhoz juttató orosz forradalom és a demokrata Oroszország elegendő garancia lesz arra nézve, hogy ez a bevándorlás megszűnjék, minthogy megszűnnek Oroszországban azok az okok (jognélküliség, üldözés stb.), melyek idáig a hozzánk való bevándorlást kényszerítették. Ez egyrészt, másrészt Magyarországon az északkeleti parasztság erősítése, népvédő szociális törvények, jó iskolák, általában hasznos demokrata politika, ellensúlyozhatják a zsidóság szerepét, melyet, megszűnve az újabb beözönlés, ráterelhetünk az asszimilálódásra. A mai helyzet az, hogy az antiszemitizmus igen átlátszó céllal ama beolvadó zsidóságot teszi felelőssé e bevándoroltak minden cselekedetéért, bár a hazai zsidóság már a legkevésbé képes magát velük azonosítani. Míg ez alig letelepült zsidók csaknem a nemzetiség jellegével lépnek fel, gazdasági céljaik közösek, társadalmilag csaknem egy osztályt alkotnak, addig a hazai zsidóság, ha meg- is öröztött némely faji tulajdonságokat, teljesen elvesztette nemzetiségi jellegét és más és más társadalmi osztályokban helyezkedik el a munkástól a plutokratáig, az osztályharc alapján mások és igen gyakran *ellentétesek érdekei*. (Például a zsidó munkás és zsidó gyáros, a zsidó kereskedelmi alkalmazott és a zsidó kereskedő.) Ha egyes osztályokon belül ennek dacára még érezhetők a zsidók faji tulajdonságai, főként azért van, hogy bár gazdaságilag el is tudtak helyezkedni, társadalmilag még mindig állított eléjük korlátokat a hazai magyarság idegenkedése, bármennyire is tette őket egyenjogúakká az emancipáció. *A demokrata politika hiánya a múltban és a demokrata politika hiánya a jelenben*: ez volt a zsidókérdés szülője, ez mai fenntartója, ez akadályozta meg a beolvadást, ez nem tompította az ellentéteket, — az a magyar politika, mely máig a történelmi középosztály kezében hagyta meg a hatalmat és ezzel a társadalmi presztízst is. A történelmi közép osztálynak a hatalomhoz való ragaszkodása minden újonnan jöttei szemben megvolt és így megvolt a zsidósággal szemben is. Amint a megyei és városi állásokból, állami és közigazgatási hivatalokból, általában a közhivatalokból és a politikai hatalomból szerette kizárni a „megbízhatatlannak” hirdetett és beolvadni nem akaró nemzetiségeket, éppen úgy kirekesztette hosszú időn keresztül mindinnen azt az asszimilálódni óhajtó zsidóságot is, mely a közép osztály igényeivel kereste a maga számára az elhelyezkedést, A közhivatalokból, s ami régebben egyet jelentett: a társadalmi pozíciókból kiszoruló zsidóság (mely városi elem volt, régi kultúrájának roncsait és emlékeit és egy új kultúra iránti hajlandóságait hordozva magában) erre ott keresett nemcsak gazdaságilag, de társadalmilag is kielégítő érvényesülést és ott jutott hatalomra, ahol nem talált ilyen merev ellenállásra. A zsidóságból alakult ki a magyar kereskedőosztály, ahol a városok gyenge s főként nemzetiségi származású kereskedő elemében nem kapott erős vetélytársakat, másrésztől pedig” a *szabad pályákra tolt a zsidóság*. A szabad pályákon, ahol nem állottá útját hivatalnoki létra az érvényesülésnek, könnyen és felszabadultan mozgott, teljes elevenségével.

E szabad pályák hozták meg számukra azt a társadalmi pozíciót, hírnevet vagy országos tekintélyt, melyekhez a köztisztviselők révén, onnan sokáig kiszorulva, nem juthattak. A művész-, író-, hírlapíró-, festő-, színészpálya azért tud annyi zsidót felmutatni. A szabad pályákon érvényesülhetett legjobban minden kitűnő zsidó szellemi képesség, de itt ütköztek ki szabadon az ellenszenves tulajdonságok is (például a komoly érték rovására hajtott érvényesülési ügyesség, az életstandardok felüllicitálása és kiélezése), egész sereg olyan tulajdonság, mely a gyorsan szerzett vagyont gyorsan szerzett népszerűséget, olcsón szerzett hírnevet, e parvenu-séget nyomon követi, de amelyekben a zsidóságnál mindig ott érződik, hogy így akarják széttörni a félig meglévő, de félig csak kép-zelt társadalmi ghetto bilincseit.

A zsidóság némely középosztálybeli rétege az előbb mondottak alapján került szembe a magyar történelmi középosztállyal. Ez a középosztály lassan mozgó volt, még ha dolgos és munkás is, nem fürge, és már földhözkööttségénél fogva is maradiságra hajló, és ez a vidéki, agrár, konzervatív osztály találta magát szemben a városias, merkantil és haladó jellegű zsidósággal, úgy hogy ezeknek ugyanazon a középosztályon belül érdekellentétek lettek. A történelmi középosztály egyrészt a földjét és vagyonát megtartó dzsentriből került ki, de ide kell sorozni a földnélküli és vagyon-talan hivatalnokosztályt is. Ennek kezében jogosulatlan volt a megmaradt politikai hatalom, befolyás és főként a még mindig-nagy társadalmi presztízs, melynek már nem volt meg a kellő vagyoni, gazdasági alapja. Idők folyamán a régi középosztály gyengült vagyoni hatalmában, de ennek dacára erőszakosan meg-örizte tekintélyét, a zsidóság pedig erősödött gazdaságilag, de nem kapta meg a középosztály keretén belül a vagyoni helyzetét meg-illető presztízst. Ennek a zsidó rétegnek céljai itt *összetalálkoztak a demokráciáéval*. Viszont ebben az érvényesülési küzdelemben vált a zsidóság másrésztől a *demokrácia ellenségévé*, ahol a történelmi középosztály, sőt a nagybirtok hatalmát is túllépte a zsidó nagytőkével, a bankkal, a plutokráciával. A zsidó pénzolgarchia ma nagyobb veszedelem az országban a dzsentrinél, mágnásnál, az ezerholdasnál. A pénzolgarchiát azonban meg kell hogy fosszuk felekezeti jelzőjétől, mellyel oly előszeretettel ruházza fel az anti-szemitizmus, mert ami fürtelem a Pénzben van, az nem azért van benne, mert zsidó, hanem azért, mert Pénz. Az ország a népe, és az ország éppúgy nem maradhat meg a régi kiváltságosok kezében, mint ahogy nem maradhat a plutokraták, ez új kiváltságosok kezén sem.

Dr. BRAUN RÓBERT

író, székesfővárosi főkönyvtáros:

Ad 1. Zsidókérdés Magyarországon természetesen van és szinte hihetetlen, hogy ezt zsidó orgánummal, az *Egyenlőség*-gel szemben hangoztatni kell. (Utóvégre még a strucc is reményvesztetten hagyná abba, hogy továbbra is a homokban tartsa fejét, ha ezzel ellenkező irányból ily állhatatossággal rugdosnák.)

Ad 2. Hogy miért van zsidókérdés és hogy ennek ki vagy mi az oka, annak megállapításához sok kutatásra, gondolkozásra és mindenképpel nyugodtabb időkre volna szükség.

Ad 3. Ily kutatás nélkül persze nehéz a megoldást is meg-jósolni vagy valamilyen megoldást javaslatba hozni. Kiemelendő azonban, hogy megoldásul a beolvadást tekinteni és ezzel a kérdés fölött napirendre térni nem lehet. 1. Mert a beolvadás leplezett *petitio principii*. Természetes, hogy ha a zsidók beolvadnak, nem lesznek zsidók és ha nincsenek zsidók, megszűnik a zsidókérdés. 2. Mert a beolvadás lehetősége, ha egyáltalában megvan, ami bizo-

nyítandó, oly távoli jövőre esik, hogy erre bízni a megoldást annyi, mint belátható időn belül a megoldásról lemondani. Itt a beolvadásnak egy eddig példátlan esetével állnánk szemben. Tudniillik az eddigi beolvadások vagy öntudatlanok voltak, mint például amikor a magyarok az itt talált szlávokat vagy az angolszászok a normannokat asszimilálták vagy oly erőszakos természetűek, ahogyan ma egy nép sem tudna vagy nem merne eljárni. Szóval, a múltban ily probléma megoldására analógia nincs, amikor tudni illik egyrészt öntudatlan megoldásról szó sem lehet, másrészt pedig az erőszakot kiküszöböljük. (Az utóbbi csoportba tartoznék a kiirtás vagy kiűzés is.)

E sorok írója e szemlében az amerikai faji kérdéssel foglalkozva, arra az eredményre jutott, hogy az asszimilálás ott nemcsak lehetetlenség, hanem hogy ma sokkal inkább az, mint régebben volt és előreláthatólag a közeljövőben e megoldás lehetőségének *chance*-ai még kedvezőlenebbek lesznek, mint valaha is voltak. Igaz, hogy a néger- és zsidókérdést vajmi nehéz annyira hasonlónak tekinteni, hogy az egyik konklúziói a másikra volnának alkalmazhatók. Sokkal több talán az analógia az *erdélyi örménykérdéssel*, mely viszont körülbelül ugyanannyival enyhébb formája a faji kérdésnek, mint amennyivel erősebb a néger. Itt is — természetesen enyhébb formában — egy bevándorolt, idegen eredetű, idegen vallású, egyazon foglalkozású (szintén kereskedő), az átlagnál vagyonosabb, csekélyszámú városi népességről van szó, mely ellen szintén jelentékeny előítélet volt, sőt — és épp ez hangsúlyozandó — van ma is. Tudniillik nem Magyarországon, hanem Erdélyben. Minden Erdélyt ismerő jól tudja, hogy például Lukács László vagy Lengyel Zoltán Erdélyben erős származási előítéletekkel lett volna kénytelen megküzdeni és sokkal nehezebben érvényesülhetek volna, mint Magyarországon. Ugyanez áll az Erdéllyel határos vármegyék bevándorolt örmény eredetű földbirtokoscsaládjairól, melyek itt (például Arad vármegyében) társadalmilag teljesen egyenrangúak a megyei nemességgel, ami Erdélyben elgondolhatatlan. Noha az örmények bevándorlásuk után katolizáltak és csupán a liturgiában őrizték meg helyenként az örmény nyelvet, melyet azonban épp oly kevésbé beszélnek, mint a zsidók a hébert, társadalmi különállásuk Erdélyben csekély számuk dacára is erős.¹ Ez az analógia azt mutatná, hogy a beolvadás sokkal kedvezőbb előfeltételek mellett is nagy nehézségekbe ütközik és igen lassú menetű folyamat. Ennek az analógiának vizsgálata a zsidókérdés magyar kutatójára nézve bizonyára termékeny volna. De ugyan kinek volna ma erre való kedve?

BUDAY BARNA

v. orsz. képviselő, az O. M. G. E. szerkesztő titkára:

A zsidókérdés nálunk abból keletkezett, hogy a zsidóság az emancipáció után gyors érvényesülésével megzavarta népünk és társadalmunk addigi életrendjét. A gyors érvényesülés okozta visszahatásokban jelentkezett a zsidókérdés, de jelentkezett a zsidóság összetartó és elszigetelő szellemében is, másképen abban, hogy a zsidóság egyéni életét folytatni akarja.

¹ Érdemes talán megemlíteni, hogy Schöpflin egyik művében Petelei Istvánnal, az erdélyi magyar nyelv e legnagyobb művészeivel foglalkozva, önkénytelenül érzi, hogy egyéniségében van valami idegenszerűség, érthetlenség. Ennek magyarázata, amit Schöpflin nem tudott, tudniillik, hogy Petelei örmény kereskedőcsaládból eredt. Szereplő személyei is, bár ezt sohasem említi, többnyire falusi vagy kisvárosi örmény kereskedők.

A zsidóság elnyomott, összeszorított életküzelme hosszú volt. A védekezés közben kifejlődött összetartó érzést megőrizte és használja továbbra is mint paizst és fegyvert. E paizs és e fegyver védelme alatt áll minden minősített zsidókérdés. Ma már nincs rá szükség és a sarokbaszorított védelem gyenge karja helyett gyakran ideges érzékenység okán az önbizás diadalmas tudata forogtatja.

Sehol sem volt a zsidóság érvényesülése olyan heves és rohamzerű, mint nálunk, az igaz, a zsidóság arányszáma is Magyarországon a legnagyobb. Nálunk 10 év előtt körülbelül 16 lakosra esett egy, Oroszországban 25-re, Németalföldön 50-re, Németországban 80-ra, Törökországban 130-ra, Angliában 600-ra, Norvégiában 6000-re stb. Tértfoglalása is nálunk volt a legnagyobb.

Félszázad év alatt a zsidóság több mint négymillió hold földet szerzett meg tulajdonjogilag és számításba véve a bérbirtokokat is, ma már a mezőgazdaságilag művelhető terület ötödrésze a kezében van. Pedig nem lehet mondani, hogy a zsidóság intelligenciájának főerejével éppen a földre vetette volna magát. A kereskedelem, az ipar, a hitelélet, az irodalom és a művészet terén tértfoglalásának még diadalmasabb jeleivel találkozunk s állíthatjuk, hogy értelmiségének elitje inkább ezeken a vonalakon érvényesült, a forgalmi és hitelélet városi központjaiban találta fel igazibb otthonát, míg a falvakban, a földművelés körében inkább csak nyersebb elemek vették fel a harcot. Hogy az erőmegosztásnak ilyen aránya mellett is a birtokszerzésben tüneményesen érvényesült, ez bizonyára olyan siker, melynek párja sehol sincs *a világon*.

Természetes, hogy e sikerrel szemközt áll a régi birtokosok gyászrovata és szemközt állnak vele a kiszorítottak elhelyezkedési zavarai, a megnehezült verseny okozta szociális bajok, összezsúfoltságok, gazdasági tülekedések, a lemaradtak bajai, hatalmi eltolódások, egyensúlyfelbillenések és olyan hangzavar, mely fásztóvá és kábítóvá tette a közéletet.

Túl vagyunk az elhelyezkedések drámai jelenetein s ma már tények állanak előttünk, melyeken változtatni nem lehet.

Feladat most már a zsidóságnak az egységes nemzeti társadalomba való tökéletes beolvasztása s ennek a feladatnak első tétele az, hogy a külföldi zsidóság beözönlése előtt kaput kell zárnunk.

A zsidóság tagadhatatlanul magasabb kulturelem s ebből az elemből a mértékkel való elegyítésnek a magyarság kárát nem vallja. Kereskedelmi képességére, vállalkozó kedvére, szellemi mozgékonyására szükségünk van, mint élesztőre a kenyérhez. Fájának derék tulajdonságait nemzeti szempontból hasznosítani okos törekvés. Beolvasztani a mi vérünkbe, az egységes magyar társadalomba: olyan politika, melynél bölcsőbbet és célszerűbbet nem ismerhetünk. De a külföldi beözönlés ellen minden józan érdektiltakozik.

Minden művelődő népnek megvan az a regeneráló képessége, hogy fejleszt magának intelligenciát a saját alsóbb rétegeinek természetes kiválása útján. Szorgalmas munkás telket vehet, fia mint földműves gyarapodhatik, ennek gyermeke már tanul valamit és iparos lehet és valószínűen csak a dedunoka jut honorációri pályára. Az így kiváló egyénnek megvan az a természetes alapja, amiből megéljen, megvan a talaja az őt kiváló alsóbb rétegekben, ahol a tanult orvos számára elég beteg jut s ahol fiskális kenyerét is csak kiverekszi valahogyan. A zsidóság úgyszólván készen hozta a honorációriokat, de nem hozhatta magával a honorációriok kitartó talaját. Ezért a készen kapott intelligencia igényeivel túl-

ságosan megterhelte a keskeny alapokat, ami bajokat okozott. Ezt a bajt nem szabad fokozni olyan elemek beárasztásával, akik nem lépnek a produktív fizikai munka alkotóműhelyébe, kapanyelet és díkciset kézbe nem vesznek, hanem értelmi képességeik spekulatív kihasználásával akarnak boldogulni és első nemzedékükkel már megversenyzik a vezető intelligenciát. Emellett a zsidóság nemzeti akklimatizálódásának folyamatára rontóan hatnak.

Az az import, mely szóba jött a múltban és szóba jöhet a jövőben is: a *kazár*. Beözönlése annak idején népvészedelem volt és sokan mégis zsidókérdést csináltak belőle. Pedig a kazár méltatlan a magyar zsidósághoz. Fagyöngye mindkettőnknek. Nem a két kéz munkájára támaszkodó egzisztencia ez, hanem a falusi nép zsarolója, a gyámoltalanság és könnyelműség irgalmatlan adószedője. Hamarosan úrrá vedlik és a városi terekre veti magát. Valami külön ügynöki típust alakít, melynek otthona előbb a piszkos kávéház és otthona késeibb a fényes bőrre. Nemzedéke már mint honorácior kezd szilaj mérkőzést, vagy mint kapitalista próbálja végig a nyereszkesedés rangos vadászterületeit. És ez a jövevény a felekezeti kapcsolat évszázados előjogainál fogva a hazai zsidóság kabátjába kapaszkodik. Ha megszorul kalandorútján, felekezeti alapon a saját érdekeivel szolidaritásba igyekszik kényszeríteni a hazai zsidóságot; a zsidóságot különválasztó és külön szervező gondolatot hozza ide saját érdekképviselői intézményeként. A jövevény tehát mint sokszor parazita, kizsarolja a felekezeti együttérzés jegyében a magyar zsidóságot; kizsarolja a magyar szabadelvűség türelmét, kizsarolja e kettős fedezet alatt a népeletet és munkájáért az erkölcsi felelősséget a magyar zsidóságra hárítja, ugyanarra, melyet rövidesen agyonversenyez és megront.

A hazai zsidóság éppen olyan bünt követ el azzal, ha ilyen elemek után nyújtja karjait, mintha a fiatalasszony nászéjszakáján gyermekkori ismerősét intené be az ablakon, hogy odaölelje, ahol fogadott urának van helye. A magyar zsidóság még mindig a pozíciófoglalások mézesheteit éli és szíve tartozik azzal, hogy a magyar nemzeti eszmét és a magyar népeletet kizárólagos és odaadó szeretettel karolja magához.

A vagyonszerzőnek a szerzett hasznot meg kell osztania másokkal, a haszon élvezetében sokakat kell részeltetnie, még pedig legtöbbször nem ridég jogi kötelezettségek alapján, hanem önkéntes társadalmi és erkölcsi adónemként. Ugy tapasztaljuk, az elért haszon kiszolgáltatásában a zsidóság bőkezű. Magasabb nevelési, több jótékonyági adót fizet. Szellemi életének, szereplési és szórakozási hajlamainak, kulturigényeinek kielégítése kedvéért is nagyobb összegeket bocsát a közforgalomba a régi gazdánál. Az új gazda magánhasznából tehát több ömlik át a közhaszon gyűjtőmedencéjébe, de mintha a népjólét öntözőkánájába jutna kevesebb. Az új gazda működésének környezete sokszor szomorú. A kastélyban eredeti perzsaszőnyeg kérkedik, de a kerítés foghíjas a virágoskertet dudva veri. A szorosan vett haszoncél és a luxusigény között sivár terület húzódik el, melynek gondozására nincs pénz és figyelem. Környezete az új gazdának gyakran kételegbe ejti azt, aki az összhangban keresi az élet illúzióját. Cselédség, munkássereg tökéletesen illúziómentes, az erkölcsi vezetés alól kisiklottak, tekintélyt nem tartanak, közös működési célban nem olvadnak fel; az együttérzés összefoglaló tartalmából nem maradt meg más, mint a föld, ez a sovány kecske, melynek minden cseppnyi tején bizalmatlanul osztozik az úr, a cseléd és a munkás.

Ez a szomorú erkölcsi átalakulás ma már általános, de kezdetben és legjellemzőbben az új portákon jelentkezett.

A porta maga ingadozik, hogy gyár legyen-e vagy mezei lak, üzleti helyiség vagy kedélyes otthon. A cseléd gondolkozik, hogy gőgös arisztokrata legyen-e az új képlettel szemben vagy felforgató proletár. Eltűnnek az együttérzés hagyományos találkozási pontjai s átalakulnak pusztá üzleti érintkezéssé, melynek folyamán az ügyesebb szerez pénzt, az ügyetlen szerez rongyokat. Számtalan új portának ez volt a helyzetképe. Az tehát a baj, hogy az új birtokos a vagyonszerzés gyors útja közben szociális elmélyedésre és a benne szunnyadó ősi emberszeretet ösztönének alkalmazására nem talált időt, nem találta meg, vagy nem tudta még kifejleszteni erre való érzéseit. Ez volt a mezőgazdaság egyik szomorú zsidókérdése.

A hibák alól való tehermentesítés gondolatától kell áthatva lennie a magyar zsidóságnak, mely rohamos birtokfoglalásával nagy és felelősségteljes vezetőhivatásra vállalkozott. E nagy hivatás méltó betöltésére már igen szép példákat adott és nevelője ezenkívül az idő, mely a nemzeti társadalom érületi és erkölcsi egységébe való bevonás munkáját folyton előbbre viszi. Nekünk csak az lehet a hivatásunk, hogy a zavaró hatásokat kirekesszük.

A zsenge magyar kultúra befogadóképességének túlterheléséhez még több más zavaró körülmény járult, egyenesen a zsidóság gyors fajsúlyemelkedésének eredményeként. A hamarosan átközvetített modern szellem, a gyorsan kialakított újító és radikális irányzatok lázas lüktetéseket okoztak közéletünkben, felzaklattak, szenvedélyeket lobbantottak fel, tekintélyeket romboltak le, küzdelmekbe sodortak, széttagoltak, összevisszaforgattak bennünket. Szét kell néznünk: ma is minden radikális áramlatnak a zsidóság áll az élén, nemcsak a társadalmi politika terén, de a sovinizmusban is, a nemzetiségi politikában és a közjogi kérdésekben is; mindenütt heves és előrenyargal. Csak az a baj, hogy a felekezeti szemponttól nem tud megfélekedni és a haladásban való türelmetlensége nem ismer ütemeket. Könnyen vállal közösséget idegen eszmékkal, mert lelke nem mélyedt bele még annyira a magyar élet sajátosságaiba, hogysem ennek gyengédebb alkalmazkodásra intő érdekeit korlátokul fogadná el. Túlságosan türelmetlen volt és maradt abban az igyekezetében, hogy régi vezetőosztályokat egyszerre félrelökjön és tekintélyeket lerontson, mielőtt újakat tudott volna állítani helyükbe. A maga esze szerint való eszmékkal akart felszabadítani és boldogítani embereket, kiket a saját értelmükhöz alkalmazkodó neveléssel kell vezetni lépésről lépésre, kikben előbb a kulturái erőt kell felszabadítani, hogy az emberjog féktelen szabadságaival önmagukat le ne verjék. Mindezzel a zsidóság lázas elmemunkája keveset törődött és keveset törődik ma is. Ezzel a merész vezető beavatkozásával szemben keletkezett azután a visszadöbbenés vagy a tartózkodás irányzata, amelyet a zsidóság reakciós szándékokkal vádol s amely viszont a zsidóságot destruktív munkával vádolja. Itt is jelentkezik hát zsidókérdés.

Orvosszere ennek az, hogy enyhíteni kell a kölcsönös vádakát, amelyek rendszeren szónoki túlzásokkal vannak tele. Társadalmi politikánkra nézve még sok megértésre van szükség s evégre ápolnunk kell az érintkezések demokratikus szervezeteit és el kell távolítani a közénk furakodó fogadatlan prókátorokat és hecemestereket. A közjogi politikában jobban állunk. A zsidóság első sorai már túlestek az erőgyűjtés nyersebb feladatain, becsvágyuk most már az elfoglalt pozíciók erkölcsi fokozására ösztönző és ez a becsvágy a nemzeti légkör hódító hatása alatt csakis odafej-

lődhetik, hogy a zsidóság válik a nemzeti gondolatnak legmerészebb ügyvivőjévé.

* * *

Ilyen nagy és gazdag történelmet átélt nemzetben, mint nű vagyunk, a konzervatív hajlamoknak okvetlen ki kellett fejlődniök, mert hiszen a konzervativizmust a hagyományok alakítják ki. Annál inkább kifejlődött nálunk a hagyományörzés, mert nagyapáink még hagyományos jogi kiváltságokban nőttek fel. Miután ma jogi téren megkülönböztetések nincsenek, a hagyományosok társadalmilag szervezkednek, társadalmi szabványokkal alkotják meg a maguk külön világának ismertetőjeleit, mintha csak így akarna dacolni a kiirthatatlan kasztszellem a demokratikus életközösséggel. Kasztrendszerben él a magyar társadalom, amely már a szellér és a telkesgazda között örvénylő szakadékoknál kezdődik s amely átbarázdálja a társadalmat a legfelsőbb rétegekig. E miatt az elzárkózó és széttagoló szellem miatt nem egységes a magyar társadalom, emiatt nem érvényesül a beolvasztóereje, emiatt van az, hogy társadalmi, politikai kérdéseinkben sok oda nem való szubjektivitás és érzülékenység rejtőzik. Bizonyára innen veszi magyarázatát és indokait a zsidóság elzárkózó-ösztöne is. A kettő között afféle összefüggés van, mint az adjon Isten és a fogadj Isten között.

A világháború hatása sok tekintetben lényegesen fog változtatni a helyzeten. A honvédelem demokratikus szervezetében nem volt zsidókérdés és azok között, akik hazajönnek a frontról, akik együtt estek át a történelem legnagyobb tűzkeresztségén, akik közösen hullatták vérüket egy célért, azok között nem lesz többé zsidókérdés. Lényegesen változni fog: a viszony azok között, akiket összerázott a közös szenvedés, összeszoktatott a közös sors. Ott kint a társadalmi összeolvadás folyamata többet haladt három év alatt, mint ezelőtt félévszázadon át. Az ágyúdörgés lebomlasztott kicsinyes elfogultságok által őrzött választófalakat, amiket nem lehet többé visszaépíteni.

És annak a nemzedéknek, mely túlviszi életét a háborún, maga a háború lesz legnagyobb hagyománya. Ami szenvedés, ami dicsőség van ebben a hagyományban, abban osztozni fogunk; míg a múlt hagyományai szétválasztok voltak, ebben egyesítő erő lesz.

Sok harácsoló a kritika ostora ellen bizonyára a zsidó közérzés felidézésével igyekszik majd védelmet biztosítani, de azok, akik fizették a véradót vagy a hú munka adóját, remélhetően el fognak tőlük fordulni, hogy arcukat és tekintetüket megmentett szép hazájuk becsületesebb és jobb jövője felé irányítsák.

BUDAY DEZSŐ

egyetemi m. tanár:

1. A mai társadalmi világhátaszcstrófa idején a magyar zsidókérdés részletjelenségét is csak a nagy evolúciók látószögéből szemlélhetjük helyesen. A nagy zsidókérdés, amelynek lényegét *Marx* és *Sombart* is hiába fészegették, megoldatlan marad. A magyar zsidókérdéshez pedig olyan kevés pozitív adatunk van, hogy következtetéseink csak hozzátevőleges értékűek lehetnek.

2. A zsidóság faji önállóságát nagyjában a következő tényezők determinálják:

az ősi üldözöttség, eleinte vallási, majd más okokból; ez idegzetüket tette ellenállóbbá;

az endogámia, amely idegzetüket erősen differenciálttá tette és mind a jó, mind a rossz tulajdonságaikat kiemelte;

a nemzeti fejlődésvonal hiánya (amit minden más nemzetnél észlelhetünk s amit a zsidók az ő palesztínai zsidóországuk elvesz-

tése után állandóan, csaknem egy nívón tartanak); a faji és vallási öntudat fenntartása náluk akármilyen erős, mégis csak mesterseges (zionizmus);

a megmaradt délies vérmérséklet;

a nőnek a családban való sajátosságán erős értékelése;

végül egy úi kapocs, amely az elszóródott zsidók nagy részét a jelen században már csaknem egészen összefűzte: a német nyelvhasználat. A zsidóság, melyet ma már a nyugati államok, ideértve még Németországot is, lassanként kiszorítanak, a legnagyobb részében Lengyelországban és Magyarországon helyezkedik el és közös érintkezési nyelvül a németet használja, melyet önálló zsargonná fejleszt. A zsidóságnak ma a Kárpátoktól a Visztuláig terjedő második hazája, amelyből Magyarországra és Nyugatra apró rajokat bocsát ki, egy németnyelvű új ország.

3. A zsidóság vallási jelentősége sokkal kevesebb, mint amire általában becsülik. Vallás alatt a következőkben nem a klerikálisan szervezkedő vallási hatalmakat, hanem a vallások lélektani alapját értjük.

Hiába mondják, hogy a zsidó vallás istene a bosszúállásé, a kereszténységé pedig a szereteté: az erkölcsöt szabályozó tízparancsolat közös mindegyikben. A kereszténység lényegét a szeretet-törvény által letompított és ellenálló energiájából a létért való küzdelemben tilos eszközöktől megfosztott új lélekben látom, amely tényleg különbözik az ókor lelkétől. De ennek a léleknek az arculatát ma már egész kulturemberiség felvette.

De a tények is azt mutatják, hogy amennyit a kereszténység külsőségeinek erejéből vesztett, annyit nyert más részen a lényeghez való visszatérésben. Amerika és Anglia protestáns vallásai erősen közelednek a katolicizmushoz, az izlám már revideálta a poligámiatörvényét, a katolicizmus térfoglalása (vallási szempontból) Magyarországon régi statisztikai tény, Oroszországban a keleti vallás az emberek lelkét a legkeresztényibb magaslatra formálta, Indiában a teozófia új renaissancea kezdődik: szóval ebben e megújulóan is kereszténységtől átitatott Európában a zsidó vallásnak képzelt pogánysága semmi társadalmi jelentőséggel nem bírhatna.

Maga a szocializmus, mely a huszadik században fogja fejlődését kifejteni, erősen keresztényies jellegű, szabályozó, nivelláló, még akkor is, ha szociáldemokrácia első irányainak tetszett is a vallásellenes ideológia.

A vallásnak tehát sem a lélektani, sem a társadalmi értelmezésében nem lehet a zsidó vallás a jövő fejlődésének akadálya még akkor sem, ha azt helytelenül pogány etikának értelmezik.

Ma már az egész művelt emberiség lelkében keresztény, még a zsidók is azok. Nem szabad, hogy az ezzel ellenkező részletjelenségek valakit megtévesszenek. És ez nem zárja ki azt, hogy a zsidók az asszimilációnál ne legyenek indítatva vallásukban is keresztényekké lenni.

4. Azzal a lélektani magyarázattal, hogy a keresztény elme konstruktív, a zsidó ész pedig destruktív lenne, nem érdemes foglalkozni. Amióta *Finot* minden faji kérdés tarthatatlanságát kimutatta, azóta a tetszés szerint pro és kontra felhozott ezernyi ezer példa elvesztette jelentőségét.

5. Az úgynevezett zsidó-etika, a zsidóknak kétségtelenül legszembetűnőbb és legbántóbb hibája, nem vallási eredetű, mint a 3. pontban igyekeztem kimutatni. Nézzük csak röviden ennek a legtipikusabb jelenségét, Magyarországon a legantiszociálisabb hadseregszállítási csalásokat:

1. ezek nagy részét galíciai menekültek, tehát eddig elnyomott és antiszociális magatartásra kényszerített emberek követték el; 2. nálunk volt hozzá, a legkevésbé

precíz ellenőrzési szisztéma, a legeladósodottabb katonatiszti és tisztviselői osztály; 3. nálunk foglalják el a zsidók az egész kereskedelmet, ahol az ilyen büntetetre alkalom nyílik. (Anglia és Olaszország hadicsalói azért voltak keresztények, mert ott keresztények a kereskedők); 4. csak végső esetben van ennek okai közt a még mindig bizonyára elég antiszociális zsidó-etika is, amelynek káros jelentőségét éppen a felhozott enyhítő körülményekkel akarjuk kiemelni.

Zsidó-magyar szerzőktől való drámáink, amelyek mostanában európai kasszasikereket érnek, nézetem szerint, bár magasabb erkölcsi tartalom híján vannak, nem erkölcstelenebbek és léháb-bak a hasonló célból készült német-osztrák operetteknel ég a francia bohózatoknál. Nincsen külön zsidó irodalom-erkölcsi nihilizmus, hanem van irodalmi üzleti érdek, amely egész Európában egyforma.

A zsidó nemi erkölcs házasságelötti szélesebb flörtje és házassági antifeminizmusa sem rosszabb talán a német-skandináv nemi erkölcsöknél. A háború azt mutatta, hogy a nemi erkölcs és a társadalmi erkölcs egymásnak nem függvényei. Különben a zsidó nemi-erkölcsök mellett is a zsidó családi élet és társadalmi összetartás példátlanul erős.

6. Hogy a magyar zsidókérdés nem csapolódik le pogromok, vagy erősebb antiszemitizmus alakjában, mint Oroszországban, annak az oka a magyar társadalmi osztályok sajátos elhelyezkedésében rejlik.

Magyarországnak nincsen középosztálya. A dzsentrí, amely 1848 előtt az úr volt Magyarországon, ma nagyjában huszonegyezer középbirtokcsaládban testesül meg; társadalmi hatalma már csak néhány vármegyében van. A városi elem jobbára német eredetű polgárság, amely csak most kezd kifejlődni. A zsidóság Magyarországon félszáz esztendő alatt teljesen okkupálta magának a kis- és nagykereskedelmet, a nagyipart, a középbirtok és középbérlet egy részét, a szabad értelmi foglalkozásoknak mintegy harmadát, úgyszólván az egész irodalmat, művészetet és a sajtót. El van helyezkedve a politika és a társadalmi élet összes ágaiban. Szóval elfoglalta azt a helyet, amelyet a nemzet vezető elemének, a dzsentrinek kellett volna elfoglalva tartani, vagy amelyre egészséges fejlődéssel a középosztálynak kellett volna felszűrenkezni.

A dzsentrivel szemben ez a térfoglalás a lehető legkönnyebben ment, úgyszólván ellenállásba nem ütközött. A dzsentrí ma már csak néhány hivatalban van még. Magyarországon annyira nem volt sohasem öntudatos fajpolitika, hogy még az uralkodó osztály sem tudta magát megvédeni a zsidó térfoglalás ellen. A hivatalnoki középosztályt pedig, amely ma már csak felerészben dzsentrí, a magyar politika nem átalotta európai szégyent képező állapotba juttatni; ez a hivatalnoki kar minden becsületessége mellett is kész eszköze a zsidó kereskedelemnek és vállalkozásnak.

A zsidó térfoglalás most van azon a ponton, hogy ütközni kezd a városi kispolgársággal s ennek az életét fenyegeti erősebben szervezett kapitalizmusával. Ez az osztály jórészt német eredetű, tehát a dzsentrinél erősebb fajiságú. Ott, ahol a városi középosztály a magyar parasztság soraiból kerül ki, szintén gyengébb a zsidók városi hatalma, például az Alföldön.

A magyar paraszt életét a zsidókérdés eddig nem nagyon érintette. Ott, ahol a zsidó a földet is akarta, például a ruténeknel, ott el is kezdődött a nagy zsidókérdés.

A zsidósággal való osztály harc tehát Magyarországon a városi életben, a városi elemmel fog lezajlani, miután a dzsentrí a kereskedelmi és szellemi életet s a fővárost már harc nélkül kiadta a kezéből.

7. Az antiszemitizmus, mint a zsidó térfoglalás reakciója, nálunk” eddig nem volt jelentőségteljes. Most sem a klerikális irányból jövő antiszemita ideológia lesz a jelentős, hanem a városi polgárságé, ami Németországon és Bécsen át kezd hozzánk elérni. Az antiszemitizmus tehát ideológiai vonatkozásaiban is nem annyira klerikális, nem is keresztény, hanem elsősorban németizű szellemi áramlat, amelyet a mi német eredetű városi polgárságunk tesz magáévá.

Valószínű, hogy a háború után ez az antiszemitizmus, bár enyhe formában, kissé erősödni fog az ideológiai vonatkozásaiban is, amit nagy részben a zsidókkal összefüggő háborús büntetteknek s a zsidóságnak a háborúval szemben való kedvezőbb elhelyezkedésének lehet köszönni.

Az antiszemitizmus ismét megindít a zsidóságban egy ellentétes reakciót: az asszimilációt.

8. A zsidóság asszimilációja lassú, de állandó folyamat. Az asszimiláció tényeiből ezt az irányzatot lehet kiolvasni.

A keresztény vallásra való áttérések száma a század eleje óta évente átlag négyszáz körül ingadozik. A vegyes házasságoknál való megegyezésekből évente átlag ötven családot nyer a kereszténység. A zsidók kötik aránylag is a legkevesebb vegyes házasságot. Természetesen; hiszen a vegyes házasságok a nagy faji és társadalmi ellentéteknél fogva csak a társadalom csúcspanél élőkénél jelentkezhetnek. Az asszimilációs folyamatnak tehát ez a része, bár állandó és nem csökkenő, mégsem mutat semmiféle emelkedést.

Annál nagyobb az asszimiláció a társadalmi téren, az ortodoxia elvetésében. A szombatmegtartók és rituális életet élők száma a perifériákon belül egyre csökken.

Az asszimiláció nemcsak az antiszemita áramlat és a zsidók érzékenységének a következménye, hanem egyúttal a zsidók éles önkritikájának is a gyümölcse. Ez az önkritika a zsidó fajnak legjobb tulajdonsága, ez biztosítja számára a kulturális haladásnak azt a fokát, amely szerint ez már a magyar zsidóságot illetőleg európai reprezentabilitással bír. A zsidó szellem a magyar életben találta meg eddig fejlődésének a legmagasabb fokát. Olyan eredmény ez, amely kizárja azt, hogy a zsidóságot, az itt meglepedett zsidóságot Magyarországon még egyszer teljesen idegen fajnak lehessen tekinteni.

De ennek az asszimilációnak jövő folytatása is van. Magyarország az első ország, amely a zsidóságnak igazi hazájává lett amely őket először részesítette minden kiváltságban. Az elpusztult vezető társadalmi osztály helyét idegen vallású és idegen nyelven beszélő zsidók nem foglalhatják el.

A meggyökeresedett és megvagyonosodott zsidóságnak mindenekelőtt meg kell magyarosodni. A kitérés sem fog magára soká várni. Nem azért, mintha vallásuk ellenkezne a keresztény etikával, hanem azért, mert vallásuk hagyományai nagyrészt elévültek. Ezért nagyon igaza van Ágostonnak, aki a zsidók útját az áttérésében látja. Ez be is fog mihamarább következni, tömeges áttérések formájában, a háború utáni társadalmi rázkódásoknak befejezőjeképen. A nemzeti életbe már teljesen felszívódott zsidóság útja nem vezethet máshova, mint a megmagyarosodáshoz és a kikeresztelkedéshez.

9. Magyarország, amely nem tudta megmenteni mégis csak értékes vezető társadalmi osztályát a zsidóktól és a saját pusztulásától akkor sem, amikor ez az osztály uralmon volt, most nem gondolhat a zsidók ellen semmiféle társadalmi vagy törvényhozási reformra.

A társadalmi reformot elvégzik maguk a zsidók az asszimi-

lációban, ha majd az első antiszemita fuvallat a városi kispolgárság kebelében megindul. A törvényhozási reform — elkésett.

De lehet szó azoknak a zsidóknak a megszabályozásáról, akik még nincsenek Magyarországon. Utóvégre Magyarország asszimilációs ereje sem határtalan. A zsidóbeözönlést a városi kispolgárság ellennyomása is meg fogja állítani, de még jobban megállítaná a magyar parasztságnak őseréjű földtartása, ha az ellen irányulna. Amint hiszek a városi elem megmagyarosodásában, úgy hiszek a magyar parasztság gyors evolúciójában is, amely nagyon hamar a társadalom csúcsára fogja állítani a parasztság képviselőit. És ezzel a fajjal a zsidóság nem fog tudni megmérkőzni.

Célszerűnek tartanék a lengyelzsidóság beözönlése ellen megfelelő törvényhozási intézkedéseket, mert éppen ott nincsen több hely, ahova ez az elem be akarna illeszkedni. A már ittlévő zsidóság térfoglalását megakadályozni nem lehet, nem is kell. De sürgetni kell ezeknek beilleszkedését például az ortodoxiának adott kedvezmények megvonásával (szombati munkaszünet, a három főünnep kivül más zsidóünnep elismerése, törvénykezési kedvezmények, rituális kedvezmények), mert ezek hátráltatják a magyar társadalomba való beilleszkedést.

A többi beilleszkedést el fogja végezni az asszimilációnak várható meggyorsulása, a zsidók megmagyarosodása és kikeresztelkedése. A kettő közül még fontosabbnak tartom a megmagyarosodást: teljes lehetetlenség, hogy Magyarországon a kereskedelmi életnek nyelve és napisajtója német legyen.

Egészben véve: Agostonnak a zsidók útjáról szóló próféciját a fent kifejtett, talán új és eredeti okoknál fogva is megvalósulhatónak látom.

Dr. CHOLNOKY JENŐ

egyetemi tanár (Kolozsvár):

Kellemetlen kötelességet rótt reám a Tekintetes Szerkesztőség, amikor olyan ügyszó való hozzászólást kívánt tőlem, amely ügyet egyik fél sem szokott kellő objektivitással tárgyalni. Bármilyen nyilatkozatot tegyek is, okvetlenül lesznek, akik nyilatkozatomban vagy az egyik, vagy a másik értelemben elfogultságot fognak találni. Bátran merem állítani, hogy a zsidók még elfogultabbak ebben a kérdésben, mint az objektíve gondolkozó nem zsidók.

Mint geográfus, sokat foglalkoztam hazánk népeivel, nemzetiségeivel, településeivel és gazdasági életével. Igyekeztem mindig magamat is a lehető legtárgyilagosabb felfogásra szorítani s tisztán tudományos szempontból mérlegelni ezt a kérdést is. Ezért talán jogos, ha a Tisztelt Szerkesztőség kérésének eleget teszek s lehetőleg konkrétus tényekre támaszkodva, lehetőleg minden elfogultságtól menten szólok a kérdéshez.

1. *Van-e Magyarországon zsidókérdés és ha igen, miben látja annak lényegét?* Ez az első és tulajdonképen főkérdés.

Magyarországon kétféle zsidót lehet határozottan és élesen megkülönböztetni. Az egyik féleség teljesen elmagyarosodott, magyarnak is vallja magát, elvegyült a magyarság között s faji jellegei is annyira letompultak, hogy lassanként egészen összeolvadnak a nem-zsidó vallású, magyarul beszélő népekkel. Ezek nem nevezhetők *nemzetiségnek*, ezek ma már leginkább felekezetük, vallásuk miatt különböznek tőlünk. Ha a rendes, eddig is észlelt folyamat zavartalanul tovább tarthatna, ezek elvesztenék minden különállóságukat, mint az örmények s egészen elolvadnának a magyarságban. Hiszen a magyarság az ő geográfiai egységes miljöjében, ebben a kohóban, amit magyar medencének

nevezünk, annyi idegen elemet olvasztott már magába, hogy valóban, semmi nehézség sem volna ebben.

Sajnos azonban, van a zsidóságnak egy másik eleme, amelyet a leghatározottabban *nemzetiségnek* kell neveznünk. Ez az a rontott német zszargont beszélő ortodoxus, erősen keleti jellegű zsidóság, amelyet vulgó galiciainak szokás nevezni. Ez egyáltalában nem olvadt bele a magyarságba, idegennnek tekint minden mást, aki nem beszél az ő zszargonját, nem hordja csúnya kaftánját és izléstelen pájészát. Ez a nemzetiség rendszeren németnek vallja magát népszámláláskor, nagyrésze magyarul egyáltalában nem tud s különösen hazánk északkeleti részét lépté él. Ez a nemzetiség részben faji sajátosságai, de különösen ódon vallási szokásai miatt teljesen elzárkózik keresztény környezetétől. A talmud erkölcstana messze elválasztja őket a humanizmus eszméivel áthatott keresztény erkölcsöktől s éppen emiatt valamennyi nemzetiségünk közül ez a legelütöbbs, a legelkülönülöbbs, tőlünk legjobban különböző.

És ez a meglehetősen antipatikus (értem ezalatt azt, hogy a környező népek előtt az), szapora nemzetiség mindig bocsát ki magából egyeseket, akik levetik ódon szokásaikat, beleöltözködnék az európai, keresztény civilizációba s növelik azt a másik elemet, amely magyarnak vallja magát. De az újdonsült magyar-zsidónak még nincsenek ahhoz kellő tradíciói, hogy lélekben is olyan magyarrá véljék, mint derék magyar zsidóink legnagyobb része. Ezek a be nem olvadt, csak *beöltözött* zsidók mindig újból és újból felszakítják azt a sebet, amit zsidókérdésnek nevezünk Magyarországon. Ha ez a nemzetiség nem volna, ha nem táplálná mindig új és új beszivárgással ami beolvadásra kész, igen hasznos zsidó elemünket, akkor a zsidókérdés egy emberöltő múltán teljesen megszűnnék s a zsidók éppen olyan teljesen egyenlő érzésekkel fogadott honfitársaink volnának, mint az örmények, vagy az elmagyarosodott többi nemzetiség. Ugyan ki tekintene más szemmel egy Wekerle, Jankovich, Gratz, Greguss, Grünwald, Herceg, Dräsche stb., stb. családokra, mivel ők eredetileg kétségtelenül nemzetiségből származtak? Teljesen egyenlők vagyunk, egyformán magyaroknak tekintjük valamennyit. De tehetjük-e ugyanezt azokkal a most beöltözött galíciaiakkal, akik csak üzleti érdekből tették ezt, magyarul alig tudnak s erkölcseik és szokásaik még mindig a régiek?

Így tehát igenis van zsidókérdés — sajnos — Magyarországon s ezt nem a közénk elvegyült, elmagyarosodott zsidók teszik, hanem az a nemzetiség, mint igen elütő nemzetiség már maga is, de mint az elmagyarosodás folyamatát folyton megakadályozó, szivárgásokat magából kibocsátó tömeg igen is, nehéz kérdést vet fel.

2. A második kérdésre még nehezebb megfelelni. Igen nehéz megfelelni a zsidók érzékenysége és türelmetlensége miatt. Pedig sokkal okosabban tennék, ha a figyelmeztetést megfogadnák s maguk igyekeznének népükből mindazt kiirtani, ami nemcsak nekünk, de minden keresztény civilizációban nevelkedett népnek ellenszenvét felidéz. Természetes, hogy amit mondandó vagyok, nem szabad teljesen általánosítani. Nagyon jó, meleg jóbarátaim vannak zsidók, vannak zsidó családok közvetlenül ismerőseim körében, amelyeket igen nagyra becsülök. Olyan családok ezek, amelyeknek erkölcsei vetekednek akármelyik keresztény család erkölcseivel, műveltségük, izlésük, tisztaságuk olyan, mint minden magyar úri családé. Igen szívesen tartózkodom körükben s abszolúte semmi elfogultságot nem érzek irántuk. És sokan vannak ilyenek. És mind ilyenek volnának már, ha az a szerencsétlen galíciai beszivárgás mindig újra és újra fel nem élesztené azt a

típust, amely komolyan ellenszenves, nagy mértékben kifogásolható, sőt egyenesen veszedelmes.

A régen elmagyarosodott és magát teljesen magyarnak valló zsidóságban is még mindig vannak olyan jelenségek, amelyek elütöek az általános magyartól. Legfőbb és legfeltűnőbb az a jelenség, hogy vallási összetartozandóságukat erősebben érzik, mint bármely más, elmagyarosodott nemzetiségi Német nevű, vagy szláv nevű kitűnő magyarjaink megtagadnak minden közösséget azzal a nemzetiséggel, amelyből talán őseik származtak, de amelyek az újabb idők áramlatainak hatása alatt szembefordultak a magyarsággal. Ki gondolna arra, hogy egy Herman Ottó a magyarországi németek védelmére keljen, ha egyszer azok a németek a hazára veszedelmes életjelenségeket tanúsítanak? Damjanich példájára gondoljunk, az ő proklamációjára a rácok ellen! És a mi elmagyarosodott zsidóságunk nem követi ezt a példát, hanem a vallási kapcsolatot bizonyos tekintetben még mindig szorosabbnak érzi, mint a haza fogalmából származó kapcsolatot. Ebből származik a legtöbb baj. Ha a má elmagyarosodott, fájilag és eredetileg különböző zsidóságunk megtagadná a közösséget a nemzetiségképpen szereplő galíciai zsidósággal, mindjárt lényegesen enyhülne a zsidókérdés. De ebben a tekintetben óriási az el fogultság és érzékenység. Volt itt egy zsidó esküdtársam, aki egyedül szavazott az esküdtszéken egy közönséges gonosztevő javára azzal az indokolással, hogy „hítsorsosomat csak el nem ítéltetem!” Pedig magasműveltségű, meglehetősen elmagyarosodott, előkelő állású zsidó volt. Ekkora elfogultság ellen persze igen nehéz küzdeni.

Ezt tartom fundamentális bajnak, ebből származik minden komoly baj és minden veszedelem. Mert veszedelem kétségkívül van. Ez a veszedelem pedig abban áll, hogy az így beszivárgó és védelembe vett elem erkölcsi és szokásai egészen mások, mint a keresztény társadalmaké. Ez az elem idegennek tekinti a keresztényt s megtartja ódon szokásait és erkölcsait, amelyek erősen keleties jellegűek.

Kétségtelen, hogy ez az eredetileg igen alacsony műveltségű nép csak számos ivadékon keresztül tudja felvenni azt a műveltséget, amely az igazi magyar családoknak már sok százéves birtoka. Jól emlékezem iskolatársaimra, akiknek családjaival is érintkezésben álltam. Milyen óriási különbségek mutatkoztak köztük! A rég elmagyarosodott zsidó családok fiai éppen olyan játszótársaink, később kollégáink voltak, mint a keresztény fiúk. De egy nagy részük még csak beöltözött volt. Lakásukat, ruházatukat keleti piszok, szokásaikat a mi fogalmunk szerint csúnya izléstelenség és erkölcstelenség jellemezte.

Igaz, hogy különösen nemzetiségi parasztjaink szintén piszkosok, de ezt szinte megbocsáthatóvá teszi az, hogy nem is tolakodik be az intelligencia körébe, nem jár az intelligens elem ruházatában s nem is kérkedik műveltségével. A frissen beöltözött zsidóság egy része azonban egyáltalában nem olyan művelt, hogy le tudta volna vetközni a műveletlenségéből származó szennyet, de felveszi az intelligencia ruháját, bár írni is alig tud, befurakodik a régen művelt családok közé, de sajnos, műveletlenségéből származó rossz szokásait alig tudja levetközni. Fülemlátára biztatta a szomszéd asszony kisebbik fiát, amikor a nagyobbikkal veszekedett, hogy „köpd le!” Ha a kávéházban valaki nagyot köpköd, biztosak lehetünk, hogy 90%-ban zsidó az illető. Tessék megnézni, mit csinálnak a vasúti kocsikban az ilyen frissen beöltözött, németet magyarral keverő zsidók, különösen az utazó ügynökök köréből. Műveltségük aligha éri el annak az egyszerű kaszárnának a műveltségét, aki csizmában, dolmányban foglal helyet a II. osztályban, de azért nem köpköd, nem szórja szét az

ételmaradékot, nem ízléstelenkedik, nem húzza le a csizmáját éjjel és nem rakja harisnyás lábát a szembenülőnek ölébe, mint az az úrnak öltözött, elsőosztályú zsidó utazó! Szemem láttára kényszerítette az egyik állomásfőnök az egyik ilyen utazó úgynököt, hogy törülgesse le a vasúti kocsi feljárójának sárgaréz kapaszkodóját, mert az utazó úr az ujjával az orrát turkálta s amit kiturkált belőle, azt a réz kapaszkodóba kente. Ha ezt egy rutén paraszt teszi (de nem teszi), senki nem ütközhetik meg rajta, de az elegáns nyakkendőhöz, feltűrt, vasalt nadrághoz sehogy sem illik. De meg kell jegyezmem, sőt hangsúlyoznom kell, hogy az elegáns nyakkendő mögött alig rejlik több igazi műveltség, mint annak a gubás parasztnak, amelyik a harmadik osztályon szépen, szerényen meghúzódik s a feleségének okosan magyarázza a vidék látnivalóit.

Ne tessék félreérteni. Akárhány józan ítéletű zsidó is belátja ezt. Sohasem felejttem el azt a jelenetet az egyik budapesti kávéházban, amikor egyik igen kedves, jó barátom, egy nagyműveltségű, szépjellemtű, nemeslelkű zsidó újságíró — különben a legcsúnyább zsidóarcok egyike — rendreutasította egyik, ma már neves zsidó írónkat, hogy ne írjon mindig dzsentri családokról. Hiszen sohasem volt még úri család asztalánál! Írjon a zsidókról, azokat ismeri, de az igazi úri magyar családokba be sem fogadják, mert nem tudja az orrát sem tisztességesen kifűjni.

Sajnos, ebben sok az igazság. Sokat, nagyon sokat kell azoknak tanulnia és simulnia, *családi tradíciókat* kell szereznie azoknak, akik igazán közénk akarnak vegyülni. A legnagyobb örömmel és szeretettel fogadjuk őket!

Azok a bizonyos tradíciók! Oly nehéz azokat megszerezni! Nem elég ahhoz, hogy valaki magyar nemesi előnevet kapjon, kikeresztelkedjék, hanem igazi lelki műveltségre kell szert tenni, hogy az az utódokba beleneveltessék. Nem kell oda kikeresztelkedés, nem kell nemesség, csak a keresztény társadalmunk igazi műveltségének elsajátítása és annak a hazafias érzésnek a felvétele, hogy a keresztény magyart hozzám sokkal közelebb állónak tekintem, mint a nem-magyar zsidót!! Én katolikus vagyok, de a református, sőt zsidó magyart (igazi magyart) is közelebb állónak tartom magamhoz, mint Sonnino urat, pedig azt hiszem, ő is katolikus.

A tradíciók nincsenek meg a családokban, de nincsen meg a zsidóság nagy részében sem. És itt rejlik a veszedelem! A zsidóság mindenütt bomlasztó elemként szerepelt, mert nem voltak tradíciói ugyanazok, mint annak a nemzetnek, amelybe belevegyültek, de beleolvadni nem tudtak. Kozmopolita elveket, internacionalizmust valló szociológusaink a tradíciók híján lesznek idegenek, azért legnagyobb részük a zsidóság köréből kerül ki. A tradíciók híján nem vesznek részt őszintén a nemzet életében (ne tessék félreérteni, megint csak a frissen beöltözötteket értem!). Tradícióik híján otthonuk, családi életük is elhanyagolt, az ember is, meg az asszony is a kávéházban ülnek, az utcán csavarognak, vagy az üzletben vannak elfoglalva. Mindez komoly baj, mert a gyermekek nevelése sínynyi meg.

A tradíciók és a műveltség hiányának tudhatjuk be, hogy azok az íróink és művészeink, akik minden tradíciót sutba vetve, a más keresztülugorva, a „holnap” művészetével hivalkodnak s tehetségtelenségüket ostoba manírokkal fedezve, kigyót-békát kiáltanak mindenre, amit eddig szépnek, nagynek, szentnek tartottunk: azok legnagyobbbrészt a zsidók sorából kerülnek ki. Legalább is sokkal nagyobb percentben, mint amennyi létszámuk ezerint megilletné. Igazi nagy tehetségek vannak közöttük (Kiss József, Molnár Ferenc, Fényes Adolf, Szenes Fülöp stb., stb.), akik nem szorultak rá arra, hogy olyan manírokkal hintsenek port a

hozzá nem értök szemébe, mint amilyent úton, útfélen produkál a tradíció, a lelki műveltség hiánya. Az olyanok aztán abban találják a „holnap” művészetét, hogy kisbetűvel írják azt, amit eddig nagybetűvel volt szokás és fordítva. Hogy ronda dolgokat vezetnek be a művészetbe, hogy kiflaszterozzák a festményen az eget, hogy irkalapokra firkálnak idéetlen vonalakat s elhiteik sokkal, hogy az „szép”. De hogyne hinné el az a Dukez, vagy az a Brüll, aki nevét sem tudja leírni, de dúsgazdag ember s a szalonjába szép képet akar akasztani! Titokban elismeri magáról, hogy ő nem ért a művészethez, tehát az, ami neki tetszik, az valószínűleg nem igazán szép, hanem az, amit ő nem ért meg, az lesz az igazi szép s ha olyant dicsér és olyant vesz meg, bizonyosan nagy műértőnek fogják tartani. Igen sok fiatal újságírónk is áldozatául esik ennek a törekvésnek, hogy a „műértés” látszatát megóvják. Persze ebben is megint a tradíciók, a családban átszármasztott műveltség hiánya a főtenyező.

Végül a harmadik nagy baj, amiből a legnagyobb veszedelem származik, az abban rejlik, hogy a műveltség és a tradíciók hiánya miatt az erkölcstelenség is nagymértékű. Az ókor óta különös faji jellege a zsidóságnak a kereskedelemhez és a pénzügyletekhez való vonzódás. Ebben nincs semmi baj, nekünk szükségünk van ilyen emberekre, mert különösen mi magyarok nem értünk hozzá. De az a baj, hogy a tradíciók és igazi lelki műveltség híján igen nagy a hajlandóság a tisztességtelen, a nem szolid üzleti tevékenységre. Angliában a zsidóság a legnyomorultabb állapotban van, mert az angol kereskedő szoliditásával nem tud versenyezni. Magasműveltségű nép között, mint a svéd, dán, hollandus, belga stb. nem tud zöld ágra vergődni, mert ott csak szolid üzletekkel állnak az emberek szóba. Annál jobban elszaporodtak a félművelt népek között, mert ott ennek a nem szolid üzleti tevékenységnek tág tere nyílik.

Ebből pedig nagy baj keletkezik. Ez rendesen igen erős reakciót szül, amely antiszemitizmusban, pogromokban, zsidóüldözésekben tombolja ki magát. Egy ilyenféle mozgalom pedig hazánk gazdasági életét alapjaiban rázná meg. Már pedig, különösen a háború tanúságai szerint, mind élesebben nyilatkozik meg a nép ellenszenva a papírostalp, a rongyposztó szállítói, a marhaszók, a katonaszabadítók, a lisztcsempészek, a kórházi ételmezési csalók stb., stb. ellen, amelyben túlon túl aránytalan többséggel mindig zsidók a főkolompók. Könnyű azt állítani, hogy azért, mert a zsidók foglalkoznak ezzel leginkább. De először is nagyon valószínű, hogy ha azok nem volnának zsidók, akkor nem volna ilyen sok erkölcstelenség napirenden, másodsor, hogy még ha a hadiszállításokban résztvevők percentje szerint számítjuk is, akkor is rosszul fest a mérleg a zsidóságra nézve, különösen a galíciaiakra nézve és végül, a feléledt reakció esetén a nép nem fogja nagyon számíthatni a percenteket, hanem üt, amerre lát s bizony abból rettenetes katasztrófa lehet!

Ebben rejlik véleményem szerint a legnagyobb baj. Külkereskedelmünknek is árt ugyan a sok megbízhatatlan kereskedő, de ez a reakció lesz a legnagyobb baj. Ezért kell komolyan venni a zsidókérdést.

3. Az elmondottakban benne foglaltatik a harmadik kérdésre való felelet is.

Szükségesnek látom, hogy a galíciai, oroszországi stb. alacsonyműveltségű, a keresztény erkölcsöktől távol álló zsidóság beözönlését minden eszközzel meg kell gátolni. A már beözönlött és még el nem magyarosodott zsidókat nemzetiségnek kell tekintenünk s erre kérem zsidó-magyar polgártársaimat is.

Mint nemzetiséggel kell velük bánnunk és minden igyekezettel azon lennünk, hogy honunk tradícióit, ezzel a magyar nem-

zet alapjait meg ne ingathassák, kozmopolita gondolkozásukkal a legveszedelmesebb irredentizmust ne propagálják. A természetes fejlődés, a fokozatos szocialisztikus átalakulás az, amit protezsálnunk kell, de ez az elem csak rombolni tud, de teremteni semmit, hiszen még hazát, országot sem tudott teremteni, minden cionista törekvése csütörtököt mondott! Ez elemmel tehát mint nemzetiséggel kell elbánnunk. De sajtáságos, hogy az a nép, amely legádázabbul támadja a vallást és a „szabadgondolkozást” hirdeti, az mereven ragaszkodik itt a felekezetiéhez. Nem az egyházafiságút, hanem az egyhitút tartja közelebb fekvő embertársainak! Milyen ellenmondás!

Szükségesnek tartom, hogy az elmagyarosodott zsidók minden eszközzel hassanak oda, hogy magasabb, igazi lelki műveltségre tegyenek szert, fonódjanak bele a magyar tradíciókba, hiszen már évezredek honfitársaink! Műveltségükkel, szolidaritásukkal, jóízűségükkel döntsék le azt a válaszfalat, ami a régóta apáról fiúra szálló műveltséggel rendelkező magyar családokat tőlük elidegeníti. Akkor aztán megszűnik minden zsidókérdés és egyek leszünk, olyan egyformák, mint amilyeneknek tartom zsidószármazásu igazi jóbarátaimat, a tőlem nagyra becsült zsidó családokat, akik éppen olyan műveltek, erkölcsösek, jóízűsűek, mint mi magunk vagyunk.

Dr. CONCHA GYŐZŐ

egyetemi tanár:

I.

Azt kívánja tudni, van-e Magyar országon zsidókérdés?

Amióta eszemet tudom, van. Ma éppúgy van, sőt sokkal inkább van, mint a 60-as évek legelején, amikor a zsidók jogot nyertek ingatlan birtok szerzésére, s amikor keresztény tanuló-társaim a győri főgimnáziumban, mivel szívesen érintkeztem négy izraelita tanuló-társammal is, sőt közvetítésükkel a Fischer Náthán szerkesztette *Iffúsági Iratokban* első irodalmi zsenyémet, Desbordes Valmore egy költeményének fordítását elhelyeztem, tréfásan megtettek „zsidók királyának”.

Miben áll lényege? — kérdi tovább.

Abban, vajjon a zsidók munkássága üdvös-e a magyar állam és társadalomra? Vajjon az anyagi és szellemi javak zsidók és keresztények között helyesen oszlanak-e meg?

Akár vallásnak, akár nemzetiségnek tekintessék a zsidóság, annyi bizonyos, hogy nagy többségének erősen elütő a jellege akár a keresztény magyaroktól, akár a keresztény németektől, tótoktól, románoktól, ellentétet foglal tehát magában úgy az államban, mint a társadalomban.

Más nemzetiségek is ellentétesek a magyarra és egymásra, azonban etnológiai fiziognómiájuk még sem üt el úgy egymástól, mint a zsidók és nem-zsidó nemzetiségeké. Továbbá utóbbiak között az etnikus ellentétet mérséklük a százados együttélésből származó megszokás s a keresztény kultúrának közös érintkezési, viselkedési szabályai.

A kérdés lényege tehát azon fordul meg, mint helyezkedik el a társadalom többi elemeitől erősen elütő zsidó elem a társadalom munkamegosztásában s minő rész jut neki az anyagi és szellemi javakból? Minden társadalom ugyanis az emberi munkának és javaknak egyesek és ezek csoportjai között való megosztása.

Az állam meg e megosztásnak egybefoglalása egy végcélra, mely a mai államban valamely nemzet sajátos lényének az összeműködésévé szolgáló uralmában határozódik.

A zsidókérdésre a feleletet tehát annak megállapítása adja meg, miképpen helyezkedik el a magyar állam és társadalomban a zsidóság, melynek nagy többségében az etnikai és vallási jelleg annyira elütő a magyarságtól is, a kereszténységtől is.

Csakhogyan e megállapítás elsősorban is abba a nagy nehézségbe ütközik, csak vallás-e? vagy nemzetiség is a zsidóság neve alatt közöttünk élő felebarátaink csoportja?

A zsidóság tragikus sorsának kulcsa, XIX. századi polgári és politikai emancipációja után is, az egész világon vallási és nemzeti tekintetben határozottan labilis helyzetében rejlik. Mert bármennyire olvadjon is össze a nemzettel, melynek körében él, nevezetesen bármennyire vegyen is részt annak a nemzetnek gazdasági, szellemi, politikai munkájában, mellyel együtt létezik és együtt működik s az együttműködés szerzerzte javak mennyiségén osztozik, vallásában maradtak elemek, melyek hajdani nemzeti létének, évezredekén át fennmaradt etnikus különbségének megőrzésére való törekvést látszanak mutatni.

Mendelssohn Mózesnek, a Bölcs Náthán prototyp-jének a Talmudtól elfordult vallása, a mozaizmus is megtartotta vallási szabályokként a nemzeti szertartásokat.

Midőn a 80-as évek elején erős hullámokat vert antiszemita mozgalom Német-, Franciaországban, Ausztriában, hazánkban oly sok megoldási tervet hozott felszínre, Singer J. *Sollen die Juden Christen werden?* 1884. című munkájában mindezen rituális szertartásokat elvetve s egy theista, bölcselmi, lelkiismereti vallás alapjára helyezkedve (34. l.), a kereszténnyé válás ellen nyilatkozott, egyben abbéli reményét fejezte ki, hogy a zsidóság, mint nemzetiség (*nationale Gemeinschaft*), fenn fog maradni.

A körkérdésre adott feleletekben *Briefe berühmter christlicher Zeitgenossen über die Judenfrage*. Wien, 1885. 198. Európa sok celebritása megnyilatkozott s nem egy közülök a zsidó jellegnek e határozatlanságára rámutatott, ebben találva még azoknál is, akik a Talmuddal szakítottak, a zsidókkal való békés együttélés nehézségét.

Közülök leghatározottabban a *Philosophie des Unbewussten*-nek szerzője, Eduard von Hartmann. Egy évre rá, a körkérdés után *Das Judentum in Gegenwart und Zukunft* (1885. 194 l.) című munkájában megállapítja: Nicht als religiöse Glaubens- und Sittenlehre, sondern durch die Verquickung religiöser und nationaler Gefühle, Wünsche und Hoffnungen wird die jüdische Religion (abgesehen von den religiösen Gebräuchen) zur trennenden Schranke zwischen Juden und Nichtjuden. Nur wenn der Mosaismus imstande ist, außer seinen veralteten Gebräuchen auch seine nationale Beschränktheit abzustreifen, nur dann kann er aufhören ein Friedensstörer zwischen seinen Bekennern und der übrigen Welt zu sein, womit er freilich etwas ganz anderes werden würde, als was sein Name bisher bezeichnet hat. (46. l.)

Hartmann e megállapítását annyiban legalább keresztény elfogultságtól mentnek mindenki elfogadhatja, amennyiben ő volt a *Selbstzersetzung des Christentums*-nak 70-es évekbeli szerzője.

Akár legyenek a zsidó vallásnak ily nemzetiségi alkotóelemei, akár legyen a zsidóság egyrésze, az úgynevezett szabadelvűek, bölcselmi vallású nemzetiséggé, akár nyerjen zsidó vallási szertartásai, külön nyelve, öltöze, antropológiai variálásának félreismerhetlen jegyei által zsidó vallású nemzeti jelleget, nehéz lesz a zsidóság helyét társadalmunkban mint egységes tényezőt értékelni. Mentül tovább haladunk előre az időben, annál nehezebb lesz az. A huszadik század ugyanis a cionistákban, határozott zsidó vallási és nemzetiségi alapon, zsidó nemzeti államra törekvő zsidókat is mutat a régi zsidó állam területén, reánk keresztényekre nézve a Meg-

váltó születésének, tanításának, kinszenvedésének, feltámadásának színhelyén.

Mindazonáltal van ami a zsidóság e különböző árnyalatait egybekapcsolja s ha igaz volna, amit Kenan mond arranézve, mi teszi a nemzetet (*Qu'est-ce qu'une nation?* 1882. 26. 1.), „Egy nemzet annyi, mint egy lélek... Két dolog alkotja e lelket... Az egyik az emlékek gazdag hagyatékának közös birtoka, a másik... a meg nem szűnő törekvés az osztatlan örökséget gyarapítani, tekintélyét emelni.”, azt is mondhatnék, hogy a zsidóság e különböző árnyalatai egy nemzetet tesznek.

De Renan mondása tévedés. A nemzet alkotóerőt, pozitívumot jelent, a zsidóság ellenben szétszórva a nemzetek között, de megtartva vallásában, antropológiai habitusában, a zionisták egyenes államalkotó törekvésükben a nemzeti erőnek csiráját, tendenciáját, anélkül, hogy e csirából a zsidó nemzet életfaja kétezer év óta újból kinőtt volna, mint negatívum, mint elűtő, mint nyugtalan, mint örökké mozgó, mint tagadó erő hat az illető nemzet körében, amellyel együtt él, bármily hasznos legyen is igen sok irányban arra, bármily tiszteletreméltó példáit mutassa az emberi erényeknek, bármily meglepő termékeit produkálja az értelemnek, a művészetnek.

Ez a negatív, ez a tagadó, kritikai természet a zsidóságban élő külön nemzeti tendenciából magyarázható csak, melyet ébren tart etnikus egyéniségének majd üldözése, majd kicsiny lése más népek részéről, viszont saját vallásának, egész géniuszának túlbecsülése, az emberiség kétezeréves keresztény haladásának lenézése Isten választott népének szempontjából.

A zsidó jelleg negativitása abban áll tehát, hogy a *genus homo*-nak zsidó *species*-e Jeruzsálem pusztulása óta Titus alatt nem bírta többé külön államban az emberi nem egyéb speciéseinek teljes autarkiját, a nemzeti létet elérni, de létezik más, őt befogadó nemzetek között majd mint elnyomott, majd mint vendég, majd mint vendéglátóit ki is használó, rajtuk bosszút álló, fölérjük kerekedni törekvő, majd velők társadalmilag, politikailag hasznosan, érdemesen, áldozatkészen, hazafiasán együttműködő, de bizonyos fokig, még utóbbi esetben is, az érzelem világában legalább, mégis idegen ember, *species*, ha másért nem, etnológikus habitusa miatt.

A zsidóság nemcsak egy vallás által, hanem etnikai, vérségi kötelékek, történelmi hagyományok, részben öntudatlan, részben öntudatos nemzeti törekvések által egybekapcsolt emberek külön közülete a modern nemzetek között, melynek elhelyezkedése az államban és társadalomban a negativitásnak attól a fokától függ, melyet a zsidó nemzeti erő csirája valamely nemzet állami és társadalmi szerkezetével szemben kifejt.

Nem kell mondani, hogy e fok Magyarország különböző részeiben igen különböző. Dunántúl, az Alföldön, Erdélyben egészen másként mutatkozik, mint északi és északkeleti Magyarországon, Budapesten másként, mint Debrecenben.

A zsidó negativitás állhat csupán az észjárásnak, a mentalitásnak, állhat az erkölcsnek, az illemnek, az szépnek öntudatlan sajátosságában. De megnyilatkozhatik a vallási szertartásoknak igen határozott, az egész társadalomra kiható különösségében, minők a circumcisio, az állatok különös módú levágása, a társadalmi és állami hatalomnak a különleges zsidó mentalitás, erkölcs szerint a zsidóság érdekeit mindenekelőtt szem előtt tartó kezelésében.

A hazai zsidókérdés lényege tehát abban áll, mekkora és mennyire érvényesül a zsidó negativitás nemzetünk életében.

II.

Állam és társadalomról való beszéd aktuális kérdések felmerülésekor azonban hiábavaló, ha azokat nem adott, konkrét állapotokban szemléljük.

A zsidókérdés az 1848 óta a jogegyenlőség elvén tovább épült magyar államban s az emberi munkát, a gazdasági és szellemi javakat a szabadkereset, a szabad verseny útján megosztó mai magyar társadalmi szerkezetben azáltal keletkezett, hogy az 1785-iki népszámláláskor 75.000 főnyi, az 1850-iki számlálás előtt 10'évvel, 1840-ben Fényes Elek szerint 244.000-re emelkedett zsidóság, 1900-ban a 800.000 lelket is meghaladta s száma azóta is jelentékenyen emelkedett.

A privilégiumos, jogkülönbségen nyugvó rendi társadalmunkban is 1785-től 1840-ig erősen szaporodott, mert amíg 4 Magyarországnépesége 1785-ben Erdély nélkül 7 milliót tett s 1850-ben Erdélylyel együtt 13 millióra emelkedett, addig a zsidóság már 1840-ben 244.000-t tett, vagyis amíg az össznépeség teljesen meg sem duplázódott, a zsidó elem háromszoros gyarapodást ért el.

A kiváltságok, a jogkülönbségek ledőltevel 1850 óta lett a zsidó elem szaporodása még rohamosabb, még aránytalanabb, mert amíg az össznépeség 1850-től 1900-ig 13 millióról 20-ra, vagyis csak felével emelkedett, addig a zsidóság több mint háromszoros gyarapodást mutat, 240.000-ről 826.000-re.

Akármely valláshoz vagy nemzetiséghez tartozók száma mutatna ily rohamos és aránytalan emelkedést, az okvetlenül rezensust, féltékenységet keltene más társadalmi rétegekben.

A zsidóság ily emelkedése már számszerűségénél fogva, de még inkább keltett ellenszenvet a reávonatkozó közvélemény állapotánál fogva akár II. József szabadelvű reformjai, akár politikai és társadalmi szerkezetünknek 48-iki nagy átalakulása idejében.

Hallunk ugyan az 1790-iki nagy felbuzdulásban emberséges hangokat is a zsidók mellett. „A XIX. században élt Igaz Magyar hazafi örömórái.” „Az igaz hazafi, kinek tulajdonságait együgyű beszédbe foglalta egy hazája javát óhajtó szív” című iratokban hangzanak fel ezek.

De az akkori szabadelvűek fényes elméjű, tüzes írója, gr. Batthyány Alajos híres iratában *Ad amicam aurem* mosdatlan, a gyalázat szennyével teljes népként szól róla; a komoly tudós, a statisztikának, mint b. Láng L. mondja, európai tekintélyű képviselője hazánkban, Schwartner Márton, ki protestáns létre József toleráns szellemű kormányzatának köszönhetette a katolikus egyetemre való kinevezését, a zsidóságról, mint népfajról beszél csakúgy, mint „a görögökről, cincárokról, örményekről, de jellemzőleg a cigányokkal egybefogva, mert az is ide-oda bolyong az országban s majdnem egyetlen keresete a kalmárkodás, főleg a falukon való házalás.

S az új magyar szabadság hajnalán 1848-ban a kormány egyik kényes feladata, mint oltsa el a szabadságittas embereknek nem egy helyen kitört zsidóüldözéseit.

A múlt ily perspektívájával megterhelve kezdenek hatni az országos közvéleményre a Bach-korszaknak a jogegyenlőségi és szabadkereseti társadalom elvéből levont rendszabályai. Megnyílik a zsidók előtt az ügyvédség 1852-ben, a volt földesurak kárpótlási igényei, az ezekről kiállított végleges kötvények a kereskedelmi forgalomba, illetőleg a tőzsdére kerülnek, az 1859 december 20-iki pátens a szabadipar elvét, az 1860 február 18-iki az ingatlan birtok szerzésének valláskülönbségnélküli szabadságát proklamálván, a zsidók úgy az ipar, mint a földbirtok terén a keresztyének egyenjogú versenytársai lesznek s oly javak megszerzéséhez, oly

munka folytatásához bocsátatnak, melyekből az előbbi társadalmi szerkezetben majdnem végkép ki voltak zárva.

Társadalmunk osztályaiiba, foglalkozási, rendi csoportjaiba azonban, főleg eleinte, mint teljesen új elemek kerülnek be a zsidók, egyrészt annál fogva, mert 48-ig honfiaknak, incoláknak nem, csak honlakosoknak, accoláknak tekintettek, másrészt mert nem kis részök 48 után vándorolt be. Számszerű nagy szaporodásuk mellett továbbá a társadalomnak egyes osztályait, egyes foglalkozási rendéit egyoldalúan özönlik el, s az, 1867-iki politikai egyenjogúsítás folytán értelmiségük, vagyonosságuk által az államhatalomban is mint választók, mint megyei, városi, községi képviselők eléje kerülnek az ország szegény keresztény elemeinek, a kormányzati, igazgatási, bírói, tanítói hivatalokban pedig térfoglalásra törekcsenek.

A 67-iki egyenjogúsítás óta beáll a keresztények és zsidók társadalmi commerciuma, melyhez az 1894:33. te. a connubiumot is csatolja.

A connubium törvényes megengedésének jelentékeny eredménye nem volt, a commercium ellenben igen erős eltolódásokat idézett elő a zsidóság javára úgy a foglalkozások, mint a gazdasági javak terén.

A keresztény társadalom a commercium következtében már a múlt század 70-es éveiben oly konkurrenseket látott támadni maga körül, kiket a kereskedésen kívül minden egyéb munkából, az ingó javakon kívül a többi javakból örökre kizártnak tartott századokon át

E fejleményt nagyban előmozdította a zsidóságnak számához mért aránytalan térfoglalása a közép- és felsőiskolákban, aminek következtében a szorosan vett közgazdasági munkán kívül a szellemi munka körében, a tudomány, a szépirodalom, a művészet, a napisajtó terein ugrásszerűen haladt előre.

A szabadkereseti társadalom versenyében, s a nemzeti vagyonosodágnak kapcsolatos emelkedésében a zsidóság hasznos szolgálatot tett, pótolván főleg a keresztény magyarságnak vállalkozási, kereskedelmi tekintetben nagy hiányait.

Azok miatt a károsodások miatt, melyeket az ország főleg északi és keleti vidékeinek okozott, igazságtalanság volt a zsidóság közgazdasági értékességéről megfeledkezni s a zsidóság eme részének bűnei mellett az államkormányzat, a közigazgatás, a törvényhozás bűneit, mulasztásait e bűnökkel szemben számba nem venni.

A zsidóság számszerű nagy szaporodása, közgazdasági erős érvényesülése a szabadkereseti új társadalmi szerkezetben tehát közgazdasági haladásunkra kedvező volt a most említett sötét folatok dacára.

Am nem mondhatni ugyanezt a javak megoszlása szempontjából. A megyei, a városi régi birtok nagy mértékben tulajdonost cserélt a zsidóság javára, a keletkezett új ipari, pénzbeli vagyonban a zsidóságnak oroszlánrész jutott, egyben a keresztény alsó osztály elvesztve birtokát, vagyonát, vagy ilyenhez jutni nem tudva, nagymértékben kivándorolt.

Másrészt a keserűséget, mely e vagyonmegosztásból keletkezett, nem egyedül a zsidóság vallása idézte elő, hanem az a fontos körülmény, hogy az új megoszlásban előnyösen részesülő nagy tömege rövid idő előtt bevándorolt idegenekből került ki.

Az újabban bevándorolt zsidóság is, nagy alkalmazkodási képessége következtében, nyelvileg sokkal gyorsabban hozzásimult ugyan a magyarsághoz, mint a nem magyarnyelvű keresztény iparos, kereskedő és földmívelő világ, sőt erősen nem magyar nem-

zetiségű vidékeken egyenesen a zsidóság lett a magyarságnak kulturális és politikai exponense.

Az egész zsidóság pedig a 48-iki szabadságharcban, azután az abszolút német kormányzat elleni küzdelemben a magyarsággal teljes szolidaritásban állott; majd az alkotmány visszaállítása után tudományban, irodalomban, művészetben, a jogi, a technikai élet terén a magyarsággal vállvetve dolgozott a nemzet emelésén; végül mai élet-halálharcunkban a háborús jótékonyág bőséges gyakorlása által s tagjai közül azok által, akik a harctérre kerültek, becsülettel megállta a helyét

Honnan van hát a zsidókérdés?

A hadiszállítások, az újoncozások körüli zsidóvisszaélésekből nem.

Okát másutt kell keresni. Régi, nem Marx által feltalált, már a görög bölselet ismerte igazság, mely ösztönszerűleg a legegyszerűbb embernek is homályos tudatára jut, hogy a szellemi világ a gazdasággal kapcsolatos.

A zsidóság azonban a gazdasági javakban való erős részese-dése által köztudomásúlag szellemi javakra, általuk társadalmi és politikai hatalomra tett szert. Mivel pedig a zsidóság jelentékeny része a társadalom gazdasági versenyében a törvény által ugyan nem tiltott, de keresztény versenytársai által követhetőnek még sem tartott eljárásokat alkalmazott, már gazdasági hatalma kihívta az ellenszenvet, a nyugtalanságot, a homályos, ösztönszerű aggodalmat, hogy e gazdasági hatalom a lelkek, a szellem feletti hatalommá válik szükségképen.

Ez aggodalmat különösen fokozta a zsidóságnak társadalmunk szellemi munkájában, a szellemi javak produkciójában az utolsó 20 év óta elfoglalt álláspontja és magatartása.

Azok az idők, midőn a zsidóság legjobbainak törekvése abban állott: a társadalmi, politikai együttműködés erkölcsi elveiben, a tudomány, a szépirodalom, a művészet, a felebarátság, a jog alkotásaiban a keresztény magyarság ideáljaihoz felemelkedni, ezekkel azonosulni, a XX. század elején elmúltak s a zsidóság fiatalabb része teljesen ellenkező irányt vett.

Mindannak, amit a magyar akár politikai, akár jogi, akár társadalmi, akár szépirodalmi, akár tudományos téren ezeréves nemzeti léte alatt alkotott, kicsinylése, gúnyolása lett az Ifjú Magyarország, a Nyugatosok alaphangja s azok, kik e zászlók alatt sorakoztak, túlnyomó részben a zsidóságból kerültek ki.

Amit pedig ez irányok hívei felmutathatnak, egyes kivételektől eltekintve, a zsidóság negativitását tanúsítja a nemzet életében, melynek szellemi tőkéjét ez alkotások pozitíve nem gyarapítják.

A nemzetivel a nemzetközit, a vallással a szabadgondolkodást, a morállal az amoralitást állították szembe s a vevő vásárlási vágyát ingerlő kereskedők módjára legfőbb ambíciójukat valami meglepő újnak, nem pedig szolid, jó portékának előállításába helyezték a szellemi világ összes fenti területein.

Ez az újdonságon kapó viszketeg minden történelmi ellen gyermekes és sértő gyűlöletben nyilatkozott. Gyermekes, mert a történetfilozófia elemi megállapításaival ellenkezik, melyeket oly szépen formuláztak a franciák azzal a mondásukkal: *Ami a leg-elevenebb a jelenben, az a múlt. (Ce qu'il y a de plus vivant dans le present, c'est le passé)* vagy a másikkal: *Az emberiség több elhaltból, mint élőből áll. (L'humanité se compose de plus de morts que de vivants.)* Sértő, mert miáltal magyar a magyar

A magyar az ő ezeréves küzdelmeinek emléke által csakúgy magyar, mint e küzdelmekkel megszerzett mindennemű testi, lelki javainak birtokából kialakult temperamentuma által, a nemesnek, a szépnek, a dicsőnek, az igaznak, a jónak az ő különös magyar

modorában, lelkületében, egész cselekvőségében ösztönszerűleg ható és tudatosan is nyilatkozó képzei által.

Egy idegen lenézheti a magyarnak e küzdelmeit, s a belőlők a történelem folyamán lett magyar típus lehet neki közömbös, a magyarság erkölcsi, értelmi javait mérő serpenyőjén nagyon könnyűnek találhatja. A magyarnak azonban ezekben a történeteiben, ezekben a tulajdonságaiban, javaiban, ezekben az ideáljában van az élete, csakúgy, mint az apának, a hitvesnek, a gyermeknek a maguk családi körében, bármily szűknek tessék e kör a kívül állóra, bármily értéktelennek találja ez a családi szentély vágyait, örömeit, féltékenyen őrzött értékeit.

A magyar zsidóság azonban reánk nem idegen, polgártársainkból, társadalmunk tagjaiból áll. Ha tehát ennek köréből nagyszámban támadnak írók, tudósok, mecénások, szociál- és állampolitikusok, akik a magyar irodalom, tudomány, magyar erkölcs és jog s a magyar állami és társadalmi rend eddigi eredményeit és alkotásait kicsinylik, becsmérlik, gúnyolják, s e szerintük történelmi ócskaságokat nyugatról hozott újdonságokkal kiszorítani törekszenek, a nemzet magát egész lelki valójában megtámadva látja s az ily irányú zsidókat ha magyarul beszélnek is, írják is, idegeneknek, saját kebelében élő ellenségeinek tekinti.

A magyar semmiben sem oly érzékeny, mint nemzeti önérzetében. A zsidóság gazdasági hibáit elnézi, a túlnyomó részükben zsidó szabadgondolkodó vallásellenes erőlködéseit bevett egyházainak sáncai mögött ignorálja, de nemzeti voltának veszélyeztetését, megtámadását nem tűrheti.

Itt van mai zsidókérdésünknek oka, ez adja meg különös jellegét.

Nem az alsóbb osztályokban vetődött fel, az irodalom, a tudomány művelőit, a nemzet lelki életével szorosabb kapcsolatú, egyesületi és hatósági közpályák embereit foglalkoztatja.

Nem Tiszaeszlár, nem Egan Éde, nem Bartha Miklós zsidókérdésének folytatása ez. Egészen új, a nemzet művészi, értelmi, erkölcsi valójának, e való mibenlétének felvetése.

A nemzet lelkéről van e kérdésben szó. Nem elég, hogy annak külső burka, a nyelv magyar legyen, a magjának is annak kell lenni. Ez ellen irányul a zsidóság íróinak, tudósainak, politikusainak előtérbe lépett reformer, szabadgondolkodó, nemzetközi része. A visszatetszést, melyet fellépésükkel keltettek, fokozta a külön zsidó ethnos, külön zsidó vallás alapján kifejelett évezredes idegenkedés, gyanakvás, féltékenység a zsidóság iránt. S mi volt könnyebb, mint a zsidó intellektuelle ellen támadt ellenszenvet az ő bűnükben teljesen ártatlan többi zsidóságra is kiterjeszteni, úgy hogy a szabadgondolkodó zsidókért a vallásos zsidóknak, a nemzetközi nyugatotokért a leikükben magyar zsidóknak is szenvedniük kellett.

Szenvedniök a zsidóság egészbeni helyzetének határozatlan, labilis voltánál, a zsidóság alapjelleget negatív természeténél fogva.

III.

Azt kérdi végül, tisztelt szerkesztő úr, miben látom a zsidókérdés megoldását? minő társadalmi vagy törvényhozási reformokat látok szükségesnek?

A megoldást természetesen a magyar nemzet szempontjából, ennek érdekében tekintem s mivel a magyar nemzet keresztény nemzet, azt is mondhatnám, a magyar kereszténység szempontjából, ennek érdekében.

Mert lehetne a zsidóság, lehetne az általános emberiség szempontjából is tekinteni, amint utóbbi szempontból szeretik azt a

vallásukat vagy egészen elhagyó, vagy iránta közömbös szabadkőművesek kezelni.

A zsidókérdés fent kifejtett felfogásom szerint világnézleti kérdés. Akár a magyarság és a világpolgárság, akár a magyar nemzetiség és a zsidó nemzetiség, akár a keresztény vallás és a zsidó vallás ellentétét, vagy ezek különböző vegyületeinek ellentétét foglalja is magában.

Ellentétes világnézletek megszüntetésének két útja van: a meggyőzés és a legyőzés. Mindegyik út igen hosszadalmas, századokra, évezredekre elnyúlik.

A keresztény tan is, közjogunk tétele is az abszolút lelkiismeretszabadságról csak a meggyőzést engedi, a legyőzést nem. Nem engedi ezt a vallási és nemzetiségi egyenjogúságnak közjogi elve, nem szabadkereseti társadalmi szerkezetünknek az egyesek egyenlő érvényesülésére fektetett munka és vagyon megosztása. A rendi társadalomnak jogkülönbségekre fektetett munka- és vagyonmegosztására vissza nem mehetünk, a kollektív tőkével termelni, a munka, a verseny szabadságát megszüntetni kívánó szocialista állami és társadalmi szerkezetre átmenni pedig teljességgel nem akarunk.

Mai társadalmi szerkezetünkben lényegileg más, új törvényhozási rendszabályokat, mint amelyek fennállanak, elgondolni nem tudok a zsidókérdés megoldására. A meglévő törvények, a kormányzatnak és közigazgatásnak legitim diszkréciója elég a keresztény magyarság céljainak biztosítására.

Annál kevésbbé vélek új törvényeket szükségesnek, mert a zsidókérdés jelenlegi különös alakjában nem más, mint a zsidó írók, tudósok, politikusok egyrésznéek a nemzetköziség, a szabadgondolkodás, az amorális fegyvereivel való támadása, vagy mint ők hiszik, gyógyítási kísérlete a magyar nemzet világtól elmaradt lelkének magva ellen.

E támadások, e kísérletek, a szellemvilág szabadságának nagy elvénél fogva államilag nem poenalizálhatók. Amennyiben pedig a tiszta szellem világából a gyalázkodás, a gyűlölködés, a felbujtás külső világába lépnek s hazaárulássá, hűtlenséggé, istenkáromlássá, szemérem elleni vétségé fajulnak, mai törvényhozásunk által amúgy is poenalizálva vannak.

Szóval törvényhozási megoldást nem látok.

Maradna hát a társadalmi megoldás: vagyis a törvények kényszerítő eszközei helyett a pszichológiai rábeszéléshez, vagy a vallási térítéshez fordulni.

Elképzelni mindkét módot igen könnyű. Sokszor ajánlták is. De csak kevesen követték. A szabadgondolkodók, a szabadkőművesek kis csapata példa az elsőre, a kikeresztelkedések a másokra. Egyik sem változtatott az ügy országos állásán. Megnyugtathatta az illetőket egyéni világukban, többet országgraszolóan még akkor sem eredményezett, ha a keresztény magyarsághoz csatlakozottak abba nagy erőket vittek belé.

Tiszta *pium desiderium*-oknak szolgálatában áll mindkét módzat. A kikeresztelkedés, ha nem társadalmi célból, de lelki szükségletből történik, kétségtelenül az egyetlen végleges megoldás lenne. Csakhogy e lelki szükséglet a zsidóságnak minimális része érzi, maranos-okra pedig a magyarság nem vágyik, nem vagyunk spanyolok. A szabadgondolkodókhoz való csatlakozás éppen nem lendítene az ellentéteken, ha erre a zsidóság inkább hajlandó lenne is, mint a kikeresztelkedésre, ami, azt hiszem, a legmerészebb feltevés.

Nem lendítene, mert a vallástalan szabadgondolkodók az emberiségnek mindig törpe kisebbségét, egy esoterikus szűk kört fognak alkotni. B. Eötvös mondta: Vallástalan fejedelmekről tud

a történelem, vallástalan népekről nem. Mai tapasztalataink, a mai tudomány is ezt erősíti.

Megoldani tehát a zsidókérdést nem tudom, de azt hiszem, más sem. Az emberi belátáson, eszeskedésen felül áll ez ellentét megoldása, semmiféle *deus es machinával*, máról-holnapra változást okozó eszközzel nem lehetséges az.

De ha a magyarság és zsidóság ellentétét megoldani nem lehet, emberséges, keresztény *modus vivendi*-t találni igen.

Az emberi és nemzeti létért való harcunkban utánozzuk egymást jótulajdonságainkban, egészítse ki egymást a pozitívum és negatívum. Emberi véges sorsunkat számításba véve, jól megférhetünk a teljes egybeolvadás nélkül is.

A zsidóságnak nemzetközi, szabadgondolkodó, amorális töredeke ellen küzdeni fogunk az erkölcs, a jog engedte fegyverekkel, a másik, a túlnyomó részével együtt fogunk dolgozni nemzeti, közgazdasági céljaink érdekében, ha nem is olvadunk vele úgy össze, mint polgártársaink más részével, amit csak a lelki szükségletből való kikeresztelkedés vihetne teljesen végbe.

A kétezer év óta függő, mert hisz a római birodalomban Krisztus előtt felvetődött zsidókérdésnek napjainkban való megoldását egészen utópisztikusnak s csakis méregfogának kivételét, a fenti *modus vivendi* útján, tartom lehetségesnek.

Dr. FARKAS GEYZA

író:

A háború hozta magával, hogy csak távolról érdeklődhetem olyan kérdések felől is, melyek azelőtt sokat foglalkoztattak. Így a zsidókérdésben megindult irodalmi vitáról is csak közvetett forrásokból szerezhettem tudomást; az egészet megindító munkát és ennek első, legélesebb bírálatait nem volt módomban elolvasni. Tehát csak régebben kialakult igénytelen nézetem szerint adhatom meg a feleletet a felvetett körkérdésre.

Ad 1. Magyarországon, ezidőszerint még van zsidókérdés, mely lényegében főként társadalmi, tehát nem politikai, nemzeti, vallási, még csak nem is gazdasági természetű. Abban rejlik, hogy nálunk az emberek összeköttetéseiket, barátságait, szervezeteiket, érintkezéseiket nagy mértékben aszerint keresik, hogy valaki a zsidó-nemzsidó kérdésben velük egy vagy ellenkező pártan áll-e.

Ad 2. A magyarországi zsidókérdés oka, úgy mint másfelé is, egy évszázados, sőt évezredes fejlődési folyamat. Nem ismételhetem e részben „Az emberi csoportok lélektana” című könyvemben kifejtett érvelésemet. Röviden csak úgy jellemzem a helyzetet, hogy az előbbi nemzedékektől átvett régi megszokás úgy a zsidóknál, mint a nem-zsidóknál azt hozta magával, hogy magukat a másiktól különböző embercsoportnak tartásuk, érzésük és ezt társadalmi, gazdasági magatartásukban is kifejezésre juttassák. Ezáltal azután az elkülönülés helyenként a működő társadalmi okon túlmenő gazdasági, olykor politikai kihatást is nyer.

Az elkülönülésben mindenesetre részes az a körülmény, hogy a történelmi kialakulás folytán a zsidók sokhelyt más társadalmi osztályokban helyezkedtek el, mint az őket környező nem-zsidó lakosság (kereskedők, vállalkozók, üzérek a földművelők, iparosok, birtokosok és közhivatalnokok közt). Így más gazdasági osztály-ideológiát, gondolkodásmódot is vettek fel és a vallási, nemzeti hagyományok által elkülönítő összetartás még osztály-szolidaritással is erősödött.

A zsidókérdés létezése természetszerűleg ott a legszembeötlőbb, ahol már a külső viselet, betartott vallási előírások stb. is elválasztják a zsidó elemet a többitől.

Ad 3. A magyarországi zsidókérdést csupán az egész népesség gazdasági fellendülése hozhatja megoldásra, vagyis inkább ki-múlásra, egy oly fellendülés, melynél a különféle keresetágak által elért jólétminimumok közötti különbség elenyészik vagy legalább megcsökken, a műveltség színvonala pedig általánosan nagy mértékben emelkedik. Tehát a kisember, a kispazda, a munkás védelme felekezeti különbség nélkül az egész vonalon, mindenemű uzsora, kiaknázás, kivált gyermekkiaknázás lehetetlenné tétele, az iskolai korhatár felemelése — ez az, ami ezt a kellemetlen kérdést is kiküszöbölheti társadalmi életünkben.

És még egy: az orosz-lengyel zsidóbevándorlás megnehezítése. Kétségtelen ugyan, hogy az orosz-lengyel zsidók olykor némi tőkét hoznak magukkal, olykor kivált a későbbi nemzedékekben értékes tehetségeket is szolgáltatnak. Azonban ettől eltekintve, egyelőre sem erőteljesebb testi munkára való képességet, sem nagyobbszabású, termékeny vállalkozási szellemet nem képviselnek, hanem csupán egy bizonyos alantjáró élelmességet, mely személyes és klikkéredek kíméletlen érvényesítésében, mások kiaknázásában, a könnyű keresetek egyedárusításában merül ki és ezáltal valóságos szenny verseny veszélyét hozza magával úgy a keresztény, mint a már magasabb fokra emelkedett, besutult szokások által sem annyira különválasztott helybeli zsidó népességre nézve — ami természetesen újabb visszavonás szülőoka.

Dr. GIESSWEIN SÁNDOR

pápai prelátus, országgyűlési képviselő:

Sok mindenféle dolgom között nem találok időt arra, hogy tüzetesen, tudományos alapozással és behatóan válaszoljak a zsidókérdés ügyében hozzám is intézett körkérdésre, így tehát csak röviden és általánosságban akarom válaszomat egybefoglalni:

1. Zsidókérdés van, ezt épp úgy nem lehet letagadni, mint a nemzetiségi kérdést. Nem is tartom időszerűtlen dolognak, ha e kérdésről *sine ira et studio* írnak és beszélnek, mert annyi bizonyos, hogy ha nem is mindig az egyenes úton, de közelebb jutunk megoldásához. Lényegében a zsidókérdés, épp úgy, mint a nemzeti-ségi kérdés vagy például nálunk a cigánykérdés, társadalmi kérdés és csakis e látószögből lehet azt helyesen felfogni és fejtegetni.

Ebből az következik, hogy én a zsidókérdést lényegében sem faji, sem vallási kérdésnek nem tekintem. Ha az a faji determinizmus hívei szerint a zsidóság inhaerens faji tulajdonságaiból származnék, azon segíteni nem is lehetne, mert az átöröklés még a beolvadási processzus által sem szűnnék meg, sőt esetleg még szélesebb rétegekre terjedhetne ki. A vallási momentum is csak másodlagos fokban jöhet figyelembe, amennyiben tudniillik főként az orthodox zsidóságnál hozzájárul ama elkülönítő, a társadalomban társadalmat alakító tényezőkhöz, melyek a zsidóságot kisebb-nagyobb fokban szeparatiztikus helyzetbe hozzák. Ez a helyzet, melyet röviden szeparatizmusnak akarok nevezni, hozza létre például (hogy analógiákat mondjak) az Egyesült-Államokban a kínai és japánkérdést, Törökországban az örmény- és görögkérdést.

Megjegyzem különben, hogy semmiféle társadalom, állam vagy politikai nemzet nem áll teljesen homogén elemekből, mindenütt találhatók bizonyos osztály-, kaszt-, faji differenciák vagy nüánszok, melyek különféle tényezők együttes hatásából veszik eredetüket. A déli olasz vagy szicilióta épp úgy nem olvad be testtül-lelkestül az olasz egységbe, miként a bajor és württembergi sem érzi magát egészen otthon a jelenleg porosz szellemtől áthatott egységes németiségben. A nemzetiségek nálunk is, mint mindenütt, bizonyos szeparatizmus hatását érzik, amely annál nagyobb, minél

több kulturális és vallási momentum járul hozzá az elkülönítő folyamathoz és minél kevesebb a közös kultúra nivelláló befolyása.

Minden egészséges társadalmi szervezetben bizonyos integráló erő lakozik, mely a szeparatizmus erejét letörni iparkodik. A feudális világban szeparatizmusban élt a nemesség is, ennek szeparatizmusát törte le a francia forradalom s a belőle kialakult eszmévilág. A vesztfáli békéig a *cuius regio eius religio* elve volt az, mely a szeparatiztikus törekvésekkel szemben egységet iparkodott teremteni, a kapitalisztikus rendszer államában a nemzeti egység ideológiája lett az uralkodó. Újabb kialakulások talán újabb uralkodó eszméket vetnek fel. Az integráló törekvés és a szeparatiztikus törekvések közötti súrlódások idézik elő azokat a problémákat, melyek hol vallási, hol nemzetiségi, hol jogi kérdés alakjában lépnek fel.

2. A szeparatizmus kétségkívül bizonyos hátrányokkal jár, de járhat előnyökkel is, és azért a szeparatizmus főként ott válik gyűlöletessé, ahol nagyobb előnyöket biztosít a szeparatizmusban élő társadalmi rétegnek. A magyarországi zsidóság manapság, épp úgy, mint Törökországban az örmények, a legújabb időkig szeparatizmusuknak több előnyét húzták, mint hátrányát. Mert bár az újabb politikai alakulásoknak kellett hozzájárulniuk, hogy a vallási és faji előítéletek és bizonyos megszokottság leküzdésével a magas portánál az örmény Nubar pasa, Magyarországon pedig Vázsonyi Vilmos miniszter lehessen, más tekintetben a pénzt és vagyont biztosító állások és jövedelmi források Törökországban az örményeknek, Egyiptomban a koptoknak, nálunk pedig a zsidóknak könnyebben voltak hozzáférhetőek, mint a keresztényeknek. Az úgynevezett történelmi osztályok e többé-kevésbé feudális szerkezetű államokban inkább a méltóságot és külső dísz vagy politikai hatalmi pozíciót jelentő úri foglalkozások után néztek, míg a nehéz megélhetési viszonyokkal küzdő, politikailag alárendelt állapotban élő örmény, kopt és zsidó, szorgalmával, kitartásával a kereskedelem, ipari vállalkozás által, sőt Törökországban és Egyiptomban hivataloskodásával pénzhez, vagonhoz s így kerülő úton befolyáshoz iparkodott jutni. Természetes dolog, hogy ezáltal etikai fel fogása is változott, más alakot öltött, mint a feudális levegőben felnőtt úriosztályé. És ez egyformán így van örménynél, törökországi görögnél, egyiptomi koptnál és európai zsidónál, bár ezek nagyon is különböző fajhoz tartoznak. Ebből látszik, hogy e szeparatizmusok nem a faji jellegből, hanem a társadalmi helyzetből következnek.

Ami mármost a magyarországi zsidóság helyzetét illeti, a statisztika napnál fényesebben bizonyítja, hogy az ő szeparatizmusuk nekik rendkívül nagy előnyt biztosít. Bizonyos értelmiségi pályák, kereskedelmi, orvosi pálya túlsúlyban zsidókkal vannak betöltve, az ügyvédi karban is erős percentszámmal vannak képviselve, nemkülönben a technikai pályán. S hogy ez a jövőben is így vagy emígyebben lesz, azt közép- és felsőbb iskoláink statisztikája világosan bizonyítja. Vajjon ez irigységet keltő körülmény csakis a zsidók faji tulajdonságaira vezethető vissza? Nem! Ez a zsidók társadalmi pozíciójából, illetve a nem-zsidó, a keresztény tömegek mostoha társadalmi helyzetéből magyarázandó. A zsidó gyermek először is sokkal erősebb percentszámban lakván városban, mint a keresztény, a művelődés és tanulás eszközeit százszeresére nagyobb mértékben találja meg, mint a keresztény. Aztán a zsidó gyermek tanulhat, akár rongyszédő, akár bankár fia. A keresztényeknél azonban leginkább csak a felsőbb osztályok, a dzsentri és intelligencia fiai jutnak az intellektuális kiképzés csarnokaiba, sőt ezeket oda betolják, akár van arra tehetsége és hivatása, akár nincs, mert közfelfogás szerint iskolába nem azért jár az ember, hogy tanuljon, hanem hogy úr legyen belőle. A földmivesszótály

gyermekei közül igen kevés kerül középiskolába, az is többnyire vagy papi, vagy tanítói pályára megy aztán, a munkásosztályból pedig tudtommal alig van középiskolába járó és főiskolát látogató ivadék. Innen van, hogy a keresztények gyermekeinél aránylag sokkal csekélyebb az intellektuális szelekció lehetősége. Sok tehetségtelent odatuszkolnak az iskolába és igen sok tehetség nem találja meg a művelődés alkalmát, míg a zsidóságnál csaknem minden tehetség megtalálja a maga érvényesülésének útját.

3. Mi a teendő? Semmi egyéb, mint Magyarország demokrati-zálása. Ez fokozatosan megtöri a szeparatizmust és másrészt a magyarországi paraszt és munkás gyermeke előtt is megnyitja a felsőbb kiképzés kapuit, s ha így az intellektuális életpályákon meglesz a helyes kvóta, akkor megszűnik az irigykedés és féltékenysé-g. És ha másrészt a demokrácia lerontja a szeparatizmus választó-falait, melyek mögött zsidóságunk, ha panaszkodik is, nagyon jól érzi magát, s ha az általános művelődés a rutén és másfajta páriá-kat s a ghe ttők nyomorultjait felemeli a baromi élet színvonala fölé, akkor mindinkább tünedezni fog az, amit ma a zsidókérdés nevé-n ismerünk.

GUTTMANN HENRIK

A „Világ” stockholmi levelezője:

Mielőtt a zsidókérdésről általában beszélénk, állapítsuk meg azt a mindenfelől szorgosan elhallgatott tény-t, hogy a zsidóság maga is, mint Magyarország egész lakossága, egy rengeteg osztályba szakadt faj. Legfelül áll a zsidó nagytőke, a szellemi arisztokrácia, a magasabb bürokrácia, melynek semmi organikus nexusa nincs a zsidóság többi részéivel. (Kívülről furcsának látjuk, hogy ehhez az *upper class*-hoz tartoznak a zsidó hivatalos szervezetek vezetői is.)

Ettől a felső osztálytól teljesen függetlenül áll a zsidó közép-osztálynak merkantil érdekelt-sége, mely viszont két teljesen ellen-tetes táborra oszlik: az orthodoxokra és neológokra. Az előbbiekben a, vallásos eszmék egész komplexuma lehetetlenné teszi az osztály-öntudat könyörtelen kialakulását, az utóbbiak, a neológok azon-ban útban vannak az *upper class* tiszta manchesterianizmusa felé és e tendenciát csak elősegíti az, hogy a vallásosságot alig hogy elhagyták s annak egyik-másik érdekeikbe nem ütköző humanisz-tikus elvét a gazdasági liberalizmus szolgálatába állítják.

Mellettük áll a zsidó birtokos- és bérlőosztály, mely általában teljesen azonosítja magát a magyar agrárizmus legprononszírozot-tabb irányzataival s mint zsidók éppúgy megszűntek létezni, mint maga az *upper class*.

A zsidó kispáros és kiskereskedő fontos osztály volt a háború előtt, egészen különleges jellegzetességgel. A háború folyamán azonban ez az amúgy is oszlásnak indult osztály beleolvadt abba az osztályba, mely már a háború előtt a zsidóság jórészét tette: a proletariátusba.

A zsidó proletariátus: ha van zsidókérdés, akkor ez az osztály a zsidókérdés lényege.

Van-e külön zsidó proletariátus? Kétségtelen, hogy van. Azoknak a nagyrésze, akik a háborúban a fronton volt tartózkodá-suk alatt kicsi burzsoá exisztenciájukat már elvesztették avagy még elveszteni fogják; azoknak a túlnyomó része, akiket a háború a front mögött kényszerített bele nagy hadseregszállító trösztök szolgálatába, így alakulva át proletariátussá: a konzervatív stock-ból kerültek ki. Abból a stockból, melynek különleges kulturális igényei tagadhatatlanok.

És míg a burzsoá zsidó külön kulturális igényeit könnyen adhatja fel a nagy gazdasági előnyök kedvéért, valamint azért is,

mert a liberalizmus individualizmusa lehetővé teszi neki, hogy különleges kulturális igényeit saját kielégülésére más módon levezethesse, addig a proletár zsidónál, a konzervatív proletár zsidónál külön kulturegyéniségének feladása nem várható. Az az osztály, amelybe a proletár zsidó kerülne, e pillanatban még nem olyan, hogy asszimilálható.

A zsidó proletárság így feltétlenül konzervatív igyekszik majd maradni. Miután azonban a zsidó proletárság külön kulturális igény élnek kielégítése súlyos praktikus akadályokba fog ütközni, ennél fogva a zsidó proletár kénytelen lesz kultúrájáért való küzdelmét politikai terepre átvinni. A külön faji kultúrák azonban a praktikus politikában mint nemzetiségi kérdés fejeződnek ki. Kétségtelen, hogy a háborútáni zsidó proletárral kialakul a komoly zsidó nemzetiségi kérdés, melynek célja lesz a kulturális, nacionalisztikus autonómia, Renner értelmében. Amit a zsidó burzsoá-orthodoxia nem csinálhatott meg — opportunitásból — azt a proletárorthodoxia meg fogja csinálni: az orthodox zsidó nacionalizmust.

Természetes, hogy az osztályharcban a proletáriátus a legnagyobb eréllyel vesz majd részt. A zsidó vallás puritánizmusra s ebből kifolyólag” naiv kommunizmusra neveli a híveit (persze csak szegény híveit, mert gazdag hívei önmaguk nevelik maguknak a maguk külön vallását). A pszichológiai alap ugyanaz, mint az orosz parasztság kommunizmusáé: Az istené a föld. E naiv kommunizmus azonban kitűnő pszichológiai előkészítés a marxi osztályharc számára s ezen praktice keveset fog változtatni az, hogy a történelmi materializmust — elvben legalább — nem fogadja el ez a proletáriátus. Ellenkezőleg: a kizsákmányoló zsidó osztályokkal szemben az osztályharcot éppen ez az idealisztikus vonás fogja lehetővé tenni; a nagy kulturális ellentétnek ugyanis sikerülni fog eliminálni az oly gyakran frivolul kihasznált úgynevezett zsidó szolidaritást.

Ez a szolidaritás rég nincsen. Barát és ellenség hiába igyekszik lelket fűjni a kihült tetembe. Kulturális és gazdasági ellentétek régi darabokra szakították a zsidó szolidaritásnak fölötté patriarchális fogalmát. Ma már egy csomó más szolidaritás lépett az általánosnak helyébe: az orthodox szolidaritás, a majdani proletárszolidaritás, a nagytőke szolidaritása, mely ma nem is nevezhető zsidónak, mert nem specifikusan az. A zsidó *upper class*-nak persze érdeke a zsidó szolidaritás fenntartása, úgyis, mint kitűnő *Ausbeutungsobjekt*.

Rekapituláljuk a mondottakat egy mondatban: igenis van egy nem efemer zsidókérdés s ez a zsidó proletár problémája (amennyiben nem asszimilálódott eddig) s a probléma — megfelelően a mai európai irányzatnak — a törvényes szankcióval ellátott kulturális autonómia felé fog gravitálni.

Van azonban egész sor efemer zsidókérdés. Hogy vannak ilyenek, azt egyedül is eléggé bebizonyíthatja, hogy beszélnek róla. És nemcsak az Agoston Péter könyve óta.

Mint a grammatikában a különféle mondatok, úgy a gazdasági életben a *különféle* irányzatú hajlamok és a kulturális életben a *különféle* kultúrák csak kétféle viszonyba kerülhetnek egymáshoz és pedig: vagy egymás mellé, vagy egymás alá, azaz: egymás fölé. A *hasonló* tendenciájú irányzatok ezzel szemben *egymásba* is kerülhetnek.

Amint a kizsákmányolás rendszere megszűnik, megszűnik az egymás fölé kerülni akarás tendenciája és megoldódik minden nemzetiségi és kulturális ellentét. Amíg azonban van kapitalizmus, feudalizmus és általános kizsákmányolási rendszer, addig az egymás mellé rendelt hajlamok és kulturális irányzatok (precíze: az egymástól különböző, tehát nem egymásba rendelt, hanem csak

egymás mellé rendelt irányzatok) mindig igyekezni fognak egymás fölé kerülni és állandó harcot provokálni.

A magyar zsidóság burzsoája túlnyomó részében merkantil. A feudalizmus nagyrészen keresztény. Ez volna a magyarországi antiszemitizmus alapindoka. Vannak azonban detailok is, annyira, hogy egészen a pillanatnyi személyes érdekellentétek teréig érnek.

Ez a zsidókérdés nem oldható meg. Mint ahogy nem oldható meg a német és angol imperializmus közötti harc. Ez csak „elintézhető”, mint annakidején a gordiusi csomó ügye, erőszakos beavatkozással, avagy az egyik fél végleges győzelmével, ami egyébként el nem képzelhető. S végre: eliminálható azáltal, hogy a mai gazdasági rendszert a marxí váltja fel.

A modern antiszemitizmus a modern kapitalizmusnak a gyermeke. És vagy a zsidóságnak, mint tényezőnek, vagy a kapitalizmusnak kell megszűnnie, hogy az antiszemitizmus eltűnjék.

Miután az *upper class* képviseli a legtisztábban a kapitalizmust és feudalizmust, és miután a magas bürokrácia, a pedagógiában tehát az egyetemi tanárok ehhez az *upper class*-hoz kell, hogy szabály szerint tartozzanak, ennek folytán természetes, ha az egyik vagy a másik irányzatnál látjuk őket, aszerint, hogy fontosabban melyikhez tartozónak érzik magukat. Ugyanazt látjuk itt, mint a külföldön, az éppen aktuális világpolitikai kérdéseknél, ahol egy Miljukoff, egy Kokoskin, egy Vinogradoff s egyáltalán a professzorok pártja, a kadettpárt nyíltan és a legelső alkalommal a nagyipar és nagykereskedelem mellé állott s imperialisztikusan orientálódott; és köztudomású, hogy a legvadabb német annexiósi politika képviselőiről Németországban csak így emlékeznek meg: *Die Professoren!*

GYÖRGY ENDRE

volt miniszter:

A zsidókérdés — mert hiszen egy a gyakorlati életet csak felületesen ismerő ember előtt sem lehet kétség annak létezése —, egyenlően nyugszik lélektani és gazdasági motívumokon. Lélektanilag egészen érthető, hogy egymástól csaknem diametraliter ellentétes irányban működő élet meg sem értheti könnyen egymást s így a *tout comprendre c'est tout pardonner* elve sem érvényesülhet; anyagilag nem kevésbé világos, hogy a nehezen mozgó, konzervatív irány csakis ellentétes érintkezésbe jöhet a gyorsan, kíméletlenül felfelé törekvő áramlattal.

Hiszzen, a legműveltebb és legszabadabb országban éppen napjainkban indult meg Leedsből egy főleg antiszemita áramlat, éppen a híres Isaac of York fészkeben. Felesleges és lehetetlen volna ezt pusztán elfogult, parciális gyűlölködésből magyarázni.

A nehézség a kérdés megoldásánál abban rejlik, hogy az asszimiláció nivelláló hatása vagy teljesen ki van zárva, vagy legalább is szerfelett nehéz. Láttuk a hazai történetből is, hogy minden bevándorolt fajjal — igen sokszor a vallásos eltérések dacára is — gyorsan megindult s diadalmasan végződött az asszimilálás munkája. Hogy számokat ne említsünk: a bolgárok, kunok, örményeknél. Sőt még a nyelvileg különálló fajokkal szemben is kisebb volt mindig a társadalmi elszigetelés, még a legszenvedélyesebb politikai ellentétek idején is, mint a zsidókkal szemben, ahol pedig politikai eltérés alig fordult elő; így a románok, tótok, szászokkal stb. szemben társadalmi elzárkózottság voltaképpen sohasem volt érezhető.

Egyszerűen üres frázis hát ilyesvalamire hivatkozni a zsidókérdésben.

A más eredmény okát a más viszonyban kell hát keresnünk.

Szerintem nem is nehéz megtalálni. Míg a többi bevándorlás

egy csapással be is végződött: a zsidókérdés állandó és új és új áramlattal egészült ki s így az asszimilálás folyamatát új és új áramlat zavarta meg.

Állandó volt e veszély. Talán az egy Fortunatus Imre utáni korszakot véve ki, ahol a mohácsi vésznek az új zsidó beáramlás megakadályozó hatása kétségkívül érezhető volt a magyar közfelfogás liberálisabb kialakulásánál, mely a teljes emancipációra és polgári házasságra vezetett végeredményben, míg viszont nem a liberális eszmekör bukása, hanem a folytonos bevándorlás s az asszimiláló folyamatnak ezáltal okozott mesterséges megakasztása volt addig is és ma is és ma tagadhatatlanul megriadt s e riadtságában visszaeső közfelfogásnak fő táplálója.

Világosi tehát szerintem, hogy e forrás elrekesztése a fő teendő. Törvényhozás nem mehet tovább, társadalmi üres szóvita nem ér semmit. Akik akár elismerik azt, hogy a zsidó felfogásban és egész ideológiában sokkal több hasznos és becses tulajdonság van a magyar közélet számára, semmint azokat szárazon, felhasználatlanul hagyni ne volna bűn a nemzet örök érdekei ellen; akár kételkedve még ezen is. azt vélik, hogy utoljára is ezen szellemmel le kell számolni s a vele együtt élőknek együtt kell vele működni is: aligha tesznek okosabbat, mint ha arra irányítják fő figyelmüket, hogy az asszimilálás áramlata elé folyton emelkedő új gát, az új beáramlás korlátozottassék, lehetőleg elzárassék.

Mondanom sem kell, hogy ez még inkább kötelessége volna a zsidóság vezető elemeinek. Cionizmus ide vagy oda: ezzel a kérdéssel le kell számolni. E földön magyarrá kell lenni a zsidónak és akik e meggyőződésre már reá jutottak, sajnálattal látják, hogy az új rajok mind az ellenkező irányban építik a korlátokat. Mi magunk tapasztaljuk a legújabb idők visszaéléseit. Kaftánokban járnak régebben velünk élt családok; ős magyar birtokosok portáin élő új urak, kik évtizedek óta itt laknak, nem tudnak egy mondatot magyarul, soha, semmi módon nem érintkeznek magyar emberrel stb. Lehet-e aztán csodálkozni, ha ugyanazon eszközök, ugyanazon szellemet növesztik naggyá a zsidókon kívül is.

A megoldás kizárólag azok kezében van, akik az asszimilálás útjába eső folytonos beáramlás ellen meg tudják védeni elsősorban a magyar zsidóságot.

Dr. HAJDU MIKLÓS

„A Nap” felelős szerkesztője:

A magyar zsidókérdés komplexumát mindennél átfogóbban állítja elének maga a tény, hogy a kérdés tárgyalásához kiindulásképpen, a ki tud róla? kérdőjeles formájában kénytelen hozzányúlni a tárgyias célzatú, tudományos szemlélődés, A *Huszedik Század*, amikor így cselekszik, helyesen látja és helyesen itéli meg az úgynevezett magyar zsidó közéletét. Tud talán arról, hogy e közélet magakinevezte hivatalos sajtója (*Egyenlőség*: „a magyar zsidóság politikai hetilapja”) a köréje telepedett jóhiszemű kritikátlansággal állandóan egy nótát fúj: magyar zsidókérdés nincs. Nincs! Nincs! nincs! A zsidóság: vallás, a zsidó: magyareMBER, kurucember, hazafi, katona, előfizető. Pardon, még egy. Nem cionista! Ha tehát a „hivatalos hang” harsogja, hogy nincs zsidókérdés, megértem, hogy a *Huszedik Század* ankétja kérdőformában tapint az egyetemes és a magyar politika e vitakérdésére, amit csodálatosképpen éppen zsidók (és nem csodálatosképpen éppen *politikából*) akarnak eleynen elhantolni.

Az Ágoston Pétéig könyvével kapcsolatban, egy hosszabb ismertető előadás keretében és más alkalommal, nyilvános viták során vallottam, írtam, ami ma is meggyőződésem, tapasztalatom:

hogy Magyarországon is van zsidókérdés. Csakúgy, mint másutt. Természetesen, más a magyar zsidókérdés és más a chicagói, megint más a szalonikii, a hollandiai — a különbözőségek mellett a szociológus és a társadalombölcész megtalálja, csakhamar az érintkezés közös vonalait. Amiben közösségre nem fog akadni, ami páratlanul álló és sajátos a magyar zsidókérdésben, az a kiskorú szavalgatás, amivel éppen zsidók handabandáznak, hogy nincs, nincs zsidókérdés.

Egy cseppben az egész tenger. Tavaly a pesti izraelita hitközség székházának dísztermében, a Makkabea-cionista egyetemi ifjúság felkérésére előadást tartottam a magyar zsidó közéletéről. Egyebek között azt mondtam — ma is aláírom ezt —, hogy a magyar zsidóság úgynevezett hivatalos sajtója házitenyészetben gondolzza az antiszemitizmus baktériumait, csak azért, hogy legyen kívül szélmalomharcát harcolnia, meg azért, hogy elterelje a figyelmet a felekezet belső bajairól, amivel viszont szegény nem mer foglalkozni. Bolondot cselekedtem. A „magyar zsidóság politikai hetilapja” (amely húsz esztendőn át díszmunkatársaként ünnepelt) e megállapításaimra tizenkéthasábos cikket szentelt csekély személyemnek. Kivégzett. De ismétlem, bolondot cselekedtem, mert *ezt*, csakis *ezt* értem el előadásommal. Minden egyéb maradt a régi: a zsidóság igazi kérdéseiről ma sem mer beszélni a hivatalos.*

Látnivaló, hogy a magyar zsidókérdés dolgában éppen a zsidóságnak van egy számra nézve tekintélyes, meghamisított és félrevezetett közvéleménye. Akik tisztán látnak, ritkán jelentkeznek. Kitérnek a belső csatározás elől és inkább kulturális dolgokkal foglalkoznak. A hivatalos sajtó sanda szemmel nézi ezt is és hogy nem túlgyakran harap a lábikrájukba, ez éppen csak bátorsága híján múlik. Meg hát célszerű tranzigálni velük. Mégis megesett nem egyszer példának okáért az Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület vezetőinek közreműködésével megjelenő szemlével, a *Múlt és Jövő*-vel, hogy a kongresszusi szárny hivatalos szócsöve feléje sziszegte: Cionista! Cionista! Az O. M. I. K. E. revüje a zsidóság irodalmi és művészeti dolgait prezentálja. Nem tagadja, de írásban és képből bizonyítja, hogy van zsidókérdés. Kapott is már ezért a hivatalos „sófártól”, hogy másra ne is emlékezzünk — büntetőügyi feljelentést. Azután per elől, büntetés elől visszavonult a cionistafaló. És az O. M. I. K. E. nagy, tekintélyes egyesület, amellyel a hivatalos sajtó kiadóhivatala is számol.

Csoda-e, hogy akik látnak és tisztán látnak a magyar zsidókérdésben, a fórumon alig-alig jelentkeznek? Akik *mégis* jelentkeznek, még hozzá bátran, önérettel, azok *cionisták*. Magyar cionisták, vigyázzunk a terminológiára: magyarok és cionisták.

Alljunk meg itt.

Ez az a pont, ahol megint a magyar zsidókérdés csodabogarával találkozunk. Ágoston Péter, akinek nem vitathatom el a téve-

* E cikkem megírása után hallom, hogy a *Huszdik Század* május végén szétküldött vitakérdését már június elsején „leleplezte” — az *Egyenlőség*. Elébe vágott az ügynek. Hadd tudja mindenki, hogy *őt* szólították fel véleményadásra. És hadd tudja meg postafordultával a nyilvánosság, hogy a *Huszdik Század* határsértést, vagy ennél sokkal súlyosabb bünt követ el, amikor ki meri ezt a szót mondani: magyar zsidókérdés. Ez a kis, nem túlságosan ildomos vétődsi, szinte friss és aktuális példája a magyar zsidókérdés és a monopóliumként kisajátított magyar zsidó közélet aberrációinak. (Dr. H. M.)

désekben való jogát *in judaicis*, azt írja, hogy a cionizmus irredentista mozgalom. Herzlt, Nordaut kellett volna fellapoznia, hogy lássa: semmi, de semmi köze a cionizmusnak az irredentizmus-hoz. De miért ne gondoljon ő éppen effélet, amikor egy igen tehetséges és egy igen lelkes, de épp e lelkességében végletekbe tévedő, zsidó publicista hirdette valamikor, hogy a cionizmus Magyarországon hazaárulás?! Az előfizető nem szeret a maga eszével gondolkodni. A kilencvenes évek végén és e század elején elhitte a publikum, amit a hazafias zsidó vezér irt a cionistákról. És ma is olyasfélét tud a felületes közönség a cionizmusról, hogy az valami veszedelmes dolog, valami olyan, amiről jótársaságban hangosan nem illik beszélni, elhiszi, hogy a cionizmus hazaárulás. Ezt a közönséget, ezt a közvéleményt kellene tehát meggyőzniük a magyar cionistáknak a maguk komolyan megalapozott népi politikájáról, kiindulásképpen tehát arról, hogy *van zsidókérdés* és hogy van e kérdésnek megoldása.

(A megoldás módjának akárcsak vázolásában is kontár vagyok. Rábízom ezt a hivatottabbakra, akik nyilván megadják majd a választ a *Huszedik Század* e kérdéseire.)

Csak egypár adalékot még: Az entente, hogy úgy mondjam, jól kezelte a zsidókérdést. Németország megkésve fanyalodott az ügyre. Luzzatti — azt mondják az olaszok — jó hazafi, nem cionista és mégis foglalkozik a zsidókérdéssel, pedig Olaszországban szinte elenyésző a népi elem a zsidóságban. Brandeis a *supreme court judge* magasságában, a maga előkelő közjogi állásával sem tartja összeférhetetlennek, hogy az amerikai zsidókérdést irányítsa Chicago a ghejtóban városi iskolát alapít, ahol nincs vallásoktatás, de az iskola hivatalos neve: Herzl-iskola.

Es nálunk? Hivatalos hang verklizi, hogy zsidókérdés nincs. Hadd ismételjem Braun Róbertnek éppen a zsidókérdéssel kapcsolatos megállapítását: „még mindig azt hiszik, hogy egy kérdés, vagy egy irány nem létezik, ha ők agyonhallgatják. A gyakorlati politika és a tudomány erkölcsé is halad, az agyonhallgatás ma már csak az értelmileg és erkölcsileg elmaradottak fegyvere”.

A magyar zsidó közélet firmamentumáról valók e foltok. Megannyi sajátos jelensége a magyar zsidókérdésnek. Áll persze ezenfelül a szervezet, a rítusbeli árnyalat, a hitbeli érzésnek, kultúrának, gazdasági helyzetnek sok-sok vonatkozása, ami a magyar zsidókérdést áthatja.

De nálunk talán egyik sem erősebb, mint a csökönyös tudatlansággal és a tudástalan csökönyösséggel szavalt expressz-asszimiláció. Amire nem az ország befogadó elemének majoritása invi tálja a zsidót. De a kongresszusi árnyalat sajtója.

A kongresszusi alapon álló hitközségek Országos Irodája adminisztrál. Nem óhajt elméleti döntést abban, hogy van-e, nincs-e magyar zsidókérdés. Gyakorlatban viszont cselekvésekkel tanúsítja mindannyiszor, hogy van Magyarországon is zsidókérdés. Közben azonban elnézi, hogy a „hivatalos szócső”, ha zsidókérdés akad az útjába, hátraarcot vezényel. Egyebekben porázon tartja a rakoncátlant. Zsidókérdésben azonban szabad a keze. Nem is tehet róla, hogy belegabalyodik a témába. Nem ért hozzá — és nem is akar hozzáérteni. Így is lehet — Magyarországon,

HATVÁNY LAJOS

író.

Akik fél életen át szenvedtek fajukért és vallásukért, még akkor is, ha a faji hozzátartozandóságot alig kultiválják s a vallási babonából régesrég kinőttek, nem igen segíthetnek többé magukon hordani kell a keresztet, mely ez esetben *a zsidóság keresztje*. De

minden felvilágosult zsidó apának az a kötelessége, hogy keresztény gyermeket neveljen, „Ha az ember bálba megy, frakkot ölt!” mondta Harden, a maga kitérésének igazolására. Nem lehet kaftánban, sem testi, sem lelki kaftánban, a ghetton kívül járni. Frakkot kell gyerekeitekre öltetni, zsidaim, bizony frakkot, hogy megnyiljanak előttük a csukott ajtók és *akadálytalanul* vehessenek részt az emberiség minden munkájában. Mert a zsidóság akadályainak legyőzésére fordított energiámmennyiséget gazdaságosabban és gyümölcsözőbben lehet felhasználni, ha közvetlenül az élet munkáira fordítottam s nem pedig a társadalmi haszontalan és mégis leküzdhetetlen balítéletek leküzdésére.

Szegény gyerekekre úgyis elég szenvedés vár — gondoskodtak róla apáik — ne tetézzük szenvedéseiket fölöslegesen. Hárítsuk el nehéz útjokból legalább a zsidóság *fölszemes* akadályait.

Mert hogy fölszemes akadály, egészen fölszemes, az biztos, az egészen biztos. Már Renan is azt hirdette, hogy a zsidóság a mono-teizmus tanainak elterjesztésével minden időkre, örökkön-örökké befejezte földi hivatását. Ezt a *hívó* Renan hirdette, aki csak hitte magáról, hogy szkeptikus. Pedig nem volt az, mert nem volt oka, hogy igazán az legyen. Ő a haladás gondolatával eltöltve s a tudomány reményeivel átitatott szép korban élt, nem ért meg világháborút. Igazi szkeptikusok csak mi vagyunk, a világháború fiai. Mi már ott tartunk — és hogyné tartanánk ott? —, hogy a népeknek nincs is hivatásuk. Tehát a zsidóságnak sincs, nem is volt, nem is lesz soha. Ellenben, hogy a népek vakok, gonoszak, érvekké és logikával, még a saját javukra sem meggyőzhetőek. Ezért hiába érvelnek, hiába logikáznak, nem küzdhetsz meg az ősbutasággal, nem az eredendő, állati, ösztönös szenvedelmekkel. Bolond vagy, ha útközbe állsz, bölcs vagy, ha kitérsz előlük. Itt van, elérkezett az ideje, hogy a világháború e nagy és örök tanúságaiból a zsidóság is vonja le a maga számára a magáét, mely szerint az antiszemitizmus ellen, nem okos vagy logikus érvekké, hanem csak a semitának az áriái fajtába való áthasonulásával lehet megküzdeni. Minél több vegyes házasság! — ez legyen a jelszó, mely a zsidókérdés szerintem egyetlen és biztos megoldására vezet. Keresztény leszármazók, kikben az emberiség minél oktalanabb, annál leküzdhetetlenebb antipátiájával szemben meg nem védhető zsidó faji jelleg lehetőleg elmosódjék, ez a cél, az új zsidó nemzedékek egyetlen józan és áldásos célja.

...et salvavi animam meam, írtam Úrnapiján, de az emberieség szellemében és érdekében.

IGNOTUS

a „Nyugat” főszerkesztője:

A zsidókérdésnek mindenütt megvan a nyitja, nálunk meg éppen kézzelfogható. Nálunk a zsidó ugyanakkor vonult be a közéletbe, mikor az új foglalkozások és az új termelési ágak, s mikor mind az új szabadságok s változások kezdtek a nemesi kapukon dörömbölni, melyeket az új keretek kivannak meg. Ez az összes persze, nem véletlenség — a zsidó emancipációt ugyanaz tette szükségessé, ami iparnak, kereskedelemnek, pénzgazdaságnak, technikai felszerelkezésnek s művelődésnek megkezdését s egyben számbavételét. A mi országunk sokkal több ideig volt elmaradt, mint egyéb nyugati világok s így történt, hogy egészen a legeslegújabb időkig, amikor más országok már az ipari munkáskérdéssel vesződtek, nálunk a, mondjuk mi is e szót: államalkotó faj, zavartalanul vonulhatott meg a földbirtokban, a földművelésben és a hivatalokban. Másutt is úgy volt, hogy a zsidó ez előkelő foglalkozásokból ki volt zárva, de sehol a nyugaton annyira, mint nálunk, nem

maradt szinte csakis a zsidóra majdnem minden, amit nagyjában polgári munkának lehet nevezni. Polgárságunk, ami kevés volt, amúgyis idegen származás volt, városaink — s éppen a jelentősebbek — szintén nagyrészt idegiének voltak, s ami új elem ezek közé rakódott vagy ezek után belépett a magyarországi életbe: kétszeresen idegen volt, mert egyfelől zsidó volt, másfelől sokszor még idegenből jött, idegen szokásokat magával hozott, eredete szálaít ápoló, s ha tőkét is idegenből hozott ide, ez idegen érdeket kétszeresen szolgáló idegen volt. Volt, bizonyára volt, nálunk régen ittélő s a magyarhoz, amennyire a faji, rendi s a felekezeti válasz hagyta, hozzáfajzott zsidóság is. De több és jelentősebb benne az, mi vagy északkelet felől, vagy Prága, Morva, Bécs felől került ide. Nem kell sokat magyarázni: néhány évtized alatt kialakult a helyzet, hogy míg egyebütt, például Angliában, a kereskedő, az iparos, a pénzes, az intellektuális, általában a polgári rend s az iparosmunkásság: fajban és felekezetben egy a nemzetekkel: nálunk nem köti hozzá ez a láthatatlan köldökzsinór. S ezzel itt a páratlan és keserves helyzet, hogy az az ellentét, mely a nemesi s a paraszti ideológiát a polgárral, az intellektuálissal s a munkásival egyebütt is élesen szembeállítja, nálunk még a fajbeli s az idegen, a keresztény s a zsidó ellentétével is élesedik. Az új foglalkozásokon, amelyek új tartalmat adnak, az új gondolatokon, amelyek új helyet követeznek, mindazon újságra s változásra való törekvésen, amely az úri birtokállományt szorítja és fenyegeti: nálunk e fenyegetett rendek szemében még az idegen, még a zsidóbélyeg is rajtasötétlik. Minden, ami mint új dolog, egyben változást, mint változás, egyben veszedelmet jelent egy eddig boldog zavartalanság” idilli állapota számára s eltolással fenyegeti az eddigi hatalmi és erőbeli birtokállapotot — s ezenfelül minden, ami ezen az egész társadalomra kívánatos és szükséges újításokon kinövés, ami bennük visszaélés, visszásság vagy bűn: tehát egyfelől ipar, kereskedelem, pénzgazdaság, szocializmus, városi élet, új tudományosság, új művészet s vallás és hagyomány és régi rend iránt való hűvőség; másfelől uzsora, kizsákmányolás, spekuláció, tőkehalmozás, bankuralom, nepotizmus, hazafiatlanság, tiszteletlenség, erkölcsetelenség, nagy szájúság, telhetetlenség, a hitelszövetkezetek visszaélései s ezer egyéb jelenség, ami ha jó: mint jó, ha rossz: mint rossz megvan egyebütt is: nálunk még ezenfelül zsidóbélyegű is s a régi rendeket, mint magyarságot s kereszténységet rémíti, borzasztja vagy idegesíti. Csoda-e, ha a rémült, dühös vagy fájdalmas ellenkezésbe, amit az idők változása a konzervatív érdektől kivált, nálunk még az idegen, a másfajtabeli, a másvallású, a jöttment, a felkapaszkodott, a hazai iránt érzéketlen s háládatlan ellen való indulat is belevegyüli. Az idők irtózatoss komolyak s a magyarság eddigi belső megszokásait szorongató változások most már nemcsak innen belülről vetődnek fel, hanem kívülről is. A magyar — már mint a történelmi magyar — azt érzi, hogy kívül-belül el van adva, el van árulva, nagylelkűségében kijátszva, gondatlanságában meglopva. S a kérdés, amivel felhörtülve fordul a kaján sorshoz: igazában ez nálunk a zsidókérdés. Sőt ezzel *lett* nálunk zsidókérdés, — mert természetétől fogva jólelkű, türelmes, vallásiakban alapjában közömbös magyar különben nem igen hajlik gyűlöletre. Az első antiszemitizmust, az 1880 körül valót, az lobbantotta ki, mikor az új s nem mindig kifogástalan szerzésű zsidó vagyon kezdett utánanézni a könnyelműsége miatt tönkremenő s néha nembánomsága miatt vagyonából ki is forgatott dzsentri földbirtokának. A mostani, az új antiszemitizmust pedig az gyűjtja fel, hogy újítások lángjában ég az egész világ, ez ésrésben máglyára kerül sok minden, ami Magyarországon sem életképes már, ha talán itt kétszeresen nemes a fájdalom, amely

fájlalja — s az újításhoz minálunk sok természetes, helyzeti és osztálybeli ügye van a zsidóságnak.

E megállapításban, úgy érzem, benne van a felelet is a zsidókérdésre. Aznap fog eloszolni, amely *nap* saját élete érdekében a magyarság, amely nap mindazon osztály, melyben a magyarság a társadalmon belül vagy a társadalom felett külön áll, éppúgy megalkuszik az új időkkel, mint megalkuvónak a nyugati nemzetek s mint ahogy maga a magyar nemesség is, történelme során, mindig idejében megalkudott volt. Amint az újításokat a magyar amint nem is lehet másképp, sőt amint fényestehetségű és okosságú fajta létére egy hirtelen elhatározással meg fog tenni — magához váltja, amint ezekben résztvesz, amint ezek a kenyérkeresete, amit ezek az életének s gondolkodásának formái s hatalmi helyzetének meghatározói, — s amint, viszont, így a modernség birtokán belül, ugyanígy modern és igazságos, de erős kézzel tudja az egész érdekében és nevében és számára és javára visszaszorítani a fejlődés túlcsapásait, a haladás félrelépéseit s az új boldogulás visszaéléseit: abban a percben nincs miért haragudni s nincs kire haragudni, — abban a percben a zsidóság, mint zsidóság, se nem oszt, se nem szoroz többé, s a zsidó egyenkint: ember, akit aszerint vesznek számba, amilyen ember. S ez nem messze jövődő dolga, hisz mai szorongatott állapotában a magyarság hosszas habozás fényűzését már nem engedheti meg magának. Hiszen láttuk, hogy a legfrissebb politikai változás nálunk előbb úgy jelentkezett, mintha antiszemita színe volna, — mire azonban meglett, huszonnégy óra alatt olyan szint öltött, hogy ma zsidó demokráciának szidják azok — azok a zsidók is —, kiket kedves megszokásaikban megzavar. A változások, amelyek, mondom, igen hamar elkövetkezendőek, egyúttal olyan közintézményeket s közfelfogásokat teremtenek majd, amelyek számára: bármily gyengédséggel viseltessenek általában a vallás, s bármily igazságossággal minden felekezet s meggyőződés és nemzetiségi vagy osztályérdek iránt, mégis közömbös lesz, hogy ki milyen felekezetű s milyen származású. Ezzel majd mindenkép tárgyalanná válik a zsidókérdés — s ezzel érlik tárgyalanná. Addig is, nem mondom: a zsidók hozzájárulhatnak enyhítéséhez azzal, hogy, amit már különben eddig is szívesen, sőt néha nagyon is szívesen, hogy ne mondjam, tolakodóan megtettek: hogy igyekeznek hozzáismulni a nem-zsidó társadalomhoz, igyekeznek belevegyülni, igyekeznek felszívódni benne. Ami a valláscsereét illeti: én abban semmi kivetendőt nem látok, ha valaki, kiben valamelyes vallásos érzék van, de a vallástudomány felfogásai sokkal inkább áthatották, semhogy felekezetbeli, dogmabeli és rítusbeli dolgokat lényegesnek érezne: felekezetben is igyekszik hozzáismulni ahhoz a társadalomhoz, mellyel különben is és valóban is egyet érez. Ebben csak az a baj, hogy épp olyankor nehéz, sőt néha erkölcsi lehetetlenség, mikor legaktuálisabb, tehát legajánlatosabb volna. Általában egy kicsit *circulus vitiosus*-os és *petitio principii*-s e dolog, mert általában úgy áll, hogy a társadalmi összeolvadás, mely a politikai ellentéteket enyhítse, igazában és gyökeresen csak akkor lesz lehetséges, mikor e politikai ellentétek már meg is szűntek. Olyan társadalmi, politikai, gazdasági és kultúrintézmények közepette, nielyek közt vagy egyformán mindegy, vagy egyformán fontos, hogy ki milyen fajtájú vagy vallású, nem lesz érdekellentét, tehát nem lesz gyűlölség, sem magyar és nem-magyar, keresztény és zsidó között. Aki zsidó, el akarja oszlatni a zsidókérdést, annak nem, mint az óvatosak és a zsidóság beérkezettjei tanítják, bölcsen tartózkodnia kell az úgynevezett végletességtől, hanem még elszántabban s áldozatrakészebben kell dolgoznia radikális válto-

zásokért. Meglehet az a megnyugvása, hogy igen hazafias és életbevágóan magyar dolgot cselekszik vele.

Dr. JÁSZI OSZKÁR

egyetemi m.-tanár, a Társadalomtudományi Társaság alelnöke:

Véleményem szerint Magyarországon nincs zsidókérdés abban az értelemben, mint ahogyan agrárkérdésünk, nemzetiségi kérdésünk vagy közigazgatási kérdésünk van. Ugyanis míg ezeknél pozitíve megjelölhetők a megoldandó feladatok s a megoldásra vezető konkrét törvényhozási eszközök: addig a zsidókérdésnek nincs ilyen pontosan körülhatárolható tartalma s nincsenek olyan törvényhozási eszközök, melyek *közvetlenül* megoldására hatnának. Képletesen kifejezve ezt mondanám: ha az agrárkérdés, a nemzetiségi kérdés, a közigazgatási kérdés a magyar társadalomnak gyuladásos sebe, melyet pontosan meghatározható chirurgikai eszközökkel operálni lehet és kell: az úgynevezett zsidókérdés csak egyéb beteg részek által előidézett sűrűdési lob vagy anyagcserezavar, mely közvetlenül, lokálisan nem gyógyítható, hanem csakis egy egész sereg távolabbi jelenség átalakításával küszöbülhető ki.

A zsidókérdés ugyanis semmi egyéb, mint egy esztétikai, valósi, világnézetbeli, szóval faji — történelmi és nem biológiai értelemben használva ezt a szót — sűrűdásokkal komplikált csoport-antagonizmus. A társadalom minden csoportja ugyanis többé-kevésbé a latens vagy a nyílt küzdelem és ellentét állapotában él a társadalom minden más csoportjával szemben. Proletárok és kapitalisták, gazdák és gyárosok, parasztok és nagybirtokosok, iparosok és fiandierk, a különböző nemzetiségek és vallások, város és falu, tudományos, művészeti és politikai társaságok, pártok és irányok egymás mellett létezése és működése szükségkép sűrűdásokra vagy összeütközésekre vezet. Különösen a gazdasági ellentét az, mely élesebb és elkeseredettebb rivalitások oka szokott lenni. Mindenütt, ahol ez a gazdasági ellentét többé-kevésbé világos megértésre és felfogásra talál: az általa kiváltott küzdelmek mindinkább racionális formák között jelentkeznek, mint a tőke, a munkabér és a földjáradék harca, bár itt is mindenütt és mindenkor fennforog az a szinte biológiaiak nevezhető törekvés, ezeket a gazdasági ellentéteket érzelmi és ideológiai cégér alá bujtatni. *Felekezeti vagy faji kérdést azonban ezekből az ellentétekből csak ott lehet csinálni, ahol egy-egy érdekellentétet különösen szemet szűrő mértékben egyetlen faj vagy nemzetiség képvisel.* Minthogy pedig nálunk — jól ismert történelmi okokból — a *haute finance* és a kereskedelem túlnyomó mértékben zsidó foglalkozás, az ezen működésehez tapadó érdekellentétek könnyen öltének felekezeti vagy faji színezetet, a néplélek azon általános hajlamánál fogva, mely a nehezebben kikutatható és átlátható, racionális összefüggéseket konkretizálni és szimbolizálni szereti. Így lesz az uzsora nálunk „zsidó uzsora”, a tisztességtelen verseny „zsidó verseny”, a mozgótöke növekedő befolyása „zsidó befolyás”, az általa szükségkép fejlesztett nemzetköziség „zsidó kozmopolitizmus”, a nagyvárosi göcök által létrehozott lazább nemi morál „zsidó szabadosság” a kávéházak felületes társalgási modora „zsidó szellemesség”, szóval egy egész csomó jelenség kizárólag zsidó etikettet kap nálunk, amelyek a külföldön — legalább is ekkora kizárólagossággal és egyöntetűséggel — már nem könyvelhetők el pusztán a zsidók számlájára.

Már most ezeket a gazdasági és politikai ellentéteket, társadalmi és ízlésbeli antagonizmusokat nem küzdik ki szigorúan abban a szférában, melyhez azok tényleg tartoznak, hanem az emberi természet előbb említett hajlandóságánál fogva egy téves

általánosítás segítségével elsősorban faji kérdést csinálnak belőlük s a tulajdonképeni, alapvető ellentétet a zsidó faj ellenszenves tulajdonságaival helyettesítik. Az ezeréves ghetto-izoláció ugyanis szükségkép olyan tulajdonságokat is hozott létre a zsidóság túlnyomó többségében, melyek az uralkodó keresztény kultúrára nézve idegenek, kellemetlenek vagy ellenszenvesek. Így például a túlzott racionalizmus a fizikum kifejlesztésének rovására; a földdel vafő” közvetlen és generációkon át tartó kontaktusból eredő nagyobb nyugalom, ösztönszerűség és intuíció gyakori hiánya; a tipikus városlakó kegyeletlensége és tradíciónélkülisége; a finomabb társadalmi érintkezésekből és a politikai hatalomból kizárt faj antigentlemanlikésége, mely a túlzott alázatosság és a túlzott tekintetnélküliség extrémjei között ingadozik; a zsidó faj nagyobb izgékonyasága, mozgékonyasága, hangossága, irritabilitása a nomádok és a parasztok hallgatagabb és béketűrőbb ivadékai között, nagyobb feltűnési és fitogtatási vágya; a minden más érvényesülési lehetőségtől elzárt faj pénzsóvárgása, mint amely számára a politikai hatalom és társadalmi érvényesülés szinte egyedüli útját jelentette; a politikailag és társadalmilag évszázadok óta elnyomottak ravaszabb és megalkuvóbb magatartása a brutális hatalmasokkal szemben; a városi faj nagyobb szexuális kifinomodottsága és izgatottsága a falusi erotikus vagy antierotikus szexualitással szemben, nagyobb inyenése és differenciáltsága minden téren (kivéve a természet misztikus erőinek antiracionális élvezetében: pl. Faust II. részét a zsidó szellem legszélsőbb antagonizmusának érzem); az évszázados nyomást kísérő évszázados elfojtott és befelé forduló maró kritikának, hangtalan révoltenak, fogcsikorgató szarkazmusnak, minden hatalom és külsőtekintély gyűlöletének szinté eruptív felszabadulása, mely még a zsidóság azt a részét is a szíve mélyén bizalmatlanná, arrogánssá, gyűlölködővé teszi a környező keresztény kultúrával szemben, mely utilitarisztikus okokból abba beolvadni, azzal asszimilálódni akar; a sok méltatlan üldözés, mellőzés, kinézés által épp a zsidóság legjavában állandóan élesztett gyűlölet a protekciók és a monopolisták ellen, mely bizonyos faji szolidaritást teremt azokban is, akik világnézetben és életstandardban már rég nem zsidók... ezek és hasonló tulajdonságokból szokta a rövidlátó tömeg az említett gazdasági, társadalmi és politikai ellentéteket megmagyarázni. És ha legalább ezeket a tulajdonságokat higgadtan szemügyre venné. De nem, ez már túlságos lélektani finomságot involváló attitude volna. Ehelyett sokkal könnyebb egy csomó félig vagy rosszul megfigyelt zsidó tulajdonságot valami rejtelmes faji miszticizmusba vagy romantikába összefoglalni. Mások meg azt mondják, hogy hogyan lehetne az említett zsidó tulajdonságokat elsősorban történelmi okoknak és milieu-hatásoknak tulajdonítani akkor, amidőn ezek az okok és hatások már rég megszűntek, míg a tulajdonságok változatlanok maradtak. Nem menve itt be annak vitatásába, hogy ez a megfigyelés helyes-e s a szerzett tulajdonságok örökletes voltának vitakérdését is érintetlenül hagyva, ez az ellenvetés kellő magyarázatra talál a *társadalmi átöröklés* tényében, vagyis abban a jelenségben, hogy bizonyos történelmi okok olyan kollektív ideológiákat (elsősorban *nevelési tradíciókat*) hoznak létre, melyek igen sokáig eleven erők maradnak, az azokat létrehozó okok megszűnése után is.

Természetes, hogy az évszázados ghettoelzárkózottság, a politikai hatalom kegyetlen nyomása, a társadalmi bojkott ostromcsapásai által a zsidóságban létrehozott különleges tulajdonságok azt eredményezik, hogy a szellemi produkció minden ágába, de *különösen az irodalmi termelésbe* a zsidó írók olyan hangot, nüánszokat, formákat, egyszóval esztétikai szelekciót vittek be, mely nem mindig szerencsés s melyet a tradicionális magyarság

beismeri törvénye szerint a háború után az orosz zsidóknak minden meglesz odahaza maradni és nagyszerű hazájukban jólérenzi magukat. Az orosz demokrácia épp úgy meg fogja oldani a zsidókérdést a békésasszimiláció szellemében, mint ahogyan a nyugati demokráciák jórészt megoldották *s ezáltal tehermentesíteni fogja Közép-európát s elsősorban Magyarországot a zsidókérdés végleges elintézésében.*

Ehhez a folyamathoz nem kellenek sem speciális törvények, sem társadalmi intézmények. A keresztény társadalom adjon minél teljesebb demokráciát, minél becsületesebb jogrendet, minél fairebb érvényesülési lehetőségeket minden polgára számára. A zsidóság pedig egyre fokozódó műveltséggel, egyre diszciplináltabb modorral, a közös nemzeti és nemzetközi kultúránk egyre vérbelibb átértésével s megszeretésével — persze nem a sovinszta-reakciós társaság receptje de a modern humanizmus és filozófia szellemében szóval nem a nacionalisták, de a Goethék receptje szerint —, azon nemzőbbé külön test, régi ghettomaradvány, hanem ugyanazon nemzeti és nemzetközi vérkeringésnek öntudatos és öntudatlan átélője.

KÖRÖSFŐI-KRIESCH ALADÁR

festőművész:

Ágoston könyvét a zsidókérdésről nem olvastam, csak hallottam róla. Ez most reám nézve előny is, hátrány is lesz. Hátrány, amennyiben nem leszek talán elég kimerítő és körültekintő, a kérdés minden oldalát, szempontját felölelő — előny, mert meggondolásaiban szabadabb, függetlenebb, önállóbb leszek.

Nézetem szerint a zsidókérdés problémáját soha jobbkor fel nem vethették volna. Most, egy egészen új kor, egy új jövőendő előestéjén nekünk magunknak magunkba kell szállnunk, a múlt hibáira és mulasztásaira okulásul visszatekintve, előre kell szegezni a szemünk és a mellünk — és lehetőleg céltudatosan, tervszerűen meg kell állapítanunk, megismernünk, hogy mit kell cselekednünk a rendezni való —, egyszóval egy lehetőleg mindent magába foglaló harmonikus kulturpogrammot kell csinálnunk, kiépítenünk amelyen aztán Magyarország egészséges továbbfejlődése megindulhasson.

Es ennek a kulturprogrammának a kiépítésében a zsidókérdésnek is igen fontos helye van. Mert égető a szükség a kölcsönös megértésre mind a két részről. A zsidó, akiben vallásának alapköveként még most is — jórészt öntudatlanul — benne él a tudat, hogy ő istennek választott népe — hiszen ez egyúttal érvényesülésének ereje és titka is —, nagyon érzékeny minden gánccsal szemben, amely ebben a hitében megingathatná és a legtöbb esetben a másikat korlátoltabbnak, fejletlenebbnek látván vagy vélvén, éppenséggel nem tartja szükségesnek, hogy hozzája alkalmazkodjék vagy reája tekintettel legyen.

A magyar pedig, midőn tapasztalja, hogy sem munkabírárs, sem élelmesség, sem céltudatos kitartás tekintetében a zsidóval versenyre kellni nem tud, ahelyett, hogy ebben magára is vetne, hamarosan készen van a jelszóval hogy: üsd a zsidót! S így aztán a kölcsönös megértésnek s az ebből fakadó eredményes együttmunkálkodásnak a lehetőségét is egyforma buzgósággal teszik tönkre.

A faji kérdés érzelmi részére, a szimpátiára és antipátiára — az ebből fakadó ezernyi ezer, mindennapi nehézségre nem akarok kitérni. Ez céltalan, mert tudományosan meg nem közelíthető. Földalatti, legősibb, összekuszált gyökerei szét nem bogozhatók. Erős meggyőződés, hogy éppen a kérdés gészséges tovább-

fejlesztése által éppen ez a rész mindinkább másodlagos jelentőségűvé válik. Csak annyit szeretnék mindenekelőtt kijelenteni, hogy ez a kérdés csak több generációnak céltudatos, egymásba illeszkedő munkálkodása által oldható meg, és hogy a zsidókérdés a nevelés kérdése elsősorban. Azzá kell tudnunk tenni, ha igazi, becsületos eredményt akarunk elérni. Természetesen lehet és lesz sok intézmény és törvény, amely megoldását ezzel a kérdéssel kapcsolatban már a jelenben várja, de ezek a dolgok legmélyebb lényegét még sem érintik s ezekkel foglalkozni itt már azért sem akarok bővebben, mert foglalkozásomnál fogva a kérdés eme részéhez nem értek.

Látjuk, hogy különösen gazdasági téren — a kereskedelem és pénzgazdaság terén — a zsidóság Magyarországon hallatlan fölényre és ennek következtében hatalomra tett szert. Ez magában véve nem kívánatos mindaddig, amíg ez a faj a magyar fajjal szemben nem érzi magát teljességgel szolidárisnak. Kérdés továbbá: vajon szociális erényei folytán jutott-e a zsidóság erre a túlsúlyra és nem inkább azáltal, hogy a magyarral szemben öntudatlanul is megszokta, de összetartotta, összefogotta? Bizonyára inkább az utóbbi igaz és ez vonja azután maga után a tehetetlen népből az antiszemitizmus érzését.

Ha tehát sokszor könyörtelen önzés az, ami a zsidónak a gazdasági szupremáciát biztosítja, úgy ez ellen küzdeni keli. Itt a magyar társadalmat meg kell védeni. És itt elsősorban a fejlettebb, etikaibb alapon álló zsidók volnának hivatva arra, hogy saját fajuk hibáit megjavítsák, azt regenerálják és mivel maguk ismerik mégis csak legjobban fajuk gondolkodásmódját, hogy segítsék megkeresni az orvoslás eszközeit, erre nézve úgy a nevelés, mint a törvényhozás terén.

Az anyagi kultúra fejlődése érdekében tehát azt kívánnám, hogy maguk a fejlettebb zsidók jöjjenek a társadalom segítségére — elsősorban — a fejletlenebb zsidók ellen.

Nem úgy a szellemi kultúra terén. Itt a zsidóság — okait hosszas lenne kutatni — nem annyira az önálló alkotó, mint inkább a közvetítő szerepét játssza. Eddigél minden kultúra faji alapon fejlődött, de tendenciája minden igaz kultúrának mindazonáltal fajfölötti. Nos, a zsidók helyzetüknél fogva, ha őszinték, mindig a kultúrának ezt a fajfölötti tendenciáját fogják szolgálni. Nem hoznak újat, eredetit, csak a különféle faji, értékes termékek összehasonlítását, összemérését, tisztázódását eszközlik.

És ha most Magyarországon azt tapasztaljuk, hogy a zsidóság útján is mindenféle hamis, idegen kulturideálok erőltetnek reánk — úgy itt csak magunkra vessünk. Tunyák, lomhák, indolenssek vagyunk — kulturideálok nem keresünk — s a rendszer-telenül felmerülőket nem fejlesztjük tovább, mert nem hiszünk bennük.

És ha most a látszat az, mintha a zsidóság szabná meg a mi kulturideáljainkat is — úgy ez, ha csakugyan így volna és így maradna, a nemzet biztos pusztulását jelentené. De ezért a zsidókat gáncs nem érhetné, ők, az ő hivatásuk szerint, törekedtek intenzív kultúrára — csak bennünk nem volt elég-erő, kitartás és önmagunkba vetett hit és bizalom —, hogy neki mertünk volna fogni a nekünk szükséges és csak általunk megteremthető kulturideálok kiépítéséhez.

Más szóval mondva: nincsen igazi kulturaközönségünk —, amely szomjazná a magyar kultúrát — s amelynek ilyen irányban, bár homályos, de mégis határozott irányú ösztönei és sejtesei volnának. De igenis van kulturaszomjas zsidóközönségünk, amely természetszerűen megadja a megfelelő talajt az ide-

genből szakadt, közvetítő kulturideálok fejlődéséhez. És, amint mondom, ez magában véve nem hiba; ez a zsidóközönség kulturideáljaiban őszinte. Itt mi vagyunk a hibások, hogy mi ezeket a kulturideálokat nem tudjuk a mi kulturideáljaink szolgálatába állítani, amint ez történt például Németországban a 18. században, Goethe és Heine idejében.

Ez esetben tehát: a zsidó csak feszítse meg minden erejét — de mi tízszeresen a magunkét! —, mert itt is közösen dolgozhatunk ahhoz. A zsidó épp olyan készséggel és buzgósággal fogja interpretálni, felbecsülni, terjeszteni és széjjelvinni a magyar kultúrát, mint eddig — mondjuk, nálunk a németet. Csak legyen mit!

Ez volna a két főszempont, amelyből én a zsidókérdést nézem. Csak a legáltalánosabb igazságokat akartam adni és iparkodtam lehetőleg rövid lenni.

LAKATOS LÁSZLÓ

író:

Abban, hogy zsidókérdés van, feltétlenül és elsősorban maguk a zsidók hibásak. Így, már 70-ben a Jézus születése után, hogy a judeai hadjárat után Vespasianus császár fia, Titus egyetlen esztendő alatt — a renegát Josephus Flavius tanúsága szerint — 1,100.000 zsidót öletett le, még mindig akadtak konok eszelősök, akik visszatértek az elpusztított Jeruzsálem falai alá. Vitakozni, velük perbe szállni, nem volt lehetséges, éppen olyan kevés az, hogy őket onnan elűzzék. Titus elfogatta őket, a kor szokásaihoz híven törvényes bírói úton megkínóztatta, majd azzal a fáradt, ironikus, derűs nyugalommal, amely a hanyatló Róma szellemi ékessége volt, keresztrefeszítette őket. Naponta átlagban véve ötszázat. Végül is letarolták a zsidó tartomány minden erdejét, nem volt fa, melyből lehetséges lett volna keresztet ácsolni. Makacsságukkal ezek a zsidók maguk idézték fel a zsidókérdést a római birodalomban, egy ártalmas nemzetiségi és vallási problémával dúlták fel az impérium társadalmi békéjét. A zsidók hibásak mindenben.

Tömeges kitérés? Mert úgy-e csak erről lehet szó. Az egyéni kitérés kínos, kellemetlen. A kitért zsidó gyökerét veszti régi talajában, anélkül, hogy meg tudna gyökeresedni az új közösségben, mely felé törekszik. Az egyéni áttérés kényelmetlen, annyi mindennel kell magyarázni, mentegetni, hogy ezen az áron kitérhetne egy vármegye minden hitközsége is. Viszont a tömegáttérésre nagyszerű példákat szolgáltat a történelem is. Itt vannak a maranosok a régi Spanyolország grandjai, miniszterei, püspökei, udvari orvosai. Szombatonként titkos börtönben sanyargatták magukat, honvágyuk a ghetto gyalázatának őszinteségéhez és kevélységéhez vitt. Elárulhatván, máglyára jutottak és akik közülök megmenekültek, egy részükben a Balkánra kerültek. Ott, a vallási kérdésekben végtelenül türelmes Ottoman uralom alatt, a zsidóval különösen rokonszenvező, sok rítusával közös rokon mohamedán rezsim alatt újra megpróbálkoztak a tömeges áttéréssel. Ez történt a művelt és szabad kereskedő városban, melyet Nagy Sándor nővéréről, Szaloniki hercegnőről neveztek el. A mohamedanizált zsidókat erre a tömeg *dönmé*-nek (marhának) kezdte csúfolni. A gúnynév négyszáz esztendővel a tömegáttérés után is rajtuk maradt. A dönmék közül kerültek ki az új török forradalom nagyszerű vezetői, Dzsavid bey, Nazim órnagy stb. Szenvedelmes politikai viták közben ellenfeleik a kamarában arcukba vágták: Zsidók vagytok. Pedig már négyszáz évvel ezelőtt tértek ki. Egy kissé tehát reménytelennek látszik a tömeges renegáció ötlete is.

És azután: hogyan képzelnek az idea jóhiszemű hirdetői esz-

méjük javára propagandát csinálni? Nem merem feltételezni, hogy egy kényszerkiterítés erőszakos módszerére gondolnának. Vagy belső erejével győzzön az eszme? Am mutassák meg nekem a vezért, aki élére tudna állni ennek az akciónak, mint egy jobbágy-felszabadítási, egy birtokreform-mozgalomnak? Vagy azt hiszik, hogy a tömeges hűtlenségre való csábítás szuggesztív lehet, mint egy forradalmi gondolat. Szeretném látni a renegációt, a gyáva és hűtlen elhagyás mozgalmának győztes Kossuth Lajosát.

De a világmegváltó gondolat keresztülvitele — mert hiszen nemcsak Magyarországról van szó, úgy-e? — egyes társadalmakban éppen a befogadó nép miatt lehetetlen. Ausztriában például Lueger tisztességes nyíltsággal kijelentette, hogy ő a kitért zsidót csak zsidónak tekinti továbbra is. Ugyanígy Németországban a porosz-evangélikus antiszemitizmus apostola Stöcker nagytiszteletű úr. De ezek ugyebár fajilag elfogult emberek voltak. A németek árja-germánok, a zsidók szemiták. Helyes. Az arabok is szemiták. Franciaországban a Dreyfus-pör idejében Max Regernek, a híres zsidóellenes antiszemita vezérnek algiri szemita arabok juttattak mandátumot. Az afrikai zsidópogromok alkalmával mindig a szemita mórok kezében forgott a legnagyobb kés, noha egykor a mórok őseit a fajtestvér zsidók őseivel együtt gyilkolta a spanyol katolikus királyság, akkor — vallási alapon.

Nos, vigasztalódjunk: lehet áttéríteni gyermekeinket. Disraelit, aki a zsidó diaspora virágából, a spanyol zsidóságból származott, mint Barucco el Espinoza is, édesapja már tizenkétéves korában térítette át az anglikán-keresztény hitre. A királyság e későbbi lordja írói és politikai szenvedelmének felét mégis a zsidók védelmére fordította. Befogadták, pair lett belőle, kormányelnök, külügyminiszter, az angol tory arisztokrácia politikai és társadalmi vezére. Szerették, de a háta mögött így hívták: a zsidó. És az volt: szenvedelmes, dühös, elfogult, vad zsidó. Az áttérése után vált azzá. Már tizenkétéves korában térítette ki ambiciózus apja, akit ebben az esetben kamatos kamatokkal honoráltak reménységei. De azért nem minden kis fiúból, akit tizenkétéves korában kitérítettek, lesz Anglia miniszterelnöke és — ne feledjük el: Disraeli a teljesen szabadelvű Angliában élt és haladt. Ma, jóval a halála után van Angliában is komolyan megalapozott antiszemitizmus. Persze dühös zsidómozgalom is. A cionizmus legtiszteltebb vezére ott él. Neve: Zangwill Izrael.

De térjünk haza. Nem ismerem eléggé a magyar falusi zsidó helyzetét, annál inkább a városiét. Én azt hiszem, hogy nálunk a zsidó-probléma egyszerűen középosztály-probléma. Amit jóban, rosszban nálunk kap a zsidó, azt a pénzt, azt a becsülést, azt a gyűlöletet és azt a lenézést megkapja Párisban a keresztény bankár, a keresztény ügyvéd, a keresztény orvos, csak azért, mert bankár, orvos, ügyvéd. A magyar városi antiszemitizmus tehát csak az osztályharc egy hangos, de lényegtelen mellékszöngése. Magyarországon talán az utolsó legitim kitérés, amit lehet megérteni, megmagyarázni, a Dóczy Lajosé volt. Az akkor egy intellektuális életvédelem volt, ami szellemi munkás számára éppen olyan fontos, mint a materiális élet megvédése. Hogy egyáltalán joga lehessen magyarul írni, Dóczyinak entréét kellett fizetnie egyik keresztény-katolikus székesegyházban. Végtelenül tisztelem, becsülöm az öreg urat, különösen azért, mert sohasem tagadta meg eredetét, önróniával szemléli helyzetét és kényes helyzetekben fanatikusan megvédelte a közösséget, amit egykor elhagyott. Ő csak külső renegát, nem belső. Az én kis világomban, a pesti írói, zsurnalisztikái, művészi társadalomban pedig — én legalább így látom — azóta alig is volt kitérés és ha volt — egy-két megmagyarázható kivétellel — mindig a salakja tért ki, ezt egyformán érteve jellemre és tehetségre. És különben is — kitérni? A zsidó-

ságból kitérni? Hát lehetséges egyszerű egyházi procedúrával kitérni az emberi fajból, a fehér- vagy a feketebőrűségből?

És mégis: van Magyarországon zsidó-probléma. Igenis van! Hogyan fog ez megoldódni? Nem tudom. Nem vagyok próféta, bár a próféták fajából származom, amit egyébként nem kérkedésként mondok, csak feljegyzek, mint egyszerű tény. A magam részéről állom a problémának rám eső hányadát, ami pedig egyetlen fiamat illeti — ő ma csak félesztendős múlt —, ha tanácsot kér tőlem húsz év múlva, akkor nem azt fogom neki mondani: *ne okozz fájdalmat apádnak*, hanem: *tégy fiam, ahogyan neked jól esik*.

LESZNAI ANNA

író:

A zsidókérdés akkor is létezik, ha a zsidó eredetű ember egyedül ül zárt ajtók mögött szobájában. Nemcsak az egyén és a köz egymáshoz való viszonyában szerepel, végzetes komolyságát az adja meg, hogy a zsidó önmagának is zsidó.

Melyek és miből eredők tehát azok a tulajdonságok, melyek a ghetttől kikerült kizsidótól megkülönböztetik?

Ha erre a kérdésre válaszomat keresem, félig öntudatlan gyerekkori emlékekre kell visszanyúlnom, mivel én, mint minden külső versengésen és társadalmi küzdelmen kívül eső nő, a problémát csak úgy ismertem meg, amint az önnönéletemben tükröződött. Nevelésem véletlenjei folytán egyaránt éltem keresztények és zsidók között — emlékeim, érzelmeim, barátaim mindkét körből egyaránt rekrutálódtak — és a dolgok lelegején egy falusi kúria terebélyes fáibólongtak felettem.

Vidéki tisztas vadászó, politizáló „úriemberek” pipafüstjében voltam nyolc éves koromban „a legmagyarabb kis úrigyerek”, ki hazafias, sőt amennyiben ilyesmit öntudatlanul magamba szíhattam, „úriosztály-érzelmek” levegőjében nőtt fel. Emellett vallásos zsidó nagyszüleim pesti otthona, szűkösebb szigorúságú szokásai, a hosszúnapot betartó fehérszakállú öreg úr, szintén beletartoztak lelki leltáramba. Hosszúnapi és nagypénteki bőjt megfértek tudatomban. A katolikus templom harangszavára imádkoztam.

Tudtam, hogy léteznek pájeszes falusi grájzlerkocsmárosok, kik „zsidók”, de ezek a „hivatásos zsidók”, akik pántlikát árulnak, akárcsak a tót parasztok, nem voltak olyan emberek, mint mi. Egyszer ilyesmit fejthettem ki anyám előtt (azt hiszem, azt kérdeztem, milyen haditettért kaptak nemességet az őseim); anyám hangosan kacagni kezdett és ez a lekicsinylő kacaj és hozzávetett megjegyzései magyarálták meg nekem először, hogy én nem vagyok „igazi, színmagyar úrigyerek” és hogy a zsidóság valami különvalóságot, alsóbbrendűt, társadalmilag ha nem is titkolandót, de mellőzöttet jelent. Ekkor kezdődött meg számomra a zsidókérdés. Tudni akarom, *hová tartozom*, a kedves társasághoz, akik bölcsöm óta becéztek, szigorú nagyszüleimhez, kik elítéltek és félreértettek bennünket, kiknek levegője számomra idegenszerű volt, vagy talán-talán a pántlikás zsidókhöz-e, ott lenn a faluban. Megtudtam, hogy atyai dédatyám kocsmáros volt, leszöktem a kocsmá mellett kis boltba és soká figyeltem a grájzlerosné pulton szorgoskodó kezét, vontatt éneklőhangját; elhittam a gyerekeit játszani. De alig értettük meg egymást, ők németül beszéltek, piszkosak voltak és azt mondták, hogy „nem szabad velem egy ételből enniök”. Türelmetlen, fájdalmas keresés volt ez, mely végigkísérte fejlődésemet. Néha örömmel hittem már, hogy „otthon vagyok”, ha olyan zsidókkal vagy keresztényekkel kerültem össze, kikhez emlékeimnél és hajlamaimnál fogva különös közösséget éreztem. De soha, semmi körben sem leltem meg azt az emlék-, kultur- és temperamentum-szintézist, melyben teljesen bennfoglaltatom. *A zsidónak vannak*

barátai, de társadalmi köre nincsen. Ezer bántó szó repült el mellettem, ezer gőgös zsidó és keresztény éle, mindegyik sértett benem valamit. S ami az én életemben halk, lírai, zöngé- és tragikum nélküli hiányérzet maradt, az bélyegzi meg többé-kevésbé döntően a zsidó intelligencia sorsát. *Zsidónak lenni, egy különös, betegesen izgatott idegállapotot jelent.* A ghettozsidó örökös üldöztetések közepette állandó félelmek és természetellenes elzárkózottságban élt. A kulturzsidó tehát ghettozsidó őseitől már megviseltebb idegrendszerrel örökölt. Ezt a terhelt idegrendszert *folyton ingerli az a stabilitáshiány, melybe társadalmi elhelyezetlensége sodorja.* Pénzsóvárságát, a vagyonosság túlbecsülését is az magyarázza meg, hogy míg a kereszténynek születése, családi összeköttetései, még szülőhelye is körülírják társadalmi hovatartozandóságát, addig a zsidót, azt lehet mondani, egyedül a pénze helyezi el társadalmilag. Míg a szegény, műveletlen zsidó utolsóbb a parasztnál, addig a gazdag zsidó, legalább látszólag, és csak látszólag, könnyen válik az úriosztály részesevé. Felvergődő családokban még a kultúrát is csak a pénz hozza magával, hisz nincs meg az a modor és kultúrábeli alaptőke, mely keresztény polgári és dzsentricsaládokban örökletes. A zsidógyermek korán megtanulja, hogy az „ész” megszerzése is pénzbe kerül és pénz nélkül még távolról sem elég arra, hogy feljebbjutást biztosítson a társadalmi lajtorján. Ami pedig a már meggazdagodott zsidók pénzsóvárságát illeti, az azzal is indokolható, hogy a zsidónak sokkal többre kerül az úri élet, mint a született úrnak; azt is meg kell fizetnie (jótékonykodással, pompásabb háztartással), amit a keresztény ingyen kap: helyet a „jó” társaságban. A „sehová tartozás” a zsidóban türelmetlen, törtető, „valahová” tartozás vágyát kelti. Tartozunk már valahára valahová, de mindjárt! — érzi ingerült elhelyezkedési ösztönénél fogva a zsidó — és ezt a célt számalmas nyíltsággal, óriási pénz- és lélekrafizetéssel hajhássza, ha ízléstelen. Már pedig a zsidó gyakran ízléstelen, mert idegessége könnyen megfosztja önuralmától és mert nélkülözi azt a szükséges „kulturtestegyenesítőt”, melyet a keresztények társadalmi tradíciói adnak. Alig van a ghettozsidó kikerült zsidó család, melynek három nemzedéke és közeli rokonsága egyazon társadalmi osztályba tartoznék, tehát családi tradíciók nem igen képződhetnek ki. *A zsidó psziché sok tekintetben éppen ellentétes hatások alatt fejlődik, mint a normális körülmények között élő keresztényé.* Vallásossága, ősi hagyományai társadalmi hátrányt jelentenek, faji hozzátartozása (a magyar, a francia, a német büszkesége) szintén. Pénzét, vagyonát, melyre mint jó huszár harci lovára, büszke szeretne lenni, szintén szégyenlenie illik, mihelyt „jó társaságba” kerül. Kicsit így van zsidó eszével, ezen jellegzetessé kiélesedett lelkiesszöközével is. Akárhány zsidót ismerek, ki vigyáz, hogy ne legyen túlokos és túlokoskodó keresztények között, nehogy ellenszenvet keltsen. Szóval, *a zsidó csak arra lehet büszke, ami nem sajátosan az övé. Nem élhet úgy együtt a vele egy kulturívón álló keresztény társasággal, hogy bizonyos fokig meg ne tagadja magát.* Ősi kulturkincse, vallása, vallásbölcselete a magyar világban gyökértelenek lévén, vagy le kell háritania magáról, mint a fa lehántja elszáradt, nedvét vesztett kérgét, vagy ha megőrzi azokat, válaszfalat képeznek közötté és keresztény társai között. Szóval, renegátnak kell lennie — és ez még ha benső szükségből, meggyőződésből történik is, mindig fájdalmas önértett törést jelent, A latens ghettofélelem latens szégyenkezésbe megy át. *Aki önértetésben meg lett bolygatva, az hamis viszonyba kerül a tekintély fogalmához.* A zsidó túlbecsül minden tekintélyt, mint kívánatos értéket és félelmes ellenfelet egyaránt. Innen a két ellentétes zsidó típus gyakori kinövéséi is: a snobok, úrutánzók, politikai műalkalmazkodók serege és a tekintélyfitymáló, hagyománykicsinylő, minden kis konzervatív és klerikális verébre nagy forradalmi ágyúk-

kal lövő, minden értékes és tiszteletreméltó tradíciót kíméletlen gyanakvással és gúnnyal ostromozók csapatja. Ez a kizárt, sehová sem tartozó, önérzetében megalázott ember két szélső attitűdeje. *A kulturzsidóság tehát egy sajátos önérzett állapot, melybe minden zsidó, aki kilép a ghettóból, ahol egyszerűen lenézték és lenézett, belekerül.* Növeli a „zsidóságának elnevezett idegbajt még az ie, hogy a zsidó egymástól alapvetően különböző, gyakran ellenértés forrásokból meríti zsenge gyermekségétől fogva lelki tartalmát. A túlnyomóan kereskedelmi szellemű család utilista világnézete (minden kereskedelmi milieu hajlik erre, főleg ha a család zsidó lévén, érintkezni is csak kereskedőkkel szokott), a militarista és hazafias iskola, a zsidó vallás és a keresztény kultúra és művészet hagyományai, a zsidó játszótársak lázadó észgöge, a gyakran antiszemita iskolatársak, az idegen faj költészete, melyen keresztül először érzi át — megmásítva és félidegenül — a zsidógyerek saját 14 évének ébredő érzélgősségét, ide-oda rángatják érzékeny, fogékony és ingerlékeny lelkét. *Minden rokona, de semmi sem sajátja, óriási befolyást gyakorol a zsidókérdésre a sajátos zsidó gyermeknevelés.* A zsidóban ugyanis, mivel egyéb társadalmi kapcsai lazák, erősen kifejlődik a családi érzék. Teljes súlyával ráveti magát gyermekeire, rájuk nyomja a szeretet gyakran nehéz kezét; innen ered az a túlfűtött zsidó gyermeknevelés, mely annyi baj okozója.

A féktelen ambíció, mely a személyes érvényesülésben kénytelen volt megalkudni, itt tombolja ki magát és túlszigázza a gyermeket. A legritkább ember ért gyermekneveléshez, de a keresztény középosztály elfogadott e téren a maga számára egy bizonyos közömbös sablont, mely mint a kész cipő, mindenkinek tűrhető viselhető. *De a zsidó nevelés szakértelem nélkül individualizál,* azaz minden zsidó szülő kiveszi magának azt a jogot, hogy gyermekét saját képére vagy ellenképére nevelje, azaz túlzottan tenyészse tovább saját fogyatkozásait benne. A gyermek így megfosztódik attól a kellemes külformamáztól is, mely a közepes keresztény ember átlag énjét csinosítja. A gyermekek túlzott féltése szintén idegességből fakad és idegességet szül, meggátolja a vidám pajtáskodást, sportot, gyengíti a fizikumot.

Az igazi vallásos nevelés hiánya károsan befolyásolja a gyermeket. Intelligens zsidó családokban ma már gyakori a vallástalanság, és míg más középosztálybeli embereknél a vallás betartása tekintélynövelő és előkelő, addig a zsidót társadalmilag megcsúszkolja, éppen ezért hitetlen vagy lanyhán hívő zsidók még látszólag sem tartják be a vallást. (A vallási renegátság egy egész sor lelkiismereti skrupulus szülője.) Meggyőződésem az, hogy legalább is a gyermekkorban, mint népek gyermekkorában is, a vallás nélkülözhetetlen tényező. Korán hozzáférhető esztétikai és etikai benyomások forrása, erő és biztonságot, egy bizonyos erkölcsi irányt ad, mely felmenti a gyengébbeket attól, hogy lelkük verejtékében keressék meg saját útjukat, önnönkötelességérzetük és idealizmusuk felé. Az erők úgy sem kerülhetik el azt, hogy egyszer az életben legalább szembe ne forduljanak önmagukkal és elveszítésként istenüket, hogy azt újra megkereshessék, de a gyengéket a korai gyengéd és amellet szigorú vallásos nevelés megkímélheti ettől a rájuk nézve céltalan megpróbáltatástól. A vallás észrevétlenül, mintegy homeopatikusan csepegteti a lélekbe azt az idealizmust, mely előzetes oltás híján végzetes erővel tör ki némely ifjú lélekben. A „slemilpróféta”, kik roskadoznak saját idealizmusuk gulyától, le is roskadnak alatta, gyakoribb típus a zsidók között, mint a keresztényeknél. A jó zsidó érzékenyebb etikailag a derék és átlag jó kereszténynél, de hiányzik belőle az az önkorlátozó erő, boldogító mérték és biztonság, mely a jóságot hordozójára elviselhetővé és embertársaira szerencsésen gyümölcsözővé avatja. Éppen ezért fél is a zsidó saját jóságától, mely örvényt rejtget ideges

egyénisége számára. A nevelésben látom a túlzott zsidó racionalizmus eredetét is. Mivel a pénz mellett az ész volt egyetlen fegyverük a létért való küzdelemben, kissé kardesörtetőkke lettek ezen a téren, egész nevelésük és kultúrájuk ezen nélkülözhetetlen penge csiszolásán erőködik. S amely szervet az ember mindig és egyoldalúan gyakorol, az erősebben fejlődik, néha betegesen, mint az atléták torzizmai. Ezért válik a zsidó ész gyakran játékosan okoskodóvá vagy megbénítóan tépelődővé.

Téves hit, hogy a zsidó élelmesebb a kereszténynél; több pénzszerzési rutinja, több törtétesi és törekvésű lendületei van, ez igaz. De anyagi és lelki javak megőrzésére a keresztény alkalmasabb. A zsidó soha sincs megelekedve sorsával és önmagával, mert hiányzik belőle az az okoskodásnélküli nyugodt bölcsesség, mely a tények egyszerű elfogadásában rejlik. Számára minden adottság: ész- és idegőrlő probléma. Türelmetlen, s hiányzik belőle az a nyugodt resignáció, mely a keresztény embernek erőt és pihenni tudást ad. *Minden ereje páratlan törekvő lendületében rejlik;* de ha megáll, mog a talaj lába alatt. A zsidó vagyona sokkal kevésbé állandó, mint a keresztényé. Zsidó családok hamar merülnek ki, váratlan „pálfordulások” állnak be az életrealitás terén, rendszeren már a harmadik nemzedékben. A zsidó hajlamosabb a szenvedésre, érzékenyebb testileg, lelkileg érzélgősebb és félnékebb is, mint a vele egy kultúrvívón álló keresztény. Azt szokták mondani: „a zsidó többre viszi, mint a keresztény, mert jobban tud nyelni” — ez optikai csalódáson alapuló ítélet. Rendszeren összehasonlítják az egy pályára készülő zsidó proletárgyereket, aki otthon csak nélkülözést és megalázást szokott meg, az elszegényedett dzsentrifíúval, kit otthon a pénztelen kúrián is úrrá becéztek. De nézzük meg néhány évtizeddel később a zsidó proletár és a keresztény dzsentri unokáit — mindkettő már intellektuális pályán lévő vagyonosabb apa gyermeke —: száz eset közül kilencvenben a zsidó lesz az érzékenyebb, idegesebb, szenvedőbb egyéniség. A teoretikus ész terén a zsidóság dúsan megáldott faj — se hovátartozásuk a mindent megértés forrásává válik. A keresztény tehetségek mélyebben gyökeredznek adottságokban, — a zsidó mozgékonyabb, kevésbé korlátolt is, mert hisz minden megrögzött szempont máris bizonyos egyoldalúságot jelent. De ami előny a megértés, — az gyakran hiány az alkotás ösztönösebb terén. Abstrakcióra, általánosításokra hajlanak, és különösen megvan a zsidóban az a *morális képesség, hogy eszméket reális életmozgató tényezőkké avassanak.* A magyar esze a valóságból nő ki, *a zsidó a valóságot akarja mintegy eszéből kitermelni.* Minden szellemi téren produkált zseniket a zsidóság. Leggyengébbnek, bár nagy intelligenciájuk folytán sok közöttük a „tehetséges művészi egyéniség”, a művészetben bizonyultak. A művészet egy oly mélygyökerű földből fakadt adomány, oly különös keveréke az intellektuális és érzéki tulajdonságoknak, mely, úgy látszik, a „lebegő zsidó léleknek” nem sajátja. A zsidó magvetési és indulási tehetség — a művészet pedig aratás — öntudatlanul érlelt fája termésének learatása, véglegesítése, objektíválása. A zsidó — ez paradoxul hangzik — túl egyéni arra, hogy művész lehessen. Mindig sajátmagával van dolga, minden cselekedetének önmaga az anyaga, nehezen választ ki forrongó énjéből egy megformázott objektív idegenné vált művet. A külvilággal, formai szépségével ritkán jut oly intim viszonyba, mint a keresztény. Heinénél, a legzsidóbb költőnél, a természet sohasem öncél, csak lírai staff age. (Mily más Goethénél!) *De mindez nem faji sajátosság, — csak következménye a „zsidóságnak, mint idegállapotnak”.* A különvalóság nyomasztó individualizmust fejleszt ki náluk, a zsidónak „énje” válik egyetlen társadalmi központjává, — nincs hová menekülnie magából. Egymásközt sem alkothatnak

a félig asszimiláltak új társadalmi réteget, — hisz ez visszatérést jelentene a ghettoá, az elkülönítettség poklába. Csupa individualista kinövészel megvert ember, csupa megsértett ember (zsidónak születni már sértés) nem alkothat társadalmat. Érdekeik és hajlamaik is más-más körbe vonzzák őket. Növeli ezt a „lebegő érzést” a városi élet, a kereskedelmi és intellektuális pályák befolyása és főleg a földtől való évszázados elszakadottság. Alig van zsidó, kinek — és ebbe éppen a falusi és földhöz rögzített otthon hiánya is belejátszik — olyan élénk, egész életére nézve mértékadó derűs gyermekkori emlékei volnának, mint az átlagkereszténynek. Az ősök, eleven tradíciók és a földdel való összefüggés hiánya esetlegessé teszik a zsidó életét — kikapcsolván azt a nemzedékek és a megújulás földi örökkelvalóságából —, a zsidó vallás és vallástalanság is egyaránt kevésbé foglalkoznak a lélek halhatatlanságával.

Ilyen befolyások és körülmények között válik a zsidóból az a magányos, megfélemlített, megsértett, önmagát nagyra tartó és mégis őszintén megtagadó idegbeteg ember, ki meg van fosztva a földi és mennyei öröklét minden formájától. Mármost hogy lehetne a zsidón és az őt joggal és jogtalanul teherterhelnek érző társadalmon segíteni? A felnőtt zsidót nem lehet megmenteni zsidóságától, sem a társadalmat a zsidó idegbaj okozta hibáitól. Csak egyénenként enyhíteni lehet a kérdés élességét, ha zsidó és keresztény kölcsönös türelemmel a jelen és múlt — mert a múlt is él — hibáinak belátásával közelednek egymáshoz. De a zsidóbetegséget a jövő generációkba nem szabad gyógyíthatlanul átültetni.

Az egyik gyógymód a vegyes házasság, mely időtlen idők múltán megszünteti a zsidóval együtt a zsidókérdést. Hanem ez nemcsak hosszadalmas, de veszélyes módszer is. Ha van ugyanis emberi összefüggés, melyben végzetes szerepet játszanak a faji kulturabeli és emlékkülönbözőségeik, úgy az a házasság és a szerelem. Mert két faj nem fér jól meg egymással — házásituk ökef össze — merész és nem sok jóval biztató okoskodás. Meg kell vizsgálni tehát azt, hogy mikép lehetne a zsidót betegségéből kigyógyítani, úgy, hogy mindaz a tagadhatatlan érték, mely a fájban betegsége mellett — és talán éppen általa is — kifejlődött, megmaradjon az emberiség számára.

Meg kell szüntetni az elkülönítettség forrását már a gyermekszobában azáltal, hogy zsidógyerekek és keresztény gyerekek mindennapos iskolánkívüli érintkezésben is éljenek. A zsidó szülő iparkodjék gyerekeit a zsidó modortól, énekléstől, különködéstől, ész- és pénzfítogató arroganciától megóvni és őket a befogadó társadalom szokásaiban nevelni. Tanítsa őket arra, hogy *tradícióknak, még a kívülállókra nézve is, legalább is tiszteletreméltó esztétikai értékeik vannak.* De sohase tagadja le előttük zsidó származásukat — és ne tőrje a kifelé való letagadást sem. Freud módszerével — öntudatosítani kell a zsidó idegbaj eredetét. Minden igazi átlátás és leszámolás erősíti az öntudatot. A zsidó tudja azt, hogy különböző bizonyos tekintetben honfítársaitól, de ne érezze magát ezáltal elkülönítve tőlük, ne merüljön el zsidóságában. Sokat enyhítene a zsidóságban — az egész emberiségen — egy vallásos renaissance, mely az emberiség mai fiatal és fejlődő lelkéhez idomitaná a kivénülő dogmatikus vallásokat. Minden anya iparkodjék gyermekeiben ezt az embereket és felekezeteiket egyesítő vallási csirát felkelteni és ébrentartani. A zsidóságban mindig volt és van egy mély misztikus áramlat és egy végtelen életbevágó és vérbeli tisztelete a gondolatnak. Az eszme volt az egyetlen emberi közösség, mely eddig valóban befogadta a zsidókat, mely alkalmasakká teszi őket arra, hogy ismét ők hallják meg az új megváltás első szavait.

A pályaválasztás terén zsidók és keresztények egyaránt iparkodjanak a mainál egyenletesebb elosztásra. Zsidó szülő, ha kereskedőnek adja fiát, bizonyos fokig ghetto-korlátokat támaszt fel körülötte. Zsidó hiba lévén a pénz túlbecsülése, helyesebb a zsidóságot néhány nemzedéken át olyan levegőben tartani, hol nem fenyegeti annyi „megbetegedési” alkalom, mint a kereskedelemben.

A keresztények pedig tegyék le ősi előítéleteiket és tunyaságukat, — csoda volna, ha igen hamar nem boldogulnának épp úgy, mint a zsidóság, a szerző pályákon. Így a kölcsönös közeledés őszinte levegőjében elveszíteni erejét a „zsidó idegbaj” és megmaradnának a megbecsülhetetlen zsidó erények, a jobbfele való állandó lendület, a megértőképesség és az érzékenység, a jól kidolgozott teljesítőképes ész, az a szellemi mozgékonyág és elfogulatlan-ság, melyet a zsidó azon szerencsés csapásnak köszön, hogy előítéleteken túl születik, és mindaz az emberi kincs, mely ma eltorzítva kínozza a zsidót és nem-zsidót egyaránt.

Zsidók és keresztények nem ismerik egymást — és kölcsönösen nem állnak az igazságos verseny alapján. Ezekkel a szerencsétlen körülményekkel együtt megszűnnék a zsidókérdés is. Mert mindenki mindig csak azért üt, mert fél!

Dr. LUKÁCS LEÓ

ügyvéd, a „Zsidó Szemle” szerkesztője:

A zsidókérdés a legbonyolultabb társadalmi és politikai kérdések egyike. Magyarországon még távolról sem foglalkoztak vele oly behatóan, amint ezt úgy az egész problémakomplexum fontossága, mint az egyes részletkérdések érdekes volta indokolta tenné. Kétségtelen az is, hogy a zsidókérdéssel tisztán tudományos szempontból való foglalkozás különböző okokból sokkalta nagyobb nehézségekkel jár, mint más politikai és társadalmi kérdéseik tanulmányozása. Mégis úgy véljük, hogy zsidó és nem-zsidó részről egyaránt végzetes hiba volna, ha továbbra is az eddig dívó struccpolitikát folytatnánk és kényelmi szempontból, álszeméremből, vagy helyt nem álló okokra, jobban mondvá ürügyekre való hivatkozással ezt a kérdést agyonhallgatással akarnánk elintézni, vagy meg nem lévőknek tekinteni. Az eddigi helytelen politika súlyosan megbosszulta magát és ezért a magunk részéről csak örvendünk, hogy a zsidókérdés újabban végre nálunk is magára vonta a közérdeklődést, örömmünket még az a körülmény sem befolyásolja, hogy ezt az érdeklődést oly munka idézte elő, melynek megjelenése nem mondható örvendetesnek, öntudatos zsidóknak azonban semmi okuk sincs arra, hogy a kérdés felvetésétől és tárgyalásától irtózzanak.

Ezek alapján csak igenlő választ adhatunk arra a kérdésre, hogy van-e Magyarországon zsidókérdés. Zsidókérdés mindenütt van, ahol csak zsidók élnek. A kérdés lényege abban van, hogy a zsidó nép mintegy 2000 éve idegen népek körében volt kénytelen élni és tartózkodási helyét gyakran változtatni. Ezen 2000 év alatt több ízben és az utolsó évtizedekben különös heveséggel oly tendenciák léptek fel a zsidó nép körében, melyek az idegen népekhez való asszimilációban látták a zsidók részéről követendő egyedül helyes politikát és az egyes zsidók részéről is a lehetőséghez képest a teljes asszimilációban, tehát a zsidósághoz fűző minden kapcsolat szétválasztásában és az idegen népek megfelelő társadalmi rétegeiben való elhelyezkedésében az egyéni zsidókérdések megoldását. Az asszimiláció, bár a zsidó népnek mindig érzékeny veszteséget okozott, teljes eredményt még sem tudott elérni, csak ott, ahol a zsidók aránylag kis számban élnek. Azok a népek ugyanis, melyek körében a zsidók élnek, a zsidókat nagyobb tömeg-

ben asszimilálni a múltban sem akarták és a jelenben sem akarják. Bár a jelenlegi viszonyok ismerete alapján elmondható, hogy a zsidó népek igen jelentékeny kisebbsége — Magyarországon talán egyharmada — a maga részéről kész volna a lehetőséghez képest a teljes asszimiláció útjára lépni, az idegen népek a körükbe asszimilálódni kívánó zsidókat, illetve azok kései utódait nagyobb tömegekben csak jó néhány generáció után tudják csak asszimilálni, teljesen a maguk testi és lelki képmására áthasonlítani, mert a zsidó pszichikailag tőlük teljesen eltérő, más ember, még abban az esetben is, ha zsidó voltáról sejtelve sincs.

A zsidó nép zöme (a jelenleg élő 14 millióból legalább is 12 millió és nálunk is körülbelül kétharmadrész) azonban sohasem is akart teljesen asszimilálódni. Az életösztön a zsidó népben hihetetlenül erős volt és ez tette lehetővé azt, hogy a zsidó nép a legnehezebb életviszonyok közepette is fenn tudott maradni. Ez az életösztön különböző korokban különbözőképp nyilatkozott meg. Az utolsó évtizedekben a zsidó nacionalista törekvések még csak nem is sejtett megerősödésében és ezek betetőzéseként a cionizmusban, mely a zsidó népet vagy legalább is annak jelentékeny részét, a jelenlegi abnormális életkörülményeiből kiragadni és a normális népi élet létfeltételei közé akarja visszahelyezni.

A zsidókérdés lényege tehát azon abnormális helyzet, melyben a zsidó nép 2000 év óta él. Idegen népek között, szétszórva, tehát széles sűrűlódási felületekkel. Mindenkinék útjában áll. Ha a sűrűlódást ki akarja kerülni és máshová megy, egészen bizonyos, hogy az új szomszédjának ismét útjában áll és az ismét kiköt vele. Nem tehet egy lépést sem, nem mondhat egy szót sem anélkül, hogy az idegen népek körében az egyes társadalmi osztályokból és egyénekből a legrútább emberi érzéseket és indulatokat: a gyűlölködést, irigykedést, rosszakaratot fel nem keltené. Élni nem engedték, meghalni szintén nem. Ez a lehetetlen helyzet hozta azután magával, hogy az idegen népek köréből, azok, akik a zsidókérdést nemcsak a zsidók szempontjából, hanem a világpolitika, a kultúra és az emberi haladás szempontjából is fölőtte kínosnak tartják, egyre nagyobb számban mutatnak rokonszenvet a radikális megoldási módozat: a *cionizmus* iránt és nemcsak, hogy rokonszenvet mutatnak és kifejeznek, hanem hathatós támogatást is nyújtanak és remélhetőleg nyújtani fognak a jövőben is, mert a zsidókérdés valóban nem pusztán a zsidóknak kérdése, hanem a civilizáció kérdése is.

Magyarországon a kérdés jelenlegi stádiuma egy érdekes átmeneti állapot képét adja. A modern Magyarország csak alig néhány évtizedes múltra tekinthet vissza. A magyarországi zsidók szintén csak alig néhány évtizede szabadultak ki a ghettóból. A polgári élet fejlődése teljesen összeesik a magyarországi zsidók gazdasági és kulturális emancipációjával. A városi és polgári élet, a szó európai értelmében, a németajkú és kultúrájú városokat kivéve, alig volt. A rendi Magyarországnak polgári Magyarországgá való átalakulásában ezért a zsidóknak más városi elem hiányában számárányuknál sokkalta nagyobb arányban kellett részt venniük. Túlzás nélkül lehet állítani, hogy a modern Magyarországon a magyarság gazdasági és kulturális hegemoniáját a zsidóság nélkül nem vívhatta volna ki és jelenleg is csak a zsidóság segítségével tudja gazdasági és kulturális hegemoniáját fenntartani.

A fejlődés azonban nem marad meg ebben a stádiumban, hanem tovább megy. Kialakul a magyarországi nemzetiségek köréből is egy értelmiségi osztály és ezzel karöltve a városi elem, mely nézetünk szerint a jövőben nagyobb súllyal és hatalomra fog felvergődni. Ugyancsak kialakulóban van, sőt igen sok tekintetben már teljesen kialakultnak mondható egy valóban

magyar városi polgárság is. Ez a két tényező veszedelmes gazdasági konkurenst lát a zsidóságban és a mindenkor uralmon lévő politikai tényezőkkel karöltve egyre erélyesebb hadjáratot indít a zsidóság ellen. Nem is kell prófétának lennünk ahhoz, hogy megállapítsuk, hogy mihelyt a magyarság oly erős lesz, hogy gazdasági és kulturális hegemoniáját a zsidók nélkül is meg tudja védeni és fenn tudja tartani, egész nyíltan is a zsidók ellen fog fordulni. Így volt ez lényegében véve mindenütt, ahol a zsidók egy ideig hasonló szerepet töltek be és semmi, de semmi okunk sincs feltételezni azt, hogy éppen Magyarország lesz majd az a kivétel, melyben a fejlődés más irányt fog venni.

Az igaz zsidókérdés Magyarországon tehát a maga teljes brutalitásában csak a legközelebbi évtizedekben fog megnyilvánulni. A magyarországi zsidók ezt nagy többségükben még nem akarják észrevenni, de észre fogják venni, mihelyt közvetlenül a bőrükről lesz szó. És valóban, az öntudatos zsidók is szálanommal kell hogy tekintsenek a magyarországi zsidók széles rétegeire, akik zsidó voltakból úgyszólván már teljesen kivetköztek, elannyira, hogy minden zsidókérdéstől, zsidóügytől húzódoznak és magukat teljesen távoltartják, akik ennek folytán teljesen híján vannak a zsidóságra vonatkozó legelemibb ismereteknek is és akik még sem kerülhetik ki sorsukat. Oly mértékben, amint a zsidók nélkülözhetőkké válnak, erősödik az antiszemitizmus, vagyis az az irányzat, mely a zsidókat minden antiszemitizmus nélkül is egyszerűen osztálypolitikai vagy nemzetiségi okokból kirekeszti. Ez az irányzat most még csak lopva és álszemérmesen jelentkezik, mert a zsidókra jelenleg még mindig szükség van és egy ideig még szükség is lesz. A magyarországi zsidók és nem-zsidók közti súrlódásokat eddig ezért még sikerült múltó jelenségekként feltüntetni és azoknak mélyebben rejlő alapokat elhallgattatni.

A magyarországi zsidókérdés megoldása ezért szervesen összefügg az általános zsidókérdés megoldásával és az speciálisan, magyar társadalmi vagy törvényhozási reformokkal meg nem oldható. A zsidókérdést tehát elsősorban nekünk zsidóknak kell megoldanunk és pedig kétféle irányban. Egyrészünknek vissza kell telepednünk Palesztinába, ottan normális népi életet kell élnünk. Azon zsidóknak pedig, akik bármi okból Palesztinába vissza nem mehetnek, zsidó öntudatukat fejleszteniük, zsidó műveltségüket finomítaniuk, zsidó sajátosságaikat nemesíteniük és fejleszteniük kell, hogy a palesztinai centrumban élő zsidókkal együtt az emberiség egyik legértékesebb és legtartalmasabb elemét alkossák, mely képességeit szabadon kifejtve, az emberiség boldogabb korszakának előkészítésében látja feladatát.

Ez a célkitűzés az első hallásra bizonyára nagyzásnak vagy legalább is naivitásnak látszik, megnyugtathatjuk a fejüket csóválókat afelől, hogy tényleg napról-napra nő azon zsidók száma, kik az itt jelzett eszméket magukévá teszik és azon nem-zsidók száma is, kik ezen eszmék megvalósulását tudásukkal és tapasztalatukkal nagy mértékben támogatják. Az öntudatos zsidóság tántoríthatatlan elhatározással és törhetetlen hittel fogott hozzá az itt jelzett eszmék megvalósításához és azt hiszi, hogy ezzel végre kiírta vagy legalább is teljesen ártalmatlanná teszi az emberi társadalom azon betegségét, melynek neve: zsidókérdés.

MÉRAY-HORVÁTH KÁROLY

író:

A zsidókérdésben kiindulópontnak azt tartom: hogy ahány civilizáció, annyi vallás, és így a zsidóság ebben a mi kultúránkban, civilizációnkban, amelyet a keresztény emberek alkotnak: idegen.

Minden civilizációban és mindenkor a legélesebb reagálás volt az idegen kultúrába tartozók befészkelése ellen, és így a legtermészetesebb dolog, ha a keresztény kultúra is a legélesebben reagált mindenkor a zsidóság ellen. Ez a középkorban középkori formát öltött, ma modernebbet, de a dolog ugyanaz.

Ennek a jogosultságát diskutálni meddő dolog, mert ha egyszer a zsidóság idegen kultúrájának a maradványa és a maga idegenségének a fenntartásával maradt fenn a mienkbe befészkelve, akkor az a reagálás ellene a legegységibb reakció az idegen kultúrafajúság ellen.

Ebből az idegen kultúrfajúságból, a mienkbe való bele nem tartozandóságából ered, hogy a zsidóság itt mindig parazitaszerepet vitt és így is viselkedtünk iránta.

Ez a viszony meg sem is változhat, ameddig a zsidóság idegen kulturelem. Ami legelső sorban abban fejeződik ki, hogy egy tőlünk idegen kultúra vallását tartják fenn és az tartja őket össze és elkülönítve őket tőlünk.

Már most ez az idegenfajúság fokonként tűnik és nagyon sok zsidó kultúrember van, aki asszimilálódott a mi kultúránkba. Ezeket az asszimiláltakat nem lehet már zsidóságnak tekinteni, épp úgy nem, mint például Dumas përet sem négernek, ha néger őseiktől eredt is.

Nekem a legjobb barátaim zsidó eredetűek, mert semmiféle kultúrfajbéli különbséget köztük és köztem nem veszek észre. (Sőt kultúrtörökvésük izgatottabb, hisz az asszimilálódásnak ez a vezérmotívuma.) De a legnagyobb ellenszenvem támad rögtön, amint a zsidó kultúrfajúságnak a tőlem, tőlünk való izolálódását látom. Bármiben.

Az én zsidó barátaim a fiaikat már nem metéltetik körül. És ez a határ énelöttem. Aki körülmetélteti a fiát, azt kezdem utálni, ösztönszerűleg, mert látom, hogy ő itt miközöttünk valami más akar lenni, és aziránt a más iránt nekem, a kultúrembernek, semmi becsülésem nincs, nem látok benne semmi kultúrértéket, sőt ellenkezőjét, és a parazitizmus kellemetlen közelségének a hatása alatt vagyok.

Amíg a zsidók az idegen kultúrfajúságukat a mi civilizációinkban éreztetik, addig ne is szisszenjenek, ha ellenszenv támad irántuk. És nem a mi dolgunk, tárt karokkal várni őket, hanem csakis az övék az idegen kultúrfajúságból kibontakozni és úgy, ahogy bírnak, velünk asszimilálódni. Ezek nem szentimentális ügyek.

Minekünk legfeljebb bizonyos türelmességi álláspontra lehet helyezkednünk és én részemről ezen iparkodtam is mindig, hogy tudniillik ha látjuk, hogy a zsidó már inkább asszimilált mifelénk, kultúrember, és a zsidósága, vallása inkább már csak olyas, még magával cepelt hagyomány, akkor a kultúremberi mivoltának adjunk érzéseinkben túlsúlyt és bátran biztathatjuk magunkat azzal, hogy no, az unokája, vagy dédunokája már rituálisan sem fog majd tőlünk elkülönbözni. Ezt az érzést, felfogást azonban követelni nem lehet.

A zsidóságnak azt a részét, amely a mi civilizációinkkal asszimilálódott, amely épp úgy kultúrember, mint mi, nem is lehet a zsidókérdés alá vonni, ez már inkább csak szociológiai jelenség, a zsidó eredetűeknek felszívódása, amin minden kultúrembernek rajta kell lenni, akár keresztény, akár zsidó, hogy minél előbb végbementen.

Itt zsidókérdés csak akkor állhat elő, ha ezek az asszimilálódás folyamatában levő zsidók oly tőlünk elűtő szokásokat igyekeznek polgár jogúvá tenni, amelyek még a zsidó eredetből származnak és amelyek természetesen csak averziót kelthetnek mibennünk. Vannak ilyen társadalmi szokások.

Tagadhatatlan, hogy az évezredes parazitátípusból nem vetőzhetnek ki oly hamar. Így az a hajlam bizonyára még tartós lesz, hogy előszeretettel vetik magukat a mások munkája produktumának a felszívására és kevésbé lesznek hajlamosak a produktív munkára. De ez már csak szociológiai vonás, mert nem csakis zsidó vonás.

Hogy a zsidó eredetű kultúreberek minden parazita vonástól igyekezzenek megszabadulni, ez nem zsidókérdés.

Mi keresztények ezt legfeljebb egygel siettethetnők. Azzal, hogy a (ronda, Freud szerint kasztrációt szimbolizáló) rituális körülmetélést büntető törvény szerinti könnyű testi sértésnek minősítetnők. Végre is ez az, amivel a gyermeket úgy helyezik a világba, hogy te más vagy, ezektől idegen, és ezzel egész életére az elkülönülés, a parazitizmus szuggesztíója alatt marad.

Az, ami a tulajdonképeni zsidókérdés, és amiben keresztény vagy zsidó eredetű kultúreberek, azt hiszem, egyek is vagyunk: az azokra a valósággal elkülönült, valósággal idegen parazitákként élő, fanatikusán összetartó, a mi kultúránkban csak ragadozó-életet folytató pajeszes, kaftános, velünk soha összeolvadni sem akaró zsidókra vonatkozik, akik valóságos organikus pusztítói egész vidékeknek, országrészeknek, falvaknak az alkoholmérgezői, uzsorásai, szóval a szó teljes patológiai értelmében azoknak parazitái.

Ezek ellen nincs az a kiméletlenség, ami helyénvaló ne volna. Ezt irtani kellene, mint ahogy minden fertőzetest irtunk.

Dr. MOLNÁR ERNŐ

tanár, a „Remény” zsidó ifjúsági lap szerkesztője:

Kétféle zsidóprobléma van tulajdonképen: külső és belső.

Hogyan nyilvánul meg a külső probléma? Zsidók szerint úgy, hogy egyes foglalkozási ágakban (közigazgatási, közoktatási) háttérbe szorítják őket, — nem-zsidók pedig a zsidóság túlságos terjeszkedését kifogásolják, mely a szellemi szabad pályákon meg nyilvánul (ügyvéd, orvos, újságíró); problémának látják a zsidóság túltengését a kereskedelmi pályákon és a kereskedelmi előnyök állítólag túlságos kihasználását.

Amint látjuk, ez a kétfajta probléma szorosan összefügg. Mert amily rossz szemmel nézik bizonyos körök a zsidóság térfoglalását, — ha valamely pálya elzárható zsidók elől, úgy meg is van az igyekezet, azt lehetőleg zárva tartani előttük.

De honnan van ez az idegenkedés a zsidóktól? Nem a probléma mai máza adja meg az idegenkedés alapját. Már Tacitus megemlíti és ezt az idegenkedést a különböző korok vezetőeszméi szerint új és új mázzal vonták be (vallási, faji, gazdasági ellentétek).

Van-e látszólagos alapja népek egymástói való idegenkedésének? Ez az alap lélektani. A történet folyamán ugyanis minden népnek külön ideológiája fejlődik ki. Minden szép vonást saját nemzeti jellemük számára foglalnak le és a másokban főként azt a jellemvonást veszik észre, melybe érdekkellentétek alkalmával beletűköznek.

Van-e ok ma Magyarországon a zsidóság társadalmi terjeszkedésétől való félelemre? E félelemnek téves az alapja. *Mert azok a zsidók, kik a mai magyar közélet szereplői, teljesen kikapcsolódtak a zsidó ideológiából és a magyarság ideológiakörébe vonódtak.* Zsidó államférfiak Magyarországon a magyarság eszméiért küzdenek, a magyarság politikai táboraiban oszolnak meg, és teljesen tekinteten kívül hagyják a zsidóság ideológiáját.

S itt a zsidóság *belső* problémájához érkeznünk el. Helyes-e a zsidó ideológia teljes elvetése? Szóval: asszimiláció vagy fajiság?

Egy kis történeti perspektíva. A 18. század végéig a zsidóság *népként* szerepel. Az egyenjogúsítási mozgalmak megkönnyítése végett a zsidóság Európaszerte megtagadja népi jellegét és vállalási közösségnek nyilvánítja magát. Az egészséges népszellem az utolsó évtizedekben kezdi ezt az álarcot a zsidóságról letepegetni.

Veszedelemes dolog-e, a zsidóságban nemzetiséget látni? Két körülményt kell figyelembe vennünk. A zsidó nemzetiség Magyarországon nem vethető egybe sem egyéb magyarországi nemzetiséggel (tót, román), sem a lengyel- vagy oroszországi zsidó nemzetiséggel. Elsősorban mert nincsenek önmagára vonatkozó és különálló, a magyarságéval ellentétes, nemzeti aspirációi, és másodsorban mert (és ez érv az előbbi érvet is támogatja) a magyar zsidóság nyelve *magyar*. A magyar zsidóság elsősorban a magyar állam eszményeieit és érdekeiért küzd — békében úgy mint háborúban —, nincsenek irredenta törekvései (mint is lehetnének?!), csupán minden nép belső, ősi konzervativizmusánál fogva ápolja ősi hagyományait és ideáljait is és lelkiileg fenn akarja tartani a kapcsolatot a zsidóság közösségével. Am a modern idők s különösen a világháború hatásának hagyományt romboló és felforgató irányzata mellett ez a törekvés tán egy félévszázad alatt elerőtlenednék, ha a cionizmus ideálja — Palesztina mint a zsidóság közz jogilag biztosított otthona — nem valósulhatna meg.

Mindezek mellett tehát mily alapon jöhetne létre a mai zsidókérdés megoldásai Ma, mikor az apró nemzetek és nemzetiségek létjogának elismerése a „levegőben van”, meg kell engedni, hogy a zsidóság, mely adott politikai helyzetében teljesen a magyarság állameszméit képviseli, teljes szellemi és erkölcsi erejét kifejtthesse. így valósulhat meg *Mendelssohn* tétele: „a közéletben jó polgár, családjában jó zsidó légy!” — amit a nagy férfiú csak úgy érthetett, hogy: hazád javára törekedj minden ténykedésedben, de belül, a lelkedben tartsd meg a zsidó hagyományok folytonosságát. Ami pedig a zsidóságnak felhányt bűnököt illeti, azok egyének vagy foglalkozási ágak bűnei, de semmiesetre sem nemzeti hibák, jó törvényeket kell hozni, melyek a bűnt általában megakadályozzák.

Dr. PATAI JÓZSEF

a „Múlt és Jövő” zsidó irodalmi és művészeti folyóirat szerkesztője:

A zsidókérdés oly régi és örök, mint maga a zsidóság. Mint ősi nomád nép a kelet pogányai között új Istent és erkölcsöt hirdetve, mint prófétás nemzet a kis Palesztinában a világalomomért versengő nagy birodalmak között ütközőül állva, mint a diaszpórában ezerfelé szétszóródott és évezredek kultúrájával seholy eltűnni nem tudó törzs, faj vagy nyáj, mindenütt magával hordta a zsidókérdés gyökereit, amelyek ott ereszkedtek a földbe, ahol éppen letelepedett. És ezek a gyökérszálak valahogy a titokzatos mélységben összefutottak és összefonódtak. A zsidókérdés lényege és benseje ma is egyetemes. Mert amíg bárhol a világon van zsidókérdés, addig egyetlen ország zsidósága sem vonhatja ki magát alóla. Ha sokan túlzott óvatosságból ki is kürtölik, hogy például „mi közünk az orosz zsidókhoz?” — önmagukban és önmaguk között, őszinte percekben, mégis csak megrezdül a lelkük a zsidó szóra, akár Litvániában, akár Marokkóban bántják őket.

Mi hát a zsidóság? Nemzet, nemzetiség, faj vagy vallás? Mindegy. A név úgy sem teszi. Akik csak zsidó-vallásról beszélnek, tudják, hogy a zsidó vallás át van szöve nemzeti elemekkel, nemzeti reményekkel. Viszont a cionizmus, mely nyíltan zsidó nemzeti érzésről beszél, tudja, hogy a „nemzeti” definíciója itt egységes nyelv és föld hiányában szinte imaginárius valami, mely a múltból, a közös történelemből, a közös tradíciókból, hogy úgy

mondjam, a levegőből táplálkozik. Bizonyos azonban, hogy a zsidóság semmiképp sem rejt magában úgynevezett nemzetiségi veszedelmet. Legkevesébbé pedig nálunk Magyarországon, ahol a zsidóság annyira belegyökeredzett a magyar életbe, hogy még a nemzetiségi vidékeken is mint a magyarság pionírja és őrszeme jelenik meg. És ha a „vallás-zsidó” imáiban Palesztináról emlékezik és ha a „nemzeti-zsidó” egy palesztinai zsidó kulturcentrumért küzd, semmiképp sem lehet szó zsidó irredentizmusról, amely esetleg Magyarországot elárulhatná — Palesztinának.

A zsidók szerint épp ezért nem is volna a nem-zsidók szempontjából zsidókérdés. És magam is még a háború előtt a *Huszádik Század és Múlt és Jövő* között folyt vitában kifejtettem, hogy ma tulajdonképpen csakis zsidó szempontból van zsidókérdés. Agoston Péter szavával: csak *zsidó* zsidókérdés van igazán.

Miben látom ennek a kérdésnek lényegét? Beszélhetünk erről is egészen nyíltan és őszintén. Ha a zsidóság úgy tudna beolvadni a népek közé, mint például a magyarságba a kunok és a besenyők, nem volna többé zsidókérdés a világon, se külső, se belső. De a zsidóság mindenütt és minden korban védekezett a megsemmisülés ellen, a gazdanépek pedig éppen az elnyomással segítették ezt a védekezést. És ezen a tényen keveset változtatott az emancipáció, amely tulajdonképpen seholy sincs teljesen végrehajtva, ellenben mindenütt ellentállást és reakciót idézett elő. Még csak nemrég, e század elején mondta Herzl, hogy „a zsidóság nemzet, amelyet a közös ellenség tart össze”. Ez az ellenség vagy ellenszenv olykor-olykor szunnyad, de azután újra meg újra felébred és folytatja történetkovácsoló munkáját, amelyben a zsidóság részéről segíti az úgynevezett „atavizmus”, helyesen az az egészséges zsidó faji ösztön, amely az egész diaszpórán keresztül gyűjti az erőket a maga értékeinek, léte kincseinek fenntartására.

És itt természetesen egyáltalában nem a vallás szabad gyakorlásáról van szó, ahogy azt némelyek opportunizmusból elhitheti szeretnék. A vallások ellenzői és közömbösei, akik egy negyed lépést sem tennének a dicsőített monoteizmus egyeduradalomra juttatásáért, ateista zsidók, akiknek teljesen mindegy, akár egy Isten, akár három Isten és esztéta zsidók, akik legjobban szeretnék valahogy a régi hellén világ politeizmusának poézisét feltámasztani, — a szívük mélyén rejtenek egy halkán hárfázó érzést, mely zsidó rezdülésekre rezonál és nem hallgat el akkor sem, ha a renegát ész külső vagy belső okokból széttepte az utolsó kapcsot is, amely urát a zsidósághoz fűzi.

De a zsidóságnak ez a faji érzése vagy tudata, amelyet becsületesen bevallhatunk, nem gátolja nála a nemzeti érzés vagy tudat kifejlődését, amely mindenütt a gazdanépek nemzeti tartalmából táplálkozik. Épp a *Huszádik Század* munkatársa, a szociológus Oppenheimer volt az, aki megvonta a határokat a *Stammesbewußtsein* és *Nationalbewußtsein* között és reávilágított a kettőnek összeférhetőségére, nem mellverdeső demonstrációul, hanem mély pszichológiai szempontból. És ez a *Stammesbewußtsein*, sőt a *Nationalbewußtsein* is, érintetlen maradhat még az internacionális érzés vagy ideál mellett is. Eduard Bernstein, az internacionalizmus nagy harcosa, leírja a *Der Jude* egyik számában, hogy milyen meglepetést keltett a keresztény barátai között, amikor egyszer így szólt: „*wir Juden*”. Pedig a legtermészetesebb alapérzésének megnyilvánulása volt, amely fölött a nagy internacionále vágya és akarása uralkodik, mint kiküzdendő cél az egész emberiség javára.

De ha olyan természetesnek találjuk a zsidó faj ösztönös törekvését, hogy önmagát fenntartsa, ha a magunk részéről üdvösnék tartjuk azokat az eszközöket, amelyeket a zsidó faj a létért való küzdelmében vagy tudattalanul alkalmaz, bele kell

törődnünk abba, hogy esetleg a nem-zsidó fajok a maguk érvényesülése érdekében a zsidó faj visszaszorítására törekszenek. Bele kell nyugodnunk abba, hogy míg a fajok és gazdasági érdekek harca tart, mindig lesz antiszemitizmus a világon és a nem-zsidók nem fognak mind velünk egyetérteni abban, hogy csak zsidó zsidókérdés van, hanem sokan vallani fogják, hogy igenis: van nem-zsidó zsidókérdés is. És ha mi a zsidó zsidókérdés lényegét a zsidóság fennmaradásának problémájában látjuk, esetleg a nem-zsidók a nem zsidó zsidókérdés lényegét és megoldását a zsidóság érvényesülésének „szabályozásában” keresik. Ez persze az általános emberi jogokba ütközik. De lehet-e még általános emberi jogokról beszélni, amikor népek irtóháborút viselnek egymás ellen, amikor ma például a németeket jobban gyűlölik talán a zsidónál is? A németekkel azonban ki fognak békülni, mert negyvenkettesek, búvárhajók és Zeppelinek ellensúlyozzák az ellenszenvet és tiszteletté tompítják a gyűlöletet. A zsidóság mögött ellenben nincsenek sem ágyúk, sem torpedók, sőt gyakran még a szellemi fegyvertartástól is eltiltották. Ellene pedig a legmérgezőbb nyilatkat röptük, sokszor, sajnos, a szellem leghatalmasabb arzenáljából is. Amikor Wagnernek, Mommsenek, Bismarckok zsidógyűlöletet hirdetnek, nem lehet az antiszemitizmust hetykén a Lipótmezőre vagy Illavára küldeni, hanem számolni kell vele, mint tényezővel, mint állásponttal, amely ellen való védekezésben nagyon is meg kell állogatnunk a fegyvereket. Hiába verdessük a mellünket, hogy mi csak izraelita vallású magyarok, németek, törökök, bolgárok stb. vagyunk, hiába akarunk a hazafiságban hiperhazafiak lenni, sőt az utolsó lépést is hiába teszik meg némelyek. Zsidóknak tekintik a vallászcseréig asszimilálódott zsidókat is, akik aztán ott, ahol sokan vannak, külön kikeresztelkedett zsidó hitközséget alkotnak a társadalomban. (Némely helyen el is járnak a nagyünnepeken a zsinagógába, némelyek azonban beállanak az antiszemitizmus demagógjai közé és tolvajmódra ők is tolvajt kiáltanak, hogy reájuk ne ismerjenek.) Mikor Oroszországban a zsidó diákság között elharapódzott a kikeresztelkedés divatja, a kormány a zsidókra vonatkozó kivételes törvényeket utólag a renegátokra is kiterjesztette. Nálunk nincsenek kivételes törvények, de itt is lezsidózzák még a kikeresztelkedett zsidókat is. Nemcsak a zsidó faj nem tud és nem akar a megsemmisülésig asszimilálódni, hanem bennsőleg a nem-zsidó fajok sem kívánják a zsidóság asszimilálását.

Lehet-e hát a zsidókérdést Magyarországon megoldani? Amint láttuk, akár a zsidó zsidókérdés, akár a nem-zsidó zsidókérdés egyaránt egyetemes és nincs földhöz kötve. A lelkek mélyében gyökeredzik és ha akár a zsidók, akár a nem-zsidók társadalmi viszonyai, intézményei, tulajdonságai, szokásai megváltoznának, a zsidókérdés továbbra is fennmaradna vagy feltámadna új változatban. A forradalmi Franciaországban, ahol a zsidók szinte harakirihez hasonló asszimilációt hajtottak végre önmagukon, oly erős antiszemitizmus támadt fel (Dreyfuss-pör stb.), hogy Oroszországot is megszegyeníti. Társadalmi vagy törvényhozási reform nem segít. Emancipáció és asszimiláció egyaránt csődöt mondott. Aminthogy hiábavaló volt minden kivételes törvény is évszázadokon át. De még privilégiumos törvények sem használnának. Ha például, némely hitsorsos utópiája szerint, a törvényhozás olyan bűncselekménynek minősítené az antiszemitizmust, mint a felség-sértést vagy köztársasági propagandát, épp oly rossz szolgálatot tenne a zsidóságnak, mint azok a zsidók, akik mihelyt a zsidóságot bíráló szó hangzik el valahol, mindjárt akasztófa után kiáltanak és éktelen lármájukkal minden elhaló gyöngé hangnak szenvedélytkeverő ezerszeres visszhangot adnak.

Külső beavatkozás csak elmérgesítené a viszonyokat. Javulást csak belső változásoktól lehet remélni. Ha majd valamikor

megszűnnek azok az okok, amelyek ezt a förtelmes világháborút előidézték, ha megszűnik a nemzetek, fajok és gazdasági érdekek harca és az ember arra a magaslatra tud majd emelkedni, amelyet a zsidó próféták és a keresztények számára a zsidó Krisztus állított fel ideálul, meg fog szűnni a zsidókérdés is, mert csak egy kérdés lesz, — az ember kérdése. De ez még csak a távoli jövő zenéje, amelyet egyelőre elnémít az egymásba karmoló emberiség rút macskazenéje.

Egy feltétlen tanulságot azonban hozott a háború: hogy az emberiség harmóniáját nem lehet természetellenes hangszereléssel és erőszakos hangelfojtással biztosítani, hanem inkább a természetes fejlődés le folytatásával, amelyben mindenkinek alkalmat kell adni, hogy a saját életét élje és „a saját fazonja szerint üdvözüljön”. A nagy és szabad akaratok aztán hatalmas világakarattá egyesülhetnek. A világháborúból kibontakozó világdemokrácia nagy álma ez, amelyből nem lehet a zsidóságot sem kizárni. A zsidóságnak is emberi joga, hogy részt vegyen abban az orkeszterben, mely majd a jövőendő szabad ember szimfóniáit zengi. Addig pedig enyhíteni lehet a nem-zsidó zsidókérdést és nemesíteni a zsidó zsidókérdést — a zsidó érzés mélyítésével.

Az eszközökre, amelyek ezt elősegítik, nem terjeszkedhetem itt ki. Erkölcs, vallás, cionizmus, tradicionalizmus, kultúra, világ-szemlélet stb., — a zsidóság legbelsőbb nagy kérdései ezek, amelyekben lehetnek a vélemények eltérők, sőt homlokegyenest ellentétesek. Egy bizonyos, hogy bármiképpen érzük el a célt, a zsidóságnak és a magyarságnak egyformán hasznos, ha mindenütt a felemás zsidó ellenszenves félszégeit és elhelyezkedési feszültségeit, a sárga foltot kívül vagy belül hordozó ghettozsidó lemosolygott görnyedéseit egyenesgerincű, nyílthomlokú, tiszta tekintetű, tehát emberileg értékesebb elem váltja fel, amelynek nem kell a külső tisztelet után pénzhajszolással és fényűzésfitogtatással kapaszkodni, hanem megtalálja saját értékeinek tiszteletét önmagában, és saját sokévezredes kultúrájának ápolásával a magyar nemzeti kultúrának is új értékeket ad.

Mélyíteni kell a zsidókban a faji öntudatot, ami többet ér minden emancipációnál, mert „külső szabadság és belső szolgaság” helyett igaz belső felszabadulást, önbecsülést, méltóságot és szilárd etikai talajt ad. Emelkedett lelket és minden kihívástól visszariadó előkelő tartózkodást vonna ez maga után, amiből aztán becslés és tisztelet fakadna. Mélyíteni kell a zsidókban a zsidó érzést, amivel együtt jár a zsidó felelősségérzés, az a tudat, hogy minden cselekedete az egész faj rovására íródik és hiába mondjuk aztán: ez emberi bűn; a köztudat zsidó bűnnek bélyegzi. Ápolni kell a zsidók között, de természetesen a nem-zsidók között is, azt az idealizmust, amelyet a sokezeréves zsidó biblia adott eszményképül, amelyben benne van minden demokratikus haladás magva és minden szociális és minden szabadkőművesi emberi ideál.

Dr. RADISICS ELEMÉR

író:

A megtisztelő felszólításra felelve, szükségesnek tartom előrebocsátani és hangsúlyozni, hogy a magyarság és zsidóság egymáshoz való viszonyának mikénti alakulását, egyszóval az u. n. zsidókérdést, mind a magyarság, mind pedig a magyarországi zsidóság szempontjából a közeljövő egyik legfontosabb problémájának tekintem. Lehetetlen észre nem venni, hogy a két faj között az ellentétet lassan és fokozatosan kieleveződik; mint ahogy az érettség bizonyos fokát elérő sejt oszlásával két, különálló életet élő sejtre omlik szét, akkép készül egyazon nyelvégység keretén belül egy-

mástól eltávolodni a magyar és a zsidó faj, nem mintha ebben az országban hiányoznék a lehetősége, hogy egymás mellett, egymás jogainak, igényeinek és óhajainak tekintetbentartásával, megélhessenek, hanem, mert egyelőre hiányzik *mindkét félből* a kölcsönös megértésre irányuló tudatos és feltett jószándék, akarat. A magyarságnak hibája, hogy jó része ma sem akarja belátni, mikép a zsidóságnak a magyarság rovására való, számarányához képest feltűnő előtérbenyomulása a magyarság gyengeségének eredménye. A zsidóság nem tartozik a hódító fajok közé — alább rátérek erre is —, ha tehát ennek ellenére alig ötven év alatt oly kivételes helyzetet tudott magának teremteni ebben az országban, úgy kiváló egyéni és faji tulajdonságain kívül feltétlenül része van ebben annak a passzív energiának is, mely a magyarságot képessé teszi a jelenségek helyes felismerésére, de viszont energiáját tudatos, a legsajátosabb egyéni érdek ápolását túlhaladó cselekvésre csak akkor buzdítja, amikor úgyszólván léte forog már kockán. Azonkívül a magyarság ítéletében az értelmi momentumokat gyakran háttérbe szorítják a spontán fellobbanó szubjektív természetű indulatok. Ennek tulajdonítom részben a háború óta ijesztő mértékben elterjedt, szinte gyűlölködő természetű antiszemitizmust, amely érzésnek leszerelése a zsidóságnak is eminens érdeke.

Nem céloom, hogy hevenyészett soraimmal — még ha sűrített formában is — hozzászóljak a felvetett kérdés egész komplexumához. Irodalmi vita keretén belül a probléma semmikép meg nem oldható, de feltétlen elismerés illeti meg a szerkesztőseget, amikor megnyitja hasábjait, hogy mindkét pártról minél többen nyilvánosan, teljes őszinteséggel elmondhassák, ami szívük mélyén lakozik. Hisz az ellentétek elfajulása jórésztben köszönhető annak, hogy a zsidóság érthetetlen kicsinyhitűséggel, szinte irtózó félelemmel akadályozta meg mindeddig a zsidókérdésnek nyilvános tárgyalását, holott tényleg csak a tárgyilagosságra és az igazságságra való törekvés nyugtathatja meg a kedélyeket és vezethet közérdekű megoldásokra. Az alábbiakban tehát mozaikszerűen óhajtom előadni néhány megfigyelésemet. Előrebocsátom még, hogy főképp azzal óhajtok foglalkozni, miképpen tükröződnek vissza egyes zsidó tulajdonságok más fajbeliek felfogásában és megítélésében. Az ilyfajta megnyilatkozások nyilvánosságra juttatása volt eddig a legnehezebb dolog, mert hogy a zsidóság mikép gondolkodik az őt környező rétegek erényeiről és hibáiról, arról napisajtónkból, valamint városi modern irodalmunk nagyszámú termékeiből a nyitott szemmel figyelő könnyen tudomást szerezhetett.

A zsidókérdés lényegét abban látom, hogy a zsidóság, melynek számarányához képest hovatovább domináló szerep jut az ország kulturális és gazdasági irányításában, nem vall mindenben közös célt a törzsökös magyarsággal. A zsidóságban megvan a tendencia — ha be nem vallottan is —, hogy a zsidó érdeket minden egyéb érdek fölé emelje, ami hiányzik minden más, a magyarságba beolvadt fajnál, mert az utóbbiak nemcsak a nyelvben, de gondolkozásban, világfelfogásban is teljesen asszimilálódtak a magyarsággal. A szász, oláh vagy szláv fajnak azt a rétegződését, mely az országban lakik ugyan, de megőrizte különálló, centrifugáig törekvéseit, már nemzetiségnek nevezzük, s velük szemben a közösség érzése is más természetű, mint ami például egymáshoz fűzi egy alföldi és egy dunántúli megye lakosságát. Egyedül a zsidóság alkot oly, a többitől megkülönböztethető tömeget, mely magyarul beszélve és magát magyarnak vallva, érdekeit nem azonosítja mindig a magyarság érdekeivel, illetve egyéni érdek-

összeütközésnél külön fajsúlyú faktorként veti a mérlegbe: zsidó származású-e az illető vagy sem. Egyénileg rendkívül sok kivételre mutathatnék rá, de a zsidóság tömegpszichéjének ez jellemző tulajdonsága s bár a zsidóság érthető okból ezt a vádat nyíltan soha el nem ismeri létezőnek, a más fajbéliek konkrét tapasztalásaival szemben az abszolút tagadás még nem elég bizonyíték.

Zsidó részről gyakran szemére vetik a magyarságnak, hogy éppen a zsidófajjal szemben türelmetlen, magaviselete visszaütésítő és a zsidóság érdemeit sem honorálja azzal az elismeréssel, mely azt joggal megilletné. Igen ám, de a zsidóság is megfélekedezik arról, hogy mint befogadott faj, neki kell alkalmazkodnia a magyarság világfelfogásához, etikájához, nem pedig megfordítva, ha őszintén egybeolvadni akar a magyarsággal. A zsidóság ma is nagy szívóssággal ragaszkodik specifikus, minden más néptől eltérő faji sajátosságaihoz s mihelyt ez a különködő érzés az egy ország területén belül élöket titkos, olykor öntudatlan közösségbe toborozza össze, mindjárt kialakul a külön érdek, ha kell, a befogadó faj rovására is, ami veszedelmesen hasonlít ahhoz a kritériumhoz, amit az elmélet nemzetiség, nemzetiségi tendenciák fogalmával jelöl. A zsidóság specifikus aspirációja tehát korántsem arra irányul, mint azt tendenciózan félremagyarázni szokták, hogy a világon élö zsidók között az egyes nemzetek fölött álló érdekközösség keletkezzék, hanem csak arra, hogy az egy országon belül élö zsidóságnak mint különálló társadalmi alakulatnak, a befogadó nemzet, tehát a többség rovására hatalmat, érvényesülési lehetőséget és befolyást biztosítson.

A magyarságnak számos oly tulajdonsága van, melyek értékben felérnek a zsidóság kiváló — bár más téren mozgó — tulajdonságaival. Ezeket az értékeket mindkét fajnak kölcsönösen el kell ismernie s csak ezeknek az értékeknek összeházasításával várható ebben az országban tartós, mélyen megalapozott, reális kultúra. Legyen meg tehát a zsidóságnak a bátorsága, ismerje el, hogy ez az ország, amikor felszabadította, tette ezt minden hátsó gondolat nélkül, őszintén s most, hogy ötvenéves fejlődés után a magyarsággal versenyző pozícióba jutott, a további békés fejlődésnek szükséges feltétele, hogy a magyarsághoz simulva, ne csak a magyarságot igyekezzék a zsidóság képére formálni, de egyúttal a zsidóság is növelje fajsúlyát azokkal az értékekkel, amelyek a magyarságnak eddigi fennállását — oly sok megpróbáltatás ellenére is biztosították.

A zsidóság általában felesleges fáradságnak minősíti, hogy bekapcsolódjék abba az eszmeközösségbe, mely a magyar faji tulajdonságokon alapulva, az ország lakóit nemzetté csoportosítja. A magyar történelem alakjait az előkelő idegen hidegvérűségével szemléli; a történelmi folytonosságon alapuló intézményeink csakis annyiban érdeklik, lehetővé teszik-e vagy akadályozzák a zsidó elemnek boldogulását. Némi rosszakarattal szinte oly érzés fogja el a figyelmes szemlélőt, mintha a zsidóság a magyar történelmet két periódusra óhajtaná szétbontani. Sí a másodiknak, az igazinak, időszámítását a recepció évétől számítaná.

S mi szükség van arra a felesleges agresszivitásra, mely a magyar középosztályt lépten-nyomon lekicsinylő ajkbiggyesztéssel igyekszik neveltségessé tenni, s mely az ellenfél részéről vizsgozott legcsekélyebb támadást sem képes objektív tárgyilagossággal kivédeni. Két példa a sok ezer közül minden szónál világosabb magyarázatul legyen. A koronázásnál — már mi okból, az itt mellékes — a nép tényleg nem juthatott az ünnepséghez s a résztvevők tömeg-e, a főnemességen kívül, kizárólag a hivatalos Magyarország Képviselőiből telt ki. Képviselve volt itt a hivatalos városi és megyei intelligencia minden rétegződése. A nép távolmaradása

joggal kifogásolandó volt, de viszont mi értelme volt az oly értelmű beállításnak, hogy a „kordonon belül hemzsegtek a díszmagyarok, akiket csak az a díszmagyar tett valamivé” (*Világ*, 1917 jan. 23.)? Fordított esetben éppen az ilyen megokolatlan általánosítás és kritika ellen szokott a zsidóság a legélelkebben tiltakozni.

A másik példa ellesett beszélgetés, melynek nemrég voltam fültanúja. Két zsidó beszélgetett s az egyik aggályát fejezte ki, hogy szabadkőműves vezető államférfi a szabadkőműves érdekeknek fog tárcájának szféráján belül koncessziókat tenni. A másik (képzett jóeszű tanár) ránéz s azt feleli: „Ugyan kedves kolléga úr, hol rejtegeti maga ruhája alatt a láthatatlan fekete reverendát?” Egy rendkívül intelligens koponyának ez a válasza, (mindketten személyes ismerőseim) a maga naivitásával minden-nél jobban illusztrálja azt a szellemet, mely az ellenfelet szabadon kritizálja, ha kell becsmerli, de elfogultságig intoleráns, ha saját magáról van szó s még magánbeszélgetés formájában sem tűri meg az ellenvéleményt.

Ebbe az eszmekörbe kapcsolódik a magyar tradícióknak semmibevevése. Egy zsidó ismerősöm magyarázta: „A zsidóságnak van érzéke tradíció iránt, de csak saját hagyományait tiszteli. Erre ezer példát mondhatnék s jelentkezik vallási szertartásaikban, családi életükben, sőt kereskedelmük körében is. Viszont nem tisztelik azokat az idegen tradíciókat, amelyeket nem értenek meg s ma ilyen idegen tradíciók a zsidóknak a magyar hagyományok. Például a miniszterelnökén kívül nincs ma magyar jogi méltóság, mely tiszteletet ébresztene benne s a zsidóság egocentrikus hajlandósága talán túloz kissé abban, hogy a neki idegen hagyományoktól elvitatja azt a sajátságát, hogy mivel neki nem jelentenek semmit, mások tisztelhessek.” Bocsánatot kérek, de ha ötvenévi békés fejlődés és ittlakás után a zsidóság ma is lelkétől idegen elemnek érzi a magyrság tradícióit, miért csodálkozik, hogy a magyar elem ezt az érzelmi különválást lépten-nyomon érezve a magyarul beszélő zsidóban is más világ szülöttét látja s tőle idegenkedik?

Nem tudott a magyarság szívéhez férközni a modern zsidómagyar irodalom sem. Ma, amikor a könyvpiac felkapott írói között kisebbségben vannak azok, akiknek tehetsége a magyarság törzséből hajtott ki, alig van ezek között, aki akárcsak egy művel oly népszerűsége tudott volna szert tenni — már a törzsökös magyar olvasóközönség körében — mint a maguk idejében a klasszikus magyar írók. Nem mintha ezek az írók tehetségtelenek lennének. De nincs meg bennük a mesterségük szeretete (főcéljuk a gyors hírnévszerzés, amely törekvésükben a sajtó kritika nélkül való kritikái mindenben kezükre járnak, valamint a hírnévnek gazdasági szempontból való lehető kihasználása) úgyszintén hiányzik belőlük a nyelvnek szeretete is. A világirodalom bármely jeles termékét vesszük kezünkbe, egy sincs, mely nyelvi szempontból is ne lenne élvezetes olvasmány. A mi íróink egy része felesleges fáradságnak minősíti a nyelv szellemében való komoly elmerülést. A középiskolában megtanult jól-rosszul magyarul, s a fővárosnak minden épkézlab magyar fület sértő zsargonját kiáltja ki magyar irodalmi nyelvnek. A *modus procedendi*, hogy az ember leül íróasztala mellé s ír, ahogy eszébe ötlük. Vajjon nem százszor kényelmesebb módszer ez, mint ama naiv régi íróké, akiknek lelkük minden igaz érzése diktálta tollat s akik kínos gonddal csiszolták, javították írásuk nyelvezetét, hogy ne csak tartalomban, de formában is kiválót adjanak? Neves zsidó magyar írók műveit lapozgatva lépten-nyomon bántó magyartalanságra és kiáltó pongyolaságra bukkan az olvasó. Magyar szavak idegen-

szerű gondolatfűzés béklyójába verve, pedig mindez könnyen el kerülhető volna, ha a zsidóság az írásban következetesen a *l'art pour l'art* elvét követné s a nem pusztán praktikus szempontból elsajátított, de szívből magáénak vallott nyelv sajátosságainak megismerését komoly tanulmány tárgyává méltatná. Ha a zsidóság ebben a kérdésben nem tanúsított volna évek óta sajnálatos felületességet, talán nem olvasta volna a magyar közönség oly elégtétellel, amikor nemrég egy nagy magyar estilapban megjelenhetett (talán elcsúszott) az az őszinte kritika, mely a színműirodalommal kapcsolatosan a többi között a következőket mondja: „Végre elérkezett az az idő, midőn a színházi szerzők nagy része elhitte az évtizedeken át megfizetett színházi reklámok és a jóakaratu megemlékezések valóságát. Elhitték, hogy ők nagy emberek, korszakot alkotnak, jelentenek valamit, irodalmat írnak: szerzők — és nem utánérzők, nem szarkák és nem jelentéktelenek. Elhitték a jelzőket, dicséretet, ünnepléseket. Elhitték, hogy ők valóban számítanak ennek a nemzetnek az irodalmában, holott az igazi magyar irodátúra megállott Arany Jánosnál és Jókai Móricnál. Elhitték, hogy van magyar színműirodalom, miután a külföldön előadtak néhány vígjátékot, amelynek a magyarsághoz annyi köze sincs, mint a délamerikai táncoknak. Ezeket a szórakoztató mindennapi életet felejtő színpadi mutatványokat úgy kezelik a külföldön, mint honunkban az orfeumi számokat: mindegy, hogy az artistának hol van a hazája.”

Hasonló tünetek észlelhetők a kulturális tevékenység minden egyéb terén. Ha okait kutatjuk, rájövünk, hogy előidézésükben szerepe van nemcsak a felületességnek, de az önkritika hiányának, valamint a zsidóságot jellemző bámulatos utánzóképeségnek.

Aki a zsidósággal gyakrabban összejön — már t. i. ha más fajbéli — meglepődéssel hallja annak az öntudatosságnak megnyilvánulását, mely a zsidóságot minden tetteben és beszédében jellemzi. A legzsengebb korú gyermek fellépésének jellemző momentuma, amit a zsidóság talán már észre sem vesz, de másoknak rögtön szemet szúr. A zsidóságnak csak a zsidó érdem és jelesség iránt van érzéke, a másoké mellett közömbösen halad el, nem érdekli, kivéve ha ezt az átlagot meghaladó kapacitást saját érdekkörének szférájába tudja kapcsolni. A zsidóság eszének fürgeségét, mozgékonyosságát, fordulatosságát minden más irányú és fajta agyfunkció fölé emeli s nem ismeri el, hogy más fajbéliék e nemű tevékenysége gyakran lassabban járó, de mélyebben szántó lehet. Egy zsidó kollégám mesélte egyszer, hogy találkozott az utcán egy galíciai menekült zsidóval s az a kapott útbaigazítást nyomban megértette. Milyen okos, kiáltott fel őszinte elragadtatással, mintha az ügyes tájékozódás produkcióját nem lehetett volna megismételni épp ekkora sikerrel bármely józan eszű magyar paraszttal is. A zsidó képességek e feltétlen bámulásának s a zsidó ész fölényébe vetett szilárd hitnek további következménye, hogy a zsidóság legritkábban gyakorol önnönmagával szemben igazságos kritikát. Alig találkoztam jelentősebb zsidó íróval, művésszel vagy bármily foglalkozású egyénnel, aki saját munkásságában ne látta volna minden kiválóság kikristályosodását. Már egymás megítélésében nem mindig ilyen kegyelmesek, leg-sajátosabb énjükkel szemben azonban hiányzik az az önkritikán alapuló fegyelmezettség, mely más fajbélieket arra ösztökél, hogy tudásuk, ügyességük, képességük folytonos mélyítésével mindig a tökéletesebb felé törekedjenek. Ez vonja be nálunk a zsidó eredetű kultúrát azzal a csillogó mázzal, mely a szívárvány minden színében tündököl ugyan, de a felszínen lebegve s a gazdasági érvényesülés után való törtetésben nem képes oly maradandó értékeket produkálni, mint teszem a francia vagy a germán kultúra.

Az utánzóképeség, vagy mondjuk az utánérzés képessége szintén a zsidóság negatív értékű s a reális fejlődést hátráltató jellemzője. Egy zsidó kollégám — nem minden ötletesség nélkül — akkép vélte magyarázatát adni ennek a jelenségnek, hogy a zsidóság a hosszú évszázadok elnyomatásának idején kínos gonddal igyekezett minél jobban, minél hűebben alkalmazkodni elnyomóinak izléséhez, felfogásához. Ebben a törekvésében azután oly tökéletességre tett szert, hogy lelkének ez a vérbe átment tulajdonsága ma már atavisztikus teherként öröklődik utódról utódra s még fájának legtehetségesebb képviselői is első önfelelt pillanatokban arra a mesgyére lépnek, amelyen a más fajbéliek produktivitásának reflexfénye irányítja kezüknek vagy agyuknak munkásságát. Mondom, az elmélet igen elmés; *si non é vero, é ben trovato*. Lényeges a dologban, hogy éppen e tulajdonsága miatt nem léphet fel a zsidóság a hódító nép követelményeivel, mert a hódító fajnak az építés, alkotás terén mindig lényegesen többet kell cselekednie, mint a meghódított fajnak. Csak ez az alkotóképesség valamely faj tényleges felsőbbségének kritériuma, melynek hiányában térfoglalása mindig csak az elősködés jellegével fog birni. A zsidóság ma is elsősorban a gazdasági értékihasználásra pazarolja energiájának túlnyomó zömét. Bámulatos tehetsége van, hogy a fejlődés minden újabb vívmányát a maga hasznára fordítsa s megelégszik azzal, hogy leszakítsa gyümölcsét annak a fának, amelynek magját más ültette el. Példával akkép illusztrálhatnám gondolatomat, hogy ti. tehetséges zsidó a magyarnál sokkal imponálóbb méretekben fog egy nagy gyári üzemet felvirágoztatni, de az általános fejlődés szempontjából jelentősebb az az értéktobblet, amellyel az üzemben alkalmazott szerényfizetésű magyar mérnök ajándékozta meg a világot, amikor valamely gép tökéletesítésének problémáját megoldotta. A legutóbbi évtizedek kulturális törekvéseinek pártatlan szellemű kutatója rá fog jönni arra, hogy a magyar faj, minden lustasága ellenére, pazaran osztogatja az alkotó munkára termelt tehetségeket s az irodalom, művészet vagy tudomány minden ágában ezek a magyar fajból kivirított tehetségek a magyar kultúra igazi zászlóvivői, még ha koruk sajtója nem fújja is meg harsonáját tiszteletükre.

Elérkeztem a zsidókérdés egyik legkényesebb pontjához: az erkölcsi és etikai világnézetnek mélyreható különbözőségéhez. A keresztény etika és erkölcs nem jelszavak konglomerátuma. Fundamentuma a keresztény népek s így a magyarság életének, mely őt minden tetteben, cselekedetében irányítja és útbaigazítja. Természetes, hogy a magyar társadalom testében is vannak reakciós elfajulások, melyek, a lélek nélkül való, csupán a külsőség intakt-ságát féltékenyen őriző álerkölc kinövései. Ma, amikor a lovagkor a távoli századok borongós kódében veszik el s amikor a nyers erő harcát a rendkívül komplikált, folytonos lélek jelenlétet állandó munkakifejtést követelő és késhegyig menő gazdasági versengés váltotta fel, természetes, hogy a társadalom etikai be rendezkedésének is alkalmazkodnia kell a változott kor változott követelményeihez. Azt az ügynevezett úri erkölcsöt, mely a vállalkozói tevékenységet lenézi, mely a verejtékes munkától való húzódozást az erkölcs nevében szentesíti s amely a középkorból reánk maradt párbaj intézményében egyúttal becsületet faldozó intézményt is lát, úgy véljük, hamarosan el fogja söpörni a józan belátás. Viszont továbbra is eredeti fényükben kell hogy ragyogjanak az etikai világrendszerünk támasztópilléreiként szereplő erkölcsi követelmények: a munka becsületessége, lelkiismeretes kötelességtudás és mindenekfölött a tisztesség az egész vonalon. A vallás továbbra is biztos bázisa marad ennek a világrendszernek, lelkiismeretünknek belső énünk legyen legszigorúbb bírója s nem szabad meglegednünk azzal, hogy a külszint másokkal

szemben érintetlenül megóvtuk. A zsidóság mindenkor a legszigorúbb keresztény erkölcs szerint tör pácát a magyarság cselekedetei fölött. Legyen objektíven igazságos és alkalmazza ugyanazt a mértéket saját fajtájábelivel szemben is. A magyarság a tisztesség ellen elkövetett kihágásokat kiközösítéssel bünteti. Nem szabadna a zsidóságnak sem eltúrnie, hogy egyesek a legbámulatosabb akrobatamutatóványként minden félrelépés után nem lefelé, de felfelé juthassanak a tekintély és érvényesülés létráján. Az erkölcs a hitben lakozik s ezt ne felejtse sem a közömbös vagy hitetlen magyar, sem pedig a zsidóságnak hitetlen része, melynek karakterisztikonját Antal Sándor írta meg pregnáns erővel. Nézeteiben osztozom abban is, hogy ha a zsidóság vezető szerepre érzi magát kiválasztottnak, éppen önmagával szemben kell a legnagyobb igényűnek lennie, s a zsidóságban — tehát saját magában és saját fajtájában — kell a hitványságot a legerősebben, legszigorúbban üldözze.

Ebben a gondolatcsoporthba tartozik, hogy a zsidóság gondolközásából hiányzik a magyarságot jellemző idealizmusra való hajlandóság. A zsidóság mindig a bíráló, higgadt kritikus szemével tekint szét s mindenben az exakt pozitívum érdekl. Azt a fennkölt hevületet, mely a magyarságot gyönyörű lemondásra, önfeláldozó, produktív munkásságra készíti, nem igen ismeri. Jellemző erre egyik hetilapunk definíciója, mely a sovinizmust minden ítélet nélkül való vak — tehát esztelen — rajongásnak minősítette. És jellemző példaként hozhatom fel a vérbe átment anyagiakra vonatkoztatott gondolkozásmódra amit nemrég egy fiatal zsidó író rövidebb lélegzetű novellájában olvastam. Költői szárnyalású párbeszéd, amelyben a szegény fiatal falusi tanító az Istenhez fordul, fordítaná szíve választottjának, a grófi földesúr leányának érdeklődését feléje. Majd aposztrofálja a leányt, mondván: „Azért szeretlek, imádlak, meghalok érted... te vagy nékem a magyar nemzet, a hon, a délibáb, a róna, a televény, az acélos búza, mert mindenkinek az a haza, ami e hazában a legdrágább neki és az csak nem hazafiatlanság, ha te drágább vagy nekem, mint a Gelb Izsó regálebérlő tíz hold kaszáloja ami nem is az övé, hanem a lipicai uraságé, akitől bérlí stb.” Azt hiszem, zsidó olvasó egy másodpercig sem fog az efajta gondolatcsoportosításon fennakadni, de magyar olvasónak szinte komikusan hat, s bizonyos, hogy magyar költő agyában ebben a formában sohasem születhetett volna meg.

Még csak a magyarság és a zsidóság társadalmi közeledésének két akadályáról óhajtanék néhány szót szólni. Az egyik, hogy a zsidóság hihetetlen mértékben érzékeny. Nem keresem, hogy e tulajdonság eredete miben gyökerezik, csupán megállapítom a tény éspedig a saját magam ismételt tapasztalatai alapján. Országunkban és a külföldön, az uralkodó családok szűkebb környezetét kivéve minden rendű és rangú társaságban megfordultam már, de sehol nem volt szükségem magaviseletem oly kínos ellenőrzésére, mint a zsidóság körében. Egész csomó zsidó ismerősöm van, akikkel az ismeretség hirtelen meghidegült, majd teljesen szétment. Hogyan, mi okból máig sem tudom. Valahol, valamiképp meg kellett az illetőket akaratomon kívül sértenem s az ilyen képzelt sérelem elegendő a zsidóságnak, hogy évekig tartó konok nehezteléssel forduljon el az illetőtől.

A másik akadályát a magyar és a zsidó elem társadalmi egybeolvadásnak abban látom, hogy a zsidóságnak törzsökös, művelt része voltaképpen a magyar középosztályt volna hivatva kiegészíteni. Csakhogy mire a zsidóságnak bizonyos rétegződése fejlődése közben eléri a műveltségnek azt a fokát, mely őt erre a társadalmi egybeolvadásra alkalmassá tenné, vagyoni helyzete már sokszorosan túlhaladta a magyar középosztályét s a vagyoni

különbözőségén alapuló eltérése az életstandardnak ismét lehetetlenné teszi a voltaképpen egymásra utaltak egymáshoz való közeledését, egy társadalmi alakulaton belül való közös működését.

Ha végigfutok eddig írt soraimon, önkéntelenül eszembe jut Ágoston Péternek a zsidóságról paragrafusokba szedett bűnlajtsroma. De nem hiszem, hogy soraimat bárki is ugyanazzal az érzéssel olvashassa, mert a közeledésnek, egymás teljes megértésének első feltételül tekintem, hogy mindkét fél szabadon reámutathasson azokra a momentumokra, amelyeket a másik fél részéről, már jogosan vagy jogtalanul, zokon vesz, kifogásol. A társadalmi együttlélés szükségképp megalkuvással jár. Egyik fél sem követelheti egyéniségének érvényesülését a másik fél rovására s amikor a zsidóság részéről ezentúl is elvárjuk véleményének a jóhiszemű objektivitás keretén belül való megnyilvánulását, a magyarság részéről sem veheti illegális támadásnak, türelmetlenségnek vagy rosszakaratú ellenségeskedésnek, amikor meg teszi azt, amit a zsidóság a magyarsággal szemben már régóta megtesz és amikor a saját szemszögéből világít meg egyes dolgokat, amelyek a dolog természeténél fogva kívül kell, hogy essenek a zsidóság percipiáló képességén.

Legnehezebb arra a kérdésre válaszolni, mikép volna a zsidókérdés kiküszöbölhető. A bevándorló galíciai zsidósággal — mint nem kívánatos elemmel — szemben feltétlenül a törvényhozás útján. Van még egy másik megoldás is, amit Antal Sándor ajánl: „aki ide, ebbe az országba galíciai vagy bukovinai zsidó jön, annak kapát kell a kezébe adni. Ha akar és tud dolgozni, akkor maradhat, ha nem akar dolgozni, akkor nyomban vissza küldjük a hazájába”. De vajjon remélhető-e komolyan ennek a megvalósulása s nem egyszerűbb megoldás-e be sem ereszteni őket?

A már itt élő zsidósággal szemben a nevelést tartom az egyetlen célravezető eszköznek. És e céltudatos nevelés megfelelő irányításának a zsidóságból kell kiindulnia jeléül annak, hogy a zsidóság is belátja, mikép teljes befogadásra csak akkor számíthat, ha minden hátsó gondolat nélkül teljes életközösségre lép a befogadó fajjal. Ismételten láthattuk, hogy a nevelés irányító hatásából éppen a zsidóság mily tudatos fegyvert tudott kívácsolni. Nincs tehát egyébre szükség, mint hogy a világfelfogások összeegyeztetésével és közös etikai és erkölcsi alapra helyezkedve fogjon hozzá a nevelés minden faktora mindkét faj ifjúsága puha lelkének idomításához. A magyarság szükséges átalakulása a körülmények kényszerítő hatása folytán a közeljövőre várható s akkor bekövetkezhetik az az ideális állapot, amikor mindenben „a tehetségesek arisztokrácia jé lesz a döntő szó. Azé az arisztokráciáé, mely nem lesz örökletes, hanem minden nemzedékben újra alakul és újra választódik ki újra meg újra olyan társadalomból, amelyben egyformán jogosított s egyformán művelt és ellátott emberek szívük szerint s a maguk érdekében hajlanak meg olyanoknak vezetése, akár diktatúrája előtt, akiket józan, felvilágosodott elmével maguk ítélnék maguknál különbeknek.” S ha ebbe a demokrácia tisztító tüzeben kialakult arisztokráciába való jutásnak feltétele tényleg az egyéni kiválóság, valamint a kristálytisztta jellem és erkölcs lesz, nem pedig a különböző frakciók és klikkek érdekeit ápoló pártpolitikusok kegye, a zsidókérdés is önmagától a múlt letárgyalt problémái közé fog süllyedni. A végső kérdés csak az, hogy a politikának letéteményesei véges emberek lévén, a jövő fejlődése tekintetében mi a jogosultabb: a derűs optimizmus-e, avagy pedig a sötét pesszimizmus!

RAFFAY SÁNDOR
ev. lelkész, teológiai tanár:

A zsidókérdésben hozzám intézett felszólítására sokáig kétségben voltam, feleljek-e vagy ne s a mai zavaros időkben tanácsos és időszerű-e bármily kíméletes kézzel is e kényes kérdéshez hozzányúlni? Mégis, mert a kérdés egész társadalmi életünkre nézve nagyon fontos és mert úgy érzem[^] hogy engem semmiféle elfogultság nem feszélyez: rövidesen a következőkben nyilatkozom:

Ad 1. E kérdésre feleletem az, hogy magának a körkérdésnek a feltevése is igazolja, hogy a zsidókérdés megvan és annak közmegnyugvásra szolgáló megoldása fontos nemzeti és társadalmi érdek. Lényegét az az ellentét képezi, amely a zsidóság és a hagyományos nemzeti élet, kultúra, nyelv, céltűzés, irány és szokások között tényleg fennáll.

Ad 2. Ezzel már át is térhetünk a második kérdésre, hogy mi az oka a magyarországi zsidókérdésnek! Nézetem szerint az, hogy a magyarországi zsidóság, tiszteletreméltó kivételektől eltekintve, a vele szemben nyilvánuló előzékenység és kedvezés dacára sem képes beleilleszkedni a magyar nemzet sajátos és hagyományos szellemébe. Történeti életéből folyólag oly korlátatlanul szabados, a világpolgárságot propagáló irányt követ, amely a kis- és rokonszóló nemzettek életét szükségszerűleg gyökereiben megtámadja s amely a magyar nemzetnek se múltjával, se jelen szellemével, se jövőendő érdekeivel meg nem egyeztethető. Ezenkívül a zsidóság egyik része vallási szokásaival is merőben ellentétbe helyezkedik az általános társadalmi szokásokkal és felfogással s igazában önmaga zárja el a megértésre vezető asszimiláló útját, sőt maga zárja el magától a hozzá testvériesen közeledni hajlandó embertársakat is. Végül a zsidó fajban az évezredek óta mindenütt mutatkozó elkülönültség különben is sok olyan egyéni és faji tulajdonságot teremtett meg és fejlesztett ki, amelyek sokakat a társadalomban nem rokonszenves magatartásra visznek s így önkéntelenül is az ellenérzést váltják ki e különben sok tehetséggel felruházott faj ellen.

Ad 3. Ezért is a zsidókérdést társadalmi vagy törvényhozási reformokkal megoldani nem lehet. Amint azt maga a zsidóság idézte elő, ugyanúgy csakis a zsidóság maga vezetheti el a megoldás útjára. A magyar társadalom a zsidóságot sohasem gyűlölte, egyes kiváló és érdemes zsidókat pedig akárhányszor különös figyelemmel és szeretettel emelt maga mellé, sőt maga fölé. A zsidóságnak önmaga és a magyar társadalom, sőt a magyar nemzet iránt való kötelessége, hogy olvadjon össze a magyarsággal a nemzeti érdekek szolgálatában, a magyarság nemzeti alapon fejlődő anyagi és szellemi haladásának munkálásában; hagyjon fel a kozmopolitizálással és a szertelenkedő nyugatoskodás favorizálásával s legyen megértő, igazán hazafias, önzetlen testvér: és a zsidókérdés magától megoldódik.

Meg vagyok győződve, hogy nem egy zsidó polgártársam gondolkodik e tekintetben velem egyezően s nem egy szeretné megszabadítani a zsidóságot azoktól, akik akár a gazdasági élet, akár a kulturális és társadalmi munkálkodás terén önzően vagy könnyelműen megfélemeznek a nemzet építésének és a társadalmi megértés önzetlen szolgálatának szent kötelességéről.

Mindez azonban csak igénytelen egyéni nézet. De hát ön, tisztelt tanár úr, egyéni nézetemet óhajtotta megtudni.

Dr. RAVASZ LÁSZLÓ

teológiai tanár, a protestáns Szemle" szerkesztője (Kolozsvár):

Okosan cselekedett a *Huszedik Század*, hogy a zsidókérdést napirendre tűzte. Ma már csak egypár öreg strucc vallja, hogy nincs zsidókérdés. És ha van, meg kell oldani, vagy legalább is tisztázni. Erre a feladatra igen alkalmas a *Huszedik Század*, azért, mert az ellenségei sem foghatják rá, hogy antiszemita, viszont a barátai tudják, hogy van bátorsága és képessége őszintének lenni.

A zsidókérdés sokkal régebbi probléma, mint ahogyan azt általában hiszik. Nem a katolikus középkor terméke, mint azt egypár naiv frazeológus hirdeti, hanem állandó kísérője a zsidóság történelmi pályafutásának. A keleti népek történetében is éppen olyan fontos, szinte azt mondhatnám, világpolitikai tényező volt a zsidókérdés, mint amilyen penetráns antiszemitizmussal találkozunk a hellenisztikus-római korszak egyébként egykedvűen liberális gondolkozóinál és metszően okos, tárgyilagos politikusainál. A sötét középkor műve csak az volt, hogy egy készen kapott, évezredes antipátiát *vallásos okokkal* igyekezett motiválni és erősíteni. A középkornak ez a hatása azonban ma már nagyrészt megszűnt. Az alatt az idő alatt, míg az emberi művelődés az egyházi világvég alól felszabadult és mintegy *szekularizálta magát*, tehát a humanizmustól a felvilágosodottság végleges berendezkedéséig, minden olyan ember, aki az egyetemes szabadságésként csüngött, a zsidóságot nemcsak recipálta, hanem, ahol csak lehetett, romantikusan eszményítette is. Ma is vannak közöttünk e tiszteletreméltó iránynak kedves mohikánjai, akik a zsidóságban az emberi érények megtestesüléseit látják, és ha nem politikából, hanem meggyőződésből zengik shil-hasshimjeiket, nem is ártanak vele másnak, csak a zsidóságnak, akiket mindnyájunkkal közös faji büszkeségükben még inkább elkapatnak.

Ma már minden komolyabban gondolkodó ember — a hegyen innen és túl — megegyezik abban, hogy *a zsidóság nem vallás, nem felekezet*. Ha Magyarországon egy millió székely szombatos élne, zsidó pedig egy sem: volna-e akkor zsidókérdés? Pedig a szombatosság a zsidósággal annyira rokon, hogy a laikus közvélemény tökéletesen azonegynek tarthatná, mikor a tudósok is alig tudnak különböztetni köztük. Viszont, ha egy szép napon *minden* zsidó, kivétel nélkül, felvinné a keresztény hitet, az antiszemitizmus még jobban elhatalmasodnék, mint valaha. Azért hát együgyű vagy képmutató álláspont azt hirdetni, hogy a zsidókérdés vallási kérdés, *most*, a vallásos közömbösség korszakában!

De a zsidóság nem is *nemzetiség*, tehát az erre alapított analógiák is hibásak. Nemzetiség akkor volna, ha egy etnográfiai egységet alkotva, egy-két állam kereteibe helyezkednék el, mint például a románok, a déli vagy északi szlávok, vagy — maradjunk a semitáknál — az arabok.

A zsidóság egy *faj*, illetve *fajta*, amely nemzeti mivoltának széttörésével sporadikusan elszóródott a nemzeti alapon szervekedett világcivilizáció testében. Mindegyik befogadó államban meghonosodott, de azért mégis egy élő, az egész kultúrát átérző faji hálózatot alkot, amely felveszi ugyan a befogadó állam nemzeti jellegét — s ha teljesen felveszi, összefüggésében meg is szakadozik —, de azért egészében megtartja különállását és egységes figurációt ad, mint a márványban az erezet. Ezért lehet azt még mindig nagy általánosságban elmondani, hogy a zsidóságnál, mint faji internacionálnál, az összetartozás és egység érzése nagyobb, mint a meghonosodással felvett nemzeti vonások különbségének a tudata. Ha ez nem így volna, azt a pár millió szétszórt zsidót régen felszívta volna az európai civilizáció, mint ahogy az alánokat, grófokat, feketehunokat, keltákat felszívta.

Mi tartotta vissza ezt az internacionális faji erezetet a teljes beolvadástól? Olyan kérdés, amit véglegesen sohasem lehet megoldani. Bizonyára nagyon sokat tett e tekintetben a zsidóság partikularizmusa: a vallás, a faji öntudat s a kettőnek teljes átszövődése. De sokat, nagyon sokat tett a ghetto és befogadó népek averziója, amellyel a szó szoros értelmében betokozták és konzerválták a nemzettestbe bekerült zsidóságot, hogy fel ne szívódjék valaha. Azon aztán, hogy e két ráció közül melyik volt oka a másíknak: a partikularizmus-e az elnyomásnak, vagy az elnyomás a partikularizmusnak, el lehet vitatkozni a világ végéig, aszerint, hogy ki milyen párti.

A zsidóság, mint az emberi civilizációnak egy internacionális faji erezete, szükségképpen kialakította a maga gazdasági szervezetét is, azáltal, hogy egész erejével a közvetítő kereskedelemre adta magát. Ismét babona, hogy a zsidóságot a keresztény középkor *kényszerítette* a kereskedelemre, mint valami „megvetett” mesterségre. A zsidó már az ókori keletnek is közvetítő népe volt s a hellenisztikus-római kultúrában a zsidó diasporák voltak az üzleti élet idegdúcai. A zsidóság mindig arra húzódott, amerre a világkereskedelem aranyfolyamai hömpölyögtek s amint a városi polgársággal kezdett kialakulni a pénz uralma, a zsidók elhelyezkedtek a pápai, a császári udvarokban és azóta hallatszik a kettős jel-szó: *vitam et sanguinem, sed venam non!* és a visszája: *avenam pro rege, sed vitam et sanguinem non!* Így maradt meg a zsidóság egy öntudatlan, egyetemes hanzának, amelynek fogalommá vált reprezentálója a *rothschildsag*, mint egységes nemzetközi bankház.

Minden lélektani törvény megcsúfolása lenne az, ha ezzel a folyamattal nem járt volna természetes következményképpen az, hogy a zsidó pszichében bizonyos állandó, jellegzetes vonások alakultak ki, amelyek világ- és életnézeti alapelvekké jegecesedtek. Legelső és leghatározottabb vonás az *utilizmus*, amelynek alap-tétele: jó az, ami hasznos. Ezt az utilizmust forró keleti vére, az ismeretes sémi érzékiség bizonyos rőt zománccal vontá be. Olyan időkben, mikor az elnyomás az életharcot komollyá tette, a zsidó értékeléséből inkább az utilizmus száraz, komor dogmája dombo-rodott ki; mikor aranyhegyein szabadságban élt, hedonizmusa lobogott vörös fénnel. Miután évezredek alatt az őt befogadó népben — okkal vagy ok nélkül, mindegy — sohasem láthatott anyát, hanem csak többé-kevésbé kedvező talajt, amelyből saját felvirág-zásának tápláló nedveit kellett felszívnia: életösztone szokatlan bőséggel termelte azokat a hajszálgökereket, amelyekkel a törvény és a jogrend hasadékaiba vagy peremébe kapaszkodott bele és onnan táplálkozott. Ezért tartozik hozzá a zsidóság szellemi alkatahoz az, hogy jogérzete sokkal inkább a törvények kibúvóinak felkeresésében és kitágításában, mintsem az igazságosság egyetemes biztosításában gyökerezik, amiben nem kis érdeme van a talmudi kazuisztikának is. A zsidó szellem nagyszerű abuzuscsináló. Végül, miután ez a faji internacionále mégis mindenütt az előtt a dilemma előtt áll, hogy vagy teljesen beolvad, mint például az őrmények, az izmaeliták (böszörmények, mohamedán bolgárság), vagy pedig a befogadó néppel szemben akár öntudatosan, akár tudatalatti megegyezéssel szervezkedik: a befogadó államok történetiségét ösztönszerűleg is érvényesülése legfőbb akadályául érzi. Innen van, hogy amíg a zsidó báróságot nem kap és be nem iratkozik a kongregációkba, dühös szabadgondolkodó, demokrata és szocialista, minden forradalmi vagy destruktív iránynak, bárhol jelentkezzék, nemcsak megértője, hanem lelkes és kész propagálója, azzal a hő vággyal, vajha már egyszer konzervatív lehetne ő is.

Mindezek a tulajdonságok: az utilizmus, a hedonizmus, a jogi keretek lazítása és a történetietlenség nem speciális zsidó termékek, hanem általános emberi vonások, amelyek iránt azonban a

zsidóság világtörténelmi helyzeténél és terheltségénél fogva összehasonlíthatatlanul jobban inklinál, mint más faj vagy társadalmi réteg. Azt lehet mondani, hogy ezek a bűnök a zsidó pszichének ipari betegségei.

Ez a zsidókérdés logikai alkata. Történelmi valóság, amivel számolnunk kell. Ennek a valóságnak már most kísérője is, megelőzője is — mondtuk már, hogy ránk nézve ez mindegy — egy nagy érzelmi *imponderabile*: az antiszemitizmus, mint történelmi antipátia. Ismét tudománytalan, sőt nem is értelmes beszéd az, hogy az antiszemitizmus egy jogosulatlan és nemtelen érzelem, valami irigységféle, amit a rossszívű klerikálisok éreznek a zsidók nagyszerű teljesítményei láttára. Nemzeti és faji, mondjuk: történelmi antipátiák nem támadnak ok nélkül, azok mindig az élet-ösztön mélységeiből születnek és onnan táplálkoznak s bennük mindig valamely társadalom életösztone adja meg a vészjelt, hogy valaki fenyegeti életérdekeit. Ez a bennük rejlő ősi igazság. De minden ösztönös történelmi indulatban egy tragikus igazságtalanság rejlik, az tudniillik, hogy az egésznek bűnéért felelőssé teszi és üldözi azt az *egyest*, aki az egészhez nem *bűne* révén, hanem más, *tőle nem függő kapcsolat* által tartozik. Ugyanis, mióta a világ áll, voltak társadalombűnök, nemzeti, faji fogyatkozások, amelyek azonban csak általánosságban voltak érvényesek és igen sok egyesre nem találtak. A rhodusiak hazugok és restek voltak, a görögök szöszegek, az angolok önzők és kegyetlenek, a románok alattomosak; ismerek egy székely községet, ahol foglalkozásszerűen üzték a hamis tanúaszt; de azért volt igazmondó rhodusi, a görögök között ismertünk Aristidéseket, vannak önzetlen, nemes, fennkölt angolok és abban a bizonyos erdővidéki községben is akad nem egy igaz ember. Komoly és mély törvénye az erkölcsi világnak, hogy valamely nemzedékből vagy nemzetségből éppen a nemesek, a jók, a *kivételesek* érzik közösségük bűneinek átkát és vereségét — ártatlanul. A zsidóság faji bűneiért is éppen azok lakóinak és szenvednek csendes nagysággal, akik e bűnökben teljesen ártatlanok. Az Ebed Jahveh-k, Izrael „szenvedő szolgálói” ma is közöttünk járnak, megrakva mások bűneiért kapott, sokszor láthatatlan, de mindegyre rekrudeszkáló sebekkel. Ebből pedig az következik, hogy a zsidókérdésnek, ennek a nagy szociálpedagógiai feladatnak a megoldása legelsősorban az ő dolguk és nekik kell a megoldásban könnyel, ostonnal, hangos szóval és néma szenvedéssel előljárniok.

De mi ez a megoldás? Más feleletet nem tudok adni, mint ezt: a teljes faji beolvadás. Közös munkával kell elhárítani a beolvadás akadályait és közös munkával kialakítani azt a hódítóerejű lelki valóságot, ami a beolvadást a maga misztikus, szellemi útján eszközli. Ilyen akadályok a túlságos beözönlés, a faji partikularizmus, az oktanal antiszemitizmus és a különös zsidó hibák felburjánzásának intézményes megengedése. Ami az elsőt illeti, számolni kell azzal a tétellel, hogy minden állam csak annyi zsidót fogadhat be, amennyit fel bír dolgozni. A bevándorlás nem korlátlan egyéni jog, mert akkor bárki bevándorolna a főrendiházba, vagy a Pesti Hazai Takarékpénztár igazgatóságába, hanem öntudatosan kezelt eszköz, amellyel valamely státusz a szükséghez képest kiegészíti magát. Továbbá a zsidóságnak el kell hagynia mindazt, amiben faji partikularizmusa kifejeződik: nyelvét, nevét, tradícióit és mikor megéri rá az idő — de ez belső meggyőződésből jöjjön —: vallását. Ehhez pedig az szükséges, hogy a zsidóság a maga ellenőrizhetetlen zsinagógális szervezetéből átlátszó, nemzeti és közjogilag biztosított egyházzá szervezkedjék. Az orthodox rabbik és böcherek nagyrésze ma sem tud magyarul s úgy jönnek-mennek határokon innen és túl, mintha egy lappangó katolicitás volna az alaptételük. A zsinagógális szervezet tulajdonképpen a faji különállást petrifikálja s mint ahogy nem lehet megengedni, hogy a val-

lásnak kjáró autonómiát nemzetiségi szervezkedések salvus conductusául használják fel, úgy nem helyes — bár elismerem, kevésbé veszélyes — az, hogy felekezeti társulás faji érdekek programját szolgálja. Meg kell szervezni az orthodox és a modern zsidó nemzeti egyházat, magyar tannyelvvel és liturgiával, rabbiképzéssel, dioecisissel és egyetemes elnökséggel, magyar teológiai irodalmának esetleg egyetemi képviselőivel. A zsidó vallásban — még a talmudi deformáció mellett is — annyi mélység és etikai erő van, hogy képes megtartani és megszentelni egy emberi életet, s minél inkább napfényre kerül igazi mélysége, a talmudi solasztikából minél teljesebben kiszabadul az örök profétizmus: annál biztosabb utat ver a kereszténységhez. — Kerülni kell továbbá minden olyan szervezkedést, mely a zsidó pszichét mint olyat kívánja érvényesíteni, mert a zsidó pszichének csak egy becsületes érvényesülési módja van: a cionizmus, mint az autochton zsidó nemzeti civilizáció programja. De nemzeti kultúrákban faji „kultúrákat” csempészni és növelni: — kakukszokás. Ezért nem vagyok barátja az Egyenlőségnek, mint amelyik az Alkotmány mellett a legtöbbet ártott a zsidókérdés megoldásának: a teljes beolvadásnak. Harmadszor, amely kívánatos, hogy a zsidókérdést csak tudományos alapon tárgyalják, éppen olyan fontos, hogy a tömegszervezőknek antiszemita jelszavakkal való izgatása ellen a keresztény társadalom komolyan állást foglaljon. Végül gondoskodni kell róla, hogy a törvény hézagai miatt bizonyos tömegbűnök a társadalom egyik vagy másik rétegében el ne harapózkodjanak. A múlt század közepén az alföldi parasztok között járvány volt a betyárság, nem azért, mintha minden alföldi magyar született útonálló volna, hanem azért, mert a társadalmi és gazdasági helyzet, meg bizonyos lelki imponderábilék kedveztek ennek a bűnnek. Nos, tősgyökeres magyar emberek a faj becsülete érdekében alkalmaztak kivételes intézkedéseket. Ma éppen ilyen tömegbűnként jelentkezik a *csalás* minden neme a zsidóság között, nem azért, mintha a zsidók családok lennének, hanem azért, mert a zsidóság óriási percentje kereskedő, tehát a csaló kereskedők óriási százalékban zsidók. Vajjon nem éppen a zsidóság képviselőjének a feladata az, hogy e kaftános fosztogatók Ráday-ja legyen?

Azonban mindez még csak az akadályok elhárítása és nem a beolvadás biztosítása. A beolvasztást szellemi tényezők: eszmények és ideálok misztikus ereje végzi. Olyan erőssé kell tenni a magyarság történeti igazétét, a keresztény élet- és világnézet hódító igazságait, hogy hatalmuknak ne lehessen ellentállani. Azt hiszem, ez fog a legnehezebben menni e tündöklő igazságok képviselőinek gyarlósága miatt.

Dr. RICHTMANN MÓZES

tanítóképezdei tanár, a „Zsidó Szemle” szerkesztő-főmunkatársa:

Történeti, vallási, gazdasági, kulturális elemekből van össze-téve a zsidó probléma. E probléma objektuma: a zsidóság oly közösség, amelynek évezredes léte a világtörténelem egyik fontos fejezete és amelynek hatása a mai kultúrétünkben kitorúlhetetlen. A zsidókérdéssel érdemes tehát foglalkozni. Kellő objektivitás szükséges hozzá. Meg kell barátkozni azzal a gondolattal, hogy zsidó sajátosság van, hogy minden sajátosságban van valami érték s hogy az általános gyarlóságok között a zsidó sem lehet gáncsnélküli. Ennek az igazságnak elismerése hiányzik Agoston Péter könyvében, amelyben természetesen sok megszívlelendő is van, de amely a zsidó irodalom egyes összefüggésükből kiragadott idézeteinek kipécézésével komolyságából sokat veszít.

Amikor előbb a zsidóságot óvatosan „közösség”-nek neveztük, akkor a zsidókérdés lényegét érintettük. A zsidókérdésnek az

egyénre, társadalomra, az államra néző szempontjából egyaránt fontos annak a megállapítása: mi a zsidóság, nép-e vagy csupán felekezeti

Ez a kérdés egyáltalán nem tehető fel az ókorra nézve. A zsidó állam megszűnése után s azután még igen soká a zsidóság népi egységként jelenik meg. Az egész középkoron át a zsidókat mint *corpus separatumot* sújtották a legkivételegebb rendszabályokkal. Épp olyan kétségtelen, hogy a kelet európai zsidóság (Galícia, Lengyelország, Oroszország) kompakt tömeget alkot teljes népi jelleggel. A nyugateurópai zsidóságra nézve e tekintetben fordulópontot jelez a francia forradalom. Méltatlannak kezdték találni a XVIII. század végén a zsidók rabszolgai jogállapotát, felhangzott az emancipáció jelszava, de azzal a pótlással: „a zsidóságnak mint embereknek minden jogot, mint népek semmit”. Akkoriban a zsidóság ama vékony rétege, amely közelebb jutva az európai társadalomhoz, tűrhetetlennek találta a ghettót s nemzeti öntudatra nem eszmélt, hisz a XVIII. században a nemzeti eszme hatékony erőként még meg nem nyilatkozott, azt a hitet pedig, hogy a diaszpóra, a száműzetés isteni büntetés, türelemmel elviselendő megpróbáltatás, régen elveszítette: az emancipáció ajándékáért lemondott népi voltáról a zsidóság nevében.

Csak hogy a zsidóság az egész középkoron át vallási formák között lappangó etika és nacionalizmus volt s így a zsidóság egy kis rétegének lemondása népi voltáról csak opportunisztikus válto-lanság lehetett. Ha a zsidóság csupán felekezet, akkor is természetesen a biblián és a talmudon, valamint a belőle elágazott nagy irodalomban kifejezett eszméken és törvényeken alapulhat. Márpedig ez az egész törvényirodalom nemzeti vonatkozások nélkül érthetetlen, mert a zsidóság vallása a nacionalizmusba ojtott általános erkölcsstan. Azok a törekvések, amelyek a próféták állítólagos kozmopolitizmusa alapján (valójában a próféták etikai univerzalizmust hirdető zsidó nacionalisták voltak) a zsidóság lényegét általános erkölcsstanná akarták desztillálni, nagyon helyesen és következetesen kitérésre vezettek. A zsidóság létjogosultságának olyan formulázása, hogy a zsidóság van hivatva a monoteizmust hirdetni, csak nem elégítheti ki a komoly embert? Attól eltekintve, hogy ez a kijelentés egyenesen sértő a kereszténységre, amelyről feltételeztetik, hogy még tanítani kell a monoteizmusra. Hiszen sem a mohamedánok, sem a buddhisták között nem fejezik ki így a zsidók létjogosultságukat, csak Nyugat-Európában, ahol az emancipációért lemondtak népi voltukról s cserébe egy üres szót hangoztatnak. Csak az igazi orthodoxia, amely a zsidóság összes ceremonális és rituális törvényeit megtartja, mondhatja magáról, hogy „zsidó felekezetű”, de ennek élete viszont a nacionális jelleget viseli magán. Am ez a felekezeti teória alkalmas volt mindenesetre arra, hogy a civilizáltabb és intelligensebb zsidóból, aki a zsidóság vallási formákba kifejezett népi életét nem folytatja, akit csak a tehetetlenség törvénye tart benn a közösségben, amelynek hite már nem az övé, egy őszinteség, következetesség, világnézeti egyöntetűségnélküli, lelki kuszáltságban laboráló egyént neveljen.

A zsidóság lényét kereső kérdést: felekezet-e vagy nép, nem szubtilis zsidó gondolkodók vetették fel, hanem benne él a társadalomban. A külvilág előtt a zsidóság nemcsak felekezet és a nem-zsidó a zsidó egyénben nemcsak azt a különbséget látja, hogy más-képen imádja istenét. Amíg a környezetnek nincs oka ez ellen-kezőre, tűri vagy elhiszi, hogy a zsidó csak hitében különbözik tőle, de mihelyt akár vallási, akár politikai, akár gazdasági feszültség áll be, felhangzik a zsidó szó olyan értelemben, amely nem vallási fokozatot, hanem idegenszerűséget, faji különbséget jelöl. A zsidógyűlöletnek az alapja mindenesetre az, hogy a környezetre a zsidó valami külön species, valami „más”. S mivel minden or-

számban kisebbségben van a zsidóság, az irigység, a gyűlölet, a tudatlanság, az elkeseredés villámai könnyebben érhetik őt exponált helyzetében.

A nyugateurópai zsidóság az őt megillető jogokat nem küzdte ki magának, hanem cserébe kapta népi voltáról való lemondása fejében. Üzletet kötöttek vele. Amikor azután megharagszanak rá, azt mondják neki, hogy nem tartotta meg a feltételeket, mert idegen, csak zsidó marad. A zsidóság egy része gyengén tiltakozik ez ellen, hogy, kérem, dehogya, mi csak hitünkben különbözünk tőletek. És nem jut eszébe revideálni az üzletet s megállapítani, hogy a kötött üzlet nem kötelez, hisz erkölcstelenséget s lehetlenséget kivan.

Viszont tagadhatatlan, hogy a zsidóság asszimilálódni igyekszik. Egyesek a legradikálisabb megoldást választják s át térnek az illető országban uralkodó vallásra. Azt szokták mondani, hogy a kitérés nem használ semmit, zsidót lát a társadalom a kitértben is. Ez igaz lehet az első, de nem a harmadik *nemzedékben*. Nagy tömegekben ilyen beolvadás nem lehetséges, itt évtizedek nivelláló munkájáról lehet csak szó. Az eredményt mindenesetre csak növelni fogja, ha minél kevesebb küzdelemmel lesz összekötve zsidónak lenni. Az állami liberalizmus és tolerancia az asszimiláció legjobb előkészítői. Mindezek ellenére kétséges a teljes siker. Amíg életüket a hagyományos zsidó szabványok szerint berendezett zsidók vannak, addig a zsidó *más* lesz a környezeténél. Ezt az idegenszerűséget nem lehet akkor sem eloszlatni, ha a zsidók nemcsak kereskedők lesznek, hanem az összes foglalkozásokban el lesznek osztva arányosan, hiszen feszültségek mindig lesznek s ilyenkor az érzelmek s az ösztönök jutnak szóhoz. A zsidók egy része a hagyományos zsidó életmódot a világért sem fogja abbahagyni belátható időn belül s az is megállapítható, hogy a vallási orthodoxia most nem olyan intenzív, mint 200 év előtt, de sokkal intenzívebb, mint 1000 év előtt s így ha csökkenni is fog idővel, a teljes beolvadástól még rendkívül messze van.

Teljes beolvadás tehát nem várható egyhamar, ellenben a fórum-zsidóknál, akik felig asszimilálódtak, akik formálisan ki nem léptek még a közösségből, akik maguk sem tudják, miért zsidók, az intellektüelek egy nagy részénél, akik által a környezet figyelmissé tétetik a zsidóságra, akik szerepelnek a közéletben: lelki diszharmónia mutatkozik. Vallástalan, de hivatalosan felekezeti zsidók ők. Elvesztették azt az altruisztikus alapon fakadó lendületet, amelyet az emberben a népe érdekében kifejtett tevékenység tudata kivált. Lelki ziláltságuk egyik főoka, hogy nem tartják zsidó létüket természetesnek, nem merik a zsidóságban való maradásukat népi voltokra s ráépített kultúra alapjára bázírozni. Érzik, hogy az ősök erkölcstelen alkuja őket is köti s azért gyökértelenek, mindenütt otthon vannak, tehát sehol, mindenbe beleszólnak, tehát lelküknek sokszor nincs is köze ahhoz, amit hirdetnek. Vagy sovinizmust hirdetnek, akkor utálják őket a szabadgondolkodók, mert érdekhajhászást látnak ebben, vagy radikális mozgalmakban exponálják magukat a legtúlzottabb mértékben s így alkalmat adnak lehaazáruolóztatásukra. E rendkívül szűkre szabott s igen sok szempontot mellőző megjegyzésekből a *Huszádik Század* kérdéseire a következő feleletek adódnak.

Ad 1. Speciális magyarországi zsidókérdés nincs, ellenben az egyetemes zsidóság kérdései a magyar zsidóságot is érintik. A kérdés lényege a zsidó közép réteg részére az, hogy választania kell hazug, mert üres konfessionalizmus s a hazugságból folyó erkölcsi defektus és őszinte, ideális tartalmú nacionalizmus között.

Ad 2. Mint mindenütt a világon, Magyarországon is érzi a társadalom, hogy a zsidó „más”, tehát „idegen”. A civilizáltabb,

magyarul beszélő, magyar iskolákban a régi magyar ideológián s a ghettóból szabadulni akaró elvtelen opportunizmus alapján nevelődött zsidó tagadja, hogy ő „más” s kétségbeesetten tiltakozik az ellen, hogy „idegen”. A tiltakozáshoz emberi joga van, a tagadás azonban vagy tudatos, vagy belénevelt ösztinteséghiány. E rétegnek a zsidóság nyűg, de nincs benne annyi lendület sem, hogy merné levetni. Nem felekezeti zsidó, de nem is nacionalis. Gyökérnélküli, igen sokszor visszataszítóan materiális. A nem-zsidó társadalomban leginkább ilyen zsidótól veszik a mértéket a zsidóság megítélésére.

Ad 3. Öszinteségre és nyíltságra van szükség minden irányban. Az tagadhatatlan, hogy a zsidóság asszimiláltabb része elvesztette erkölcsi fegyelmét. A zsidó vallás ezt nem igen fogja neki visszaadhatni, a keresztény vallás még kevésbbé, csupán az, ha nyíltan vallaná zsidó népéhez való tartozandóságát. Ezzel belekapcsolódnék a világszerte meginduló egyetemes zsidó megújódási mozgalomba. Ez a tudat harmónikusabbá tenné lényét, növelné idealizmusát s altruizmusát. Volna benne nemzeti becsület s érzékenység, amilyen még a ghetto-zsidóban is megvolt vallási alapon. Nyugat-Európában és így Magyarországon is ez a népi érzés csupán az egyéni öszinteség s az erkölcsi követelmény kérdése lehet Magyarországon e nacionalizmus, e belekapcsolódás egy nagy törekvésbe, mely egy szétszórt milliányi népnek életlehetőséget akar biztosítani s eddig mint cionista-mozgalom már sok ideális zsidó értéket hozott felszínre, minden politikai tartalomtól mentes. A magyar állam szempontjából nincs zsidókérdés, őreá nézve teljesen mellékes, vajjon felekezet-e a zsidóság vagy nép, őreá nézve mindenestre csak felekezet, elsajátította a hazai nyelvet és műveltséget s e téren nem lehet út másfelé. A társadalmat azonban nevelni kell arra, hogy „más”-nak lenni nem jelenti „idegen”-nek s ellenségnek lenni s hogy ez nem lehet cím az állampolgári jogok legteljesebb élvezésének meggátolására. A társadalomnak azt is meg kell tanulnia, hogy a zsidóságnak *joga* van az összes társadalmi bűnökre is.

A kérdés napirenden tartása csak hasznos a mindkét oldalról való balhiedelmek s előítéletek eloszlatására. A magyar zsidóságnak nyíltságra s öszinteségre való szoktatása zsidókérdések tárgyalásánál növelni fogja a zsidók körében is a becsületes és gerinces emberek számát, amire Magyarországnak általában nagy szüksége van.

Dr. RITOÓK EMMA

író:

Hogy Magyarországon van zsidókérdés, mely a háború alatt élesedett ki, az letagadhatatlan. Három fontos ellentét volt ennek a kérdésnek mindenkor az oka: a nacionalis, az etikai és a kulturfelfogás különbsége a magyarság és zsidóság között és ma főleg az első lett válságossá. Hogy ezt a nacionalis és nem faji ellentétnek nevezem, habár a nacionalis szónak éppen a mai viszonyok olyan elfogultsági színezetet adtak, amit szeretnék ezzel az alkalmammal kizárni belőle, annak az az oka, mert nem szándékomba faji kérdés tudományos felvetése sem pszicho-fizikai, sem történelmi összehasonlás szerint s nem is szándékozom az egész kérdést másként, mint a mindennapi tapasztalat szempontjából tárgyalni, tehát egyszerűen konstatálni a fennálló jelenségeket, mert meggyőződésem, hogy eddig minden faji teoretizálás csődöt mondott akár a zsidóság mellett, akár ellene akart szólni s hogy egyelőre az őszinte ténymegállapítások használnának a legtöbbet: mi az, amit az antiszemitizmus a zsidóságnak a szemére vet ég mi a hibája a zsidóságnak és a magyarságnak abban, hogy zsidókérdés kelet-

kezett.* Annyival kevésbé hiszem, hogy a faji különbségből lehesen ezt a kérdést megfejteni, mert a vérbeli faj sohasem volt akadálya a történelmi faj keletkezésének, a beolvadásnak. De ennél a beolvadási processzusnál rendkívül fontos különbség a zsidóságra nézve az, hogy mihelyt be akar lépni egy kultúrközösségbe, nem válhatik másként kulturelemmé, csak ha kilép az orthodoxiából, vagyis ha *elveszti a tradícióját*, míg más faj magával hozza a beolvadáskor saját hagyományait (a felsővidéki német városok protestáns küzdelmei magyar történelemmé válnak). A beolvadási processzus közben tehát a zsidóság tradíciótlannul áll a befogadó nép között s ez válik döntő momentummá a két faj ellentétében. Ez a zsidóságnak egyik legnagyobb előnye és ereje — a függetlenség a múlttól és így a függetlenség a jövő felé is —, de egy-szersmind főoka bizonytalanságának, labilis lelkületének s hogy mégis idegen marad a régi faj között, mert annak vérré vált történelmi érzékével és érzésével szemben marad megértetlen, *míg* minden más nép, még az ellenséges is, a saját maga tradíciója szempontjából meg tudja érteni a másik faj tradícióját.

Ez az oka annak, hogy problematikus zsidókérdés csak a beolvadókkal szemben van, vagyis nincs antiszemitizmus és nem is szabad lennie a már teljesen asszimilált egyénekkel szemben s hogy másrészt jogosult az ellenállás a beözönlő, kulturátlan, orthodoxiában megkövesedett áradat ellen, mely már tömege miatt is alkalmatlan a gyors átalakulásra s, melyet vissza kellene utasítani bármilyen fajból származnék is. És ez a beolvadás mégsem a valláson fordul meg (a kikeresztelkedettek gyakran éppen a legkellemetlenebb hibáit tüntetik fel az átmeneti típusnak); a kereszténység csak a közeledés egyik útja, a beolvadás mozgató ereje csak a tradíciómegértés és ezáltal a szellemi egymást kiegészítés lehet. Természetesen tradíciót átvenni, elfogadni nem lehet — de meg lehet érteni. Azért a magyarságnak az a vádja a zsidóság ellen, hogy a háború válságában hiányzott náluk a közérzés és kivonták magukat vagy csak kényszerből vettek részt a fegyveres védelemben, egyrészt nem bizonyítható többségi eset, mert sok magyar is kivonta magát, másrészt nem esik olyan súlyosan a zsidóság terhére, mert őket nem köti történelmi tradíció a földhöz és múltjához (bár érthető, hogy megkivánták volna tőlük a politikailag egyenlő jogosság alapján, ha nem is az azonos érzelmet, de hogy közösek, sajátjuknak érezzék az egyenlő kötelességet is). Ellenben az már súlyosabb vád, hogy míg a magyar a kerülgető magyart lenézte, a zsidóság egy része ostobaságnak vagy legalább is ügyetlenségnek tartotta, ha valaki nem tudta kivonni magát vagy önkényt adott kötelességének érezte a részvételt, mert ez teljes megértetlenséget mutat annak a fajnak az etikai eszméi iránt, amely között él. A háborús antiszemitizmus másik oka ugyanazon a hiányán alapul a közérzésnek s az eljövendő békével szemben elfoglalt álláspontjukra vonatkozik, amely nemcsak közönyös a magyar célokkal szemben, hanem egyenes ellentétben áll velük s a magyarságot kevésbé engeszteli ki az, hogy tudományos és szociológiai szempontokkal támogatja idegenségét.

Legáltalánosabb oka azonban a háborús antiszemitizmus szélsőségeinek a zsidóság aránytalan és feltűnően gyors meggazdagodása volt az utolsó években, melyet — mivel sok esetben bebizo-

* Zsidóságon azokat értem, akik a tényleges antiszemitizmusnak az okai. Hogy ezek miatt minden zsidót ér vád és igaztalan gyűlölet, az éppen annyira hibája a magyarság általánosításának, mint a zsidóknak, akik elfogultak a szellemileg nem hozzájuk tartozó fajrokon iránt s azonnal védelmükbe vesznek minden hibát, mihelyt nem-zsidó hozza fel zsidó ellen.

nyúlt minden esetben hajlandó volt a magyarság etikailag kifogásolható eszközökre vezetni vissza. Az élet megdrágulásának kihasználása és a gazdagsággal való tüntetés ismét a szociális közérzék hiányára mutatott, a nem-zsidók elszegényedése ezzel szemben nemcsak a gazdag és szegény közötti ellentétet növelte a gyűlöletig, de ezek még etikai érzésük megsértését is látták benne. A magyarságra nézve jellemző, hogy a termelő (akár nagy-, akár kisbirtokos vagy parasztmunkás) árdrágítását nem fogadta ilyen ellenszenvvel; a munka és eredmény nagyon is világos viszonya, másrészt a faj előtt mindig legbecsesebb termelőmunka és a meggazdagodás mint ennek a következménye sokkal igazolhatóbbnak látszott, mint a közvetítés által való gyors vagyonszerzés, mely egy félig-meddig idegennek érzett faj javára, a magyar faj megszokott szellemi munkájától is idegen elmeügyesség eszközeivel s a saját fájának a kárára érvényesült. Növelte ezt a galíciai bevándorlók csakugyan vetkes, semmivel sem igazolható és a magyarság szokott gyengeségéből és közönyéből származó áruuzsorája, amiről a mindinkább elszegényedő középosztály állandóan olvasott és mégis tehetetlenül állott vele szemben (hiszen csak radikális közigazgatási eszközök segíthettek volna — de itt a magyarság ősi hibája megint kiütközött: az elkésett panaszkodás a saját passzivitásának következményei miatt). Amellett általános meggyőződés volt, hogy a már rég letelepült zsidóság elősegíti anyagilag a bevándorlást s a jogos ellenérzés átsapott ezekre is, mert ismét a nacionális és szociális érzék hiányának tekintették, hogy a zsidóság előtt fontosabb a magyarnak idegen, kulturátlan, ártalmas fajrokon, mint az a nép, amelybe beolvadásukat már megtörténtnek lehetett volna tartani. Még súlyosabbá tette a helyzetet, hogy a felgazdagodottak fényűzésével a kenyér- és cipőtalpalási gond közvetlen közelségbe jutott az új gazdagságnak Speciális parvenüése miatt; az arisztokratikus gazdagság messzeálló, hidegebben hagyó, csaknem teoretikus ellentétet éreztet; a felgazdagodott mézáros vagy paraszt parvenüése inkább komikus, ami még mindig esztétikai kategória; az új zsidó parvenüése: ízléstelen, előtérbe tolokodó, hangosságát nem lehet kikerülni, észre nem venni, hallgatással mellőzni. Ezekkel szemben komoly feladata volna a kulturzsidóságnak, akiknek sokkal inkább van alkalmuk rájuk hatni s akiknek befolyását inkább el is fogadnák, hogy megköveteljék tőlük a pénz által adott előnyöknek megfelelő kulturformát is.

A kérdés háborúelőtti állásában már régebben is fontos oka volt az összeütközésnek a kereskedő és kapitalista zsidóság arány talán sikere a keresztény kereskedő- és kapitalistaosztállyal szemben. A zsidó felfogás ugyan azt állítja, hogy ők teremtették meg: ezt az osztályt, de ez tévedés, megvolt nálunk is, habár mint agrárállamban kevesebb számú volt aránylag, mint külföldön; azonban, mivel a nagyobb forgalmi és kereskedői fellendülés arra az időre esik, mikor már a zsidóság szerepe is elkezdődött s ők kizárólag ezt a pályát kultiváltak, látszólag a zsidóság fellépése hozta létre; bizonyos azonban, hogy kifejlődéséhez a legnagyobb mértékben hozzájárult, úgy hogy ma már csaknem kizárólag az ő kezükben van a pénzpiac, állítólag annyira, hogy nem-zsidó egyáltalában nem érvényesülhet ezen a téren, mert egy bankba bejutni van olyan nehéz a keresztény polgárembernek, mint régen a német hadseregben tisztté lenni a zsidóknak — alsóbb állásokat kivéve, amiből az következik, hogy tehetséges, ambiciózus magyar meg sem kísérel olyan pályát, ahol a zsidó exkluzivitás kizárja az előhaladást. Ez azonban a magyarság hibája is lehet: a versenyzési energia hiánya nem csak itt mutatkozik nála, ahol azután a zsidóság rovására írják, hogy a magyar fajt kiszorítja.

A meggazdagodáshoz vezető eszközök kíméletlensége és válogatás nélkül való alkalmazása már az etikai felfogás különbségéhez vezet. Mintha a zsidóságnak egyetlen tradíciója maradt volna meg, a hasznossági etika, meggyőződéseinek még a legtisztább fokán is. De, mint ahogy a keresztény felfogásban minden eudamonisztikus etika, még a jövő életért elkövetett jó cselekedetek etikáját sem véve ki, a jutalmazási alap gondolatból ered, úgy hasznossági etika mindaz, mely a vagyongyűjtéstől, mint életcélától kiindulva s az emberiségre nézve leghasznosabb tettekig haladva, egy tiszta altruizmus álláspontjáig látszik eljutni, de még mindig nem a tett önértékét, a kötelesség, a jó, az igaz önmagában lévő érvényességét tekinti döntőnek. Egy most nagyon általánosan elfogadott és főleg a zsidóság által tartott altruisztikus elv döntő példa erre, hogy a háború rettenetességei mellett, még ha volnának is etikai momentumok benne, ezeket nem szabad fel sem említeni, mert a háború védelmére s így az emberiség kárára szolgálna, holott az igazságnak önmagában rejlő értéke nem enged megalkuvást a hasznossággal még legtisztább értelmében sem.

Ezt a hasznossági etikát vetik a szemére a zsidóságnak még ott is, ahol vagyonszerzésének nem az etikával összeütköző eljárás az alapja. Innen ered a pénznek túlbecsülése, mint eszköznek a hasznos elérésében, másrészt, emiatt csak annak a munkának az értékelése, mely pénzeredménnyel jár. (Itt azonban meg kell jegyezni, hogy mivel a zsidó a más ember munkáját is pénzérték szerint becsüli, nem követel szívesség- vagy ingyenmunkát, ami a keresztény társadalomban az utolsó évtizedig szinte kötelesség számba ment.) Innen a nyilvános szereplés és reklám előszeretete, mint hasznos eszközé az érvényesüléshez, amiből megint az következik, hogy túlbecsülik azokat, akiknek a neve állandóan forgalomban van. Zsidó társaságban alig veszik tudomásul, hogy nem-zsidó okos, intelligens, komoly munkával foglalkozó ember is van, politikai egyéneken, vagy legfellebb a volt tanáraikon kívül a zsidó fiatalság nem ismer és nem ismer el keresztény kultúrembert, mert hozzá van szokva, hogy a hangosság szerint értékeljen, nem ismeri azt a tulajdonságát a magyar embernek, hogy nem szeret szerepelni, hogy reánézve egyetlen fórum van: a politika s a zsidóság legellenszenvesebb tulajdonsága előtte éppen az, hogy nekik fórum van mindenütt; a katedrán, a klinikán, a villamoson, a boltajtóban, az újságban. Keresztény emberek egymásután vált-hatják fel egymást magasabb hivatalokban, anélkül, hogy a nyilvánosság tudomást venne róla, de ha közben zsidó lép fel arra a polcra, annak minden magánügye, a családja, a kávéháza, a jó és rossz viccei, minden szava nyilvános üggyé válik.

Ez az ízléstelenség nyilvánul meg az átmenetben a zsidóság modorában is, ha a modort nem tisztán külsőségnek, hanem a lelki diszpozíciók külső formájának tekintjük; a tradícióhiány tisztelet-hiány lesz, ami a nagyon sok téren komoly kifogás a zsidó gondolkodás ellen; a modor nemcsak a másik egyéniség tiszteletét jelenti, hanem az önmaga iránt való tiszteletet is. Az önmagát érvényesíteni akarás a másik emberrel szemben, a kihívó, tolakodó modor nem a saját egyéniségének tiszteletét jelenti, hanem azt a bizonytalanságot, hogy egyéniségét esetleg nem ismerik el kellő súlyúnak. Az éppen olyan kellemetlen „dzsentri”-modor (ez a szó természetesen éppen úgy magán hordja az általánosítás helytelen bélyegét, mint „a zsidó” kifejezés), melyet a zsidók vetnek a magyarok szemére, teljesen ellentétes gyökerű; ők a tradíció alapján érzik otthon magukat mindenütt s innen viseletük ízléstelensége, kihívósága főleg vidéken, fürdőhelyeken. Ami azonban azt a vádat illeti, hogy a magyarok külföldön modortalantul hangosak, az éppen annyira sújtja a zsidó, mint nem-zsidó magyart, de természetesen

azt is észre kellene venni, hogy a csendes és finommodorú ember akkor is lehet magyar, ha az internacionális külső alatt nem kiabál a magyarsága.

Tisztelethiány önmaga iránt, az az affektált nyíltság, melyet a zsidóság hozott divatba, ami által mintegy tüntetni akar elfogadott morális elvek ellen vagy legalább is közönyösnek mutatni magát minden morális megítéléssel szemben, mikor nyugodtan dobja oda mondásait: igen, én már ilyen vagyok, én amorális vagyok, nekem a pénz a fő, az érvényesülés az első... Ennek az izléstelensége mellett megvan egy látszólagos etikai jellege: az őszinteség, de gyakran csak feltűnési vágy nyilvánul meg benne s minden esetben destruktív, mert a bevallás által nemcsak tüntet a morális elvek ellen, hanem attól is felmentve érzi magát, hogy mássá legyen. Ugyanez az öntudatlan tiszteletlenség nyilvánul meg önmaga és jövődöbeli családja iránt a pénzházasságnak olyan nyílt keresésében, mely a cinizmusig megy; nem azért nézik le a nem-zsidók ezt az eljárást, mintha ők mentek volnának ettől a modern kénytelenségtől, hanem mert a keresztény etikai felfogás mégis megkívánja, hogy az asszony a női önértéknek legalább az illúziójával léphessen be a házasságba és mert ennek az illúzióknak a későbbi családi életben is meglesz az etikai hatása. Ehhez a tisztelethiányhoz tartozik az a negativitás, amely mohón kap minden elméleten, ami elismert nagyságokat, műveket ránt le, míg a tradícióhoz kötött ember, akinek fáj elszakadni és lemondani, kritikusan fogadja az ilyen állításokat; ha ez a lerántás magyar történelmi nevek ellen lép fel, természetes, hogy a nemzeti érzés is erősíteni fogja a konzervatívabb hajlamokat és a zsidókat olyan ellenfél gyanánt fogja feltüntetni, akik minden eszményt le akar- rombolni.

Már ebben a destruktív hajlamban azonban a tradícióhiány ellentétes szélsősége is megnyilvánul a tisztelethiánnyal szemben: az újnak a feltétlen elismerése, hiszen a régi megtagadása, mint modernség lép fel. Ha a múlt nem érvényes, akkor az újnban, a leg- újabban kell keresni kultúrát. A tradícióhiány nagy előnyei, a konzervatív jelszavaktól való függetlenség a zsidók szellemi tehet- sége mellett egyenesen döntő faktorrá vált a mai kultúra terén. Az az ellenvetés, hogy a szellemi receptivitásnak ez a gazdagsága azért hiba, mert egyformán értékeli és divatáramlattá tesz meg- különböztetés nélkül minden fellépő kulturjelenséget, impresszio- nizmust és archaizmust, Lombrosot és Wildeot, Chestertont és Freudot, Meyrincket és Dostojevskit, vagy hogy ebben a felfede- zési igyekezetben is a feltűnési vagy hasznossági elv veheti a zsidóságot, azért nem döntő, mert az értéktelen úgy is elhull. Hogy ebben a modernsége törekvésben néha bizonyos snobság nyilvá- nul meg, hogy egyeseknél felületes, talmi kultúrára vezet, mely meg sem tudja érteni, hogy nem szükséges a legutoljára kített könyvet a könyvkereskedő kirakatából megvenni vagy a leg- utoljára felmerült divatos művészi frázisokat mondani ahhoz, hogy komoly kultúremler legyen valaki, ez igaz. De az is természetes, hogy azok, akiknek a közvetlen elődjei még egy szűk szellemű orthodoxyba voltak bezárva, akik nem örökölték sem bútort, sem könyvet, sem nyelvet, sem eszméket az atyáiktól és erősebben érzik, hogy magukban mindent ők teremtettek, elvesztik az egyen- súlyt s nem képesek finomabb disztinkciókra; olyan zsidó csalá- dokban, ahol már pár nemzedéken át volt kultúra, nem találjuk meg ezt az egyensúlyhiányt s amellet nem csökken a receptív érdeklődés gazdagsága.

A magyar kulturkonzervatizmus sokkal nagyobb hiba, mert éppen az új és eredeti tehetségeket nem engedi érvényesülni. A zsidóság méltán dicsekedhetik vele, hogy az új irodalom és

művészet terén ők fedezték fel a legkivalóbbakat és ha rossz, felemás írókat és dilettáns utánzókat is felkapnak, ez nem olyan baj, mint a túlzott magyar konzervativizmus, mely az Arany korában Vörösmarty mellett tört lándzsát, ma pedig Aranyon nem akar túlmenni, mintha a régi kizárná az újat. A régi kúriák régi urai kulturemberek lehettek Homerosuk és Horatiusuk mellett, ma ez már lehetetlen álláspont. Az a lassan beolvasztó, habozó szellemi receptivitás, amiben van ugyan komolyság, a teremtő emberre nézve végzetesen elkésetté válhatik; ha nem is áll az, amit éppen ezen a téren a saját értékében túlságosan önérzetes zsidóság állít, hogy a modern kultúrát ők teremtették Magyarországon: bizonyos, hogy nélkülok olyan gyorsan nem terjedt volna el, olyan intenzív és szenvedélyes viták tárgya nem lett volna és ha bizonyos felületesség mutatkozik is ebben a gyorsaságban, a művész és író szempontjából hihetetlenül fontos, hogy ne akkor kapja meg az elismerést, mikor már a küzdelemtől és a sikertelenségtől fáradtan kénytelen az alkotásról lemondani. Inkább érjen el akárhány dilettáns sikert, mint hogy egyetlen, igazi tehetség legyen, aki tönkremegy az elismeréshiány miatt. Új könyvek, új revük éppen olyan ritkaságok a magyar ember dolgozószobájában a saját szakmáját kivéve, mint amennyire válogatás nélkül megtaláljuk a zsidó intellektüelnél. Míg magyar kritikusaink nem tudnak róla, hogy a pszichológizmus kora szerencsésen lejárt s egész naivul, mint újdonságot hirdetik, hogy őket a művön át az ember érdeklí, tehát a művet, mint független önálló adottságot és értéket — a modern esztétika legfontosabb megállapítását — nem ismerik: addig a zsidószellemű kritika ellenkező természettudományi filozófiától elszakadni, a művelt magyar társaságban a Taine szelleme uralkodik, az irodalmat vagy a szép stílus szerint a tartalom, vagy a képzőművészetet a szép modell szempontjából értékelik, mintha az utolsó évtizedek szellemi forradalma a művészettörténetben és esztétikában nem is létezett volna.

Azonban a magyarság a zsidósággal szemben méltán kifogásolja, hogy nyelve nem magyar, hangsúlya, ritmusa, mondatkötése fájóan hangzik nekünk és egyenesen ellenkezik a nyelv természetével; ezt a nyelvet íróik átvitték az irodalomba is. Éppen ezért nem olyan visszatetsző például a svábos kiejtés, mert azonkívül, hogy sokkal ritkábban hangzik fel, a beolvadó német nem akar ezen a nyelven magyar kultúrát csinálni s második nemzedéke már tisztán fog beszélni magyarul, ellenben a zsidós magyar nyelv utcán, iskolában, hírlapokban mindig jobban elterjed, sőt egy író kijelentette, hogy ez a modern budapesti dialektus, ennélfogva jogos a használata, akárcsak a párisi franciaságé. De a párisi nyelv a francia szellemből született, ez pedig ellenkezik a magyarral, melynek joga van megkívánni, hogy aki magyar irodalmat csinál, az tudjon is magyarul és a művészi eszköz tisztaságának megrontását szofizmákkal ne akarja leplezni. A másik kifogás a zsidóság magyar irodalma ellen, hogy olyan eszmék, alakok, emberek (főleg asszonyok) szerepelnek mint a magyarok a műveikben, amelyeknek semmi közük a magyar karakterhez és így bensőleg és külsőleg meghamisítják a magyar kultúrát.

Az egész zsidókérdés átmeneti jellegű lehet, ha a beolvadásra tényleg megvan az akarat. A vérbeli beolvadás mellett, mely lassúbb processzus és már általános elfogulatlanságot feltételez mindkét fajnál, gyorsabb és fontosabb formája a beolvadásnak a szellemi, melynek nacionálisnak (magasabb és tisztább értelemben

véve, mint ma szokták) és kulturálisnak kell lenni, sőt egyenesen itt van a talaja a kiegyenlítődésként. Míg a magyar idegennek éri a zsidót, nem fajilag és vallásilag, hanem mert a mi tradíciónk, történelmünk, hőseink és íróink, a mi gondolkodásunk és etikánk nem az övék is, hanem egyenesen és kiélezetten ellentétes az ő gondolkodásukkal, ha nemcsak megértést nem tapasztal náluk, hanem csak szellemeskedő gúnyt talál feleletül a mi törekvéseinkre: addig nem lehet csodálkozni rajta, ha ezt az idegent, aki mégis annyi helyet és jogot foglal el, mintha közénk tartoznék, nem szeretheti és nem fogadhatja el. Hogy itt főleg érzelmi és nem intellektuális megértésről van szó, az világos. Egy zsidó-magyar közjogász bizonyosan nagyon okosan be fogja bizonyítani külföldön, hogy téves a felfogásuk az Ausztria és Magyarország közötti viszony tekintetében, de amíg ez csak intellektuális bizonyítás marad, addig a magyarra nézve nem jelent többet, mintha Írországról beszélne. Ezért hiábavaló az egész zsidókérdésben az okoskodás, mert itt éppen az az irracionális faktor szerepel, amelyet azok, akik még a történelmi faj létezését is tagadják, soha fel sem tudnak ismerni: hogy örökre idegen marad az, aki nem tud a saját nemzetünk ügyein velünk együtt örülni és búsulni, velünk lelkesedni, hiába keresztezte meg akár az esztergomi érsek, akár a debreceni püspök és hiába vette fel akár a legmagyarabb nevet is. Az, ha tiszta emberi szempontból vagy internacionális elvek alapján be akarják bizonyítani, hogy minden nacionalista érzés szűkkeblűség, semmit sem segít, éppen mert érzelmi, tehát sokkal mélyebb faktorokról van szó, semhogy itt teoretikus érvek dönthetnének. A zsidókérdés végre is aktualitás, a jelen problémája, melyet nem lehet a jövő legszebb elméleteivel sem megoldani s azok a zsidók ne csodálkozzanak az antisemitizmuson, akik ebből az internacionális szempontból ellenségként állanak a magyarsággal szemben és állandóan gáncsolják, különösen a magyar „dzsentrit”, melyből a mai középosztály szellemi munkássága nagyrészt kialakult: az a középosztály, mely minden külső kényszertől függetlenül, önként adta meg a régi liberális szellemben a zsidóknak az egyenlő jogosultságot. Végre is, ha itt akarnak maradni, vagy alkalmazkodniuk kell, vagy pedig egy teóriáért hősiességniük, hogy éppen olyan idegennek vagy ellenségnek tekintik őket, mint ők a magyarságot.

Hogy ez a beolvadás mennyire lehetséges, mutatja, hogy állandóan történt és történik ma is. A már régebben a magyar társadalomban élő családok teljesen elvesztették idegen jellegüket, különösen vidéken, ahol egyik fél sem olyan exkluzív. Ebben a tekintetben azonban fontos szerep jut a magyarságnak is, ha meg akarja azt a szellemi energiát a saját javára tartani, amit a zsidóság képvisel. Le kell mondania az általánosítás kritikátlan eljárásáról, egyáltalában nem szabadna „a zsidóról” azt a tipikus képet fenntartani, amit az antisemitizmus igazságtalanul alkotott meg; minden megítélés csak egyének ellen irányulhat. Annak a keserűségnek, mely a legértékesebb zsidó egyéneknél jogosan nyilvánul meg az általánosítás ellen, nem volna többé lelki talaja s a két fajnak éppen a legértékesebb és legintelligensebb elemei találhatnák meg a közös megértést a közös kultúralapon. Minél fiatalabb korban kezdődik az egyesek egymást elismerése, annál inkább ki lehet zárni az elfogultságot később is. Ezért legnagyobb bűne a családoknak, ha a zsidók idegenségének a hitét a gyermekekbe már előre beoltják és a zsidó barátkozástól eltiltják. Eppen a fiatal korban lehet a legerősebb a kölcsönhatás és ha az „autochton” gyermekek modorhibákat tanulnak is el a beolvadóktól, szellemi kitarítás, független gondolkodás, versenyképesség tekintetében még főbbet tanulhatnak tőlük. Egy gyermekkori megbántás, lenézés,

különbőségéretetés az egész életre kihathat s azt a keresztényellenes beállítást teheti állandó lelki diszpozícióvá, aminek a következményei miatt aztán a nem-zsidó magyar kel ki a legerősebben. A zsidó családoknak is mérsékelniök kellene a gyermekeik kihívó fellépését, mely már az iskolában a szociális érzés hiányát sejteti s melytől a másik gyermek öntudatlanul visszariad. Így az egész kérdés csak átmeneti maradna és egy nemzedék alatt meg volna oldható társadalmilag, de csakis társadalmilag és csakis mind a két fél őszinte akaratával a beolvadásra és a beolvasztásra.

STEFANEK ANTAL

egykor a magyarországi tótok kulturális mozgalmának egyik vezére, ma a prágai „Narodni Listy” munkatársa:

A zsidókérdés Észak-Magyarországon. Az északmagyarországi tót természete, szláv lelkialkatánál fogva, toleráns, nem ismeri sem a faji, sem a vallási gyűlölködést. Mély vallásossága alapján minden zsidóüldözés ellen szól és az úgynevezett antiszemitizmus, amennyiben egyáltalán mélyebb gyökeret vert, néhol részint bizonyos egyházi klerikális törekvésekből ered, részint pedig gazdasági ellentéteknek felel meg.

Hogy él nálunk a falusi zsidó és mi a szociális helyzete? Ő a falu kereskedője és kocsmárosa. Hitsorsosaival elkülönített közösséget alkot, melyet a vallás és még inkább a közös gazdasági érdek fűz egybe. A zsidó a néptől teljesen elkülönítve él. Kizárólag gazdasági téren érintkezik vele és teljesen érdektelenül áll vallási és szociális törekvéseivel szemben. Nem is olyan rég volt, hogy még a községi igazgatásban sem vett semmiféle részt. Nemzetileg közömbös volt, családi körében németül beszélt és legfeljebb a választások alkalmával buzgólkodott az uralkodó osztály érdekében, de akkor sem magyar nemzeti meggyőződés, hanem gazdasági megfontolások vezették.

Minél előbbre haladtak a magyarosítás terén az iskolák, annál agresszívebb és tevékenyebb lett a zsidó politikai téren — és annál mélyebbekké váltak az ellentétek közte és a nép között. Ma a magyarság exponenseinek tekintik őket, a szolgabírák, jegyzők és csendőrség önkéntes segédcapatának és minden rosszat feltételeznek róluk.

Ezt a pszichológiai momentumot használta ki a néppárt és az antiszemitizmus címén valóságos kereszteshadjáratot intézett a liberális párt ellen; ma is még antiszemita jelszavakkal uszít — igaz, hogy kevés sikerrel — Észak-Magyarországon. A nép és intelligenciánk átlátnak már fogásaikon, de valami jót mégis elért a néppárt: sok tekintetben felvilágosította a népet a gazdasági organizáció és önségély kérdéseiben és ökonómiai téren világította meg a zsidókérdést. Ma már nem azt kiáltják: „Üsd a zsidót!” Nem fognak rá rituális gyilkosságot. Ellenkezőleg, lapjaink arra buzdítják a népet, hogy sajátítsák el a zsidóság kereskedelmi szellemét, magasabb műveltségre és társadalmi emelkedésre való törekvését.

Letagadhatatlan tény, hogy a zsidókat nem köti semmiféle etikai kapocs a tótsághoz és hogy kölcsönös idegenkedésük, főleg a háború alatt, sajnálatosan kiéleződött.

Zsidóval, álljon az bár a legnagyobb becsületesség és tudományosság hírében, nem mer senki a nyilvánosság előtt nyílt barátsággal szóba állani. Ahol csak lehet, kikerülik őket és mindenféle erkölcstelenséget vetnek a szemükre. Százával követtek el a zsidók alaptalan vagy a helyzet teljes félreismerésén alapuló denunciaciókat, feljelentéseket stb. Saját tapasztalataim köréből sorolhatnék fel sok esetet, melyekben még intelligens, látszólag felvilágosodott, sőt még velünk rokonszenvező zsidó ügyvédek,

orvosok, művelt kereskedők közönséges és nemtelen feljelentések besúgásáig alacsonyodtak le. Pozsonyban barátomat, dr. V. M.-t, a strassburgi egyetem magántanárát kétévi börtönre ítélték, egy zsidó tisztnek (nota bene hamis) vallomása alapján és csak sok hónap múltán mondták ki ártatlanságát. Saját testvérem két évig ült a komáromi kazemattákban, Kassán sinylődik egyik legkiválóbb katolikus papunk, ki 15 évre lett elítélve és majd minden börtönben szenvednek tótok, kiket szívtelen és lelkiéletünket fel nem fogó zsidók taszítottak a szerencsétlenségbe. A háború első két esztendeje alatt vezető embereink, okulva a sok feljelentési eseten, óvakodtak zsidó intellektüelekkel egyáltalában politikáról beszélni.

Ha pedig ezek után az úgynevezett uzsorásokat vesszük szemügyre, akik kihasználták a háborús konjunktúrát, akkor ebben az irányban nagyobb toleranciát érzünk. Szídják őket, de értik a lélektani indokaikat. Nem akarok általánosítani és elismerem, hogy az élelmiszerekkel és más szükségleti cikkekkel üzött uzsora a tót-ság köreiből nem képezte a zsidó üzérkedés monopóliumát. A zsidók azért szerepeltek szembeötölően, mert az úgynevezett keresztyén kereskedelem nálunk alig létezik.

Hogy értsük most már meg azt az abnormális viselkedést, melyet a zsidóság az utóbbi 20—30 esztendő és különösen a háború első két éve alatt tanúsított? Háborús pszichózisban és túlzott félénkségben, sőt még materialista önzésben sem leljük a kérdés megfejtését. Hisz a magyar zsidó nem magában álló, elkülönített típus. A cseh zsidó körülbelül úgy viselkedett, mint az északmagyarországi, a délszlávság körében és a lengyelégnél, hol pedig a zsidó szorosabb összefüggésben él a néppel, hasonló panaszokat hallunk. Csehországban történt, hogy a legtöbb cseh zsidó a németekhez szegődött, bár az antiszemita gondolat és a zsidóphobia tulajdonképpen sehol sem virult és virít még ma is annyira, mint a németeknél. A csehek egy bizonyos fokig büszkék voltak zsidóikra. Legnagyobb költőjük, Machar, sok zsidóval tartott barátságot. A haladópartot (az úgynevezett realistákat), mely körben a nép legfejlettebb intelligenciáját egyesítette, sok oldalról zsidópártnak bélyegezték. Masaryk tanár annakidején dr. Herbennel együtt lépett fel a Hilsner-perben és ezért ismételtelen „eretnek”-nek kiáltották ki. És erre az történet, hogy a háború elején a legtöbb zsidó kilépett nemcsak a pártból, de úgyszólván „a nemzetből” is, mint például a híres „cseh” ügyvéd és „cseh” nacionalista, dr. Kohn, Pilsenben. A tót progresszívek, akik évtizedekig küzdöttek a klerikális heccáplánok antiszemitizmusa ellen, még rosszabbat tapasztaltak. A tót haladók egy vezérembere, dr. S., egy hajszál híján áldozatul eshetett volna egy nemtelen feljelentés veszedelmének. Egy zsidó ügyvéd jóismerőse, mondhatnám jóbarátja, fel akarta jelenteni a törvénytörésnél egy politikai megjegyzése miatt. És mégsem lehet a zsidókat teljesen elvteleneknek és materialistáknak nevezni. Az orosz barrikádok és a pétervári és moszkvai kövezet sok zsidóért ivott...

A zsidó ideges egyéniség. A történelmi fejlődés a kereskedelemre terelte és ahol tömegesen lép fel, ott csak mint kereskedőt látjuk. A kereskedő lélektana pedig, többé-kevésbé, ugyanaz az egész világon. Véleményem szerint egy kérdés képezi az egész zsidókérdés alapját: Mikor lesz a zsidóság teljesen asszimilált? Magyarországon tévednek, ha azt hiszik, hogy a zsidók beolvadása már végbement; épp úgy, mint Csehországban tévedtek, mikor túlkorán tapsoltak az ottani zsidóságnak. A tisztára nyelvi és nemzetgazdasági vagy politikai asszimiláció, ha az etikai nem járul hozzá, értéktelen. A tót zsidó tehát visszavonulhat lelke bensőségébe és a kisvárosokban és falvakban hagyományos kultúrájának élhet. Másrészt eltótosodhatik, elszlávosodhatik, mint azt az orosz és lengyel

zsidók egy része, intelligens zsidóságuk teljessége megtette. Egyik esetben sem szenved kárt a lelkiélete, mert a szigorú zsidó szokások etikai levegője és az egyszerű, tiszta erkölcsű, kissé álmodozó falusi többség miljöje nem árthat neki életbevágóan; lelkiismerete és esze között nem támadnak ellentétek.

Tragikus körülmények közé sodródik a zsidó (ez különben minden renegátra egyaránt illik), aki nálunk elmagyarosodik. Nincs nálunk Észak-Magyarországon magyar miljö, nincsenek magyar városok és falvak, csak elmagyarosodott hivatalnokok, dzsentrik stb. Ezekről kell eltanulnia az erkölcsöket, a nyelvet, az éneket, a szeretetet és gyűlöletet, a művészetet és a tudományt, őket kell utánoznia, az ő módjukra kell élnie, ha jó magyar akar lenni. Mi jót sajátíthat el a zsidó etikai szempontból a dzsentritől? Hogy hogyan gondolkoznak a hivatalnok és földbirtokos urak a népről és hogy hogyan viselkednek, azt nem kell demonstrálnom. Tény az, hogy mindazok, akik az úri párthoz csatlakoznak — és alapjában ez az elmagyarosodás —, le kell, hogy vetközzék természetes egyéniségüket, kiáltóan hamis viszonyba kerülnek atyai házuk lelkiéletével és az úgynevezett félasszimiláció állapotába jutnak. Északmagyarországi zsidóink majdnem mindannyian ebben a stádiumban vannak. Odahaza még kissé németek nyelvükben is, de a modern Magyarország úri erkölcsét még nem emésztették meg tökéletesen. A tót népet, mellyel apáik, bár nyelvi és vallási elkülönültségben, századokon át mégis bizonyos harmóniában éltek, kezdik megvetni és tisztára kizsákmányolási alannak tekinteni; egészen antidemokratikus, sőt antiszociális tempókat sajátítanak el, úgy viselkednek, mint a magyar urak, mindenképpen tanúsítani akarják tösgyökeres magyar voltukat — de mindazonáltal az urak lenézik őket... Zsidók voltak és azok maradnak is. Nevüket megmagyarosítják, minden nemzeti törekvést támogatnak... de valódi „úriember” nem lesz belőlük. Az egyenrangúsáért pénzüket és néha becsületüket áldozzák fel. Itt tekinteten kívül hagyom, hogy a szolgabíró és megyei tisztviselő urak más módon is növelik a zsidók idegességét. A magyarosítás és az antidemokratikus közgazdaság különíti el teljesen a zsidót a néptől és társadalmilag, sőt részint gazdaságilag is a magyar bivatalnoktársaságtól teszi sőt függővé. Ha a zsidó ezelőtt csak családjának és hitsorsosai társadalmi és vallási hagyományának élt, nem állt ellenséges lábontót polgártársaival.

Magyarország modern fejlődése meghamisította és megrontotta a zsidó viszonyát a körülötte élő néppel. A magyar kultúra még nem emésztette meg a zsidót. Bár majdnem mindenütt megtanulta a magyar nyelvet, magyarnak érzi magát; ez nem azt jelenti, hogy valóban teljesen magyar is. Olyanféle viszonyok közé került, mint a cseh zsidó. Még csak azon túl fog eldőlni, hogy vajon teljesen beolvadt-e a magyarságba, tökéletesen egybeforrott-e a nemzettel. Es amennyiben létezik nálunk zsidókérdés, mely a nemzeti átmeneti állapot minden társadalmi jellegzetességét magán hordja — ezt az átmeneti állapotot viszont a félig asszimilált ember számos etikai, gazdasági és társadalmi sajátossága jellemzi, kinek nemzeti lendülete különbözik a színmagyarétól.

Magyarországon, sajnos, egy nemzeti pszichózis terjedt el, melynek rokonsága a mostani háborús pszichózissal sok ponton kimutatható. Rövid úton és hamar meg akarják hódítani és magyarosítani a magyar glóbuszt. Nem akarok ezeknek a törekvéseknek megengedhetőségéről vitatkozni, de még a jó ügynek is árt az elhamarkodottság és a hirtelenkedés, mellyel eljárnak. Sajnos, túlsokat politizálnak Magyarországon és túlkevés tényleges munkát végeznek. A politikusok nem tanácskoznak pszichológusokkal, szociológusokkal, etikusokkal. Azt hiszik, hogy egy feladatot, melyre a jóságos természetnek évszázadokra van szüksége, egy szempillan-

tás alatt el lehet intézni. Ez a néplélektani és nemzetgazdasági tények teljes félreismerését bizonyítja. Még jó öreg csizmából sem csinál a folt új csizmát. A *Huszdik Század*-ban tanítóknak nem kell ezt tüzetesebben megmagyaráznom.

Az elnemzetietlenítés német módszere nem vált be. Az asszimiláció munkája közben tiszteletben kell tartani a törvényt, az erkölcsi tisztaságot, az adott szó szentségét, a demokratikus eszmét. Ez a zsidó helyzeti tragikuma. Az urak pártja felbérli és kényszeríti olyan teljesítményekre, melyekre maga az „úr” nem vállalkozik. Röviden összefoglalva: az orthodox zsidók maradi külsőségen hagyományaikkal még nemrég félreeső falvakban, jól konzerváltan, jó összhangban éltek a néppel. A tót becsülte a zsidó mély vallásosságát, tisztelte a zsinagógát és szívesen beszélt az ótestamentumról vallásos zsidókkal. Hiszen tulajdonképpen bizonyos *Wahlverwandtschaft* volt közöttük. Német fajteoretikusok, különösen Chamberlain, meggyőződhetnek róla, hogy ma is még félreeső tót falvakban a praktikus valóságban nem léteznek áthidalhatatlan különbségek a keresztény és a zsidó vallás között. A tót ember érzi, ha nincs is róla teoretikus tudomása, hogy a zsidó vallás egy a közös Istennel való egyesülés vágyába torkol, a keresztény vallási szükséglete ugyanez. Fanatikus korlátoltság és vallási előítélet itt csak jelentéktelen szerepet játszik. És ami a köznépre illik, az áll az intelligenciára nézve is. Talán sehol sem ítélték meg Magyarországon politikai programokban a zsidókérdést oly enyhén, mint nálunk. A tótok örömet fogadtak volna be a zsidókat, mint egyenértékű népsorsosokat, ha ők csak akarták volna. A haladók, a tolsztojánusok (egy csoportja az intelligens embereknek, akik dr. Dusán Makovicky köré tömörültek) mindig a tökéletes türelmességet prédikálták. Ahol csak lehet, szívesen lépnének velük kölcsönös érintkezésbe már önző okokból is, mivel a zsidó kereskedelmi tehetségét teljesen elismerik.

Es annak ellenére, hogy bizonyos egyének falvainkban és kisvárosainkban szegény parasztok és intelligens tótok kárára akartak olcsó babérokra szert tenni és így gyűlöletet és nyílt ellenségeskedést keltettek maguk ellen; még ma sem lehet egy általános értelemben felfogott antiszemita szellemről, zsidógyűlöletről szólni a tótság körében. Ez a szellem ellentés a nép lelki hangulatával és az én nézetem szerint ez egy igen fontos társadalmi sajátság, mely közös bennünk az oroszokkal, lengyelekkel és ruténnel. (A délszlávok kevésbé fontosak e kérdés megítélésében, mert náluk a zsidóság inferiálisabb minőségben is jelentéktelenebb helyzetet foglal el.)

Egyedül az erőszakos magyarosítás által előidézett tanulás a jogi és etikai alapelveknek, a becsületérvés megingatása, a magyarosításnak ellenálló tótokkal szemben lábrakapott érzéstelenység és eldurvulás, továbbá az az elidegenedés, melyet a félasszimiláció tótok és zsidók között támaszt, képezhetik tudományos vizsgálódás tárgyát. Törvénybeli előírások lényegtelenek. A jogászok nem fogják emelni az erkölcsöket. A félig asszimilált kereskedőemberek destruktív hatását csak intenzív kultúrmunka paralizálhatja. Ilyen munkát viszont csak kristálytisza demokratikus és emberi etika alapján lehet folytatni.

Dr. SZABÓ ERVIN

a Fővárosi Könyvtár igazgatója, a Társadalomtudományi Társaság alelnöke:

1. Ha a *Huszdik Század* ankétje nem Ágoston könyve alkalmából született volna, naivságnak kellene mondanunk a kérdésnek csak feltevését is, hogy van-e Magyarországon zsidókérdés. Kérdezni azt, hogy *van-e* valami, amivel nincs ez országban senki, aki,

hacsak mesterségesen el nem zárkózik a külvilágtól, lépten-nyomon ne találkoznék: az utcán, az irodalomban, a politikában, a hivatalokban, a társaságban, a sportban — valóban naiv volna, ha nem láttuk volna éppen az Agoston könyve körüli vitában, mily felháborodott konoksággal tagadták némelyek. Hogy ilyen politikusok is vannak, nem éppen új és meglepő. Hisz tudósok is akadtak mindig, akik a kellemetlen argumentumokat úgy intézték el, hogy nem vették észre, vagy nem feleltek rájuk; — politikusok, akiknek elvégre nem hivatásuk az igazság keresése, miért ne nyúlnának a *Verdrängung* kényelmes módszeréhez? De hogy hasznos is volna és célravezető e módszer, alig hihető. Valamikor ugyanígy viselkedtek a társadalmi kérdéssel szemben. 1848-ban még némi joggal írhatta a *Magyar Gazda* (a *Köztelek* elődje) egyik alkalmi levelezője Berlinből, hogy minálunk nincs nyugati értelemben vett társadalmi kérdés, mert Magyarországon nincs ipar — bár ugyanakkor hét-számra sztrájkoktól és zavargó mesterlegények zajos gyűléseitől volt hangos a pesti utca és az általános nyugtalanság sok városunkban legalább zsidóüldözésekben tombolta ki magát. De nem ugyanígy írtak még húsz évvel ezelőtt is liberális és konzervatív lapjaink egyaránt, a legvadabb szocialistaüldözések, a Bánffy-féle terror idején? Az ő számukra akkor sem volt társadalmi kérdés, csak „lelketlen izgatók” voltak és „izgató” volt az is, aki távol minden szocializmustól és szocialista tendenciától, csupán a kérdés tudományos megismerésének kötelességét hangoztatta. És miként akkor — s az akkori eszmevilág némely csökevényes letéteményesénél ma is — „hazátlan bitang” volt mindenki, aki a magyar viszonyokat bizonyos köröknek kényelmetlen kritika tárgyává tette, azonképen a zsidó struccpolitika ez új képviselői eleve antiszemitanak bélyegeznek mindenkit — zsidót és nem-zsidót —, aki — mint Agoston — azt mondja, hogy van zsidókérdés és hogy miként a németeknek, franciáknak, angoloknak, ruténeknek, románoknak, tótoknak, katolikusoknak, orthodoxoknak, protestánsoknak — és magyaroknak, akikhez ők magától értetődően számítják magukat — vannak specifikus tulajdonságaik (jók és rosszak), azonképen a zsidóknak is lehetnek, és ezek a specifikus tulajdonságok kiválthatnak a környezet részéről rokonszenvet és ellenszenvet egyaránt.

2. A letapadásnak és elhárításnak ez a politikája annál rövidebblátó, mert *a priori* azt a feltevést tartalmazza: jobb arról nem beszélni, hogy a zsidóságnak *vannak* rossz tulajdonságai s ezek okozzák az antiszemizmust. Holott a népléktan bizonyítja, hogy a népek és népcsoportok közötti rokonszenvet és ellenszenvet távolról sem igazodnak mindig jó és rossz tulajdonságaik szerint. Ha a történelemben nem volna ezer példánk — a világháború tanulságai után igazán nem szorul tételünk bizonyításra. S így eleve azt is fel lehetne tenni: a zsidóságnak *jó* tulajdonságai azok, amelyek a környezet ellenszenvét kiváltják. Általános, egyetemes érvényű erkölcsi kódexünk szerint is a szorgalom, józanság, családiaság stb. *jó* tulajdonságok s ki tagadhatja, hogy a magyar zsidók is kitűnnek ezekben. És ki tagadhatja, hogy ezeknek a *jó* tulajdonságoknak is van részük azoknak a jelenségeknek alakításában, amelyek a zsidókérdést kiváltják? Íme, egy példája annak, miként juthatna „filoszemita” (mert hisz a zsidóság *jó* tulajdonságait elismeri) ez urak részéről egy-kettőre az antiszemita jelzőhöz.

De ez persze nagyon kényelmes megoldása volna a kérdésnek, majd olyan, mint a struccpolitikusoké. Mint a népléktan minden kérdése, ez is sokkal komplexebb, semhogy egyetlen abszolút fogalmazása és megoldása lehetne.

Amiképp a magyar nép (és a magyar zsidóság) nem egységes, hanem gazdaságilag, politikailag, vallásilag, érzelmileg sokszorosán tagolt, úgy a zsidókérdés sem egységes, hanem annyiféle, ahány

nem-zsidó lelki varietással kerül egy-egy zsidó varietás viszonylatba; vagyis a zsidókérdésnek igen sok kombinációja lehetséges és van is. A politikai agitáció természetesen igyekszik az egész komplex kérdést a lehető legegyszerűbb, legmegkapóbb formulára redukálni: „Üsd a zsidót!” vagy viszont: „Ne bántsd a zsidót!”, zsidók szolgájának minősítve mindenkit, aki nem „üti” a zsidót, vagy viszont rögtön antiszemitanak, aki „bántja”, *recte* bírálja; és nem törődik a valósággal, mely számtalan esetben, s aját cselekedeteivel cáfolja meg magának az illető pártnak elméletét is (gondoljunk csak például a néppárt akárhány zsidó eredetű publicistájára, költőjére, sőt — gyakran ugyanazon személyekben — papjára). De világos, hogy a tudomány — sőt csak a valamennyire igényes publicisztika is — ezt az „arany” középutat nem választhatja és hogy kötelessége volna minálunk is a probléma tudományos felállítására és valóban reális analízisére.

Ankét keretében természetesen ez nem lehetséges s a reális analízisre törekvő válasz is kénytelen bizonyos egyszerűsítésekhez nyúlni. A magunk részéről két főviszonylatra redukáljuk ezúttal a kérdést, az úgynevezett uralkodó és alsó osztályok szempontjából nézvéen azt, bár a magunk főszempontja a zsidókérdésben helyesebbnek mutatná a „művelt” és a „nem művelt” rétegek szempontjának előtérbe állítását. De ha már az „uralkodó” és „alsó” osztályok konvencionális fogalma is nagyon határozatlan és igen sok heterogén elemet foglal össze, a műveltség bölcséleti és kultúrtörténeti képzete — s csak erről lehet itt szó — annak konvencionális fogalmával éppenséggel nem egyezik, a köznyelvben műveltnek mondatván mindenki, aki bizonyos számú iskolát végzett, jó ruhában jár, vagy a társadalmi érintkezés külső formáinak mestere.

a) Ha az uralkodó osztályok antiszemitizmusának legelőször a felszínen fekvő, inkább kézzelfogható okait keressük, tehát elsősorban a gazdaságiakat és politikaiakat, akkor azt kell mondanunk, hogy ezek jelentékeny részüknél kisebb szerepet játszanak, mint általában hiszik. Mert igaz ugyan, hogy a birtokost bankadósságok nyomják, hogy mind több föld jut zsidó birtokosok és bérlők kezére, de az egyes birtokos — s mindig az egyesekről van a gazdasági versenyben szó — inkább keresi eladósodása okát az alacsony terményárakban vagy a magas munkabérekben, mint zsidó szomszédjában, aki ugyanezen bajokról panaszkodik s ugyanolyan orvosszereket hajszol: magas gabonavámokat, csendőrt a munkás ellen stb.; s ha a dzsentri birtokos szomszédja zsidó, aligha érzi azt inkább konkurrensnek, mint a nem-zsidót, mert hisz valójában nem is konkurrens, mint a cipész a szomszéd cipésznek, a fűszeres a szomszéd fűszeresnek. Más azonban a helyzet a gazdasági érdekek szempontjából az uralkodó osztályok nálunk nemcsak számban, de társadalmi és politikai súlyban igen számottevő rétegénél: a hivatalnokságnál és a szabad foglalkozásúaknál. Lehet mondani, hogy ezek gazdasági antiszemitizmusa jóval erősebb, mint a dzsentrie, és ha tekintetbe vesszük a zsidók módfeletti magas hányadát az értelmiségi foglalkozásokban, el kell ismerni, hogy indokoltabb is.

Ellenben alig lehetne racionális okokat találni az uralkodó osztályok politikai antiszemitizmusára. Már Trefort megírta, hogy a magyar zsidók zöme mindig konzervatív és kormánypárti volt. Ez aligha változott azóta s minthogy Trefort után is nemcsak kormánypártinak és konzervatívnek lenni jelentett egyet, hanem egyet jelentett uralkodóosztálypártisággal is, a történelmi osztályoknak lehet politikai érdekük, antiszemitizmust csinálni, de ha csinálják, bizonyára nem azért, mintha az ő saját politikai érdekük volna ellentétes a zsidók politikai magatartásával.

Ha az okok keresésében mélyebb rétegek felé megyünk, a vallási és erkölcsi érzelmvilágig, akkor azt kell mondanunk, hogy a vallásos érzésnek az az intenzitása, amely más népeknél oly közön-

séges a magyar népnél sokkal ritkábban található meg, és pedig minden osztályában egyformán ritkán; hogy a felekezeti szellem itt még a protestánsüldözések korában sem volt oly reprezentatív lelki sajátosság, mint például csak a szomszéd Ausztriában is és hogy ezért a magyar uralkodó osztályok antiszemitizmusa bizonyára ritkábban gyökerezett és gyökerezik vallásos érzéseiben, mint egyebütt. Nyilván ez az oka annak, hogy bizonyára kevés nép van, amelynek uralkodó osztályai oly kevés korlatot állítottak volna a zsidókkal való keveredés elé s oly könnyen fogadtak volna be a beolvadni akarókat

Mindezek után a magyar uralkodó osztályok valamennyi rétegében kétségtelenül megállapítható antiszemitizmus főokát megmélyebb és ösztönösebb, még kevésbé racionális lelki tényekben kell keresnünk, és pedig, azt hisszük, az ősi idegenkedésben mindennel szemben, ami külsőleg más: aminek a formája, a beszédmodora, a szokásai, általában a viselkedése más (és amit csak a legműveltebbeknél vált fel az öröm érzése a bár idegenszerűvel, de művészi, stílusosan mással szemben). A szociológiai kutatásnak nagyrészt megoldatlan feladata még a „formák” s tágabb értelemben a társasági (nem: társadalmi) kapcsolatok szerepének feltárása, amit az osztály- és egyéb nagy érdekcsoportkapcsolatok kutatása túlon túl háttérbe szorított. Kétségtelennek tartjuk, hogy az ezirányú kutatás (1. például Leopold Lajos nagyértékű kísérletét: *A presztízs*) az úgynevezett művelt, differenciált és racionalizált társadalmakban számtalan tünetet állapítana meg, amelyek azt bizonyítanák, hogy a primitív társadalmakat jellemző formakultusz, távolról sem vészett ki a miénkből sem, hanem hatékony társadalmi tényező ma is; s azt hisszük, hogy az uralkodó osztályok antiszemitizmusában is — tudatosan és tudattalanul — a csak közös hagyományok és közös nevelés (bármilyen nevelés!) mindennapos innervációjával elsajátítható, láthatatlan finomságokban, *je ne sais quoi*-kban kiütőző közös „formaság” hiányának esztétikai érzése játssza a legfőbb szerepet.

b) Ha ezután az úgynevezett alsó osztályokat nézzük, akkor — legalább Magyarországon — az összes felsorolt okok komplotását erősebbnek látjuk, de különösen a gazdaságiakét és a politikaiakét. Kivált az előbbieké. Kétségtelenül sok túlzás van a Sombart-féle tételben, amely a kapitalizmus művét a zsidóságnak tulajdonítja. De bizonyos az, hogy bár Magyarországon a kapitalista fejlődés megindításában nem kis részük volt nem-zsidó, hanem törzsökös magyar és német elemeknek, ma, és jó ideje, mégis leginkább zsidók képviselik a tőkés gazdasági rendszert mindazonkon a területeken, amelyeken a prekapitalisztikus struktúrákkal és osztályokkal összeütköznek. Az uralkodó feudális osztályok viszonylag igen jól álltak meg az új renddel szemben a sarat: gazdaságilag és politikailag egyaránt olcsón kiegyeztek a kapitalizmus korai formájával, az uzoratókéval, s ma uralkodó formájával, a finánciókéval, s lehet mondani, hogy kevés országban osztózik oly békésen és egyetértően az oligarchia és plutokrácia a gazdasági és politikai uralomban, mint minálunk. Annál élesebb ellentétben találják magukat a pénz- és ipari tőkével — és mondjuk ki nyíltan: a zsidó tőkével szemben, mert más ilyen tőke Magyarországon nincs — az alsó osztályok: a parasztok, a kisiparosok, a munkások. A parasztságot, igaz, százezreket erősebben nyomja a nagybirtok; de ha az utolsó népszámlálás által kiderített az a feltűnő tény, hogy immár a nagy- és középbirtokosok $\frac{1}{5}$ -e is zsidó, mint irányzat érvényesül, akkor az antiszemita politikai irányzatok egyik főmozgatója: a vágy, hogy a föld népe ügyeit a nagybirtoktól elterelek, s amely ennél az osztállyal addig csak könnyen beváló demagógia volt, az nemsokára ennél is, miként a két utóbbi osztállyal, nem szükségképpen az. Ezek gazdasági élete

és harca Magyarországon valóban túlnyomóan a zsidó tőke elleni harc s így éppenséggel nem lehet csodálkozni, ha az objektív „tőke” helyébe sokszor annak szubjektív képviselőjét, a zsidót helyettesítik be.

Annál inkább, mert ahol a zsidó tőke által fenyegetett gazdasági érdekeknek politikai képviselőtéről van szó, ez osztályok ismét szembe találják a zsidót. És pedig, mint már fentebb említettük, nemcsak a gazdag vagy „intelligens” kormánypárti zsidót, hanem a maguk osztályosait, a szegény zsidót is. A zsidó, aki a nép között él és annak életmódjában osztozik, a kocsmáros, a kisbérlő, a szatócs, minálunk majdnem mindig szintén kormánypárti, vagyis az uralkodó osztályokkal tart, a szolgabíró, a polgármester, általában a hatóságok embere. Félelemből-e, szolgálkúségból vagy egyéb okokból — nehéz eldönteni, de így van. S így az alsó osztályok antiszemizmusa egyaránt gazdaságilag és politikailag motivált.

A vallásos motívum ehhez inkább a nemzetiségi tömegeknek járul hozzá. Alig hisszük, hogy tévednénk, ha a magyar köznép felekezeti érzését nem tartjuk erősebbnek, mint az uralkodó osztályokét. Mikszáth vagy Tömörkény csak jól ismerték és elég realiztikusan írták le a törzsökös magyar népet, de ennek lelki világában kevés vallásos elemet tártak fel, s ha igen, inkább miszticizmusra (nazarénizmus stb.) valló hajlamokat, mint felekezeti-ségre vallókat.

Végezetül nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az idegenszerűvel szemben érzett ősi ellenszenv az alsóbb osztályokban — ha ugyan csak a durvábban és szembeszökőbben megnyilatkozó sajátosságokkal szemben — bizonyára nem gyökerezik gyengébben, mint az úgynevezett művelt osztályokban. Ez alól talán a hagyományos környezetükből és a régi erkölcsökből és szokásokból oly radikálisan kiragadott, de már emelkedettebb nagyvárosi munkásság tesz kivételt; mégis hiba volna be nem ismerni, hogy még a szociáldemokrata szervezett munkásság körében is elég gyakran és élesen nyilatkozik meg az ellenszenv a vezető helyekre sokszor túlságos szerénytelenséggel törtető zsidó elvtársakkal szemben.

c) S ezt mint az antiszemitizmus egyik legfontosabb általános okát itt is meg kell állapítani: maguknak a zsidóknak egy része — és pedig nem ritkán éppen azok, akik a fórumon nem győznek egyenlőséget, türelmet, kölcsönös megértést prédikálni — igen kevésé emancipálta magát ugyanattól a nemzeti, faji és vallási elfogultságtól, a kiválasztottság azon hitétől, amelyet a nem zsidóktól oly rossz néven vesznek. Ezek az ugyanolyan értelemben „nacionalista” és „soviniszta” zsidók, amely értelemben nacionalista és soviniszta magyarokról vagy németekről vagy franciákról beszélünk, okosabbnak, jobbnak, derekabbnak, szóval különbnek tartják magukat, mint nem-zsidó környezetüket s ennek megfelelően fölényesen, elbizakodottan lépnek fel, sőt egyenesen elzárkóznak a nem-zsidókkal, az „alsóbbrendűekkel” szemben, miként az antiszemiták velük szemben, nem védekezésképpen vagy sértett büszkeségből, hanem a fölényesség érzéséből. S ezt a súlyos hibát megtaláljuk akárhányszor úgynevezett művelt zsidóknál is s azt látjuk, hogy nemcsak öntudatlanul gyakorolják, hanem olykor tudatosan is. Számukra nemcsak a zsidó felekezeti és klerikalizmus valami magasabbrendű, amelynek hívei lehetnek és amelyet szolgálhatnak, bár *soi-disant* szabadgondolkodók és antiklerikálisok — de csak a katolikus egyházzal és papsággal szemben —, hanem mint gyárosok, mint kereskedők, mint bankigazgatók sem bíznának fontosabb üzleteket vagy pozíciókat másra, mint zsidóra, mert szerintük csak a zsidónak van elég esze ilyesmire. Ha bizonyos politikusok és politikai pártok minden *jóhiszemű*, vagyis ösztönösen érzett zsidógyűlölet nélkül is, tisztán politikai érdekből antiszemizmussá szítják a primitív lelkekben mindig meglévő mizoneista hajlamot

kat — ezek, a műveltség minden külső máza ellenére ugyancsak primitív, mert mizoneista zsidók méltó fegyvertársaik.

3. Ha mindezek után a magyarországi zsidókérdés megoldásának módszereit keressük, eleve tisztában kell lennünk azzal, hogy a kérdés okai hatalmi beavatkozással csak kis részben közelíthetők meg s e részben is csak közvetve. Rendőri rendszabályokkal nem lehet a zsidókat bizonyos kereseti ágakból kitiltani vagy pláne megakadályozni, hogy ezekben a kereseti ágakban eredményesebben érvényesüljenek, mint a nem-zsidók, sem osztályérdekeikkel ellentétes politikára nem lehet okét kényszeríteni, sem vallásuk tömeges elhagyására, amint a nem-zsidókat sem lehet arra kényszeríteni, hogy ösztönös ellenszenvüket a kétségtelenül nem mindig esztétikus idegenszerűvel szemben elvessék. Mindezek teljesen hatástalanoknak bizonyult, az abszolutisztikus állam fegyvertárából való eszközök.

Ellenben igenis hiszük, hogy vannak politikai módszerek, amelyek *közvetve* csakugyan közelebb viszik a kérdést megoldáshoz. Nem hiszük, hogy a zsidók különleges faji tehetségüknek köszönhetően főlnyüket a mai gazdasági rendben (amint általában mellőzhetőnek tartjuk egyszínűek esetében a race-argumentum taglalását), hanem inkább hiszük, hogy egyrészt környezeti helyzetből származó testi és szellemi tulajdonságoknak, másrészt bizonyos lelki készségeknek, helyesebben bizonyos tradicionális konzervatívizmus hiányának, több racionalizmusnak, s talán nem utójára annak, hogy a túlnyomóan mindenkor városi elemet képező zsidók emancipációja oly időbe esett, amikor a modern ipar és kereskedelem lendületnek indult, vagyis a városiasság számára, hogy úgy mondjuk, különösen jó volt a konjunktúra. Nincs természeti akadály annak, hogy ezeket a tulajdonságokat, készségeket és lehetőségeket a nem-zsidók számára is megszerezhetőkké tegyük. Olyan gazdasági, társadalmi és lelki környezetet kell teremteni számukra, amely e tulajdonságokat idővel maga kifakasztja mindenkiből.

Nézetünk szerint a magyar elem túlnyomóan alárendelt, szolgáló helyzete az összes, városi foglalkozásokban egy főokra vezethető vissza: *a magyar föld népe gazdasági és politikai, de legfőképp szellemi szolgaságára*. A nagy Széchenyi még kétségbevonta a magyar nép iparra való alkalmasságát; de ki állíthatná ma, hogy az a nép, amely Petőfit és Aranyt adta az emberiségnek, amelynek véreből való vér a kis- és középnemességből és a civis polgárságból tudományos, technikai és politikai vezetőszerepre felemelkedett annyi kiváló tehetség, ne bírna tehetséggel arra, hogy gyárat vagy bankot igazgasson, újságot szerkesszen vagy törvényt magyarázzon!? Oly elérhetetlenül magasrendű tevékenységek ezek? S ezekben is a nem-zsidók nem érvényesülhettek volna már eddig is sokkal nagyobb mértékben, ha körükben is a tehetség és a rátermettség csak feleannyira volna kiválogató elv, mint a családi összeköttetések és tradíciók, amelyek a tradíciónélküli emancipált zsidóknál legalább az első egy-két nemzedéknél nem akadályozták a legjobb kiválogatódását? S nem ugyanez a rendszer az oka, hogy 1848 óta a magyar nép is viszonylag még súlyosabb elnyomás alatt él, mint azelőtt, hogy a csak azóta konzolidált állami fensőség bizonyos határon túl minden hatalmi erejével elzárja előle a szellemi és a gazdasági felemelkedés útjait s a társadalmi kapillaritás törvényét ezzel a magyar néppel szemben nem engedik érvényesülni éppen azok, akik oly büszkén verdesik magyar mellüket. Még teljesebben áll ez a nemzetiségi népre. Csoda-e, hogy nem bonthatja ki tehetségeit, hogy tudatlansága tudatában nem merészkedik új területekre és hogy alulmarad, ha mégis nekilendül, azokkal szemben, akiknek lábán nem lóg koloncként a hagyományos előítélet is, hogy az ipar és a kereskedelem nem úri foglalkozás! Teremtsenek azok, akik

csak szidni tudják a zsidót, *oly gazdasági és politikai viszonyokat, amelyek szabaddá teszik a népet és műveltté*, szakítsanak az úri göggel és előjogokkal és meglátják, rövidesen megszűnik a zsidók oly aránytalan fölénye.

S ugyanettől az erőtől várhatjuk a zsidó fölényesség és gög csökkenését is. Szabályként lehet felállítani, hogy ez az egyesnél annál gyengébb, minél régebben lépett ki a zsidó család, amelyből származik, lelki ghettojából, minél több nemzedék igyekezett magát nemcsak jogilag, de lelkileg is emancipálni felekezeti és erkölcsi bornirtságból és különállásból s igyekezett lelkileg eggyé lenni környezetével. A ghettozsidók nagy rezervoárja, Orosz-Lengyelország, politikai rendszerével oly elemek soha meg nem szűnő beszüremlését tartotta ébren, amelyek ezt a folyamatot nemcsak hátráltatták, hanem mind újra kezdték. Ma lehet remélni, hogy az új orosz demokrácia odahaza tartja s otthon (vagy talán Cionországban) való gazdasági és kulturális emelkedéshez segíti ezeket a zsidókat és megszűnik a nyugati zsidók sziszifuszi mindujrakezdése a kulturális európaisodás irányában.

S ebben látjuk végül is — nem a zsidók és a zsidóság, éppoly kevésbé, mint a magyarok és a magyarság —, hanem a *zsidókérdés* végét. Abban a mértékben, amelyben európai életformák, európai érzés- és gondolkodásmód lépnek a már ma is jórészen elhagyott és elejtett magyar formák és magyar modor helyébe — hisz a jó magyar társaság ma már kivétel nélkül parlagiasságnak érzi és ítéli, ami még két-három nemzedékkel ezelőtt (olvassuk csak a negyvenes és hatvanas évek regényeit) magyar *bon ton* volt: ruházatban, szórakozásokban, evésben-ivásban, társalgásban, szóval mindenben, amihez „formaság” tapad — s amely mértékben a magyar zsidók is jóhiszeműen osztoznak a közös műveltségen és közös nevelésen alapuló közös kultúrában és őszintén hozzá hasonulnak az új — magyarba oltott európai, de mindinkább európai — szellemhez: enyhülni fog az antiszemitizmusnak legerősebbnek felismert oka, a mizoneizmus. És pedig kölcsönösen és egyformán az uralkodó és az alsó osztályokban.

Nem rövid folyamat, az igaz, annál kevésbé, mert mindkét követelésünk — *több anyagi szabadság: jólét, több szellemi szabadság: műveltség* — sajnos, szemben találja magával azoknak nagyrészt is, akiknek emberi egyenjogúsításáról van szó. Tragikus helyzet, hogy Magyarországon maguk a zsidók — mert gazdagok és hatalmasok, vagy mert ha nem is azok, az uralkodó rend főtámaszai — állják útját a zsidókérdés megoldásának. S így a zsidókérdés legtöbb ágazata is a társadalmi kérdés nagy kohójába torkollik bele.

TÚRI BÉLA

Az „Alkotmány” szerkesztője:

A *Huszedik Század* tárgyilagosan és minden oldalról őszinte megvilágításban akarja megbeszélni a magyarországi zsidókérdést. Szíves felszólítására a feltett három konkrét kérdésre ezekben válaszolhatok:

Ad 1. Magyarországon van zsidókérdés, de jelenleg és egyelőre nem politikai értelemben, jóllehet a politika az a terrénum, hol egy nemzet életében felvetődött és megoldásra váró kérdések jelentkezni, sőt elementáris erővel fellépni szoktak. Hogy miért nincs ma a zsidókérdésnek politikai jellege, jobban mondva miért nem lehet ma a zsidókérdést Magyarországon politikai kérdésnek mondani, — érteve ez alatt azt is, hogy nem szórványos hangok, hanem számbaveendő erők tartanak felszínen és mozgatnak valamely kérdést — annak oka, az, hogy a *zsidókérdés* tulajdonképpen *most érik Magyarországon*. Érik ezáltal, hogy mind felülőbb szám-

ban és a zsidó lakosság százalékát mindjobban messze meghaladó arányban foglal teret a zsidóság nemcsak a kereskedelmi és közgazdasági pályákon, de a per eminentiam *intellektuális foglalkozási körben*, tehát ott is, ahonnan egy nemzet szellemi életének és kultúrájának irányítása legintenzívebben történik. Ma még jobbára csak a statisztikát ismerjük és látjuk, a statisztika azonban önmagában holt dolog. Ha a gondolkozó főt gondolkozásra készíti is, ha beszédekben szónoki hatások és pillanatnyi felindulások keltésére alkalmas is, még nem az élet közvetlen, húsba és vérbevágó hatása. De az is megjön, mielőtt a *statisztikában fekvő helyzeti erő a valóságban már dinamikai erejével dolgozni kezd*, mikor majd az élet ki- és átalakulásában, már mint realitás mutatkozik és ütközik ki a hideg élettelen numerus.

Ez az idő annyi nappal közeledik, amennyi numerussal állandóan fokozódik a zsidóságnak számarányához messze aránytalan elhelyeződése nemzeti életünk minden magasabb fokán és területén. Ezért természetes tünet és jellemző az, hogy már *szociológus tudósok* is megérezték a zsidókérdés jelentkezését. Az Agoston Péterek fellépése tehát egyenesen *biológiai jelenség a nemzet szervezésében*. Vagyis a zsidókérdés ma lényegileg társadalmi kérdés, de nincs társadalmi kérdés, mely mielőtt egy társadalom betegségének tüneteit is magán hordja, vagy amelyben sainte szabad szemmel felismerhetők a társadalom egésztségét, tradicionális szellemét veszélyeztető és a struktúráját megbontó mikro-bák, egyúttal ne váltana ki olyan viselkedést az organizmusban, hogy igyekszik a beteges tünettől megszabadulni és a véérébe került idegen testecskéket ártalmatlanítani. Erre az eszköz a politika.

Ezért fog eljutni Magyarországon a magyar nemzet minden erénye és liberalitása mellett is a zsidókérdés odáig, hogy politikai kérdéssé válik, ha a nemzeti élet vitalitása nem csökken meg és *ha folytatódik a magyar földön a zsidóságnak olymértű térhódítása*, amilyent az utolsó ötven esztendő feltüntet — folyton rohamosan felfelé szökő vonalban.

Ad 2. Látszólag már elébe vágtam a kérdésnek az első kérdésre adott válaszomban, de csak formailag. Lényegileg nem, pedig itt a feltett kérdés a zsidókérdés lényegét érinti. Ha a zsidóságnak *gondolatvilága, pszichéje és világnézete*, ami sohasem merő teória, hanem mindig a pecsétnyomó az élet viaszába, nem volna elütő és hatásaiban is más, mint a nemzet keresztény polgárságáé, akkor a zsidóságnak a létszámát felülhaladó elhelyezkedése és térfoglalása a nemzeti életben nem okozna semmi különösebb érzést vagy izgalmat. Annál kevésbbé, mert hiszen a zsidóság Magyarországon jórészt a magyar elemhez számít, hiszen nyelvében is nagyobbik felében magyar. Világos tehát, hogy a zsidó belső világ üt el annyira, hogy a zsidóságot mint külön fajt, vagy ha jobban tetszik, külön kategóriát tünteti fel. Mert ez kétségen felül áll, hogy a belső világ mozgatja, alakítja a külsőt. A pszichében vannak a csirák, melyek cselekedetekben szöknek és hajtanak ki.

A nem-zsidók pszichéjét, tartozzanak bármely fajhoz Magyarországon is, évszázadok óta behatásai alatt tartja és¹ vérré változtatólag táplálja a keresztény világnézet, mely civilizációnk alapja és egyúttal, sőt ezt megelőzőleg belső világunk kialakítója eszmei és érzelmi tartalmával együtt. És itt nem dogmákról van szó, mint a keresztény hit objektív tartalmáról, illetve tárgyáról, hanem arról az eleven valóságról, ami *a keresztény szellem* s amely csodálatos hagyatéka Krisztusnak s amelynek az evangélium az eleven forrása évezredek óta. Ez a szellem állította az Isteniség közelségében nagy eszmék és ideálok csillagai alá a földet, rajta az embert egymáshoz oly viszonyban, melyben a

testvéri szeretet a leghatalmasabb érzés és parancs. Ebben a szellemenben *csíráznak mindama lelki készségek és erkölcsi tulajdonok*, melyek a százados etappeokban előrehaladó emberiség gondolatvilágában tükröznek és amelyek minden nagy és az emberiségre üdvös fejlődést hordoznak. Ez a szellem olvad fel az egyéni odaadásban az eszmékért; ez valósul meg az ideálisabb világnézetben; ez a szellem mérlegeli az élet értékeit tisztultabb etikai szempontból. A keresztény civilizációval átvakodott világban ez a szellem belső tűzként él és hat úgy, hogy ennek tüzeiben fogtak lángot ama nagyobb zsidó szellemek, illetve egyének is, kik az emberiség legnemesebbjei közé emelkedtek. Ez a szellem nem is individualizálva él, legalább is nem úgy, hogy minden keresztény tőkés birtoklója, de ez a szellem a keresztény világ léggömbje, mely a gondolkozást és érzelemlámpát átfogja és az emberi társadalom szervezetét oxigénjével táplálja. A világ pedig csupa belső fejlődések folyamata, mely ha formákat is ölt, nem a formákból kapja az erejét és életét. A keresztény szellem is, mely évezredek óta belső világossága és melege egy emberi társadalom eszmei és érzelmi világának és egyre kibontakozó folyamatának, beszüremkedett az érzelmek legmélyebb rejtekeibe, de eszméiben szabadon lobogó tüzeket is gyújtott. S e tüzek lángjai a földön a felebaráti szeretet pásztortüzei lettek, az égig érve az Istenszeretet végtelen lángjává nőttek meg.

Átlag a zsidóságban és a zsidó világnézetben, mely évszázadok óta igyekezett elzárkózva és elszigetelve élni, mely *kivonta magát a keresztény nevelés megművelő ereje alól*, mely a legmélyebb szántást mindig a családban végzi, ez a keresztény szellem hiányzik; következésképp lelkének hajlamai, tulajdonságai, karakterének vonásai *vagy megmaradtak szeparatizisztikus jellegűeknek*, milyeneket a zsidó Istenhit és vallás formál, mely még a zsidó államszervezetet is a faj javára önzőbb, sőt kegyetlen törvényekre alapította, vagy *a zsidóhit meggyengülésével* az egyesekben és lassan egész csoportokban azok az *erkölcsi erők és tulajdonok is szétmállottak*, melyek a hitéből élő zsidót felfegyverezték s ami nélkül a zsidóság nem is tudta volna megőrizni a maga erősebb faji jellegét és erejét sem. Nem szabad tehát azt hinni, hogy a zsidóságot csak a rosszabb és értéktelenebb tulajdonságai mentették meg évszázadokon át, vagy éppen erősítették meg annyi társadalomban. A természet nagy törvényei ilyen visszasságot nem tűrnének meg sokáig. De mindkét említett esetben tény marad, hogy átlag nagy egészében a zsidóság *más lelkülettel* és ennek megfelelőleg *más erkölcsökkel, tulajdonságokkal és vérré vált karakterrel él a keresztény társadalmakban*. A kiütkezés tehát nem maradhat el. Ha nem is mérhető fel mindig statisztikával, az embernek vannak szervei, melyekkel megéri a lelkületnek még a legbensőbb hullámzásait is,

A zsidóság olymértű térfoglalása mellett azután, amilyen Magyarországon folyamatban van, *e kiütkezés nemcsak érzelmi ellenhatásokat vált ki, de életösztönénél fogva egyenesen arra sarkal egy más jellegű társadalmat*, hogy tradicionális jellegét és legbensőbb erejét ne hagyja megváltoztatni és a földdel együtt kiforgatni mindazon nagy javait, melyek a tradíciók tiszteletével vagy az átélés eleven erejével magáénak tud és vall. Minthogy pedig Magyarországon a zsidóságnak az arányszámukon messze túlmenő terjeszkedése nemcsak tart, nemcsak emelkedik, de már hatásaiban, egész közéletünk gondolkozásában, kultúránk belső dekadenciájában egyre ijesztőbben mutatkozik, nagyon természetes, hogy a zsidókérdéssel való foglalkozás egyre jobban előtérbe lép. Hozzájárul mindehhez, hogy az anyagi viszonylatokban a gazdasági téren a zsidó tőkétől való függés és közgazdasági életünk legfőbb ütőereinek túlnyomóan zsidó kézben *tartása egyre*

érezhetőbbé válik, szóval a reális életnek legreálisabb vonatkozásaiban is ugyanazt tapasztalja a nemzet nagy többsége, amit a szellemi megnyilvánulásaiban és kihatásaiban. Ez a tapasztalat az ellenhatást még jobban növeli. Ez sem volt addig: általánosabb erejű, míg a gyakorlatias zsidó szellem némely tulajdonságai, mint az üzleti érzék, inkább pótolták azt, ami a magyar faj tulajdonságaiból hiányzott. És mert a magyar türelmes jellem, mi együttal nemességet is jelent, Magyarországon a zsidókérdés inkább csak mesterségesen szítva élhetett és hatalmasodhatott volna el. De azonnal természetesebb források táplálják és dagasztják a zsidókérdés hullámait, mihelyt maga a zsidóság hagyta el a természetes fejlődési és érvényesülési határokat, azokat, amelyeket létszáma szab meg a társadalomban.

*Ad 3. Erre a kérdésre a feleletet tulajdonképpen a zsidóság fogja megadni. Mert teljesen a zsidóságnak további magatartásától fog függni, hogy a magyar társadalom, illetve a magyar politika rá fog-e lépni akár társadalmi, akár törvényhozási reformok útjára. Ma ugyanis az utóbbi még majdnem kizárt dolog. El sem lehet képzelni, hogy ma kivételes törvények életbeléptetésére szánná magát rá, vagy csak komolyan meg is kísérelné ezt a törvényhozás. Nem is tartom lehetségesnek, hogy a diplomával az élet minden vonalán magának jogot biztosított zsidóság, egyik napról a másikra a közpályák és jelesül az intellektuális foglalkozási körből akárcsak bizonyos hányadban is kizárassék. De, hogy nem kell-e majd eme védelmi térre lépnie egy társadalomnak, mely haladása mellett is a maga történelmi alapjaihoz és etikai értékeihez ragaszkodik, azt csak az az idő fogja megmutatni. De erről épp azért jóslásokba bocsátkozni lehetetlen. Ma mindössze annyit lehetne és kellene tenni *törvényhozási úton*, hogy a világháború folyamatával megindult népvándorlást és honcserélést olyan korlátok közé kellene szorítani, hogy *a házra nem kívánatos elemek le ne telepedhessenek*. Megtették ezt nálunknál fejlettebb államok is. Az úgynevezett keleti zsidósággal szemben annyival indokoltabb, amennyivel Magyarországon már úgy is aránytalanul nagy hányada helyezkedett el a zsidóságnak s ami már önmagában is a legkomolyabb elmékben felvetette a zsidókérdést.*

Társadalmi reformokat diktálni pedig nem lehet. Az élet magamagát szabályozó törvényeiben kell lenni annyi elaszticitásnak és egészséges erőnek, hogy megtalálja a szükséges reakciót is. Az élet a hatások és ellenhatások hullámainak völgyeiben és hegyein váltakozik és fejlődik. A keresztény társadalomnak kell tehát önmagából kiváltania azt az erőt, hogy maga ébredjen saját potenciáinak kellő kifejtésére. Nem a merev elzárkózás, ellenkezőleg az életbe teljes erővel való beállás fordíthatja az élet folyamatát abba az irányba, melyben a zsidókérdés visszaszorul azon keretek közé, melyekből kiemelkedni mindaddig és sohasem fog, míg a zsidó psziché, a világnézet is megmarad a maga szűkösebb, önzőbb körvonalai között.

A társadalmi beolvadás, az Ágoston Péter-féle szociológiai orvosszerek is mindaddig hatálytalanok lesznek, sőt egyáltalán alkalmazásra sem kerülhetnek, míg a zsidóság szívósan és atavisztikus erővel őrzi külön faji tudatát vagy kasztjellegét. És bármilyen tudományos, szociológus vagy biológikus nevet találjanak is ki a zsidóság be- vagy felolvadására az illető társadalmakban és nemzetekben, lényegében ugyanazt fogja ez jelenteni, amit a Krisztusi parancs jobban mondva igazság így jelöl meg és fejez ki: *újjászületés a lélekben*. Ez tehát és ez is marad a zsidókérdés gyökeres megoldásának útja és módja.

III. Akik érdemleges választ nem adtak, de rámutatnak egy-egy szempontra

Dr. BERNÁT ISTVÁN

a „Magyar Gazda-Szövetség” igazgatója:

Vettem a zsidókérdés tárgyalására vonatkozó szíves sorait s a feltett három pontra nézve röviden a következőket felelhetem:

Az elsőre nézve azt, vajjon Magyarországon van-e zsidókérdés, nem szükséges külön fejtegetni. A felelet megvan erre nézve nemcsak a t. Szerkesztő úr levelében, hanem különösen abban a tényben, hogy a cionista mozgalomnak vezető egyéniségei, Herzl és Nordau, tudomásom szerint magyarországi származású zsidók voltak. A második és harmadik kérdésre nézve szintén vannak néze-teim, amelyek, úgy hiszem, érnek valamit. Meggyőződésem azonban az, hogy ezt a kérdést, melyet 2000 éven át kielégítően megoldani nem sikerült, egy olyanféle ankét, amint azt a *Huszádik Század* tervezi, meg nem oldhatja. Úgy hiszem, közelebb juthatnánk a célhoz, ha a különböző felfogások vezető egyéneit sikerülne közös tanácskozásokra megnyerni, amelyeket azonban egyelőre bizalmas jellegűeknek kellene kijelenteni. Ott az ellenkező véleményen lévő férfiaknak közvetlen érintkezése és eszmecsereje, úgy hiszem, értéke-sebb eredményeket érlelhetne, mintha az illetők egyenként közzé-teszik a folyóiratban véleményüket.

HALÁSZ IMRE

író, ny. miniszteri tanácsos:

Nagybecsű levelére válaszolva, mindenekelőtt köszönetet mondok az ebben irányomban megnyilvánuló szíves figyelemért. A hazai zsidóságot érintő felvetett kérdések érdeméről azonban egyelőre behatóbban nyilatkozni nem kívánok. Megmondom ennek az okát. Részemről azt is sajnálatosnak tartom, hogy a választójog nagy problémája most, midőn a végzet bennünket, mondhatni, a lét és nemlét kérdése elé állított, a politika előterébe került. A nép szerűség könnyű megszerzésére irányuló — és nem is csupán a párt-élet tényezőire szorító — ideges vágyakozások okozták a vá-lasztási problémának ezt a napirendre hurcoltatását. Sok baj lehet még ebből! Ráadásul most még a zsidóság társadalompolitikai problémáját is napirendre erőszakolni, azt hiszem, nem volna cél-szerű. Később, mikor majd tisztábban áll előttünk a jövő s mikor majd az ország a nagy társadalompolitikai feladatok nyugodt és tervszerű megoldásához hozzáfoghat, lesz itt az ideje annak, hogy a hazai zsidóságot érintő kérdéseknek is, melyekre b. levele vonat-kozik, komolyan a szemébe nézzünk. Elnézését kérem tehát, hogy hozzám intézett nagy horderejű kérdéseire érdemlegesebb választ nem adok.

MIKLÓS ANDOR

„Az Est” főszerkesztője:

Megtisztelő szíves felszólítására készséggel állnék rendelkezésére, minthogy azonban a zsidókérdéssel „Az Est” hasábjain sem foglalkoztam soha, arra kell kérnem, szíveskedjék eltekinteni attól, hogy a kérdésről a magam személyében is nyilatkozzam.

Dr. MORAVCSIK ERNŐ EMIL*egyetemi tanár:*

Nagyon sok a dolgom s ezért a kívánt tárggyal sem foglalkozhatom. De ha volna is időm, azt hiszem, nem válaszolhatnék mást, mint hogy abban a körben, amelyben én szoktam megfordulni, külön „zsidókérdést”, felekezeti súrlódásokat nem ismerünk.

Dr. POLLÁK ILLÉS*ügyvéd, udvari tanácsos:*

Sokáig töprengtem az ön nagybecsű és megtisztelő felhívásán, hogy a zsidókérdéshez én is hozzászóljak, de a töprengésem végén ahhoz az elhatározáshoz jutottam, hogy: nem. Sok mondanivalóm lett volna, de nem tartom időszerűnek, hogy megtegyem. Még amikor a felhívást kibocsátotta, lehetett, bár minket a háború, ez a nagy leleplező, már akkor is sok mindenre megtanított, amit néhányan régen sejtettek ugyan, de a nagy világ nem tudott róla. Így például a háború nyilvánvalóvá tette, hogy akár gróf, akár jó paraszt is valaki, mihelyt árúival kereskedik: zsidóvá lesz, vagyis, hasznot akar, mentől nagyobbat, sőt mentől legnagyobbat. Most már mindenki tudja tehát, aki a kofának tíz koronát kénytelen adni egy maroknyi gyümölcsért, hogy a zsidók gyűlölete nem a fajból vagy a vallásból, hanem a kereskedésből bugyog elő és hogy nem is zsidókérdéssel van dolgunk, hanem kereskedőkérdéssel. Erről ugyebár sok tanulságosat lehetne írni, de ebben a pillanatban nem tartom se alkalomszerűnek, se szükségesnek többé. Azóta ugyanis derékszögben fordult a világ. A néppárt is nyilván észrevette, amit az előbb mondtam és most már ő védi a zsidót és tömörül a zsidó miniszter körül. Ezért nem szükséges többé írni. És nekem, zsidónak, mein szabad ennek a miniszternek, aki reánk, zsidókra és intellektüelekre annyi fényt vet és annyi hibáinkat kiengesztel, a helyzetét rontani. Ezért nem alkalomszerű írni. Bocsásson meg tehát, ha nem írok. Nekem az az érzésem, hogy talán a *Huszdik Század* meggondolta azóta a dolgot. Nincsen már különbség zsidó, gróf és paraszt közt: nincs többé „kérdés”.

Dr. RÉZ MIHÁLY*egyetemi tanár (Kolozsvár):*

Szíves kérdésére a magam részéről — a legnagyobb sajnálatomra — nem felelhetek, mivel a kérdéssel nem foglalkoztam. Különbösen is oly fokú érzékenység és elfogultság mutatkozik mind a két részen, hogy a kérdés objektív tárgyalása alig is vezet célhoz. Ha azonban bármikor a nemzetiségi vagy választójogi kérdésről óhajtanák az *audiatur et altera pars* elvét érvényesíteni: ebben a tekintetben már — akár szóban, akár írásban — mindig készséggel rendelkezésükre állok.

Dr. RIEDL FRIGYES*egyetemi tanár:*

A magyar zsidóügy tárgyalását éppen most, midőn Magyarország Hamlettel mondhatja: „Lenni vagy nem lenni, ez itt a kérdés” — nem tartom alkalomszerűnek.

Dr. SZÉKELY FERENC*volt miniszter:*

Ne vegye rossz néven, ha a magyarországi zsidókérdésben hozzám intézett körlevelére érdemben nem válaszolok. Azt hiszem, sokkal jobban ismernek, mintsem hogy ezzel bármi félreértésre szolgáltatathatnék alkalmat.

De a kérdésnek, mint már a körlevél részletezéséből is kitűnik, annyi ága-boga van, hogy arra csak egy egész külön tanulmánnyal lehetne megadni a választ. Már pedig — s úgy vélem: ebben is megegyezünk — a mostani idők, amikor az egész országnak sorsdöntő óráit éljük és a küszöbön álló nagy demokratikus átalakulásában mindnyájunknak ki kell vennünk a reánk eső részt: ezek az idők csak kevésbé alkalmasak az ilyen különleges kérdésekben való elmélyedésre. Nekünk a főcél nem szabad szemünk elől téveszteniünk s ebben, azt hiszem, csak megerősíthet az a tudat, hogy ha sikerül az ország demokratikus átalakítását megvalósítanunk: akkor ezzel önként megoldódik a másodrendű kérdéseknek egész sorozata is, amelybe a zsidókérdést is bízvást beleszámíthatjuk.

Dr. TANGL FERENC*egyetemi tanár:*

Legnagyobb sajnálatomra hosszadalmas betegségem lehetlenné teszi nekem, hogy a reám nézve nagyon hízelgő kívánságának olyan formában és terjedelemben eleget tegyek, amint azt az ügy érdeke és fontossága megkívánja, s amint az engem is kielégítene. Ezért inkább lemondok arról, hogy a *Huszádik Század* hasábjain lássam különben sem mérvadó laikus szociálpolitikai véleményemet, amelyre különben a nagy nyilvánosság eddig joggal nem is volt kíváncsi. Nem is veszt az ügy semmit azzal, hogy én nyilvánosan nem szólok hozzá, megteszik azt nálam sokkal okosabb és mérvadóbb emberek. Én mégis csak amolyan laboratórium - kukac vagyok, aki a szóbanforgó ügyben csak annyiban foglaltam állást már 25 év előtt — s melyet azóta sem változtattam meg —, hogy intézeteimből teljesen kiküszöböltem a zsidókérdést. Nem törődöm azzal, hogy az a becsületes ember, kit munkatársnak választok, keresztény vagy zsidó, s igazán nincs okom panaszkodni azért, hogy munkatársaim legnagyobb része zsidó volt s ma is az.

TORMA MIKLÓS*ny. alispán (Csicsókeresztúr):*

Nagyon sajnálom, hogy b. levelében feltett pontokra nem tudok felelni. Mert én a zsidókérdéssel csak egy irányban foglalkoztam, annyira, hogy még Agoston könyvét se olvastam.

Nem foglalkoztam pedig legfőképpen azért, mert abban a hitben élek, hogy amíg Magyarországon nem születik meg, vagy nem áll be egy olyanszerű parlamenti helyzet, amely értéké emeli az elvek mellett való helytállást, vagyis amíg be nem áll az egészséges liberalizmus és ennek nyomán egészséges konzervativizmus is, addig a zsidókérdést és annak igazi valóját nálunk megállapítani nem lehet. Ez okból a zsidókérdéssel csak éppen az erdélyi nemzetiségi probléma vonalán foglalkoztam, s e ponton is csak a községi élet terén. Ennek elmondása pedig legfeljebb egy közigazgatási szakembert érdekelhetne, illetve az ítélné afelett, hogy mennyiben van igazam.

IV. A körkérdés főbb eredményei.

A szerkesztőség túlzás nélkül megállapíthatónak véli, hogy ankétünk várakozáson felül sikerült s az új, érdekes, eredeti szempontoknak egész tömegét vetette fel, melyek gazdagságáról az olvasó a tárgymutatóból tájékozódhatik. Azt hisszük, hogy a jövőben a *Huszdik Század*-nak ezt a kötetét senki sem mellőzheti, aki komolyan foglalkozni kíván a zsidókérdéssel. Természetesen nem a kérdés végleges tudományos tisztázása vagy megoldása volt itt a cél, hanem csak az, hogy élményeket, gondolatokat, megfigyeléseket, megpendítéseket, javaslatokat gyűjtsünk össze oly emberek részéről, akik ezt a problémát őszintén átérzik. Ez a célunk, úgy látjuk, teljesen sikerült is.

Szerkesztőségünknek nem lehet feladata itt kritikába bocsátkozni a felhangzott észrevételekkel és véleményekkel szemben. Mi csak arra szorítkozhatunk, hogy kiemeljük a felmerült legfontosabb szempontokat s azokat a tünetileg érdekes jelenségeket, melyeket ez az ankét napfényre hozott és melyek nem egyszer élesen világitanak bele abba a problémába, mely bennünket foglalkoztat.

Így mindenekelőtt nagyon feltűnő az a szokatlan nagy érdeklődés, melyet körkérdésünk keltett. Több sajtóorgánum már a kérdőívek kibocsátásakor kommentálta. Többen spontán küldték be válaszukat (Guttman Henrik úr Stockholmból, Bettelheim Sámuel úr, aki nemrég tért vissza Amerikából, Molnár Ernő úr Budapestről). A beérkezett válaszok sokasága is felülmúlta minden eddigi tapasztalatunkat. A megkérdezetteknek jóval több mint a harmadrésze válaszolt.

De körkérdésünket nemcsak szokatlan érdeklődés, hanem bizonyos részről szokatlan idegesség és tartózkodás kísérte. Szemlénk szerkesztője nem egy intím kérést és figyelmeztést kapott, hogy az ankétet, mint „időszerűtlen”, mint „veszedelmes” mellőzze. Ezt a hangulatot tükrözi vissza a III. alatti válaszok egy része is. Vannak, akik egyenesen a *salus rei publicae suprema lex* alapján tagadják meg a választást. Mi ezt a szempontot nem látjuk helytállónak oly férfiak részéről, akiknek egyetlen szavuk sem volt ama nemzeti-ségi heccelődés ellen, melyet a magyar sajtó egy tekintélyes

része a háború alatt folytatott. S ha e sorsdöntő órákban a román, a szerb, az olasz irredentizmus dacára lehetett és szabad volt a legféltelenebb szenvedélyeket felkorbácsolni: nem látjuk be, hogy a nem létező palesztinai irredentizmus miért tenné publicisztikai kötelességünké komoly, objektív, tisztességes vélemények elhallgatását. Az ankét elleni nyomás oly nagy volt, hogy többen írásban vagy szóban közölték velünk, hogy nyugalmukat nem hajlandók feláldozni, bár sok mondanivalójuk volna.

Világos különben, hogy nem háborús, hanem elsősorban belpolitikai, taktikai okok, olykor mandátumszempontok voltak azok, melyek az ankéttal szemben idegenkedők nagyobb részét befolyásolták. Erre enged következtetni az a körülmény is, hogy az összes exponált politikusok, akiket megkérdeztünk — úgy a történelmieket, mint a polgáriakat, mint a szocialistákat — nem válaszoltak.

A körkérdéssel szembeni ideges ingerültséget vagy nyugtalanságot egy másik csoportnál — a régibb ideológiai felkészültségű zsidóknál — kizárólag az a túlzott érzékenység okozta, mely (dacára annak, hogy nincs többet pertraktált társadalmi kérdés, mint a zsidókérdés: pár ember alig lehet úgy együtt, hogy azt fel ne vesse vitatkozóan vagy szitkozódólag) tudni sem akar ennek a kérdésnek létezéséről, nyilván ama tudatos vagy rejtett aggodalomból, hogy már pusztán diskutálása is túlságosan felkavarná a szenvedélyeket. Ezt a felfogást különben egyesek keresztény oldalról is osztják és semmi eredményt sem remélnék a kérdés tárgyalásától. Így Réz Mihály professzor inkább hiszi, hogy az ellentétes irányok emberei megérthetik egymást a nemzetiségi kérdésben és a választójogi kérdésben, semmint az aránylag sokkal jelentéktelenebb zsidókérdésben.

Úgy látjuk, hogy ezeket az elfogult, de jóhiszemű aggodalmakat körkérdésünk eredménye fényesen megcáfolta és bebizonyította, hogy a művelt magyar társadalomban igenis van már elég fegyelem és jó modor e „kényes” kérdés komoly és tisztességes hangú tárgyalására. A 60 válasz: közül alig van 2—3, melyben olykor a faji ingerültség vagy elfogultság durván vagy kellemetlenül ütköznék ki. Személyes kérdésben nekünk csak egy igaztalan váddal kell itt foglalkoznunk. Szabolcsi Lajos úr a zsidókérdés mesterséges előrán-

gálásával gyanúsít meg bennünket és megkérdi, hogy miért nem szellőztetjük inkább a magyarországi nemzetiségi kérdéseket. Ez a kérdés egymaga kellő értékére szállítja le Szabolcsi úr támadását, hisz aki csak félig-meddig ismeri a *Huszádik Század* irányát, az tudja, hogy a nemzetiségi kérdés számunkra immár közel tíz éve az egyik legfontosabb, legtöbbször és legnyíltabban tárgyalt probléma.

Ami mármost az ankét érdemleges eredményeit illeti, azokat a fővonásokban így foglalhatjuk össze:

A beérkezett válaszok túlnyomó többsége — 50 érdemi válasz közül 37 — megállapítja a zsidókérdés létezését, mint reális okokból táplálkozó, komolyan tárgyalandó és megoldandó problémát. Míg a kérdés létezésének tagadói nem látnak benne egyebet, mint *atavizmust*, „*a vallásgyűlölet hazajáró lelket*” (Blau), vagy *klerikális aknamunkát* (Len ez, H a y ρ á l), vagy a *tisztultabb műveltség hiányát* (Liebermann), vagy *rosszul leplezett gazdasági antagonizmust* (Czirbusz, Vanczák): addig a probléma realitásának megállapítói részben annak *kapitalista eredetét* (Bosnyák, Szabó), részben *egy idegen civilizáció parazitizmusát* (Méray), részben *ghettomaradvány jellegét* (Alexander, Jászi), részben *a csoportantagonizmusban való gyökér ezését* (Farkas), részben *faji, világnézetbeli, etikai jellegét* (Braun, a cionisták, Cholnoky, Concha, Jászi, Kriesch, Patai, Radisics, Ravasz, Richtmann), részben *modorbéli és nevelési oldalát* (Boross, Szabó, Rioók), részben *patologikus lelkiállapotbeli természetét* (Richtmann, Lesznai) hangsúlyozzák.¹

Azok között, akik a zsidókérdés reális létezését megállapítják, igen nagy eltérés mutatkozik arra a fontosságra nézve, melyet neki tulajdonítanak. Míg egyesek *inkább csak sűrűlő-dási bajt látnak benne* (Jászi), mások *egy komoly nemzeti-ségi kérdés hordozójának tekintik (a cionisták, így különös erővel Bettelheim és Guttman), sőt olyan is akad, súlyos krízist jósol és katasztrófától fél* (Cholnoky).

A zsidó hibák között különösen gyakran említik *a kegyeletlenséget, a tradícióékilliséget, az önmérséklet és önnevelés*

¹ Itt és az alábbiakban a válaszadók neveinek felsorolása nem kimerítő, hanem csak azon írókat emeljük ki, akiknél egy-egy vélemény különösen éles formulázásra talált. Pontos egybeállítást a tárgymutató ad.

hiányát, a modortalanságot, a pénzvágyat, az arroganciát és agresszivitást (Buday Barna, Cholnoky, Concha, Radisics, Raffay, Ritoók). Gyakran visszatérő téma a zsidóság kereskedelmi deliktumainak emlegetése is (Cholnoky), amivel szemben érdekes az Alföldy Ede figyelmeztetése, hogy a legtöbb zsidóbűnhöz egy kötelességmulasztó keresztény is szükséges, valamint annak kiemelése, hogy a közvetítések hajszolása is kezd úri bűn lenni. Eredetiek a Benedek Marcell fejtegetései az unter-uns-antisemitáról és a lármás filoszemitáról. Zsidó részről élesen bírálják a keresztények igazságtalan türelmetlenségét (Mezey), mások a zsidók struccpolitikáját (Hajdú, Bettelheim).

A megoldás tényezői között gyakran és különös nyomatékkal említik a demokráciát és a népies kultúrát szükségkép követő asszimilációt (Bíró, Giesswein, Ignotus, Jászi, Szabó), egy új zsidó állam és nemzeti öntudat kialakításának szükségét (a c i o n i s t á k). E két véglet között igen eltérő javaslatokkal találkozunk: némelyek a minden szemérmert félretevő kitérést és a vegyes házasságokat javasolják (Hatvány), mások ezek ellen szólnak (Lakatos), ismét mások törvényt követelnek a bevándorlás ellen (Buday B., György, Túri), mások vallási reneszánszt sürgetnek a dogmatikus vallások romjain (Boross), mások a jobb nevelés fontosságát emelik ki (Ritoók), mások az orosz forradalom várható fontos eredményeit hangsúlyozzák a zsidókérdés enyhítésére (Jászi, Szabó), mások csak a keresztény szellem végleges diadalától remélnek gyógyulást (Concha, Túri), van, aki az antiszemitizmus kiélesedésétől remél asszimilációt (Buday Dezső).

Érdekes a Braun Róbert és a cionisták szkepticizmusa minden megoldással szemben. Érdekes Körösfői-Kriesch Aladár panasza a magyar kulturközösség hiányáról. Nagy horderejű a Bíró Lajos meglátása a régi és az új zsidó nemzedék eltérő lelki összetételéről. Tanulságos a tót álláspont komor elkeseredettsége (S t e f a n e k), mely a zsidóban az erőszakos magyar asszimiláció legtekintetnélkülibb eszközét látja.

Feltűnő a zsidóság és a kálvinistaság egy részének (Haypál, Lencz, Zoványi) találkozása a vallási liberalizmusban és az antiklerikalizmusban. Feltűnő a zsidó

hozzászólók egy részének (cionisták, Hajdú) heves kritikája a mai zsidó vezetőség ellen s türelmessége a jó-hiszemű antiszemitizmussal szemben. Figyelmet érdemel a zsidókérdés összefüggésének kimutatása a parasztkérdéssel és a nemzetiségi kérdéssel (Bíró, Bölöni, Jászi, Szabó). Érdekes, hogy míg egyesek a háború folytán a zsidókérdés kiélesedését várják (Bettelheim), mások a végleges egybeforrás főerejét látják benne (B u d a y Barna).

Eme legfontosabb szempontok kiemelése után nincs más kötelességünk, mint melegen megköszönni válaszadóink őszinte és bátor közreműködését, mellyel az igazságkeresés nemesebb szempontjait fölébe helyezték a múltó taktikai opportunitásnak.

A szerkesztőség.

Névmutató

(A számok az oldalakat jelzik.)

Dr. Alexander Bernát -----	35	Dr. Lencz Géza-----	12
Dr. Alföldy Ede-----	41	Lesznai Anna-----	104
Dr. Benedek Marcell -----	44	Dr. Liebermann Pál-----	18
Beregi Ármin-----	48	Dr. Lukács Leó-----	109
Dr. Bernát István -----	152	Méray-Horváth Károly-----	111
Biró Lajos-----	53	Dr. Mezey Ferenc-----	21
Bettelheim Samu-----	52	Dr. Mezei Mór-----	27
Dr. Blau Lajos-----	2	Miklós Andor-----	152
Dr. Borose László-----	55	Dr. Molnár Ernő-----	113
Dr. Bosnyák Zoltán -----	58	Dr. Moravcsik Ernő Emil —	153
Böloni György —-----	59	Oláh Gábor-----	28
Dr. Braun Róbert-----	62	Dr. Patai József -----	114
Buday Barna —-----	63	Dr. Pollák Ilié»-----	133
Dr. Buday Dezső-----	67	Dr. Radisics Elemér -----	117
Dr. Cholnoky Jenő —-----	71	Raffay Sándor -----	125
Dr. Concha Győző-----	76	Dr. Ravasz László-----	126
Dr. Czirbusz Géza-----	6	Dr. Réz Mihály-----	153
Dr. Farkas Geyza —-----	84	Dr. Riedl Frigyes-----	153
Fleissig Sándor-----	10	Dr. Richtmann Mózes-----	129
Dr. Giesswein Sándor-----	85	Dr. Ritoók Emma-----	132
Guttman Henrik-----	87	Stefanek Antal-----	139
György Endre —-----	89	Szabolcsi Lajos-----	28
Dr. Hajdú Miklós -----	90	Dr. Szabó Ervin-----	142
Halász Imre-----	152	Dr. Székely Ferenc-----	154
Hatvány Lajos-----	92	Dr. Tangl Ferenc-----	154
Haypál Benő-----	11	Torma Miklós-----	154
Ignotus-----	93	Túri Béla-----	148
Dr. Jászi Oszkár-----	96	Vanczák János-----	31
Körösői-Kriesch Aladár —	100	Venetianer Lajos ————	34
Lakatos László-----	102	Dr. Zoványi Jenő-----	34

Tárgymutató

(A számok az oldalakat jelzik.)

- érzékszervben kul-*
Agybéli és túra: Jászi 98. *javaslata:* Rad-
Antal Sándor sics 124. Blau 6, Lencz 15,
Agoston Péter: 29, Buday D. 70,
 16, Szabolcsi 71, Guttman 88, Hajdú 90, 92,
 Patai 115, Richtmann 129, Szabó
 143, Túri 149, 151.
 „*Briefe berühmter christlicher
 Zeitgenossen über die Juden-
 frage*”: Blau 7, Concha 77.
*Állami feladatok a zsidókérdés
 terén:* Mezey 25.
Állami igazságtalanságok: Me-
 zey 23.
Antiszemita zsidók: Alexander
 38.
Antiszemitizmus: Blau 4, Hay-
 pál 12, Lencz 17, Szabolcsi 31,
 Bettelheim 52, Buday D. 70,
 Lukács 111, Patai 116, Radisics
 118, Ravasz 128, Szabó 144.
Asszimiláció: Blau 6,8, Mezey 23,
 Mezei 28, Szabolcsi 30, Alexan-
 der 40, Benedek 46—47, Beregi
 50, Braun 63, Buday D. 70, Chol-
 noky 72—73, György 89, Igno-
 tus 95, Lukács 109—110, Méray-
 Horváth 112, Patai 116, Raffay
 125, Ravasz 128, Richtmann 131,
 Stefanek 141—42.
- Bartha Miklós:* Concha 82.
Barthelémy Saint-Hilaire: A zsi-
 dók kitérése ellen: Blau 7.
Becsületes antiszemitizmus: Bet-
 telheim 53.
Beöltözött zsidók: Cholnok 72.
Bernstein „stammesbewußt” ki-
 jelentése: Patai 115.
Bevándorlás szabályozása: Bo-
 ross 58, Buday B. 64, Buday D.
 71, Cholnok 75, György 90, Ra-
 disics 124, Túri 151.
Biztonságérzés: Benedek 46.
- Cionizmus:* Hajdú 92, Lukács 110,
 Molnár 114, Patai 114, Ravasz
 129, Richtmann 132, Szabó 148,
 Bernát 152.
- Circumcisio:* Concha 78, Méray-
 Horváth 112, 113.
Civilizáció és vallás: Méray-Hor-
 váth 111.
Corpus separatum: Richtmann
 130.
Családi nevelés hibái: Mezey 22,
 Ritoók 138.
Csoportellentét: Farkas 84, Jászi
 96.
- Deák Ferenc sóhasonlata:* Beregi
 51.
De Candolle a zsidó faj fölényé-
 ről: Blau 5.
Demokrácia és zsidókérdés: Bo-
 ross 57, Bölöni 61, Giesswein
 87, Jászi 99, Székely 154.
Díszkeresztények: Benedek 46.
Dóczi Lajos: Lakatos 103.
- Egan Ede:* Concha 82.
Elnyomás következményei: Alex-
 ander 35.
Erkölcsei tökéletesedés: Venetia-
 ner 34.
Eugenetika: Fleissig 10.
Erőszakos magyarosítás: Stefa-
 nek 142.
Eszttétikai szelekció: Jászi 97.
*Értelmiségi pályákon zsidók túl-
 ságos arányszáma:* Boross 57,
 Giesswein 86, Jászi 99.
Északmagyarországi zsidókérdés:
 Stefanek 139.
- Faj:* Czirbusz 8—9, Lencz 14, Me-
 zey 23. 25, Mezei 27, Alföldy 42,
 Bíró 54. Bölöni 60, Braun 63,
 Ruday D. 68, Concha 78, Giess-
 wein 86, Hatvány 93, Jászi 99.
 Körösfői-Kriesch 100. Radisics
 117, Ravasz 126, Ritoók 133,
 Szabó 147, Túri 149.
Fajgyűlölet: Alexander 36.
Fan internacionále: Ravasz 126.
Fajkeveredés: Benedek 48.
Fajpolgárság: Oláh 28.
Felekezeti harc: Vanczák 32.

Félasszimuláció: Stefanek 139, 140.
Formakultusz: Szabó 145.
Francia forradalom hatása: Richtmann 130.
Fórum-zsidók: Richtmann 131.
Francia szellem rokonsága a zsidóval: Alexander 40.
Freud módszere: Lesznai 108.

Gazdasági fellendülés: Farkas 85.
Ghettohatások: Alexander 37, Alföldy 42, Benedek 45, Beregi 49, Bosnyák 59, Ravasz 127.
Goethe a kitérés ellen: Mezey 27.
Guizot a zsidó kultúráról: Blau 5.
Gyulai Pál a zsidó olvasóközönségről: Blau 6.

Hadseregszállítási visszaélések: Alföldy 43.
Hangos filozemita: Benedek 45.
Hartmann a zsidókérdés lényegéről: Concha 77.
Hasznossági etika: Ritoók 135.
Háború hatása: Bettelheim 52, Buday B. 67.
Háborús antiszemitizmus: Ritoók 133.
Herzl definíciója a zsidóságról: Patai 115.
Hibás általánosítás: Blau 5, Alexander 36.

Intellektuális szelekció: Giesswein 87.
Irredentizmus: Cholnoky 76, Patai 115.
Iskolák államosítása: Lencz 18.
Iskolák hibái: Mezey 22.
Istóczy Győző, az antiszemitizmus atyja: Blau 3, Lencz 16.
Izgatás, felekezeti: Mezey 21.

Jelszavas elfogultság: Haypál 11.

Kapitalisztikus gondolkodásmód: Boross 57.
Kapitalizmus és zsidók: Czirbusz 9, Boross 56, Bosnyák 59, Guttmann 88, Szabó 145.
Kasztrendszer: Buday B. 67.
Katonai felmentések: Alföldy 43.

Kazárveszedelem: Buday B. 65.
Kereskedőkérdés: Pollák 153.
Keresztény szellem: Türi 150.
Kicsinyes emberek: Boross 86.
Kitérés: Blau 6, Mezey 26, Boross 58, Buday D. 70, Concha 83, Hatvány 93, Ignotus 95, Lakatos 102—103, Ravasz 126, Richtmann 131.
Klerikalizmus: Lencz 16.
Kommunizmus: Guttmann 88.
Konkurrencia: Venetianer 34, Alexander 36.
Kossuth Lajos a zsidók egyenjogúsítása ellen: Beregi 48.
Kötelező vallásoktatás ellen: Vanczák 33.
Köz hatalom bűnrészessége a zsidók visszaéléseiben: Alföldy 44.
Közéletünk romlottsága: Biró 54, Zoványi 35.

Lacordaire a zsidóság erejéről: Blau 7.
Lebegő zsidó lélek: Lesznai 107.
Lechner Ödön zsidós stílusa: Beregi 49.
Lecky a zsidó géniuszról: Blau 5.
Leroy-Beaulieu: Blau 3.
Liberalizmus: Lencz 16—17.

Magyar kulturaközönség hiánya: Körös fői-Kriesch 101.
Magyarság passzivitása: Radisics 118', Ritoók 134.
Mendelssohn jelszava: Molnár 114.
Meyer a nemzet lényegéről: Blau 6.
Mizioneizmus: Szabó 148.
Modern élet és zsidókérdés: Ignotus 94.
Modor: Benedek 46, Ritoók 135.
Modus vivendi: Conch a# 84.
Munkásmozgalom és zsidókérdés: Vanczák 33.
Műveltség hiánya: Liebermann 1.9, Zoványi 35.

Nacionalista-soviniszta zsidók: Szabó 146.
Nebántsvirág: Bettelheim 53.
Nemi erkölcs: Buday D. 69.
Nemzetiségi kérdés: Szabolcsi 30, Jászi 98, Stefanek 141, Szabó 147.
Nemzetköziség: Concha 82.

Neológok és orthodoxok: Guttmann 87.

Nevelés reformja: Liebermann 19 Körösfői-Kriesch 101, Lesznai 108, Radisics 124.

Névtelen pályázat: Liebermann 20.

Orosz forradalom kihatása a zsidókérdésre: Bölöni 4, Jászi 99, Szabó 198.

Orthodoxia ellen: Buday D. 71.

Osztály küzdelmek: Vanczák 32, Buday D. 69, Guttmann 87, Lakatos 103.

Önálló vámterület: Boross 56.

Oppenheimer, a Stammesbewußtsein és Nationalbewußtsein különbségéről: Patai 115.

Örménykérdés analógiája: Braun 63, Cholnoky 71.

Palesztinai cion-állam: Beregi 51, Lukács 111.

Parasztkérdés: Buday D. 71, Gi ess wein 87, Jászi 98, Szabó 147.

Parasztosztály hiánya a zsidóságban: Beregi 50, Buday B. 64.

Parazitizmus: Méray-Horváth 113.

Petelei István: Braun 63.

Petio principii: Braun 62.

Pénzházasságok: Ritoók 136.

Pénzoligarchia: Bölöni 62.

Presztízis: Bölöni 62.

Protestantizmus és zsidóság: Lencz 17.

Pseudo-apriorik: Liebermann 18.

Radikalizmus: Buday B. 66, Concha 81.

Renan: (a zsidók szerepéről) Blau 5, Blau 7, (a nemzet lényegéről) Concha 78.

Renegatság: Lesznai 105, Stefanek 41.

Régi és új antiszemitizmus: Ignotus 94.

Régi és új zsidó nemzedék ellentéte: Biró 55.

Rothschildság: Ravasz 127.

Sehovatarozás: Lesznai 105.

Sombart: Blau 3, Beregi 48.

„Sollen die Juden Christen werden?“: Blau 7, Concha 77.

Statisztikai adatok: Vanczák 31—32, Benedek 45, Buday B. 64, Szabó 145.

Strucopolitika: Alexander 38, Braun 62, Hajdú 90—91, Lukács 109. Radisics 118, Ravasz 126, Szabó 143.

Szabadgondolkodók: Concha 81—82.

Szabadkőművesség: Lencz 16, Liebermann 20, Concha 83.

Szabad pályák: Bölöni 61.

Szekularizáció: Lencz 17.

Szeparatizmus: Giesswein 85—86, György 90, Radisics 119, Raffay 125, Ravasz 127, Türi 150.

Szocialista mozgalom és zsidókérdés: Szabó 146.

Tartózkodás a magánérintkezésben: Boros 58.

Társadalmi átöröklés: Jászi.

Társadalmunk titkos betegsége: Biró 54.

Tehetségek arisztokráciája: Radisics 124.

Tiszaeszlár: Biró 55, Concha 82.

Történelmi előzmények: Blau 4, Lencz 12, 14—16, Szabolcsi 29, Boross 56, Concha 77, 79—80, Lakatos 102—103, Lukács 110, Ravasz 126, Richtmann 130.

Tradícióhiány: Cholnoky 74.

Tradíciómegértés: Ritoók 133.

Trefort a, zsidók kormánypártiságáról: Szabó 144.

Új gazdák: Buday B. 65—66.

Újjászületés a lélekben: Türi 151.

Unter-uns-antiszemita: Benedek 45.

Upper class: Guttmann 89.

Ügynöki tevékenység: Alföldy 44.

Üzérszellem: Alföldy 44.

Vallás gyűlölet: Blau 3, Mezey 22, Szabó 144—145.

Vallás magánügy: Vanczák 31.

Vallási szükséglet: Boross 58. Buday D. 68, Lesznai 108.

Vallási szertartások: Vanczák 32.

Vádak a zsidósága ellen: Alexander 36, Alföldy 41.

Városi kultúra: Jászi 98.

Vegyes házasság: Benedek 47, Hatvány 93, Lesznai 108.

- Verdrängung*: Szabó 143.
Vierkant a zsidók idealizmusáról: Czirbusz 10.
Világnézetek harca: Concha 83.
Világ zsidósziüksége: Beregi 51.
- Wagnerizmus*: Czirbusz 9.
- Zangwill*: Lakatos 103.
Zargon: Radisics 120.
Zsidó autonómia: Mezey 24, Szabolcsi 31.
Zsidó betegség: Lesznai 105, Richtmann 130.
Zsidó bűnök: Buday D. 68—69, Cholnoky 75, Molnár 114, Ravasz 129.
Zsidó denúciálás: Stefanek 140.
Zsidó etikett: Jászi 96.
Zsidó érzés mélyítése: Patai 117.
Zsidó földbirtokosok: Buday B. 64.
Zsidó gyermeknevelés: Lesznai 106.
Zsidók hivatása: Mezey 25—26, Venetianer 34.
Zsidókérdés elmergesedése: Alföldy 42.
Zsidók, mint a magyarság exponensei: Stefanek 139.
Zsidó művészet: Cholnoky 75.
- Zsidókultúra fajfölöttisége*: Körösfői-Kriesch 101.
Zsidók negativitása: Concha 78.
Zsidó közélet: Hajdú 91.
Zsidók térhódítása: Túri 149.
Zsidók túlérzékenysége: Radisica 123.
Zsidók vándorlása kelet felé: Buday D. 68.
Zsidó-magyar irodalom: Radisics 120, Ritoók 137.
Zsidó nevek: Mezey 28.
Zsidóösszetartás: Lencz 15, Mezey 23, Alexander 38, Guttman 88, Körösfői-Kriesch 101, Radisics 119.
Zsidó proletariátus: Guttman 87.
Zsidóság, mint nemzetiség: Cholnoky 72, Guttman 88, Jászi 99, Molnár 114, Ravasz 126.
Zsidóság szervezetlensége és vezértelensége: Bettelheim 53, Bíró 55, Ravasz 128.
Zsidó szellem: Blau 4—5, Alexander 39—40, Beregi 49.
Zsidó tulajdonságok: Blau 7—8, Czirbusz 8, 10, Haypál 12, Mezey 23, Szabolcsi 30, Alexander 37, Bölöni 62, Buday D. 67—68, Cholnoky 73—74, Jászi 97, Lesznai 105—107, Méray-Horváth 113, Radisics 119—124, Ravasz 127, Ritoók 133—138, Stefanek 139.